T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI POLİTİKADA BAŞARISIZ DEVLETLER: ELEŞTİREL BİR ANALİZ

ELİF ASİYE BAŞER

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

16/06/2020

Elif Asiye BAŞER

Tezin Adı: Uluslararası Politikada Başarısız Devletler: Eleştirel Bir Analiz
Hazırlayan: Elif Asiye BAŞER

ÖZET

Uluslararası sistemde temel örgütlenme birimi olarak kabul edilen ulus devlet sistemi Ortaçağ döneminde Avrupa'dan tüm dünyaya yayılarak gelen bir yapıya karşılık gelmektedir. Bu yapının 1648 Westphalia Antlaşmasından başlayarak bir dizi siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda özellikle Fransız İhtilali sonrasında tüm dünyaya yayıldığı ve uluslararası politikada hakim siyasal örgütlenme biçimi olduğu kabul görmektedir. Modern devlet sistemi olarak adlandırılan bu yapıda tüm devletlerin sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde vatandaşları üzerinde son sözü söyleme yetkisine sahip oldukları ve meşru güç kullanma tekelini elinde bulundurdukları genel kabul gören bir anlayıştır.

Söz konusu bu modern devlet sistemi tüm devletlerin aynı özelliklere sahip olduğu veya olması gerektiği ön kabulüne dayanmaktadır. Tüm ulus devletlerin benzer gelişmeler neticesinde kurulduğunu öngören bu yaklaşım sistemde var olan tüm devletlerin bazı asgari standartlara sahip olduğunu ve standart kalıplar içinde var olduklarını ifade etmektedir. Bir başka deyişle modern ulus devlet modeli esasında tek tip ve standart bir devlet modeli öngörmektedir. Oysaki ulus devlet sistemi Avrupa dışındaki bölgelerde Avrupa'da yaşanan sürece benzer bir gelişim süreci göstermemiştir. Bu nedenle dünyanın birçok bölgesinde ortaya çıkan ulus devlet modelleri bir ulus devlette olması gereken şartları taşımadan ortaya çıkarak varlıklarını sürdürmektedirler. Özellikle Birleşmiş Milletler Sisteminin kurulmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan birçok eski sömürge devleti bir ulus devlette olması gereken asgari standartlara sahip olmadan devletleşme sürecine girmişlerdir.

Bu devletler hukuki olarak uluslararası toplum tarafından ulus devlet formunda kabul edilmiş olmalarına rağmen fiili olarak bir ulus devlette olması gereken özelliklere sahip olamadıkları için standart bir ulus devlette olması gereken işlevleri yerine getiremedikleri görülmektedir. Gelinen noktada bu tür devletler başarısız olarak adlandırılarak diğer devletlerden olumsuz olarak ayrışmaktadırlar.

Bu durum bu devletlerin başarısız ve uluslararası sistemin hatalı veya bozuk parçaları olarak görülmelerine neden olmaktadır. Çünkü bu devletler vatandaşlarına diğer başarılı devletlerin sağladığı güvenlik, sağlık, eğitim gibi temel hizmetleri sağlayamadıkları gibi ülke içinde yaşadıkları silahlı çatışmalar nedeniyle gerek komşuları gerekse küresel sistem için kitlesel göçler, salgın hastalıklar, küresel terörizm gibi birçok soruna neden olmaktadır.

Bu çalışma uluslararası politikada başarısız devlet sorununa odaklanarak başarısız devletselliğe neden olan unsurları tartışmaya açmaktadır. Bu noktada çalışmanın ortaya koyduğu tez; başarısız devletselliğin başarısız devletlerin kendilerinden kaynaklanan bir sorun olmasının yanında bu durumun aynı zamanda küresel kapitalist sistem ve sömürge devletlerinin uyguladıkları yanlış politikalardan kaynaklanmasıdır. Bu açıdan çalışma öncelikli olarak modern ulus devletin oluşum süreci ve unsurlarını inceledikten sonra başarısız devletlerin temel özelliklerini ortaya koyarak bu duruma neden olan sebepleri incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca başarısız devletlerin neden olduğu uluslararası sorunlara dikkat çekerek bu sorunun çözümü için yeni yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Ulus Devlet, Başarısız Devlet, Modern Devlet, Kapitalist Sistem, Uluslararası Politikada, Başarısız Devlet, Sömürgecilik, Patrimonyalizm.

Name of Thesis: Failed States in International Politics: A Critical Analysis
Prepared by: Elif Asiye BAŞER

ABSTRACT

The nation state system, which is accepted as the basic organization unit in the international system, corresponds to a structure that has spread from Europe to the whole world starting from in the middle ages. It is accepted that this structure has spread all over the world especially after the French Revolution as a result of a series of political, economic and social developments starting from the 1648 Treaty of Westphalia. It is a dominant form of political organization in today's international politics. In this structure, which is called the modern state system, it is generally accepted that all states have the authority to say the last word on the territory of a certain territory and hold the monopoly of using legitimate power.

This modern state system is based on the assumption that all states have or must have the same characteristics. This approach, which envisages that all nation-states are established as a result of similar developments; states that all the states in the system have some minimum standards and exist within standardized patterns. In other words, the modern nation-state model provides a uniform and standardized state model. However, the nation-state system has not shown a similar development process in the regions outside Europe. Therefore the nation-state models that emerged in many parts of the world continue to exist without having to meet the requirements of a nation-state. Especially after the establishment of the United Nations System, many former colonial states, which gained their independence, entered the process of state building process without having the minimum standards required in a nation state.

Although these states were legally accepted by the international community in the form of nation-state, they cannot fulfill the functions they should have in a standardized nation-state because they do not actually have the characteristics that should be in a nation-state. At this point, such states are considered to be unsuccessful and they are negatively differentiated from other states.

This causes these states to fail and be seen as faulty or damaged parts of the international system. Because these states do not provide basic services to their

citizens like other successful states, such as security, health and education and also they cause many problems such as mass immigration, epidemics, global terrorism for both the neighbors and the global system due to the armed conflicts in the country.

This study focuses on the problem of the failed state in international politics and discusses the factors causing failed statehood. At this point, the thesis of the study; Besides the fact that the failed statehood is a problem arising from the failed states themselves, this is also due to the false policies implemented by the global capitalist system and the colonial states. In this respect, the study primarily aims to examine the main features of the failed states after examining the formation process and elements of the modern nation-state and to examine the reasons that cause this situation. It also tries to emphasize the need for new approaches to solve this problem by drawing attention to the international problems caused by the failed states.

Key Words: State, Nation State, Failed State, Modern State, Capitalist System, International Policy, Failed State, Colonialism, Patrimonialism.

ÖNSÖZ

Uluslararası Politikada Başarısız Devlet Sorununu inceleyen bu çalışma Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet modelinin dünyaya hangi aşamalardan geçerek yayıldığını ve ortaya çıkış sürecinde yaşanan değişim ve dönüşümleri anlatmaktadır. Bununla birlikte ulus devlet modelinin dünyanın her bölgesinde aynı aşamalardan geçerek oluşmadığını bu nedenle uluslararası politikada görünüşte ulus devlet modelinde olan ancak standart bir ulus devlette olması gereken işlevleri yerine getiremeyen başarısız devletleri analiz etmektedir. Çalışmada başarısız devletlerin temel özellikleri ortaya konularak meydana gelen başarısızlığın kökenleri incelenmektedir. Bunun yanında başarısız devletlerde ortaya çıkan temel özellikler de detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ancak şunu da belirtmekte fayda olduğu düşünülmektedir; Başarısız devletler günümüzde artık bir gerçeklik olmakla birlikte tüm başarısız devletlerin aynı oranda başarısız oldukları veya başarısız olma nedenlerinin tümünde aynı özellikler göstermediğinin altını çizmek gerekmektedir. Diğer taraftan çalışmada başarısız devletlerin neden olduğu sorunlar ortaya konularak bu yapıların diğer devletlerce nasıl görüldükleri ve nasıl algılandıkları vurgulanmaktadır. Çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı ve üzerinde durduğu en önemli konu ise başarısız devletlerin, başarısız olmalarında kendi sorumlulukları olduğu kadar kapitalist üretim tarzının ve bu devletleri uzun yıllar boyunca yöneten sömürgeci ülkelerin bıraktığı kolonyal mirasın da etkisinin olduğudur.

Gerek bu çalışmanın ortaya çıkmasında gerekse doktora eğitimime başladığım andan itibaren sürekli olarak desteğini arkamda hissettiğim ve beni en zor ve en umutsuz zamanlarımda bile yalnız bırakmayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sibel TURAN'a sonsuz şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmalarım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli ebebeynim Muzaffer-Perihan BAŞER'e teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİL, TABLO, HARİTA, GRAFİK, LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET TEORİSİ VE TARİHSEL SÜREÇTE MODERN DEVLETİN GELİŞİMİ **8**

1.1 Devlet Kavramı ve Terminolojisi	11
1.2 Devlet Nedir veya Ne Değildir? Devletin Tanımlanma Sorunu	13
1.3 Devletin Kökeni ve Oluşumu İle İlgili Teoriler	19
1.3.1 Aile Teorisi	20
1.3.2 Biyolojik (Organizmacı) Teori	21
1.3.3 Kuvvet ve Mücadele Teorisi	23
1.3.4 Ekonomik Teori (Marksist Devlet Teorisi)	25
1.3.5 Toplum Sözleşmesi (Social Contract) Teorisi	28
1.4 Tarihsel Süreçte Devlet Oluşumuna Etki Eden Faktörler	30
1.4.1 Göçebe Toplulukların Yerleşik Topluluklar Üzerinde Baskı Kurmaları	30
1.4.2 Büyük Sulama Tarımına Geçiş	32
1.5 Modern Devletin Oluşumuna Giden Yol	34
1.5.1 Modern Devletin Avrupa'da Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler	36
1.5.2 Avrupa'da Kentlerin Yükselişi ve Devlet Oluşumuna Etkisi	37
1.5.3 Avrupa'da Reform Hareketleri ve Avrupa'da Devletin Laikleşmesi……..	37
1.5.4 Rönesans ve Devletlerin Rasyonelleşmesi	40
1.5.5 Mutlak Monarşiler ve Egemenliğin Merkezileşmesi	43
1.5.6 Westphalia Antlaşması ve Modern (Ulus) Devletin Doğuşu	45

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN DEVLETİN BAŞLICA UNSURLARI VE İŞLEVLERİ **48**

2.1 Kapitalist Sistem ve Modern (Ulus) Devlet Arasındaki İlişki	52
2.2 Modern Devletin Oluşum Aşamaları	57
2.3 Modern Devletin Başlıca Önemli İşlevleri	60
2.4 Modern Devletin Teşkilatlanma Türleri	62
2.5 Modern Devletin Asli Unsurları	64
2.5.1 Beşeri Faktörler (İnsan Unsuru)	64
2.5.1.1 Objektif Millet Yaklaşımı	67

2.5.2.1.1 Irk Birliği..... 69
2.5.2.1.2 Dil Birliği..... 72
2.5.2.1.3 Dinsel veya Mezhepsel Birlik..... 73
2.5.2.1.4 Düşman Gereksinimi..... 75
2.5.1.2 Sübjektif Millet Yaklaşımı..... 77
2.5.2 Modern Devletin Fiziki Faktörleri (Toprak Unsuru) 80
2.5.3 Modern Devletin Egemenlik Unsuru (Siyasi Faktörler) 85
2.5.3.1 Egemenlik Kavramı ve Modern Devlet İçin Önemi..... 87
2.5.3.2 Ulus Egemenliğinin Oluşumu ve Egemenliğin Dönüşümü..... 88
2.5.3.3 Modern Devletin İç ve Dış Egemenlik Unsuru..... 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMI VE BAŞARISIZ DEVLETLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ **95**

3.1 Başarısız Devletler ve Devletin Başarısızlığı Kavramları..... 97
3.2 Devletler Neden Başarısız Olurlar? 102
3.3 Başarısız Devletlere Yönelik Teorik Yaklaşımlar..... 105
3.3.1 Sosyolojik Yaklaşım..... 105
3.3.2 Uluslararası Hukuki Yaklaşım..... 106
3.3.3 İşlevselci Yaklaşım..... 109
3.4 Başarısız Devletselliğin Sınıflandırılması..... 110
3.5 Başarısız Devletlerin Temel Özellikleri..... 114
3.6 Devletleri Başarısızlığa Götüren Başlıca Sebepler..... 119
3.6.1 Küresel Kapitalist Sistem ve Başarısız Devlet İlişkisi..... 126
3.6.2 Kolonyal Miras ve Neo-Patrimonyal Yönetim Sistemi..... 136
3.6.3 Kurumsal Kapasite Eksikliği ve Devlet Başarısızlığı..... 140
3.6.4 Toplumsal Eşitsizlikler ve Ayrımcılığın Başarısız Devletlere Etkisi..... 143
3.6.5 Coğrafyanın Başarısız Devletlerin Başarısızlıklarına Etkisi..... 145
3.6.6 Kötü Liderlik ve Yöneticilerin Yolsuzlukları..... 152
3.6.7 Uluslararası Sistemde Yaşanan Güç Dengesindeki Değişimler..... 154
3.6.8 Yeni Dünya Düzeninin Başarısız Devletlere Etkisi..... 157
3.6.9 Küreselleşme Sürecinin Başarısız Devletlere Etkisi..... 160
3.7 Başarısız Devletlerin Başarısızlığın Derecelerini Ölçmede Kullanılan Başlıca Göstergeler..... 163
3.8 Başarısız Devletler Endeksinin Geçmişten Günümüze Değişimi..... 171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞARISIZ DEVLETLERİN ULUSLARARASI SİSTEME ETKİLERİ **177**

4.1 Başarısız Devletlerin Neden Olduğu Uluslararası Tehlikeler..... 181
4.1.1 Küresel Terörizm (Global Terrorism)..... 183
4.1.2 Kitle İmha Silahlarının Yayılması (Proliferation of Weapon of Mass Destruction) 190

4.1.3 Küresel Ölçekte Suçlar (Global Scale Crimes) 192
4.1.4 Salgın Hastalıkların Yayılması (Proliferation of Epidemics)..... 195
4.1.5 Çatışma ve Şiddet Olaylarında Artış (Increase in Conflict and Violence)... 198
4.1.6 Kitlesel Göçler (Mass mmigrations)..... 204
4.1.7 Enerji Güvensizliği (Energy Insecurity)..... 208
4.2 Başarısız Devletlere Uluslararası Toplumun Bakışı..... 211
4.3 Uluslararası Hukuk Açısından Başarısız Devletlerin Neden Olduğu Sorunlar..... 214

SONUÇ..... **222**

KAYNAKÇA..... **242**

ŞEKİL, TABLO, HARİTA, GRAFİK, LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1 : Devletin Çöküş Süreci..... 111
Şekil 2 : Güçlü ve Zayıf Devletsellik Düzlemi..... 113
Şekil 3: Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Modeli Merkez-Çevre İlişkisi..... 134

Tablo 1: Başarı ve Başarısızlık Kapsamında Devletselliğin Tipleri..... 112
Tablo 2: Başarısız Devletselliği Kolaylaştıran Temel Faktörler..... 123
Tablo 3: 2008 Yılı İlk 20 Başarısız Devlet ile Türkiye'nin Sıralaması..... 173
Tablo 4: 2018 Yılı İlk 20 Başarısız Devlet ile Türkiye'nin Sıralaması..... 174
Tablo 5: Güvenlik, Ekonomik ve Adalet Gerginliklerinin İçsel ve Dışsal Boyutları..... 199
Tablo 6: Bölgelere Göre Meydana Gelen Çatışmaların Ortalama Süresi..... 203

Harita 1: 2018 Yılı Kırılgan Devlet Endeksi Haritası..... 176
Harita 2: Dünyadaki Mevcut Çatışma Bölgeleri (Ağustos 2018) 209
Harita 3: Dünyadaki Önemli Dar Suyolları (choke points) Üzerinde Gerçekleştirilen Petrol ve Doğalgaz Ticareti (2010- 2035) 210

Grafik 1: 1970–2012 Yılları Arasında Uluslararası Terör İstatistikleri..... 186

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
AIDS : Acquired Immunodeficiency Syndrome = Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AUK : Afrika Ulusal Kongresi
BM : Birleşmiş Milletler
Bkz. : Bakınız
CAST : Conflict Assessment System Tool= Çatışma Değerlendirme Sistemi Aracı
ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti
DAEŞ : Ad Dawlah al Islamiyah fil wa ash Sham = Irak ve Şam İslam Devleti
DB : Dünya Bankası
DHKP-C : Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DKC : Demokratik Kongo Cumhuriyeti
DTM : Dünya Ticaret Merkezi
ETA : Euskadi Ta Askatasuna = Bask Yurdu ve Özgürlük
FARC–EP : Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia–Ejército del Pueblo= Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
FFP : Fund For Peace = Barış İçin Fon
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
FSI : Fragile States Index = Kırılgan Devletler Endeksi
HIV :Human Immunodeficiency Virus=İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
IDP : Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler
IMF : International Monetary Fund = Uluslararası Para Fonu
IRA : İrlanda Cumhuriyet Ordusu
IŞID : Irak ve Şam İslam Devleti

KİS	: Kitle İmha Silahları
LDC	: Least Developed Contries= En Az Gelişmiş Ülkeler
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization = Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development = Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê= Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat = Demokratik Birlik Partisi
SIPRI	: Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri
vb.	: ve benzeri
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel = Halk Koruma Birlikleri

GİRİŞ

Bir kurum ve kavram olarak devletin oluşumu, nitelikleri, orijini, biçimi, sınırları ve diğer özellikleri insanlık tarihi boyunca sürekli tartışıla gelmiştir. Devlet, genel olarak her dönemde "iktidarın kaynağı ve siyasal toplumun çatısı olarak düşünülmüştür. Genel olarak devlet, belirli bir coğrafyada yaşayan ve egemen bir siyasal otoriteye bağlı olan, örgütlenmiş insan topluluğundan oluşan ve hukukun kendisine tüzel kişilik tanıdığı siyasal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Söz konusu bu tanımlamaya göre devlet, kısaca insanların toplumsal yaşamlarında başvurdukları ve hayatlarını kolaylaştırıcı ve düzenleyici bir siyasal örgütlenme biçimi olarak ifade edilebilir.

Günümüz dünyasında uluslararası politikada hâkim siyasal örgütlenme biçimi olan ulus devlet sistemi genel olarak Avrupa'da Ortaçağ boyunca yaşanan bir dizi siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmenin ürünü olarak 1648 Westphalia Antlaşması sonrasında ortaya çıkan ve Fransız İhtilali sonrasında tüm dünyaya yayılan egemenliğin ulusa ait olması şeklinde kurgulanan yapıyı ifade etmektedir. Modern devlet sistemi olarak kabul edilen bu sistemde tüm devletlerin sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde vatandaşları üzerinde son sözü söyleme yetkisine sahip oldukları ve meşru güç kullanma tekelini elinde bulundurdukları genel kabul gören bir anlayıştır.

Westphalian sistem olarak görülen bu sistem özünde devletlerin egemen eşitliği (sovereign equality), iç işlerine karışmama (non-intervention) ve toprak bütünlüğü (territorial integrity) ilkelerine dayanmaktadır. Zaman içinde tüm dünyaya yayılan bu devlet modeli bir taraftan devletlerin sınırlarını kutsal hale getirirken diğer taraftan devlet otoritesini de meşrulaştırma vazifesi görmüştür. Genel olarak yaklaşık son 500 yıldır tarih sahnesine çıkan her devletin mevcut bu ilkeler temelinde oluştuğu ve uluslararası sistemin de bu ilkeler çerçevesinde varlığını sürdüren egemen devletlerden meydana geldiği kabul edilmektedir.

Modern ulus devlet modeli esasında tek tip ve standart bir devlet modeli öngörmektedir. Bu durumda devletler nüfusları, toprak büyüklükleri ve uluslararası

sistemdeki güç ve kapasiteleri ne olursa olsun bu model çerçevesinde oluşmaktadır. Bu durumda teknik olarak tüm devletlerin birbirlerine yakın derecede başarılı olması beklenir. Ancak günümüz dünyasında bunun hiçte bu şekilde olmadığını açıkça görmemiz mümkündür. Zira devletlerin bir kısmı başarısız olarak bu modelin öngördüğü fonksiyonları yerine getiremez duruma gelmektedir. Gelinen noktada bu tür devletler başarısız olarak adlandırılarak diğer devletlerden olumsuz olarak ayrışmaktadırlar. Bu noktada başarısız devletleri mevcut uluslararası düzen içinde ahengi bozan parçalar olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır; başka bir deyişle de bu düzende kambur teşkil etmişlerdir. Başarısız devletler en basta bu düzen için gerekli olan ekonomik istikrar açısından tehdit oluşturmaktadırlar.

Günümüzde bir modern devletten temel olarak vatandaşlarının güvenliğini sağlama, dış düşmanlara ve içerideki zorbalara (mafya veya terör örgütleri vb.) karşı halkı koruma, insanların, eğitim, sağlık altyapı hizmetleri gibi temel hizmetlerini görme ve vatandaşlarının refahını arttırma gibi biri dizi faaliyeti yerine getirmeleri beklenmektedir. Ancak özellikle dünyada Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yaşanan süreçle birlikte ulus devlet modelinde olmasına rağmen bu modelin başarısız sürümleri olarak nitelendirilen bazı devletlerin bu sistem içinde görünür hale gelmeye başladığını söylemek mümkündür. Başarısız devletler (failed states), kırılgan devletler (fragile states), zayıf devletler (weak states), çökmüş devletler (collapsed satates) vb. isimlerle kavramlaştırılan bu devletler esasında görünüşte ve hukuki olarak (de jure) olarak belirli bir devlet formuna sahip olmakla birlikte normal bir devletin yerine getirmesi gereken faaliyetleri yerine getiremeyen devletleri nitelemek için kullanılmaktadır. Bir başka deyişle başarısız devlet kavramı bu çerçevede genel bir kategori olarak başarılı bir devlette-yani modern bir ulus-devlette- olması gereken özellikleri kısmen ya da tamamen taşımayan ve modern bir ulus- devletin yerine getirdiği işlevleri yerine getiremeyen devletlerdir.

Uluslararası ilişkiler literatürüne başarısız devlet kavramı çoğunlukla Soğuk Savaş döneminin ardından girmiştir. Genel olarak, bir devletin zayıflaması sonucu devlet kurumları üzerinde kontrol, idare ve eylem yeteneklerini temel alanlarda kaybetmesi anlamına gelmektedir. Devletin bu kaybı beraberinde meşruiyet sorunu

olarak ifade edilen ve vatandaşları ile devlet arasında güven kaybına neden olmaktadır. Bunun yanında başarısız devletlerin uluslararası sistemde oluşturdukları ekonomik, siyasi ve sosyal güvenlik tehditlerinin ciddiyetinin altı çizilmektedir. Bu kapsamda başarısız devletlerin aynı zamanda "küresel politika belirlemeyi imkânsız kıldığı ve bölgesel istikrarsızlığı büyüttüğü" gerçeğine vurgu yapılmaktadır.

Esas itibariyle bir devletin başarısız olması, başlı başına bir tehdit oluşturması için yeterli değildir. Bir başka ifadeyle başarısız devletler başarısız olmaları nedeniyle küresel ve de bölgesel olarak doğrudan tehdit oluşturmazlar; daha çok üçüncü aktörlerin olası tehditleri için zemin oluştururlar ve böylece merkezi güvenlik sorunun çözümünü zorlaştırırlar. Bu açıdan başarısız devletler, somut tehditlere yol açabilecek riskler oluşturmaktadırlar. Bu tehditler, sınırsal açıdan uzak devletler olabileceği gibi öncelikli ve özellikli olarak sınır komşularına ve kendi halkına da yönelik olabilir. Bu nedenle küresel ve bölgesel bir boyut kazanabilir.

Başarısız devletlerin yasadığı iç karışıklık ve çatışmalar komşu ülkeleri etkilemektedir. Terör ve anarşi küreselleşen dünyada kolayca sınırları aşabilecek ve komşuları tehdit edecek olgulardır. Bu durum uluslararası sistemde büyük güçleri ve diğer devletleri olumsuz yönde etkilemektedir. Başarısız devletlerdeki terör, iç savaş, fakirlik, göç gibi olgular komşu devletleri ve sistemi olumsuz yönde etkilediği için bu devletler uluslararası sistem için sorun teşkil etmektedirler. Uluslararası sisteme zarar veren bu devletler en basit anlamıyla sistemde boşluklar oluşturmaktadırlar. Sistemdeki bu boşluklar uyuşturucu şebekeleri, yasadışı silah tacirleri ve benzeri suç örgütleri tarafından değerlendirilmekte ve terörist gruplar tarafından güvenli bölgeler olarak tercih edilmektedir.

Uluslararası politikada başarısız devletlerin meydana getirdiği sorunlar üzerine odaklanan bu çalışmanın cevap aradığı soruların ilki başarısız devletselliğin ne demek olduğu sorusudur. İkinci olarak cevabı aranan soru ise başarısız devletselliğe neden olan başlıca faktörler ile başarısız devletlerin temel benzerlik ve farklılıklarının neler olduğudur. Cevabı aranan üçüncü soru başarısız devletlerin uluslararası sistem üzerindeki etkilerinin neler olduğudur. Çalışmanın tezi ise

başarısız devletselliğin oluşumunda başarısız devletlerin kendileri kadar günümüz kapitalist sisteminin ve sömürgeci devletlerin de bu durumdan sorumlu olduklarıdır.

Esas itibariyle devletlerin başarısızlığı olgusunun kökeni 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde aramak mümkündür. Zira bu dönemde Birleşmiş Milletler (BM) sistemi ile hayat bulan yeni uluslararası sistem bir taraftan mevcut devletlerin sınırlarını dokunulmaz ve kutsal hale getirirken diğer taraftan sömürge altında bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları noktasında milletlerin kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon) noktasında sağladığı imkânlarla çok sayıda yeni devletin dünya sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki Birleşmiş Milletler sistemi ilk kurulduğunda bu sisteme üye olan devlet sayısı 51 olurken günümüzde üye sayısı 193 olmuştur. Bu durum aradan geçen yaklaşık 70 yıllık dönemde devlet sayısında 4 katlık bir artışa karşılık gelmektedir.

Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletlerin büyük çoğunluğu gerek kurumsal kapasite açısından gerekse içinde bulundukları sosyo-ekonomik şartlar sebebiyle Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet modeline inşa edilmemesine rağmen BM sistemi içine modern ulus devletler olarak kabul edilmişlerdir. Ancak gerçekte bu devletler batılı tarzda modernleşme yaşamamış toplumların içinde kurulmuş olan sözde ulus devletler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Soğuk Savaş koşulları nedeniyle bu devletlerin eksiklikleri veya kusurları sistem içindeki süper güçler tarafından kapatılarak veya görmezden gelinerek bir şekilde günümüze kadar gelmeleri sağlanmıştır. Ancak bağımsızlığını kazanan bu devletlerin büyük bir kısmının modern batılı devletler ile kıyaslanması bu devletleri adeta doğuştan başarısız olarak görmek anlamına gelmektedir. Çünkü bu devletlerdeki toplumsal dinamikler ile siyasi yapı batı dünyasından oldukça uzak bir anlayışa sahiptir.

Yukarıdaki sebepten dolayı bu kıyaslama birçok bakımdan eleştirilmektedir. Zira tüm devletlerin aynı süreçten geçerek batılı birer ulus-devlet olabilecekleri tezi, devletin olumlu özelliklerinin Batı medeniyeti tarafından verilmiş birer armağan, olumsuz özelliklerininse kendilerinden kaynaklandığı inancını paylaşan batı merkezli ideolojik bakış açısı nedeniyle eleştirilmektedir. Çünkü dünyanın her yerinde ulus

devletleşme süreci aynı sistematik ve koşullarda gelişmediği gibi bu süreci yaşayan toplumlarında batılı devletlerin yakaladığı başarıya ulaşamadıkları açıkça görülmektedir. Oluşum sürecindeki bu farklılaşma çok doğal olarak ulus devletlerin yapılanmalarına da yansımıştır. Bu nedenle Avrupa dışında gelişen ulus devlet modellerinin tam anlamıyla modern devlete karşılık gelmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın dayandığı tezi analiz etmek için çalışma temel olarak dört bölüme ayrılarak inceleme yapılmıştır. Devlet teorisi ve tarihsel süreçte modern devletin gelişiminin açıklandığı ilk bölümde öncelikle devletin ne olduğu sorusuna cevap aranarak devletin oluşumu ile ilgili teorik yaklaşımlar incelenmiş ve her bir yaklaşımın devlete yüklediği anlam anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında tarihsel süreçte devlet oluşumuna etki eden faktörler incelenmiş ve insanların neden devlete ihtiyaç duyduğu sorusunun cevabı verilmiştir. Daha sonrasında günümüz uluslararası sistemine damga vuran modern devletin oluşumunu hazırlayan süreç incelenerek modern devletlerin Avrupa'da ortaya çıkmasına neden olan başlıca unsurlar analiz edilmiştir.

Modern Devletin Başlıca Unsurları ve İşlevleri başlığını taşıyan İkinci bölümde öncelikle modern devlet ile kapitalist sistem arasındaki ilişki ortaya konularak bu ilişkinin modern devletin oluşumuna katkısı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ardından modern devletin oluşum aşamaları anlatılarak nasıl bir değişim geçirdiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında bu bölümde modern devletin işlevleri ile modern devletin sahip olduğu asli unsurlar (fiziki, beşeri ve siyasi) detaylı bir şekilde ortaya konularak bu unsurların devlet oluşumuna nasıl etki ettiği ve ne anlama geldikleri vurgulanmıştır. Bu noktada modern devletin diğer siyasi formlardan en ayırıcı özelliği olarak kabul edilen egemenlik unsurunun taşıdığı nitelik ve değeri ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Başarısız Devlet Kavramı ve Başarısız Devletlerin Temel Özellikleri başlığını taşıyan üçüncü bölümde ilk olarak başarısız devletsellik kavramı incelenerek devlet açısından başarısızlığa sebep olan başlıca faktörler değerlendirilmiştir. Ardından

devletlerin neden başarısız oldukları sorusunun cevabı verilmeye çalışılarak başarılı bu devletlerin eksiklikleri ifade edilmiştir. Buna ek olarak literatürde var olan başarısız devletlere yönelik teorik tartışmalar ortaya konularak her bir teorik yaklaşımın başarısız devletsellikle ilgili bakış açıları tartışılmıştır. Bu bölümde ayrıca devletleri başarısızlığa götüren başlıca sebepler incelenerek başarısızlığın arka planında yatan faktörler incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda başarısız devletlerle kapitalist sistem arasındaki ilişki Marksist ve Neo-Marksist yaklaşımlar ışığında ortaya konulmuştur. Ayrıca başarısız devletlerin yaşadıkları sömürge geçmişi ile Neo-Patrimonyal yönetim sistemlerinin başarısızlığa etkileri vurgulanmıştır. Bununla beraber bu devletlerde var olan kurumsal kapasite eksikliği, toplumsal eşitsizlik ve ayrımcı uygulamaların başarısız devlet oluşumundaki etkilerinin yanında kötü liderlik ve yöneticilerin yaptıkları yolsuzlukların ortaya çıkardığı sorunlarda detaylı olarak işlenmiştir. Bu bölümde ayrıca uluslararası sistemde yaşanan güç değişimlerinin ve Soğuk Savaşın sona ermesinin başarısız devletlere olan etkileri tartışılarak yenidünya düzeninin ve küreselleşme sürecinin başarısız devletlere olan etkileri analiz edilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise başarısız devletlerin başarısızlığını ölçmede kullanılan ve tüm dünyada kabul gören Fund for Peace (FFP) Barış İçin Fon örgütünün geliştirdiği Conflict Assessment System Tool (CAST) Çatışma Değerlendirme Sistemi Aracı programında yer alan göstergeler ortaya konulmuştur. Bu kapsamda hazırlanan başarısız devletler endeksinin son 10 yıldaki değişimi ilk 20 içinde yer alan başarısız devletlerin değişim süreçleri ile Türkiye'nin sıralaması incelenmiştir.

Başarısız Devletlerin Uluslararası Sisteme Etkileri başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise öncelikle başarısız devletlerin neden olduğu uluslararası tehlikeler incelenmiştir. Bu kapsamda başarısız devletlerin neden olduğu küresel terörizm olgusu daha doğrusu terör örgütlerinin bu ülkelerde nasıl ortaya çıkarak uluslararası sistemi tehdit ettikleri ortaya konularak küresel terör faaliyetlerindeki artış somut verilerle desteklenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında kitle imha silahlarının tüm dünyaya yayılmalarına neden olabilecek potansiyele dikkat çekilerek bunun neden olabileceği olası sorunların altı çizilmiştir. Ayrıca başarısız devletlerde ortaya çıkan suç örgütlerinin küresel anlamda neden olduğu suçlar vurgulanarak bu yerlerin suç

örgütleri açısından önemleri ifade edilmiştir. Buna ek olarak başarısız devletlerde görülen HIV, ebola gibi salgın hastalıkların dünyanın diğer bölgelerine yayılmasının meydana getireceği riskler tartışılarak ne denli büyük sorunlara sebep olabileceği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında başarısız devletlerde yaşanan çatışma ve şiddet olaylarındaki artışın içsel ve dışsal boyutları tartışılarak bu durumun neden olduğu kitlesel göçlerin komşu ülkelere ve küresel etkileri incelenmiştir. Buna ek olarak dünya ekonomisi açısından büyük bir öneme sahip olan enerji güvenliği konusunda başarısız devletlerin oluşturduğu olası tehlikelerin altı çizilmiştir. Bu bölümde ayrıca uluslararası toplumun başarısız devletlere bakışı ortaya konularak bu konudaki temel eğilimler ile mevcut durumda reel politik gelişmelerin ne olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde son olarak başarısız devletlerin neden olduğu hukuki sorunlar analiz edilerek bu yapıların günümüz modern devlet sistemi açısından meydana getirdiği ikilemler ile egemenlik anlayışında neden olduğu kırılmalar detaylı olarak tartışılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde önceki bölümlerde ortaya konulan konular sistematik bir biçimde değerlendirilerek analitik çıkarımlar yapılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın cevap aradığı sorular önceki bölümlerde yer alan bilgileri de kullanılarak cevaplandırılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında çalışmanın tezini oluşturan başarısız devletsellik sorunun bazı açılardan başarısız devletlerin kendilerin kendi iç sorunlarından kaynaklandığı görülse de bu sorunun oluşumunda başta kapitalist sistem olmak üzere geçmişte bu devletleri sömüren batılı devletlerin de sorumlu olduğu sonucuna varılmaktadır.

Çalışma çoğunlukla literatür taraması şeklinde Türkçe ve İngilizce kitap ve makale kaynakları kullanılarak yapılmıştır. Bunun yanında bazı durumları açıklarken elektronik veri tabanları ile çeşitli internet kaynaklarına da başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET TEORİSİ VE TARİHSEL SÜREÇTE MODERN DEVLETİN GELİŞİMİ

İnsanlık tarihi boyunca topluluklar varlıklarını sürdürmek için bir otorite etrafında örgütlenme gereği duymuşlardır. Söz konusu bu örgütlenme toplumların hayatlarını sürdürmeleri için zamanla kaçınılmaz bir gereksinim haline gelmiştir. Bu nedenle devlet her şeyden önce sosyal ve tarihsel bir gerçeklik olup insanlık tarihinin belli bir aşamasından sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda bakıldığında devlet benzeri (state-like) veya devlet yapılarının genellikle, oldukça ileri bir toplumsal iş bölümünün bulunduğu, ayrıca toplumsal hiyerarşinin görüldüğü yerleşik hayata geçen toplumlarda ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ayrıca devlet örgütlenmesi olarak ifade edilen yapı içerisinde iş bölümü çerçevesinde iktidar ilişkilerini gösteren yöneten-yönetilen, alt-üst gibi tabakalaşma olgularının göze çarptığını söylemek mümkündür.

Ancak tarihsel süreç incelendiğinde insanların modern anlamda kullanılan devlet örgütlenmesinin ve devlet kavramının dışında daha basit şekilde yaşadığı, devletsiz de olsa varlığını sürdürebilmeyi ve hayatını organize edebilmeyi başardığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında aslında günümüzde devlet dediğimiz siyasi ve ekonomik örgütlenmenin en ilkel haliyle yaklaşık 5.000 yıl öncesine dayanan, Mezopotamya coğrafyasında görülen ilk tarım toplumlarına kadar uzanan eski bir kurumsal yapı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bir başka deyişle, tarihsel süreç içinde, bugün modern devlet olarak kabul ettiğimiz ulus devlet dışında siyasi birimler ve egemen yapılar da olmuştur. Nitekim "modern" dönemden önce de şeflik, emirlik, beylik, prenslik, site idaresi, hanlık, sultanlık, imparatorluk gibi fazlaca olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde modern anlamda devlet dediğimiz olgu (ulus-devlet) son 500 yılın bir ürünüdür ve daha önce yoktur. Bu bakımdan ulus devlet ya da modern devlet, bir topluluğun temel yönetim işlevlerinin kurumsallaşmış şekillerinden birisidir, yani daha önceki dönemlerde olduğu gibi bir siyasi yapıdır. Ancak bu yapılar insanlık tarihinin ancak son 5-6 asırlık döneminde görülebilmektedir.

Günümüzde kullanılan modern devlet kavramını geçmişteki diğer siyasal yapılardan ayıran ve günümüzdeki diğer sosyal kurumlardan ayıran en önemli özellik belki de devlet örgütünün hacminde göze çarpmaktadır. Zira genel olarak bakıldığında bir insan topluluğu içinde örgütsel yapısı devletten daha büyük, daha ve daha kapsayıcı başka bir siyasi, ekonomik ve sosyal kurum yoktur. Bu nedenle devlet için çoğunlukla kurumlar kurumu denmesinin ardında bu büyüklük ve gerçeklik yer almaktadır. Zaten günümüzde devlet denilence söz konusu bu birimde ilk dikkat çeken olgunun devletin kamu malı olarak adlandırılan çoğunlukla ticari bir işletme gibi kar getirmeyen güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme vb. bir takım hizmetleri gerçekleştirmesi olduğu görülmektedir. Bu bakımdan devlet için genel bir kavramsal tanımlama yapılacak olursa "*Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, bağımsız bir hükümete sahip olan toplum temsilcisidir. O, toplumu idare eder; iç ve dış tehlikelere karşı güvenliği sağlar, hukuki niteliği ilgili kanunlar koyar, onları uygular, yasaklar ve emirler çıkarır. Böylelikle sosyal düzeni sağlar. Öteki devletlere karşı toplumu temsil eder. Devlet, egemen ve etkili bir iktidar demektir. Ama aynı zamanda meşru bir iktidardır. Kurumlara dayanan ve müesseseleşen hukuk iktidarıdır.*"[1]

Bu açıdan bakıldığında "Devlet, amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan; belli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan her şey üzerinde nihai meşru kontrole (otorite) sahip, siyasal bir örgütle (hükümet) donanmış sosyal bir organizasyondur. Devleti ona benzer kuruluşlardan ayıran, egemen ve bağımsız olma niteliğidir."[2] Bu yaklaşımlardan da ortaya koyduğu gibi devleti oluşturan belirleyici faktör bu devasa kurumsal organizasyonun oluşması ve aktif olarak çalışmasıdır. Bu bakımdan teşkilatmanın veya kurumsalaşmanın oluşmadığı, dönemlere devlet değil ilkel toplum veya ilkel yönetim adı verilmektedir. Buradan hareketle devlet organizasyonun diğer örgütlü

[1] Mesut Şöhret, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması: Tanınmamış Bölgeler*, (Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kocaeli 2014, s. 3

[2] Cengiz Çuhadar, "Bazı Filozofların Düşüncesinde Devlet Kavramı" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, Elazığ 2007, s.112, ss.111–129

organizasyonlardan farkı, aldığı kararların veya çıkardığı kanunların toplum içindeki diğer bütün organizasyonları da bağlamasıdır. Bunun yanında aldığı kararları veya kanunları gerektiğinde güce başvurarak hukuksal bir düzen içinde uygulama becerisine sahip olmasıdır.

Günümüz dünyasını oluşturan ve uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul edilen modern devleti tanımlarken, onu kendisinden öncesi dönem anlayışından ayıran ve farklılaştıran noktaları belirleyeceğimizden, genel devlet tanımını en baştan yapmakta fayda vardır. Kısa ve üzerinde neredeyse ittifak edilen modern devletin tanımı; toprak, insan ve otorite unsurlarını içinde barındıran tanımdır. Buna göre devlet: Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üstünde yaşayan insanların oluşturduğu en üstün otorite ve güce sahip olan kurumdur. Bu tanım her türlü devleti ve devlet sistemini kapsayıcı niteliktedir. Konumuz olan modern devlet de bu tanımın içindedir. Ancak modern devletin ana unsuru "Ulus–Devlet" olmasıdır. Bir başka deyişle her devletin belirli bir ulusu nitelemesidir.[3]

Bu noktada ulus devletin ve dolayısıyla modern devlet anlayışının oluşmasına etki eden faktörün bir ekonomik sistemden çok bir yaşam felsefesi olan kapitalizmin ortaya çıkması olduğunu söylemek mümkündür. Zira 16. yüzyıldan itibaren ilk defa Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalizm, sadece ekonomik alanda değil politika, bilim teknoloji ve sosyo-kültürel alanlarda da insanları etkilemiş ve bugün tüm dünyada hakim olan modern devleti ve modern devlet kavramını da meydana getirmiştir. Bu yeni sistemin temellerini egemenlik kavramı ve egemen otoriteler arasındaki güç dengesi esasları oluşturmaktadır. Dolayısıyla modern devletin ilk olarak Batı Avrupa coğrafyasında ortaya çıkması kesinlikle rastlantısal bir olgu değildir. Çünkü bu bölgede feodal sistemin bozulmasıyla başlayan ve kentlerin yükselişi ile devam eden süreç bir taraftan mevcut toplumsal ilişkileri değiştirirken bir taraftan da ekonomik üretim biçimlerinin değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde coğrafi keşiflerin etkisi, Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda ortaya çıkan pozitivist ve aydınlanmacı düşünceyle birlikte radikal bir sistemsel dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Bu sürecin içinde şekillenen ulus devletin ise tüm

[3] Mesut Şöhret, *a.g.e*, s.4

dünyada yeni bir siyasi yapı olarak kabul görmesinin ise 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali'nin ardından ortaya çıkan ve sonrasında tüm dünyaya yayılan milliyetçilik akımının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

1.1. Devlet Kavramı ve Terminolojisi

Bir kurum veya bir örgütlenme modeli olarak batı dillerinde kullanılan devlet kavramı genel olarak 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlansa da insanların bu tarihe kadar uzunca bir süre bu kavramı ve yapıyı kullanmadan yaşadıkları söylenebilir. Çünkü insan toplulukları her ne kadar devlet ismini bu döneme kadar kullanmamış olsalar da bir algı olarak devlet siyasal form şeklinde insanlık tarihi boyunca yer almıştır.[4]

Buna göre Antik Yunanistan'da "devlet" için "polis" terimini kullanırlardı, bu "site (cité)", yani "şehir" anlamına gelen bir kelime olup bununla esasen şehirde yaşayanlar kastedilmektedir. O nedenle, Eski Yunanlıların kullandıkları "polis" terimi günümüzdeki devlet kavramını karşılamaktan oldukça uzaktır.[5] Çünkü devlet kavramı antik Yunanda kastedildiği gibi yalnızca insan unsurunu kapsayan bir olgu olmayıp toprak ve otorite kavramlarına da vurgu yapan bir yapıdır.

Roma döneminde ise devlet kavramı yerine civitas veya res publica kelimelerini kullanıldığı görülmektedir. Civitas kelimesi anlam olarak şehir devleti anlamına gelirken hukuki olarak ise, "medeni hakları kullanma ehliyetine sahip yurttaşlar topluluğu" demektir. Res publica ise "şey (res)" ve "kamu (publica)" kelimelerinden oluşmakta "kamu malı", "herkese ait şey" anlamına gelmekteydi.[6]

---

[4] John Hoffman, *Citizenship Beyond State,* Sage Publication, London 2004, s. 4–5

[5] Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2011,s.7

[6] Roma döneminde tüm insanlar eşit olarak görülmediklerinden ve kölelik sistemi geçerli olduğu için medeni hakları kullanmak toplumun sadece belirli kesimine verilmiş bir hak olarak yer almaktadır. Dolayısıyla bu hakkı elinde bulunduranların oluşturduğu insan topluluğu devlet kavramı ile özdeşleştirilmiştir. Bu haliyle söz konusu kavram günümüz modern devlet kavramını karşılamaktan oldukça uzaktır. Çünkü civitas kelimesi bu anlamı ile modern devletin toprak ve ülke kavramlarına herhangi bir göndermede bulunmamakta sadece insan unsuruna referans vermektedir. Bkz. Hüseyin Pehlivan, "Devlet Anlayışlarına Dair-1" İktibas Dergisi, 10 Ocak 2014, http://www.iktibasdergisi.com/devlet-anlayislarina-dair-1/ (16.07.2018)

Batı dünyasında Ortaçağda devlet için "imperium (hükümranlık)", "regnum (krallık)" gibi isimler de kullanılmıştır. Ancak bunlar da modern devlet kavramını karşılamaktan uzaktır. Çünkü bu kavramlar sadece devletin bir unsuru olan "egemenlik" (otorite) unsuruna atıfta bulunurken devletin insan ve toprak unsurlarına herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Bu dönemde ayrıca devlet yerine zaman zaman, halk, kavim veya millet anlamına gelen populus, gens gibi terimler de kullanılmıştır. Ancak bu terimlerde devletin sadece insan unsuruna çağrışımda bulunduğu için modern devletin yerine kullanılabilecek bir kavram olması pek mümkün görünmemektedir.[7] Bununla birlikte Siyaset Bilimi'ne damga vuran ve Ortaçağ'da devlete dair önemli bir açılım getiren Mavchiavelli'nin ünlü eseri Prens şu cümleyle başlar: "*İnsanlar üzerinde emretme yetkisine sahip olan veya olmuş olan bütün hâkimiyetler, devlet ismini alırlar ve bu devletler ya cumhuriyettir, ya da krallıktır*".[8]

Diğer taraftan doğu dünyasında devletin çeşitli dönemlerde farklı şekilde ifade edildiği de görülmektedir. Örneğin "*Abbasî hilâfetinin zayıfladığı dönemlerde de devlet terimi egemen bir hanedanı veya onun siyasî hâkimiyetini ifade etmiştir. Yine Osmanlı Devleti'ni ifade eden Devlet-i Âli-i Osman tabiri de bu safhadaki anlam sürekliliğini yansıtmaktadır. Ancak "devlet-i ebed–müddet" şeklindeki kullanımda bir taraftan gücün ve zaferin, diğer taraftan siyasî yapının sürekliliği vurgulanmıştır. Devlet kelimesinin hem hâkimiyetin el değiştirmesi hem de bu hâkimiyete dayalı siyasî yapı için kullanılmış olması, İslâm düşünce tarihindeki devrî (döngüsel) tarih anlayışının bir etkisi olarak görülebilir."*[9]

Günümüzde ise, ise devlet daha çok siyasal iktidarı, kamu gücünü, kamu kurumlarını ve yönetimin yetkilerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Buna rağmen, devletin günümüzde bile yaygın bir şekilde kabul görmüş bir tanımı olmadığı gibi, devleti nasıl betimlememiz, onu tanımlarken hangi etiketin kullanılması gerektiği konusunda günümüzde bile önemli sorunlar yaşandığı görülmektedir. Zira bazı

[7] Hüseyin Pehlivan, *a.g.m*
[8] Niccolo Machiavelli, *Prens*, Çeviren: Leyla Tonguç Basmacı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2014, s.9
[9] Hüseyin Pehlivan, *a.g.m.*

akademisyenlerce devlet, bir "kurum, yapı, araç/aygıt[10] olarak tanımlanırken bazılarınca aktör, algı, anlatı, olgu, şey ve hatta bir şahıs/şahsiyet (person)" olarak tanımlanmaktadır.

"Devletin siyasî gücün kurumlaşması anlamıyla evrensel bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu anlamda devlet, tarihin ilk dönemlerinden bu yana her toplum için hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Fakat bu siyasi gücün mahiyeti, fonksiyonları, yapılanma biçimleri ve ahlâkî sınırları daima inançlardan kaynaklanan varlık, insan ve hayat anlayışlarıyla bağlantısını korumuştur."[11]

1.2. Devlet Nedir veya Ne Değildir? Devletin Tanımlanma Sorunu

Devlet kavramı ve devletin ne olduğunun veya ne olmadığının tanımlanması siyaset felsefecileri ve sosyal bilimciler açısından tarih boyunca en tartışmalı konulardan biri olmuştur. En temel şekliyle bu düşünürler "devlet nedir?" sorusunun cevabını aramışlardır. Ancak bu konuda günümüze kadar bu soruya net bir cevap üzerinde uzlaşılamamıştır. Zira devlet denilen bu olgu tarihsel süreç içinde farklı biçimler almış ve farklı türlerde ortaya çıkmış ve zaman içinde büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bunun sonucunda devlete yüklenen amaç ve görevlerin çeşitliliği gibi nedenlerle devletle ilgili bir tanımlama yapılamamıştır.

Tarihsel açıdan devletin tanımlanması konusunda ilk denemelerin antik Yunanistan'dan başlayarak günümüze kadar geldiği görülmektedir. Bu noktada Devlet sorununu derinlemesine bir incelemeye tabi tutan ilk düşünürlerden biri olan Platon; "devleti, filozof-kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması şeklinde tanımlarken, Aristo ise devleti, bireyin siyasi olarak mensup olduğu organik bir yapı olarak ifade etmektedir."[12]

Machiavelli; "devleti, uğruna her tür ahlaki ilkenin çiğnenebileceği bir değer olarak görür. Thomas Hobbes, devleti sözleşme yapan ve vatandaşları kuşatıp

---

[10] Julian Reid, "Deleuze's War Machine: Nomadism Against The State", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 32, Sayı 1, 2003, s. 58, ss.57-85

[11] Hüseyin Pehlivan, ***a.g.m.***

[12] Abdulvahap Coşkun, *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.117

koruyan bir siyasal güç olarak görürken, John Locke, insanların sahip oldukları hakları koruyan bir yapı olarak görmektedir. Immanuel Kant ise devleti, "meşru yasa altında toplanan insanların birliği olarak görür."[13]

Diğer taraftan Karl Marx devleti "*burjuva sınıfının, egemenliğini idame ettirmekte kullandığı bir tahakküm aracı" şeklinde nitelendirir. Ayrıca Marx devleti uygar toplum üzerine yapışmış bir parazit olarak görmektedir. Marx için asıl şaşırtıcı olan bu parazitin uygar toplumun göstergesi olarak sunulmasıdır.*"[14] Bununla birlikte Lenin, işçi sınıfının, sosyalistlerin bir burjuva iktidarı altında yaşadıkları bilinciyle düşünmektedir. Ama Lenin: "*En demokratik burjuva cumhuriyetinde bile halkın payına düşenin ücretli kölelikten başka bir şey olmadığını unutmaya asla hakkımız yoktur." Çünkü Marksist düşünce devleti ezilen sınıfın bastırılması için özel bir güç olarak görür. Bu yüzden hiçbir devlet ne "özgür" olabilir ne de "halkın devleti"*[15] diyerek Marksist yaklaşımda devletin istenmeyen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Buna karşılık Gramsci de, devlet, burjuvazinin baskı ve silahlı tahakküm alanı; sivil toplum ise burjuvazinin kültürel yönlendirme veya rızaya dayalı hegemonya alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı Batı'da, hegemonya sivil topluma özgü olduğu ve sivil toplum da devletten üstün olduğu için, kapitalist düzenin istikrarını temelde sağlayan şey yönetici sınıfın kültürel üstünlüğüdür. Batı'da iktidar asıl sivil toplumun içine yerleşmektedir. Dolayısıyla devlet kurumlarının kitleleri baskı altına alamadığı bir demokraside burjuva hegemonyasını sürdüren unsur sivil toplum olarak ortaya çıkmaktadır.[16]

Gramsci'ye göre devlet, "yöneten sınıfın yalnızca hâkimiyetini koruduğu bir yapı değil, aynı zamanda yönetilenlerin rızasını kazandığı bir kurumdur. Bütüncül devlet, politik ve sivil toplumun toplamından oluşur. Ama devlet yalnızca bir baskı

---

[13] Abdulvahap Coşkun, *a.g.e.*, s.117-118
[14] Marksist devlet düşüncesi: İktidarsız Toplum, Marksist Bakış Dergisi, Sayı 6, (13.04.2016) http://www.altust.org/2012/04/marksist-devlet-dusuncesi-iktidarsiz-toplum/ (22.08.2018)
[15] Marksist devlet düşüncesi: İktidarsız Toplum, a.g.m.
[16] Asiye Aka, "Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Balıkesir 2009, s.330, ss.329-338

aygıtı olarak görülmemektedir."[17] Bunun yanı sıra rıza biçimlendirilmesi, yeniden üretilmesi ve eğitilmesi gereken bir şeydir.[18] Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya ve rıza kavramları aslında egemenliğin günümüzün modern kapitalist dünyasındaki biçimini yansıtmaktadır. Hegemonik ilişki ise egemenliğin ideolojiyle yumuşatılmış, sivil toplum ve demokrasi ile örülmüş ve yeniden kitlelerin rızasıyla da güçlendirilmiş egemenlik ilişkisidir.[19]

Christopher Clapham modern devleti ilk olarak savaş, düzen ve güvenlik üçlüsünü içeren bir anlatı, ikinci olarak temsil ve meşruiyeti içeren bir anlatı ve son olarak da zenginlik ve refahı içeren başka bir anlatının toplamından ibaret bir form olarak görmektedir. Ona göre, modern devlet, temelde bu üç anlatının bir araya gelmesiyle inşa edilmeye başlamıştır.[20] Alexander Wendt ise, devlet olabilmek için beş özellik/nitelikten bahseder. Bunlar:[21]

1) Daha çok Marksistlerin vurguladığı kurumsal-yasal düzenin varlığı
2) Meşru şiddet kullanma tekelini elinde bulundurma yetisidir.
3) Egemenlik
4) Bir toplumun (insan topluluğu) varlığı
5) Tüm yaklaşımlarda ortak olan sınırları belirli bir alanın (territory) varlığı

Barry Buzan'a göre devlet, genel itibariyle birbiriyle ilişkili üç bileşimden oluşmaktadır. Bunlar:[22]

1) Gelenek, tarih, kültür ve ideolojiyi de içeren bir "devlet fikrinin varlığı" inancıdır.
2) Sınırları belirli bir alan, nüfus ve diğer kaynaklardan oluşan "devletin fiziksel temelidir".

---

[17] Nilüfer Karacasulu, "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 4, İzmir 2009, s.61 ss. 53-71

[18] Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", *Medya, İktidar, İdeoloji*, 3. Baskı, Derleyen ve Çeviren: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005, s.117

[19] Nazife Güngör, *İletişim: Kuram ve Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013, s.261

[20] Christopher Clapham, "The Challenge to the State in a Globalized World", *Development and Change*, Volume 33, No 5, 2002, s. 785, ss.775-795

[21] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s.202

[22] Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşümü Sorunu*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2012, s.75

3) Hükümet, hukuk ve kurumlardan müteşekkil "kurumsallık" unsurudur.

Barry Buzan, başka bir çalışmasında, Avrupa'da doğan, daha sonra Amerika ve Asya'ya yayılan modern devletin niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır.[23]

1) Merkezi bir güç tarafından tesis edilen territoryal egemenlik, devlet idaresi için gerekli bir bürokrasi
2) Bağımsız bir ticaret sınıfı (commercial class)
3) Devlet ideolojisi olarak milliyetçiliğin doğuşu
4) Demokrasinin temel ilkelerinin yerleşmiş olması.

Alexander Wendt ve Barry Buzan'ın yukarıda yaptıkları devlet tanımları devlete dair tartışmaları düşündüğümüzde, yeterince tatmin edici olmaktan uzak görünmektedir. Bu nedenle devleti, ne olduğu üzerinden tanımlamak yerine, ne olmadığı üzerinden tanımlamak belki bir parça işimizi kolaylaştırabilir. Öncelikle devlet, doğal bir şey ya da doğanın bir ürünü değildir.[24] İcat edilmiş, inşa edilmiş, insan eliyle ve düşüncesiyle meydana getirilmiştir. Dünyanın ulus-devletler tarafından parsellenmesi, bazı özel tarihsel gelişmelerin etkisiyle ve tarihin bir döneminde, bir coğrafyasında (önce Avrupa'da daha sonra dünyanın geri kalan kısmında) mümkün olmuştur. Bu nedenle devlet doğal olmadığı için de, aslında tarihsel bir şeydir. Bu durumu Hall ve Ikenberry, ironik bir dille, "*devletin inşa edildiği ana kadar, ortadan kaybolmayı çok iyi beceren insanoğlunun nasıl olup da birdenbire kalıcı baskı örgütlerine yakalandığını iyi analiz etmek gerekir*"[25] diyerek, aslında devletin tarihsel bir form olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle devlet, genellikle algılandığının aksine insanlık tarihiyle yaşıt değildir. Bunun yanında Hall ve Ikenberry, devletin üç vasfını dikkate alarak karma bir tanımının yapılabileceğini belirtirler: [26]

1) "*Devletin bir kurumlar bütünü olmasıdır. Devletin kendi kadrosuyla yönetilen bu kurumların en önemlisi, şiddet ve zorlamaya dayanarak çalışır.*
2) *Bu kurumların genellikle bir topluma mal edilen, coğrafi olarak sınırlanmış bir bölgenin merkezinde bulunmalarıdır.*

---

[23] Barry Buzan, "Security, the State, the New World Order, and Beyond", *On Security*, Derleyen: Ronnie D. Lipschutz, Columbia University Press, New York 1995, s.189–190
[24] Johann K. Bluntschli, *The Theory of the State*, Batoche Books, Ontario 2000, s. 25
[25]John A. Hall–G. John Ikenberry, *Devlet*, Çeviren: İsmail Çekem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.26
[26] John A. Hall, G. John Ikenberry, *a.g.e.*, s.11

3) *Devlet, sınırları içinde toplumuna bakmak, sınırları dışında ise geniş toplumlarla ilgilenmek durumundadır; bir alandaki davranışı diğerleriyle olan ilişkileriyle tanımlanabilir.*
4) *Devletin sınırları kendi tekeline almasıdır. Bununla tüm vatandaşlarla paylaşılan ortak bir politik kültürün yaratılması amaçlanır."*

Diğer taraftan devlet toplum sözleşmesi tezinin aksine hiçbir zaman açık ya da gizli bir sosyal sözleşme sonucunda meydana gelmemiştir. Devlet her zaman baskı, zorlama, fetih ve sömürü üzerinden inşa edilmiştir.[27] Zira Franz Oppenheimer'e göre devlet sözcüğü, etimolojik köken olarak Rönesans İtalyası'ndan gelmekte ve iktidarı kuvvet yoluyla eline geçiren prens ve yardımcılarından oluşan çevresini belirtmek için kullanılmaktadır.[28]

Buna ek olarak sosyal bilimlerdeki çalışmaların önemli bir bölümünde devlete dair yapılan çalışmalarda devlet genellikle kutsal bir şey olarak tasvir edilmiştir. Devlete kutsiyet atfedilmesinin en önemli nedenlerinden biri, devlete dair söylenenlerin büyük ölçüde teolojiden (din) transfer edilmiş olmasıdır. Oysa devlet teknik anlamda kutsal bir form değildir. Dikkat edilirse batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketleri ile dinin öneminin azalmasıyla birlikte modern devletin yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tanrıya atfedilen kutsiyetin ve dinsel referansların modern devletin yükselişiyle birlikte devlete geçmeye başladığını ileri sürebiliriz.[29] Bu kutsiyeti, sadece akademik dünyada yürütülen çalışmalarda değil aynı zamanda semboller, söylemler ve eylemler vasıtasıyla günlük hayatta bile rahatça görebilmek mümkündür.

Peki, genellikle kutsanmış olan bu form gerçek midir, kurgu mudur yoksa teorik bir soyutlama mıdır? Devletin bir şahsiyeti var mıdır? Normalde bireye atfettiğimiz bir takım özelliklere sahip midir? Bu soruları soran Wight'a göre devlet,

---

[27] Murray N. Rothbard, *The Anatomy of the State*, Ludwig von Mises Institute, Alabama 2009, s.16
[28] Franz Oppenheimer, *Devlet*, Çeviren: Alâeddin Şenel–Yavuz Sabuncu, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005, s.37
[29] Michael Dillon, "The Sovereign and the Stranger", *Sovereignty and Subjectivity*, Derleyen: Jenny Edkins, et al. Lynne Rienner, Boulder, 1999, s. 117

gerçektir fakat bir birey değildir ve bu anlamda şahsiyeti de yoktur. Wight'a göre devlet, bir faildir fakat insani eylemleri yoktur.[30] Devletin gerçek olup olmadığı konusundaki tartışmada Jacob Schiff, devletin gerçek olduğunu ve bu durumun devleti gerçekmiş gibi algılamamızdan kaynaklandığını savunmaktadır. Örneğin gündelik hayatımızda düşünürken, konuşurken ve eylemde bulunurken (vergi ödemek, oy kullanmak, bir savaşın meşru olup olmadığını tartışmak gibi eylemlerle) devleti yeniden üreterek, onun gerçekliğine hizmet ederiz.[31]

Foucault da, ruhu egemenlik olan devletin, yapay ve homojen bir birey olarak tanımlandığı Leviathan modelinden kaçınılması gerektiğini ve iktidarın bu model dışında analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir.[32] Wendt ise, devletin insan olmadığını ancak onu insanmış gibi (antropomorfik) betimlemenin devleti teorize etmek açısından daha kullanışlı olduğunu savunmaktadır. Wendt'e göre devlet, en azından niyetleri/amaçları olan ve kolektif bir bilince sahip bir organizma olduğu için insanmış gibi analiz edilebilir.[33]

Bunun yanında devleti iç içe geçmiş dairelerden oluşan (bireyden aileye, aileden köye, oradan da şehre) bir kolektif yapı (body) olarak tanımlayarak bu yapıyı kişiselleştirdiğimizi ve bu yapının onu oluşturan bireylerden aşkın olduğunu, bu nedenle devletin kişiselliğinin kaçınılmaz olduğunu ve bizim buna direnmemizin söz konusu olamayacağını belirten görüşler bulunduğu gibi, devletin görünmez olduğunu ve onun görülebilmesi için kişiselleştirildiğini ve benimsenebilmesi için de sembolik hale getirildiğini ifade eden görüşlerde bulunmaktadır.

Devlet, bu semboller ve bazı temsili pratiklerle anlam kazanan bir formdur. Devleti oluşturan, ona anlam kazandıran temsiller ve pratikler olmaksızın devlet,

---

[30] Colin Wight, "State Agency: Social Action Without Human Activity?", *Review of International Studies*, Volume 30, No 2, 2004, s. 270, ss.269 – 280

[31] Jacob Schiff, "Real? As If! Critical Reflections on State Personhood", *Review of International Studies*, Volume 34, No. 2, 2008, s. 371, ss.363-377

[32] Michel Foucault, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*, Picador Publishing, New York 2003, s. 34

[33] Alexander Wendt, "The State as Person in International Theory", *Review of International Studies*, Volume 30, No 2, 2004, s. 289-291, ss. 289-316

materyal olarak var olabilir ancak ontolojik olarak bir anlam ifade etmez.[34] Çünkü devlet, siyasal ve toplumsal yaşamda bu pratikler üzerinden anlam kazanır. Devletin sadece şiddet kullanma tekelini elinde bulundurması ya da egemenliğe sahip olması yeterli değildir. Devletin rutinler, ritüeller ve eylemler vasıtasıyla sosyal hayatı da biçimlendirme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Bu kapasitesiyle, tarihsel olarak devlet, insanoğlunun inşa ettiği en büyük politik gerçeklik (Batı düşüncesinin en büyük tanrısı) olarak tanımlanmaktadır. Devlet, gücün, toplumsal refahın, kültürel ve sosyal hayatın yegâne temsilcisi ve koruyucusu ya da sembolü olarak algılanmıştır.[35]

Ancak bu algının yanında devlet, birçok çevre tarafından hem savaşın kaynağı ve barış sağlayıcı, hem adalet dağıtıcı ve adaletsizliğin kaynağı, hem insan haklarını koruyan/düzenleyen temel güç hem de temel insan hakları ihlalcisi,[36] hem çevre felaketçisi hem de çevreci olarak görülmektedir. Bu bağlamda 'toplum devletsiz düşünülemez, onun dışında toplum anlam ifade etmez' tezi de sürekli olarak işlenmiştir.[37] Sonuç olarak tarih boyunca devlet olgusunu ve kökenini açıklamaya yönelik birçok teori oluşturulmuştur. Bu teorilerin ortak noktasının ilk olarak devletin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aradıklarını söylemek mümkündür.

1.3. Devletin Kökeni ve Oluşumu İle İlgili Teoriler

Bir kurum veya yapı olarak devletin kökenini ve oluşumunu açıklamaya çalışan tüm teorik yaklaşımların öncelikle devletten neyin kastedildiği konusunu açıkça belirtmesi gerekmektedir. Örneğin devlet derken yeniçağdaki ve günümüzdeki anlamıyla belirli kurumları olan ve vatandaşları için bazı görevleri yerine getiren devlet mi anlaşılmalıdır, yoksa yöneten ve yönetilen farklılaşmasının kendini gösterdiği ilkel siyasal topluluklar da devlet mi sayılmalı mıdır? Genellikle bu açıklamanın yapılmayışı karışıklıkların başlangıcı olmaktadır. Bu bakımdan devletin

---

[34] Şaban H. Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010, s.15-16
[35] Erdem Özlük, *a.g.e*., s.80
[36]Rolf Schwarz, "The Paradox of Sovereignty, Regime Type and Human Rights Compliance", *International Journal of Human Rights*, Volume 8, No 2, 2004, s. 204, ss.199-215
[37] Mark Neocleous, *Imagining the State*, McGrew-Hill, Berkshire 2003, s. 2

kaynağını ve devletin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için bazı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Devletin oluşumunu ve kökenini açıklamaya çalışan bu teoriler beş kategoride toplanmaktadırlar.

1.3.1. Aile Teorisi

Aile teorisi devletin oluşum sürecine aile üzerinden bakarak açıklamaya çalışır. Buna göre devlet öncelikle aynı kandan gelen birkaç çekirdek ailenin birleşmesiyle daha geniş ailelerden daha büyük olan gens tabir edilen geniş aile ya da sülaleler meydana gelmiştir. Bu genslerin birleşmesiyle de tribü denilen boy, kabile, aşiret sosyal tabakaları ortaya çıkarmıştır. Bu tribü yapısının içinde aileler ve gensler hala varlıklarını sürdürmekteydiler. Ayrıca bu yapı göçebe toplumlarda gereken organizasyon ihtiyacını karşılayabiliyordu. Fakat yerleşik yaşama geçilince tribü denilen bu yapıların sosyal düzeni sağlamak konusunda yetersiz kaldıklarını söyleyebiliriz. Çünkü yerleşik hayata geçildikten sonra tribü topluluklar birbirlerine komşu olmaya başladılar ve zamanla birbirleriyle birleşerek daha büyük tribüler meydana getirdiler bu durum kendisine devlet denilen geniş bir sosyal teşkilat oluşturmaya başladılar.

Aile teorisi devlet otoritesinin niteliğini ataerkil (patriarcale) olarak yani ailede babanın sahip olduğu baskınlıkla açıklar. Yani ailenin bütün bireyleri çocuk sahibi evli oğullar bile aile babasının iradesine tabiidir. Başka bir deyişle kralın devlet içindeki otoritesi ile babanın aile içindeki otoritesi aynıdır. Babaya bir ailede nasıl itaat ediliyorsa devleti yöneten krala da aynı şekilde itaat edilmelidir.

Bu teorinin devlet oluşumunu açıklamada çok önemli noktalara ışık tutarak önemli kolaylıklar sağladığı söylenebilir. Aile teorisi devletin oluşumunu açıkladığı aile, gens, tribü ve devlet aşamalarıyla tarihsel gerçeklikle de uyum içinde olduğu söylenebilir. Çünkü tarihte bazı devletlerin oluşum süreçleri incelendiğinde bu söz konusu aşamalardan geçerek birden fazla tribünün birleşmesiyle devlet oldukları görülmüştür. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu Oğuzların Bozok kolundan Kayı boyuna ait bir aşiretten kurulmuştur.

Diğer taraftan aile teorisinin devlet oluşumunu ve kökenini tam anlamıyla açıkladığını söylemekte mümkün değildir. Aile teorisinin tarihsel açıdan mutlak monarşik yapıları açıklama da bir bakıma uyum içinde olduğu görülse de bu teori modern anlamda devleti (ulus-devleti) açıklama da yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Zira modern devletteki siyasal iktidarla aile içindeki babanın iktidarı arasında benzerlik kurmak çok rasyonel görünmemektedir.

1.3.2. Biyolojik (Organizmacı) Teori

Bu görüş genel itibariyle devleti diğer biyolojik canlılar gibi yaşayan bir organizma olarak görür. Bu açıdan bakıldığında organik bir birlik olan devlet, aslında tabiatın bir ürünüdür. Bu yaklaşıma göre insan organizması ile devlet sistemi arasında büyük bir benzerlik vardır. Nasıl ki insan kendisine bağlı olan ve hayat veren bir takım organların bir araya gelmesinden meydana gelmişse devlet de aynı şekilde kendisine hayat veren bir takım organların (kurumların) bir araya gelmesinden oluşmuştur.

Bu yaklaşımın ilk savunucusu olan Platon, Devlet (Politeia) adlı yapıtında iyi ve erdemli bir devletin nasıl olacağı, kimlerin yöneteceği gibi konularda kendi "ideal devlet" tasarımını kurmuştur. "İdeal devlet nasıl olmalıdır?" sorusuyla ilgilenen ve olması gerekenle ilgili düşüncelerini dile getiren Platon, "*devletin bilge krallar tarafından yönetilmesini veya filozofların kral olmasını savunmuştur.*"[38] Platon'a göre Devlet; "*iktidarı kullanan idareciler, savaşçılar ve üretimi gerçekleştiren çiftçiler ve halk sınıflarından oluşmaktadır. Bir devletin başarılı ve uyum içinde olması için her birimin kendine düşen görevleri yerine getirmesi gerekir.*"[39]

Bu teorik yaklaşımda insan vücudunda bulunan organ ve işlevlere karşılık gelen organ (kurum) ve işlevler aynen devlette de vardır. Örneğin insandaki beslenme devlette üretime karşılık gelirken, insan vücudundaki yağ birikiminin karşılığı devlette sermaye birikimi olarak ifade edilir. İnsan vücudunda dolaşan kanın

[38] Platon ve Filozof Kral Anlayışı, http://www.felsefe.gen.tr/filozoflar/platon_ve_filozof_kral_anlayisi.asp (23.08.2018)
[39] Davut Dursun, "Siyaset ve Siyaset Bilimi" Siyaset Bilimi, Derleyen: Davut Dursun–Mustafa Altunoğlu, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1637, Eskişehir 2013, s.8

devlet hayatındaki karşılığı mal ve eşya dolaşımıdır. Devletteki kara, deniz ve havayolları insan vücudundaki damarlara benzer, devletin polisi, jandarması vücuttaki mikroplarla savaşan akyuvarlara benzer, devlet hayatındaki haberleşme ve iletişim araçları vücuttaki sinirlere benzer. İnsan vücudunun merkezi beyindir. Devletin merkezi ise hükümettir. Vücudun çeşitli organları beyinden aldıkları emirleri nasıl köle gibi ve derhal icra ederse, devlet hayatında da idare hükümetten aldığı emirleri öyle idare eder.

Biyolojik teorinin gerçeklere uygun yanları vardır. Elbette biyolojik açıdan insan organizması ile devlet organizması arasında tam bir benzerlik olmasa da birçok bakımdan benzerlikler olduğu açıktır. Devletin gelişimi ile insan gelişimi geleneksel olarak birbirine hep benzetilir. Sonuç olarak insanı oluşturan hücreler kendi varlıklarının dışında yeni bir canlı oluştururlar. Devlet hayatında da, vatandaşlar kendi varlıklarının dışında yeni birimler ve kurumlar oluşturmaktadırlar. İnsan vücudundaki diğer organların beyne itaat etmeleri gibi, devletin de çeşitli organlarının merkezi ve yüksek bir otoriteye itaat etmesi gerektiği düşüncesinde de doğruluk payı vardır.

Ancak, organizmacı teorinin bu kabul edilebilir yanlarına rağmen aşırı tarafları da vardır. Öncelikle insan organizması ile devlet organizması arasında tam bir benzerlik olduğu iddiası oldukça abartılı bir iddiadır. Zira insan organizmasında hücreler arasındaki ilişki bütünüyle organik ve biyolojik yapıya sahipken, devletin "hücreleri" olarak ifade edebileceğimiz insanlar arasındaki bağlantı genel anlamda psikolojiktir. Bunun yanında insan biyolojik bir organizma olarak üreyebilirken devletin ise üreme yeteneği yoktur. Ayrıca insan öldüğünde bütün hücreleri ölürken bir devlet öldüğünde (ortadan kaldığında) onu oluşturan insanlar (hücreleri) ölmez onlar ya başka bir devlete katılır ya da yeni bir devlet kurarlar. Tıpkı Berlin duvarının yıkılması sonrasında Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Federal Alman Cumhuriyetine katılması veya Osmanlı devleti yıkıldığında yerine Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması gibi bu devletlerde yaşayan insanlar tümüyle ortadan kalkmamışlardır.

1.3.3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi

Bu yaklaşıma göre bir kurum ve siyasal bir yönetim biçimi olarak devlet güçlüler ve zayıflar arasındaki kuvvet ve mücadele sonucunda doğmuştur. Buna göre devlet teşkilatı güçlülerin zayıflar üzerinde zor kullanarak meydana getirdikleri bir yapıdan başka bir şey değildir. Bu adaletsiz ve orantısız oluşum sayesinde yönetimde olan gruplar yönetimde olmayanları sömürmeye devam etmektedirler. Ayrıca devletin kurulması sonrasında oluşturulan hukuk kuralları da bu baskı ve sömürü düzenini meşrulaştıran araçlardır. Söz konusu bu kurallar ve hukuk sistemi bir bakıma devletin hayatta kalması (survival) ve devamı için konulmuştur. Ayrıca bu kurallar devletin varlığına karşı olabilecek potansiyel direniş hareketlerini önleyecek şekilde düzenlenmiştir.

Devletin kökenini ve oluşumunu açıklayan teorilerden biri olan Kuvvet ve Mücadele Teorisinin en gelişmiş şekli Alman düşünür Franz Oppenheimer tarafından ortaya konulmuştur.[40] Oppenheimer'a göre devlet *"kaynağını belirli sebeplerin etkisi altında meydana gelen gasp ve yağmada bulur. Dünya tarihinde devlet için topluca yapılan mücadele gasp ve yağmadan başka kaynaktan bahsedilemez. Sosyolojik anlamda devletin dış görünüşü tahakkümdür; iç görünüşü ise teba'ların (halk) efendiler zümresi (yönetici ve elitler) tarafından ekonomik yönden sömürülmesidir."*[41]

İnsanlar, ihtiyaçlarını çalışma ve gasp olmak üzere iki yoldan giderirler. Çalışma ihtiyaçları gidermenin "ekonomik yoludur" ve ihtiyaçların giderilmesi için emek verilmesi esasına dayanır. Oysa gasp ihtiyaçları gidermenin "siyasi yoludur." İşte siyasal yolun kullanılması yani başkalarının servetlerinin gasp edilmesi devlete vücut verir. O halde devletin meydana gelebilmesi için iki şart gerekir. Bunlar:

- Gasp edilecek bir servet olmalıdır
- Olan bu servet gasp edilmelidir

---

[40] Franz Oppenheimer'ın yanı sıra Kuvvet ve Mücadele teorisini savunan düşünürler arasında, eski Yunan filozoflarından Heraklitos, Lukretius ve genel olarak Sofistler, Roma dönemindeki düşünürlerden Polybos ve Seneka, İslam düşünürlerinden İbn-i Haldun, İtalyan fikir adamlarından Jerome Vilda, Fransız din adamlarından Jacques–Benigne Boussuet ve Fransız hukukçulardan Leon Duguit sayılabilir.

[41] Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, s.51, 84

Yapılan bu gaspın devam edebilmesi içinde gaspı yapanların bir baskı örgütüne ihtiyaçları vardır ki bu da devlettir. Öyleyse devletin tek bir amacı vardır: galiplerin mağlupları ekonomik yönden sömürmesini sağlamaktır.[42]

Tarihsel süreç incelendiğinde Kuvvet ve Mücadele Teorisinin haklılık payının olduğu birçok durum görülebilmektedir. Şüphesiz ki devletin oluşumunda kuvvetin önemli bir fonksiyonu olmuştur. Tarihsel süreçte birçok devlet fetih, istila ve savaş, gibi olaylar sonucunda kurulmuşlardır. Özellikle bazı göçebe topluluklar, yerleşik hayata geçen çiftçi topluluklara saldırdıkları ve onların servetlerini gasp edip yağmaladıkları daha sonra da egemenlikleri altına aldıkları görülmüştür. Örneğin Moğol İmparatorluğu gerek doğuda gerekse batıda birçok noktaya saldırıp istila ederek çok geniş bir coğrafya üzerinde imparatorluk kurabilmiştir.

Diğer taraftan devletlerin kurulmasını ve otoritesini korumasını yalnızca kuvvetle açıklamak ve devletin içinde devamlı bir gaspın olduğunu iddia etmek abartılı bir yaklaşım olmaktadır. Kaldı ki modern devletin asli unsurları arasında sayılan sosyal devlet anlayışı çerçevesinde devletin ekonomik olarak zor durumda olan kesimlere yaptığı yardımlar ve sosyal hizmetleri Kuvvet ve Mücadele Teorisi ile açıklamak mümkün değildir. Çünkü devlet sadece gasp eden bir yapı olsaydı ve zayıfları sömürü aracı olsaydı bu durumda neden zayıflara yardım edip onların beslenme ve sağlık hizmetlerini ücretsiz karşılıyordu.

Devletlerin otoritelerini kuvvet kullanarak sağlayarak sağladıkları doğru bir tespit olmakla birlikte eksik bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kuvvet kullanımı devletlere belli ölçüde bir otorite sağlar ve bu otorite egemenlik iddiasında bulunduğu halk tarafından meşru kabul edilmezse bu durumda bu otorite zamanla kaybolacak ve devlete karşı bir grubun direnişi başlayacaktır. Bu nedenle her siyasal iktidar kendi otoritesinin devlet içinde meşru (legal) ve adil olduğu konusunda kendi egemenliğine tabii olan vatandaşlarını ikna etmeye çalışır ve adaletle davrandığını iddia ederler. Bu yaklaşımlarıyla nispeten başarılı oldukları söyleyenebilinir. Zira

[42] Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, s.41

devletler sadece kuvvete dayalı olmuş olsaydılar sürekli olarak vatandaşların isyan tehlikesi ile karşı karşıya kalırlardı. Bu nedenle devletlerin yüzyıllardır kuvvet kullanarak varlıklarını sürdürdüklerini ifade etmek abartılı bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki kuvvet kullanmadan egemenliğini uzun yıllardır sürdürmekte olan Norveç, İsveç, İsviçre gibi birçok başarılı ve istikrarlı devlet bulunmaktadır. Ancak günümüzde kuvvet kullanarak varlığını sürdüren Kuzey Kore, Pakistan gibi başarısız ve istikrarsız olarak ifade edilen devletlerde bulunmaktadır

1.3.4. Ekonomik Teori (Marksist Devlet Teorisi)

Bu yaklaşım insanların ekonomik sebeplere göre hareket ettikleri noktasından hareket ederek devlet aygıtını icat ettiklerini ifade etmektedir. Bu bakımdan devlet aslında ekonomik unsurların siyasete egemen olmasıyla oluşan bir form olarak görülmektedir. Bu teorinin en büyük savunucusu elbette Marksist yaklaşımın kurucusu Karl Marks'tır. Marks'ın dışında çeşitli farklılıkları olmakla birlikte Friedrich Engels, Karl Kautsky ve Vlademir İlyiç Lenin'de bu yaklaşımın diğer savunucuları arasında sayılabilir.

Ekonomik teori yaklaşımına göre dünyayı ekonomik çıkarlar yönetmektedir. Sosyal kurumlar arasında "alt yapı" (infrastructure) ve "üst yapı" (superstructure) kurumları ayrımı yapılır. Alt yapı kurumları, üst yapı kurumlarını belirlemektedir. Her toplumun temeli bu üretim gücüne dayanır ve buna toplumun alt yapısı denir. Buna göre alt yapıda "üretim biçimleri" (production mode) bulunurken, üst yapıda ise ahlak, din, hukuk, kültür, sanat vb. bulunur. Bu açıdan devlet de aslında bir üst yapı kurumu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla devlet de alt yapıda yer alan ekonomik çıkarlar ve üretim biçimleri tarafından belirlenir.[43]

Devleti bir üst yapı (super structure) aracı olarak gören Marksist yaklaşım üretim araçları değiştikçe devletin de şeklinin değiştiğini öne sürer. Buna göre bir devlete, niteliğini, onun gerçek toplumsal içeriği, yani sınıf içeriği verir. Her devlet aslında bir sınıf iktidarıdır: bu, onun kökeninin ve rolünün sonucudur. Her egemen

[43] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.34

sınıf, kendi sınıf iktidarına en iyi uyan devlet formunu seçer. Örneğin eski Yunan'daki polis devletleri köleci bir devlet yapısına sahip olmuşlardır. Çünkü bu devletlerde, köle, yurttaş olarak görülmemiş ve egemen sınıf aslında köle sahipleri olmuştur. Yine Ortaçağ da devlet oluşumları feodal bir yapıya sahip olmuşlar ve toprak sahibi olmayan karın tokluğuna çalışan tarım işçileri (serflerin) üretim araçları üzerinde ve siyasal iktidarda bir hakkı olmamış ve egemen sınıf toprak sahibi olan senyörler[44] olmuşlardır. Üretim biçiminin zamanla değişmesi sonucunda ise senyörler zamanla egemenliğini yitirmiş ve yeni bir sınıf olan burjuvazi ortaya çıkmıştır diğer taraftan sömürülen sınıfta serfler yerine proleterya olmuştur. Modern kapitalist sisteminin kurulması ile burjuvazi proleteryayı sömürebilmek için devlete ihtiyaç duymuştur. Bu bakımdan devlet burjuva sınıfının icra komitesi haline gelmiştir.

Bu teorinin savunduğu diğer bir düşüncede "sınıf mücadelesidir (class struggle). Bu noktada Karl Marx "tarih sınıfların savaşımı tarihidir." Ona göre tarihte her dönemde birbiriyle çatışan iki sınıf olmuştur ve söz konusu bu sınıflar arasında üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Çünkü üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıf aynı zamanda iktidara sahip olan sınıf olmuştur. Bu sınıfa "egemen sınıf" (dominant class) veya "sömüren sınıf" (exploiting class), diğer sınıfa da "sömürülen sınıf" (exploited class) denir. Egemen sınıf sahip olduğu üretim araçlarına hâkimiyeti sürdürebilmek için zora (force) başvurmak durumunda kalır ve bu gücü uygulayabileceği bir aygıta ihtiyaç duyar. İşte bu araç ta devletin ta kendisidir. Başka bir deyişle devlet egemen sınıfın sömürülen sınıf üzerinde uyguladığı baskının kurumsallaşmış hali ya da üretim araçlarına sahip sınıfın adeta jandarmasıdır.[45]

Diğer bir deyişle Marksist teoride "Devlet, egemen bir sınıfın (burjuvazi) bireylerinin onun aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını üstün kıldıkları bir biçimdir. Benzer şekilde devlet, burjuvaların dışarıda olduğu kadar içerde de kendi

[44] Feodalizmde toprak sahibi olan ve feodal sömürünün getirilerini edinen sınıfın en önemli kesimidir. Bu dönemde kral çoğu zaman en üst senyör olarak kabul edilir.
[45] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.33–34

mülkiyetlerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak üzere, zorunluluk yüzünden kendilerine seçtikleri örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir."[46]

Marksist teorinin temelde haklı olduğu birçok noktanın olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik gücün günümüz dünyasında çok önemli bir yere sahip olduğunu ve siyasal olaylara neden olduğunu görebilmekteyiz. Örneğin son dönemde Yunanistan'ın yaşadığı ekonomik kriz birçok siyasal olayı tetiklemiş hatta bu ülkenin egemenliği tartışmalı hale gelmiştir. Bu bakımdan ekonomik çıkarlarla devletin yapısı hakkında yakın bir ilişkinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Marksist teorinin ısrarla altını çizdiği üretim ilişkileri ile devletin biçiminin ve yapısının belirlenmesi konusunda çok yakın bir ilişkinin olduğunu ifade ederek devlet oluşumunu ve biçimini sırf üretim ilişkilerine indirgeyerek açıklamak pek olası görünmemektedir. Çünkü ekonomik faktörler de diğer faktörler gibi devlet oluşumunu etkileyen faktörlerden sadece biridir ancak tek başına bir devletin biçimini belirleyen bir faktör değildir.

Sınıf çatışması konusunda Marksist teorinin vurguladığı gibi tarihsel süreçte çeşitli toplumlarda sınıflar arasında bir mücadele olmuştur. Köle toplumunda köleler ile efendiler, feodal toplumlarda senyörler ve serfler, kapitalist toplumlarda burjuvalar ile proleterler arasında şüphesiz bir sınıf çelişkisi vardır. Bu tespit doğru bir tespit olmakla birlikte insanlık tarihi tamamıyla sınıflar arasındaki çatışmadan ibaret değildir. Ayrıca tarihte savaşlar sınıflar arasından çok milletler arasında yaşanmıştır. Yani bir ülkenin burjuvası ile proleteri birleşip komşu ülkeye saldırmışlar bu ülkenin burjuva ve proleteri birleşip bu saldırıya karşı koymuştur. Marksist teorinin öngördüğü gibi savaşan iki ülkedeki proleter sınıf birleşip iki ülkedeki burjuva sınıfını devirmemiştir. Savaşan taraflar kendilerini şu veya bu sınıftan çok şu ya da bu millete ait kişiler olarak görmüşlerdir. Örneğin 2. Dünya Savaşında Almanya ve Fransa savaştığında her iki ülkenin proleter sınıfı birleşip burjuva sınıfını devirmemiş bilakis burjuva sınıfları savaşı finanse ederken proleter sınıfta cephede savaşmıştır.

---

[46] Erhan Demircioğlu, "Marksizmin Devletle İmtihanı"
http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/335-marksizmin-devletle-imtihani (26.05.2016)

Esasında Marksist teori de diğer teoriler gibi devletin oluşumunu ve kökenini kendi bakış açısı ve ön kabulleri ile açıklamaya çalışan bir teorik yaklaşımdır. Tarihi olayları kendi bakış açısına göre gözlemlemiş ve yorumlamıştır. Ancak diğer teorilerden farklı olarak tarihi yorumlamakla yetinmediğini ve onu değiştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Çünkü Marksist teoriye göre proletarya er geç burjuvayı yenecek ve kendi iktidarını kuracaktır daha doğrusu kendi iktidarını kurmasını tavsiye etmiştir. Bunun yöntemi olarak da isyan etmeyi ve devrim yapmayı kısacası şiddet yoluyla iktidarı ele geçirmeyi önermiştir. Bu haliyle Marksist teorinin öngörülerine uyan birçok kişi bir dönem dünyanın çeşitli bölgelerinde silahlı eylemlere başvurarak çoğu devletin siyasal istikrarını önemli ölçüde bozmuşlardır. Bunlar arasında öne çıkan başlıca örgütler arasında İspanya'da Bask bölgesinin bağımsızlığı için mücadele eden Euskadi Ta Askatasuna (ETA) Bask Yurdu ve Özgürlük, Kolombiya'da faaliyet gösteren Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia–Ejército del Pueblo (FARC–EP) Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri ve Türkiye'de faaliyet gösteren Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) Kürdistan İşçi Partisi ve Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) gibi örgütler sayılabilir.

1.3.5. Toplum Sözleşmesi (Social Contract) Teorisi

Bu tür teorilerin başlangıç noktasını, insanın doğasının herhangi bir toplumsal düzenin olmadığı bir durumda incelenmesi oluşturur. Bu başlangıç noktasından itibaren, toplumsal sözleşme kuramcıları, bir bireyin politik ve ekonomik düzenlilikten faydalanmak için neden kendi rasyonel çıkarlarından ve doğal özgürlüklerinden gönüllü olarak vazgeçtiğini ispatlamaya çalışırlar. Başka bir deyişle insanlar "doğa hali" (state of nature) denilen devletin oluşmasından önceki bir dönemde yaşıyorlardı ve insanlar kendi rasyonel akıl ve iradeleriyle bu dönemden neden çıkma gereği duydular. İnsanlar bu dönemden çıkarken kendi aralarında "sosyal sözleşme" (social contract) denilen bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma bugünkü devlet oluşumunun temelinde yatan temel anlaşma olup devletin bu yönüyle

insanların doğa durumundan çıkarken düşünerek bilinçli bir şekilde oluşturdukları bir kurumsal yapılanma olduğunu söyleyebiliriz.[47]

Diğer taraftan devletin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı ve insanlık tarihinde kanıtlanabilmiş gerçekten doğal bir yaşam döneminin olup olmadığı hep tartışmalı bir konu olmuştur. Tarihsel olaylar incelendiğinde doğal yaşam dönemi tarihte olmuş olan bir dönemden çok büyük olasılıkla sosyal sözleşmeci düşünürlerin varsayımlarını ortaya koyarken kendi kafalarında oluşturdukları bir dönemdir. Bu bakımdan insanların söz konusu bu doğal yaşam döneminden çıkarken oluşturdukları sosyal sözleşmede büyük ihtimalle soyut bir anlam taşımaktadır.

Thomas Hobbes, "*doğa durumundaki insanla ilgili olarak olumsuz bir görüş benimsemiştir. "İnsanın, insanın kurdu olduğunu" (Homo hominu lupus) söyleyen Hobbes, söz konusu doğa halinin mutlak bir anarşiye, herkesin herkesle savaş durumu içinde olmasına neden olacağını belirtmiştir. Hobbes'ta devlet, esas itibarıyla güvenliği sağlamak amacıyla ve güçlü bir otorite olarak ortaya çıkar. Buna karşılık John Locke'un doğa durumuyla ve doğa durumundaki insanla ilgili görüşleri çok daha olumludur. Doğa durumundaki insanların en azından ne iyi ne de kötü olduklarını fakat Tanrı'nın yasasını tanıyıp bu yasaya hürmet ve itaat ettiklerini savunan Locke, doğa durumunu onların doğa ya da aklın yasasına uygun olarak eşitlik, özgürlük ve barış içinde yaşadıkları bir düzen olarak tanımlar. Dolayısıyla onda, Hobbes'taki gibi, fiili bir savaş tehlikesi söz konusu değildir. Söz konusu olan tehdit, sadece potansiyel bir savaş tehdididir.*"[48] Rousseau da doğa durumundaki insanla ilgili görüşü açısından, "*özellikle Hobbes'tan farklılık gösterir. Gerçekten de o, insanın doğa halindeyken iyi, özgür ve mutlu olduğunu, mutlak bir bağımsızlık hali içinde bulunduğunu, doğal insanın kimsenin kötülüğünü istemediğini, kimseye*

[47] Toplum sözleşmesi düşüncesi daha çok 17. yüzyılda bireyin toplumdan önce geldiğini göstermek, toplumun kökenini açıklamak ve ulus devletlerinin kuruluşu sırasında geleneksel otoriteyi mahkûm etmek için kullanılmıştır. Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau tarafından savunulmuştur. Genel olarak incelendiğinde her üç düşünürün düşüncelerinin de rasyonel ve seküler (laik) orijinli olduklarını söyleyebiliriz. Buna göre devlet tamamıyla insan aklı tarafından dizayn edilmiş ve meydana getirilmiştir. Fakat bu düşüncelerin objektif olarak doğruluğunu kanıtlamak mümkün görünmemektedir. Bkz. http://www.yenifelsefe.com/toplum-sozlesmesi, (06.10.2018)

[48] H. Gökçe Zabunoğlu, "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt 7 Sayı 2, Malatya 2016, s.436-437, ss.431-456

fenalık yapmadığını, ihtiyacı olmayan hiçbir şeye göz dikmediğini ileri sürer. Ona göre, insanlar arasındaki ilişkilerin insanın mülkiyet talebiyle bozulmuş mülkiyet haklarını korumak üzere, kurumlar tesis edilmiştir. Bu çerçeve içinde doğa durumundaki iyi insanın sonradan bozulduğunu söyleyerek ilerleme düşüncesini sorgulayan Rousseau, geriye dönüşün elbette ne mümkün ne de anlamlı olacağı bilinciyle devletin tesisi ve sivil toplumun kuruluşunu başka bir temel üzerinde meşrulaştırır."[49]

1.4. Tarihsel Süreçte Devlet Oluşumuna Etki Eden Faktörler

Devletin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenmesine rağmen insanlık tarihinin her döneminde devletle birlikte var olmamıştır. Yapılan antropolojik incelemelere göre insanoğlunun varlığı kırk bin yıl önceye dayanırken ilk devlet benzeri oluşumlara ancak milattan üç–dört bin yıl önce Mezopotamya ve Mısır civarlarında rastlanıldığı görülmektedir.[50] Ancak ilk ortaya çıkan bu devlet oluşumlarının nasıl ve neden ortaya çıktığı sorusuna açık ve kesin bir cevap verebilmenin oldukça güç olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte devletin ortaya çıkmasında hangi faktörlerin etkili olduklarını genel olarak incelediğimizde tarihsel açıdan iki faktörün önemli olduğunu söylememiz mümkündür.

1.4.1. Göçebe Toplulukların Yerleşik Topluluklar Üzerinde Baskı Kurmaları

Göçebe toplulukların, yerleşik topluluklar üzerinde baskı kurarak onları sindirmelerini ilk gözlemleyen ve sistematik bir şekilde özetleyen düşünürün İbn-i Haldun olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre yerleşik hayata geçmemiş ve göçebe olarak (nomadic) varlıklarını sürdüren toplulukların doğa ile iç içe olduklarından daha cesur olduklarını bu yüzden çiftçilikle uğraşan ve belirli düzeyde yerleşik bir düzen kuran (kaybedecek bir şeyleri olan, malı, mülkü, işyeri, tarımsal arazisi ve ürünü olan) topluluklar üzerinde kolaylıkla baskı kurduklarını söyleyebiliriz.

---

[49] Ekrem Ekici, "Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı", *Kaygı/ Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 6, Bursa 2006, s.86-87, ss.78-89

[50] John A. Hall, G. John Ikenberry, *a.g.e.*, s.23

İbn-i Haldun Mukaddime adlı ünlü eserinde *"bedevi" (göçebe) toplumlarda teşkilatlanmaların nicelikleri, büyüklükleri, güçleri ve başarıları açısından farklılaşmalarını açıklamak için kullandığı önemli bir kavram olan "asabiyyet*"[51] ismini verdiği birlik, dayanışma ve başka toplulukları yenme duygusu şeklinde tanımlanabilecek bir duygunun bulunduğunu belirtmektedir.[52] Söz konusu bu asabiyyet duygusu sayesinde göçebe toplulukların "haderi" (yerleşik, çitçi şehirli) toplulukları yenerek onları egemenlikleri altına aldıkları böylece yeni bir devlet kurduklarını belirtmektedir. Bir başka deyişle "asabiyenin nihai amacı devlet kurmaktır."[53] Ancak zaman içinde bu göçebe toplulukların egemenlikleri altına aldıkları topluluklarla kaynaşarak bu toplulukların içinde asimile olduklarını daha sonrada başka bir göçebe topluluğun gelerek bu topluluğu egemenlikleri altına aldıklarını ve bu durumun süreklilik arz ederek devam ettiğini ifade etmektedir.

Benzer şekilde göçebe toplulukların çiftçi topluluklar üzerinde baskı kurmaları Franz Oppenheimer tarından da gözlenmiş ve Devlet isimli kitabında Oppenheimer devleti şu şekilde tanımlamıştır. "*Devlet savaşçı göçebe toplukların yağmalamaları ve bu yağmayı sistemli bir şekilde devam ettirmek için kurdukları*"[54] bir kurumdur. "Göçebe topluluklar, özellikle onların sahip oldukları örgütlenme yeteneklerini hareketlilikleriyle ve etkili vurucu güçleriyle bir araya getirenleri, daha çiftçi toplumları yenilgiye uğratıp boyun eğdirebildiler. Çiftçiler, yenildikten sonra da eski yerlerinde kalarak, bağımlılık konumlarını benimseyip, topraklarını fethedip kendilerini yenenlere haraç ödediler. Böyle bir haracı elde etme yolunda gerek duyulan örgüt devlet idi."[55]

---

[51] Sözcük farklı araştırmacılar tarafından "yakınlık bağı", "topluluk duygusu", "dayanışma duygusu", "ortak ruh", "toplumsal uyuşma", "toplumsal dayanışma", "milliyetçilik fikri", "askerî ruh" gibi karşılıklar verilmişti. Asabiyenin oluşmasını sağlayan en temel bağ, kan bağı ya da nesep bağıdır. Doğal bir bağ olan bu bağ sayesinde insanlar kendi yakınlarının uğradıkları saldırıya karşı onları korumak üzere harekete geçer. Bkz. Mustafa Yıldız, İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, 2010, s.41, ss.25-55

[52] Hüseyin Emre Bağce, "İbn-i Haldun'un İdeoloji Kuramı: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (İdeolojiler–4 Sayısı) Cilt 8, Sayı 31, 2005, s.202, ss. 199–214

[53] Mustafa Yıldız, *a.g.e.,* s.41

[54] Franz Oppenheimer, *a.g.e.,* s.61-85

[55] Franz Oppenheimer, *a.g.e.,* s.61-85

Gerçekten de insanlık tarihi incelendiğinde hem İbn-i Haldun hem de Franz Oppenheimer'in altını çizdiği söz konusu bu ilişkinin varlığı açıkça görülebilmektedir. Örneğin Yenitaş çağında (M.Ö.9.000–M.Ö. 5.500) yerleşik çiftçi toplulukları ile göçebe çoban toplulukları yaşamaktaydı. Yerleşik topluluklar kendi kendilerine yeten barışçı bir topluluk görüntüsü verirken göçebe topluklar ise dışa açık savaşçı topluluk görüntüsü vermekteydi. Bu topluluklar arasında bir yağma ilişkisi bulunmaktaydı. Savaşçı göçebe topluluklar yerleşik çiftçi toplulukları yağmalıyorlardı. Ancak onlar üzerinde bir egemenlik kurmak yerine bir tür vur–kaç taktiğiyle onları yağmaladıktan sonra yaşadıkları yerlere çekiliyorlardı. Ancak bu dönemde henüz bir devlet olgusundan veya siyasal otorite kavramından bahsetmek mümkün değildir.

Ancak dünyada meydana gelen aşırı sıcaklık artışı sebebiyle göçebe topluluklarda M.Ö. 6.000 tarihleri dolayında tarım yapılan vadilere ve dağ yamaçlarına yerleşmeye başladılar. Bu durum önceden vur–kaç taktiği yaparak yağma yapan bu toplulukların zamanla yağmaladıkları topluluklar üzerinde sürekli egemenlik kurmalarına neden oldu. Bu durumda yağmacılar bir taraftan yağmaladıkları toplulukları zorla çalıştırarak kendilerini beslettiler diğer taraftan da onları diğer yağmacı topluluklara karşı korudular. Kısaca devletin bu göçebe toplulukların çiftçi topluluklar üzerinde sürekli hâkimiyet kurmalarıyla ve egemenliklerini devam ettirmeleri sonucunda ortaya çıkan bir olgu haline geldiğini söyleyebiliriz.[56]

1.4.2. Büyük Sulama Tarımına Geçiş

Devletin oluşumuna yol açan ikinci en önemli faktörün küçük sulama tarımından büyük sulama tarımına geçiş olduğunu söyleyebiliriz. Gerçektende ilk devlet oluşumlarının görüldüğü Mezopotamya ve Mısır coğrafyalarında büyük sulama tarımına geçiş büyük bir rol oynadığını söyleyebiliriz.[57] Örneğin Fırat ve Dicle nehirleri bahar aylarında yağan karların erimesi sonucunda taşarak

[56] Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* 4. Kısaltılmış Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995, s.38-39
[57] Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: a.g.e*. s.40

Mezopotamya topraklarının sular altında bırakmakta ve ovalara verimli alüvyonları taşımaktaydı. Diğer taraftan yazları ise bu bölge çok az yağış aldığından kuraklık görülmekteydi bu koşullarda tek tek ailelerin tarımsal üretim yapması mümkün olmamaktaydı.

Bu nedenle yaklaşık M.Ö. 5.000'inci bin yıla kadar aşağı Mezopotamya'da tarıma geçilememiştir. Bu bölgelerde tarım ancak su taşkınlarının ekilen alanların zarar görmemesi için bazı yerlere setlerin ve ilkel barajların yapılmasına kadar ve yaz kuraklarında da tarlaların sıcaktan kavrulmaması için nehirlere sulama kanallarının yapılmasından sonra mümkün olabilmiştir. Bu işlemlerin yapılabilmesi ise tek tek ailelerin veya köylerin yapabilecekleri çapta işler olmadığından birçok köyün bir araya gelerek çalışmasından sonra mümkün olabilmiştir. Bu ortamda bu işlerin yürütülebilmesi için merkezi bir teşkilata ihtiyaç duyulmaktaydı.[58]

Benzer bir şekilde Mısır'da da devletin oluşumunda büyük sulama tarımına geçişin büyük etkisinin olduğu söylenebilir. Mısır topraklarının büyük kısmı çöllerden oluştuğundan tarıma elverişli topraklar sadece Nil nehrinin iki yakasında bulunmaktadır. Bu toprakların tarımsal faaliyetler için kullanılması ise su kanallarının yapımına ve suni göllerin oluşturulmasına bağlıydı. Bu işlemleri yapabilmek içinde klanlar ve kabileler birleşmek zorunda kalmışlardır. Sulama işinin organize edilmesi ve suların paylaşımı için ise merkezi bir otoritenin yani devletin varlığı gerekmiştir.[59] Yani devletin Mısır'da bir bakıma sulama işini yürütecek bir merkezi yapının zorunluluğu hissedildiği için ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Nil nehrinin su rejiminin Fırat ve Dicle ile kıyaslandığında daha düzgün olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Nil'in yıl içinde taşma dönemleri daha kolay belirlenebiliyordu. Su rejiminin düzenli olması üzerinde ulaşımı mümkün kılıyordu. Bu bakımdan Nil nehri üzerinde ulaşımı kontrol eden Firavunlar Nil boyuna yerleştirdikleri adamlar sayesinde ülkeyi kolaylıkla kontrol edebiliyorlardı. Bunun sonucunda Mısır coğrafyasında güçlü merkezi bir otorite ve istikrarlı bir yönetim kısa sürede kurulabilmişti. Bununla birlikte Nil nehrinin iki kıyısının dışındaki

[58] Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: a.g.e*. s.42-43
[59] Kemal Gözler, *a.g.e*. s.41

bölgeler çöllerle çevrili olduğundan göçebe topluluklar çölü aşıp kolay kolay Mısır'a saldıramıyorlardı bu nedenle çöller Mısır'daki merkezi otoritenin istikrarı için doğal bir engel oluşturuyordu.

1.5. Modern Devletin Oluşumuna Giden Yol

Tarihsel veriler incelendiğinde ilk devlet oluşumlarına daha öncede belirtildiği gibi göçebe topluluklar ile yerleşik topluluklar arasındaki egemenlik ilişkisi ve küçük sulama tarımından büyük sulama tarımına geçiş gibi iki temel faktörün etkili olmuştur. Bu faktörlerin etkisiyle ilk devlet oluşumlarına Mezopotamya ve Mısır coğrafyasında rastlanılmaktadır. Bununla birlikte Anadolu toprakları, Girit, Yunanistan, Roma ve Çin coğrafyalarında da devlet benzeri oluşumları görülmüştür.

Tarihsel verilerin de ortaya koyduğu gibi insanlar dünyanın çeşitli yerlerinde günümüze kadar değişik toplumsal yapılar kurmuşlar, çok farklı siyasal, ekonomik, kültürel kurumlar oluşturmuşlardır. Devlet öncesi insanların birlikte yaşama biçimlerinin dayandıkları farklı dünya kültürleri çerçevesinde çeşitlilik gösterdiklerini söylememiz mümkündür. Bu nedenle bu biçimleri sınıflandırılırken çeşitlilik gösterebilmektedirler. Örneğin bu doğrultuda "Max Weber'i esas alan Stefan Beuer şöyle bir tasnif yapmaktadır.[60]

1) *Devlet Öncesi Siyasi Birlikler: Şefli Kabileler*
2) *Karizmatik Devlet*
3) *Geleneksel Devlet 1: Kent Territoryal Devleti (Patrimonyal Kent Krallıkları veya Kent Devletleri)*
4) *Geleneksel Devlet 2: İmparatorluklar (Birincil–Primary İmparatorluklar, İkincil İmparatorluklar ve Modern Sömürge İmparatorlukları)*
5) *Geleneksel Devlet 3: Feodalizm*
6) *Rasyonel Devlet: Raison D'etat*"

[60] Kadir Koçdemir, *Modern Milli Devlet ve Küreselleşme*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s.35

Benzer şekilde modern devlet öncesi yönetim biçimlerini tanımlamak için başka türlü sınıflamalar da yapılmıştır. Örneğin "Cemal Bali Akal bu dönemi şu şekilde sınıflandırmaktadır.

1) *Yaratıcısı olmadıkları düşünülen bir Yasa'ya göre düzenlenen toplumlar*
   a) *Öndersiz Toplumlar*
   b) *Uygulama gücü olmayan önderli toplumlar*
   c) *Uygulama gücünü de ele geçirmiş önderli toplumlar*
2) *Yaratıcısı oldukları düşünülen bir yasaya göre düzenlenen toplumlar*
   a) *Kişileşmiş siyasi iktidar tipi olarak monarşiler*
   b) *Kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi olarak modern milli devlet*"[61]

Söz konusu bu sınıflandırmalar daha da çeşitlendirilebilir. Temel olarak bu sınıflandırmaların ortak noktasının modern devletin oluşumundan önceki evreleri ifade etmeleridir. Ancak birçok geleneksel yapı, süreç, güç ve iktidar ilişkilerini kapsayan bu kurumlar ve toplumlar; kapitalizmin ortaya çıkışıyla bu yaklaşımdan büyük oranda etkilenmişlerdir. 16. yüzyıldan itibaren ilk defa Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalizm, sadece ekonomik alanda değil politika, bilim teknoloji ve sosyo-kültürel alanlarda da insanları etkilemiş ve bugün tüm dünyada hâkim olan modern devleti ve modern devlet kavramını da meydana getirmiştir.

Modern devletin oluşumuna kadar geçen sürede devlet benzeri oluşumların tam anlamıyla günümüz modern dünyasındaki devletin sahip olduğu özelliklere sahip olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle söz konusu devlet oluşumlarında diplomatik veya hukuki anlamda ilişki kurma, sorumluluk üstlenme gibi kavramların olmadığı görülmektedir.

Bunun en büyük sebebi modern devlet öncesinde egemenlik kavramının tam olarak mevcut olmamasından dolayıdır. Yani her ne kadar belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir nüfus olsa da söz konusu bu alanı kontrol eden siyasi otoritenin egemenlik iddiasının olmadığı görülmektedir. Çünkü modern devlet öncesi dönemde

[61] Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s.35

egemenlik kavramının devlet benzeri siyasi otoritelerde mevcut olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bugün modern devlet olarak ifade ettiğimiz egemenliğe sahip siyasal birimlerin ilk olarak Batı Avrupa coğrafyasında ortaya çıkmasının kesinlikle rastlantısal bir olgu olmadığını söylemek mümkün değildir.

1.5.1. Modern Devletin Avrupa'da Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler

Tarihi olaylar incelendiğinde Avrupa kendi geleneğini ve kaynaklarını, antik çağda, putperestlikte ve Ortaçağ döneminde ise Hıristiyanlıkta bulmuştur. Ancak modern devletin, bir sistem olarak ortaya çıktığı koşulların da Ortaçağ Avrupasında meydana gelen gelişmelere dayandığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle Ulus devletin, Batıda (Avrupa) yeniçağ ile birlikte bazı özel koşullar sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

İstanbul'un 1453 yılında fethi ile birlikte Katolik Batı dünyası tam bir açmaz içine düşmüştür. O zamana kadar Batı birlik ve düzenini düşünce düzeyinde korumayı üstlenmiş olan kilise, yeni gelişmeler karşısında Batı insanına bir çözüm üretememiştir. Ortaçağ Avrupa'sında teokratik yöntemi esas alan sosyal ve siyasal yapılanma devlet ve birey insanın dışındaki etkenlerin bir sonucu olarak kurgulanmıştır. Bu sistemde "bir kurgu olarak devlet aygıtının kazanımları ile ona bir takım sorumluluklar ile bağlı olan birey ya da yurttaşlar topluluğu arasındaki ilişki, tarafların karşılıklı kazanımları penceresinden bakıldığında sürekli olarak devlet aygıtının yanında yer almakta ve böylece birey, devlet kurgusunun varlığının devamına hizmet eden bir araç durumuna düşmektedir."[62] Bu dönemde ayrıcalıklı üst tabakalar, "kendi ayrıcalıklarını daha da belirginleştirmeye ve kendilerini geniş halk tabakalarından ayrıştırmaya özen göstermişlerdir. Bu bağlamda kiliselerdeki ayin dili, halkın anlayabileceği dilden ayrıştırılmıştır. Doğal olarak kabul edilen ayrıcalıklar, bu durumdan olumsuz etkilenenleri rencide etmemekte ve kabul edilebilir hale getirmekteydi."[63]

---

[62] Numan Durak Aksoy - Halis Adnan Arslantaş, *a.g.e.*, s.12

[63] Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çeviren: Büşra Ersanlı Behar- Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s.35-37

1.5.2. Avrupa'da Kentlerin Yükselişi ve Modern Devletin Oluşumuna Etkisi

12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ekonomik düzeyde ticaretin canlanmasına bağlı olarak gelişen kent yaşamının giderek önem kazanması ile bir toplumsal ve siyasal alanda bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. "Bu canlanma ve değişimler ile mevcut feodal toplum örgütlenmesinin temelleri sarsılmıştır. Bu sarsılma bir yandan toplumsal tabakalar arasındaki bölünmenin değişmesi diğer yandan da feodal yönetim mekanizmasının esasını oluşturan iktidar ilişkilerinin dönüşmesi şeklinde olmuştur. Toplumu oluşturan soylu-ruhban-köylü tabakalaşması yerini güçlenen burjuvazinin de içinde olduğu çatışmacı toplumsal yapıya bırakmıştır."[64]

Avrupa'da Burjuva sınıfının zaman içinde gelişmesi ve güçlenmesiyle kentler zamanla canlı ticaret merkezleri haline gelmeye başlamıştır. Çünkü bu yerler zanaatkârlar için ürünlerini köylüler için ise besin maddelerini sattıkları pazarlar haline gelmeye başlamıştır. "İnsanların ve eşyanın rahatça dolaşımını sağlamak için özel yasalar kabul edilmiştir. Bu süreçte kredi yani para ticareti de gelişmeye başlayarak 13. ve 14. yüzyıllara doğru özel bankalar kurulmaya başlanmış ve devletlerin yaşamıyla uluslararası politikada birinci derecede rol oynayacak olan "büyük sermayedarlar" ortaya çıkmaya başlamıştır."[65] 16. yüzyıldan itibaren ise Avrupa'yı tümden etkileyen Reform Hareketleri, Rönesans, Coğrafi Kesifler ve sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı, ulus devlet (modern devlet) sisteminin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden olmuştur. Genel olarak, dünyada ulus devletin bir sistem olarak kabul görmesi Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımının bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

1.5.3. Avrupa'da Reform Hareketleri ve Modern Devletin Laikleşmesi

Avrupa'da siyasal otoritelerin merkezileşmeye başlamasıyla Kralların karşısında kalan tek güçlü rakip kurum kilise ve sosyal sınıfta din adamlarıdır

---

[64] Ahmet Köroğlu, *1990'lı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Liberalizm*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.8

[65] Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 29. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s.67-68

(clergy). Bu nedenle Kral ve kilise arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu söylememiz mümkündür. Çünkü krallar için kendilerine meydan okuyacak başka bir siyasal otorite görmek istemiyorlardı. Buna karşın Papa'nın bu dönemde tek başına tüm feodal lordlardan daha etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Krallıkla çatışmaya giren Papalık gerek halk üzerinde uyguladığı sistemli sömürü politikasıyla, gerek vazgeçemediği lüks tutkusu nedeniyle kısa sürede geniş kitlelerin tepkisini çekmeye başladı. "*Papalık iktidarını zayıflatma amacı taşıyan reform aslında merkezi siyasal iktidarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Zira Kiliseye karşı reform hareketinin başarıya ulaşması için krallığın zorlayıcı gücüne ihtiyaç vardı. Kralların gücü arttırılmalı ve bu gücün dayandığı temeller sağlamlaştırılmalıydı."*[66] Bu süreçte, burjuvazi kendi toprakları üzerinde tam anlamıyla egemenlik kuramayan Krallarla işbirliği yaparak Katolik kilisesi ile mücadele etmeye başladılar. Bu ortaklığın açık bir şekilde o dönemin toplumsal hayatını bütünüyle değiştirdiğini ve kralların giderek güç kazanarak kendi toprakları üzerinde egemenlik tesis etmeye başladıklarını söylemek mümkündür.

Bu döneme düşünceleri ile damga vuran düşünür ise hiç kuşkusuz Machiavelli olmuştur. Machiavelli döneminde kabul gören anlayış, politikayı bir güç (potestas), hükümdarı ise Tanrı'nın temsilcisi sayıyor; dolayısıyla siyasî içeriği Tanrısal gücün ifadesi olarak tanımlıyordu. Machiavelli, aykırı bir ses, ama gerçekçi tona sahip bir ses olarak, yeni devlet modelini, geleneksel devlet modelinin karsısına koymuş, geleneksel olana karşı gerçekçi olanı savunmuştur. Bundan dolayı da, Machiavelli'nin Prens'teki temel sorunu, toprak elde etmenin yolları değil, miras ya da fetih yoluyla kazanılan toprak parçasının, düşmanlara karşı nasıl elde tutulabileceğinin saptanmasıdır. Bu da, ona göre öncelikle "devletin varlığı ve doğası" sorunudur.[67]

---

[66] Gös. yer.
[67] Michel Foucault, "Yönetimsellik," Özne ve İktidar, çev. Osman Akınhay ve Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s.47

Reform hareketleriyle Avrupa'da Katolik Kilisesi, güç yitirmeye başlamış, Avrupa'nın din birliği ilkesi parçalanmıştır. Katolik Kilisesinin dünyada tek örgütlü yapısı bozularak ulusal kiliseler kurulmuştur. Ulusal kiliseler de kralın iktidarına reform hareketleri sonrası güçlerini yitirmeleri sonucu krala boyun eğmişlerdir. Din ve ulusal bilinç karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir. Bunun yanında Reform hareketleri ulusal ayrımları güçlendirmiştir. Avrupa'da reform hareketleri sonucu kurulan Protestan anlayış, ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan yeni bir boyut getirmiştir. Bu bağlamda Max Weber kapitalizmin gelişimini çalışmanın da ibadet sayıldığı Protestan Ahlakı'nın gelişimine bağlamaktadır. Bu nedenle Protestanlık mezhebinin kurulması ve kabulü ile birlikte burjuvazinin rahat hareket edebilmesinin önündeki din engeli de ortadan kalkmış oluyordu. Reform hareketi, ortaçağa damgasını vuran kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan "özgürlük hareketi" olarak ortaya çıkmaktadır.[68]

Batı Avrupa tarihinde 14. yüzyıldan başlayarak 17. yüzyıla kadar süren, hemen her alanda çok yoğun bir dönem yaşanmıştır. 17. yüzyıl ise, bu yoğunluğun kısmen durulduğu, bir anlamda "Rönesans'ın elde ettiği kazançları derleyip düzenleyen, bunlara dayanarak "birlik" fikrini taşıyan yeni bir dünya görüşüne varmayı deneyen" çağ olmuştur.[69] Derinlemesine irdelendiğinde, 16. yüzyıla özgü geçiş ve arayış sürecinin, giderek daha tutarlı ve dingin bir nitelik kazandığı anlaşılır. Gelişen bu tutarlılığın temel nedeni, feodalizmden mutlakıyetçiliğe, merkantilizmden kapitalizme geçerken Ortaçağ'a özgü kilise kurallarının yerini, aklın kendi kurallarına, yani yaratıcı usçuluğa (rationalism) bırakmış olmasıdır. Bu bağlamda, usçuluğun toplumsal-siyasal alana taşınması ile ekonominin ve doğa bilimlerinin olduğu kadar, sosyal bilim dallarının da temelleri atılmıştır. Bu bilimsel düşüncenin bir yansıması olan akılcı ve tutarlı yaklaşımlar, Avrupa'da hem toplumsal alanda hem de siyasal alanda kurucu amaç üstlenmiştir. Sonuç olarak Reform hareketi Avrupa ölçeğinde "evrensel" bir örgütlenme olan Roma Kilisesini ve bu kilisenin

[68] Halil Bayhan, *Ulus Devlet, Modernizm ve Postmodernizm*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2006, s.19-20
[69] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.249

hiyerarşik örgütlenmesini parçalamış, dinsel ve felsefi anlamda özgürleşme süreci başlamıştır.

1.5.4. Rönesans ve Devletlerin Rasyonelleşmesi

Genel olarak Rönesans Batı medeniyetinin "Yeniden Doğuşu"nu (Re-birth) ifade etmek için kullanılan özel bir kelimedir. Rönesans'ın gelişmesinde "Batı'daki ekonomik gelişmenin, doğan kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni bir sınıfın, yani burjuvazinin yaşam anlayışı ve yaşayışının büyük bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Avrupa'da bu dönemde meydana gelen "*Ekonomik gelişmenin bu sınıf yararına yarattığı zenginlik ve refah, Ortaçağ'ın ve Hıristiyanlığın sıkıcı ahlak kurallarını eğip bükecekti*."[70]

Bu dönemde İtalya'nın ve Batı Avrupa'nın hızla gelişen kent devletlerinde, Rönesans'ı yükselten temel dinamik zengin tüccarların ve soylu ailelerin parasal katkıları olmuştur. Para desteğinin sürekliliğini sağlayan etmense, hemen hemen bütünüyle dinî bir yükümlülük olarak kabul edilen, zenginlerin sahip oldukları servetlerinin belli bir oranını, kamusal hizmet için harcamalarıdır. Kamusal -bu anlamda dinsel- hizmet için seçtikleri harcama yerinin sanat olması ise, tüccarların kendilerini, hem kilisenin gözünde dindar, hem de toplum içinde kültürlü, aydın biri olarak göstermeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Giderek kilise iktidarını sorgulayıcı bir aydınlanmaya ulaşmışlardır.[71]

Rönesans'ın ardından gelen aydınlama çağında milliyetin milletlere, diğer bir deyimle ulusallığın uluslara dönüşmesi ve ulus devletlerin kurulması ile kimlik ve aidiyet kavramları yeni bir öz kazanmıştır. Artık birey ya da toplum belli bir dine ait olmanın yanında belli bir ulusa da ait olma özelliğini kazanmıştır. Burjuva sınıfının yükselmesi ulusal devletlerin yaygınlaşması ile millete ait olma duygusu ya da milliyetçilik kavramı din ve mezhep birliğinden daha çok önem kazanmıştır. Artık

---

[70] Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, s.82
[71] Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, 4. Baskı, Alesta Yayınları, Ankara 2003, s.333-334

din, ulus devletin içinde yer alan, toplumu bir ararda tutan öğe olmaktan çıkmış onun yerine millet olma bilinci ya da milliyetçilik duygusu öne çıkmıştır.[72]

Aydınlanma; doğayı, insanı ve toplumu akılcı bir yöntemle yorumlama bilincidir. Burjuvazinin tarih sahnesine çıktığı ilk aşamadan itibaren iç dinamiklerle oluşan ve bu toplumların ulus olmasını sağlayan bir süreçtir. Aydınlanma, bilimin yol göstericiliği, yasamın her alanında eleştirel, akılcı bir yönetim anlayışını benimsemek ve savunmaktır. Laik (secular) olmak ve onun toplum yaşamında belirleyici olmasını sağlamaktır. İnsanı kul olarak algılayan cemaat anlayışının yerine ulus kavramını ikame etmek ve milliyetçilik ideolojisini benimsemektir. Devlet erkinin tanrısal iradeye dayandığı düşüncesini reddederek, bu erkin ulusa dayandığı ve ulusal irade ile oluştuğunu algılama bilincidir. Dinsel hukuka karşı, toplumun genel iradesinden kaynaklanan ve evrensel hukukla bütünleşen bir hukuk anlayışından yana olmaktır.[73]

Aydınlanma düşüncesini, Rönesans ve Reform sürecinin özgür insan idesi ile 17. yüzyılın hukuk felsefesi ve hukuk devleti pratiği beslemiştir. Aynı zamanda yeni doğmakta olan piyasa olgusunun getirdiği insan aklına güven de önemli rol oynamıştır. Bu, bir bakıma insana saygının ve onun aklına güvenin ifadesi olduğu gibi, insanın kendi kendisinin efendisi olma direncinin de yansımasıdır. Zaten asıl güvenilmesi beklenen akıl da girişimci aklı ve kamusal akıldır. Kendi aklının gücünden başka bir egemen istemeyen ticarî sınıfın, sistemsel bir kavrayışla toplumsal, siyasal, kültürel alanı kendi aklının denetimine sokması girişimidir. Aklın, kilisenin ve Hıristiyan ideolojisinin getirdiği toplumsal-siyasal düzene karşı yüceltilmesi ile başlatılmıştır. Bu anlamda işlevsizleştirilip, dogmatik kalıplara hapsedilmiş olan girişimci-yaratıcı aklı, işler kılma durumu doğmuştur.

17. yüzyılda başlayan akla yönelişin sonucunda, daha 18. yüzyılın henüz başlarındayken, kilise yargılarını çürütecek bilimsel gelişmeler yaşanmıştır. Kilise iktidarını güçlendiren yaygın, dogmatik ve akıldışı inançların yerini, yeni anlayışlar

[72] Tarık Ziya Ekinci, *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul 2004, s.117
[73] Tarık Ziya Ekinci, *a.g.e.,* s.22

almaya başlamış, toplumsal ethos değişime uğramıştır. Bunda, Voltaire'in savunduğu "Yaradancılık" (Deism) akımının da etkisi büyük olmuştur. Voltaire, mucize (vahiy) ile anlaşılan değil, doğada kanıtı gözlemlenebilen bir Tanrı anlayışının yaratılmasını savunuyordu. Bu yaklaşım çok tartışmalı olmakla birlikte, insanların cadı diye yakıldığı bir geçmişten gelen Avrupa toplumunda, insan aklına işlerlik kazandıran ve özellikle doğa bilimlerini tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar öne çıkaran deneyci ve usçu bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Aydınlanma'nın en büyük etkisi de, doğa bilimlerinde arka arkaya yaşanan buluşlarla kendini göstermiştir. Burada Rönesans, Reform ve İngiliz sivil deneyimi boyunca, kilisenin ağır yaptırımlarına, engizisyon mahkemelerinin estirdiği korku iktidarına karşı verilen mücadeleyi unutmamak gerekir. Tüm baskılara karşın, bu dönemde ticarette, bilim ve teknikte ortaya çıkan gelişmeler, toplumu büyük bir hızla değiştirmiştir. Böylece asıl olarak "Aydınlanma mekanizmasının, devlet aygıtında uygulanmasına" fırsat yaratılmıştır.[74]

Aydınlanma, Rönesans'la birlikte yer etmeye başlayan modernite kavramının, çağlar geçtikçe yoğunlaşan ve somutlaşan bir ifadesi halini almıştır. Bu nedenle modernitenin tarihi Aydınlanmanın, Aydınlanmanın tarihi de modernitenin tarihi ile iç içedir. Aydınlanmayı yalnızca dogmatik ve teolojik olanın sorgulanması olarak görmek mümkün değildir. Çünkü Aydınlanma her alanda bilinç dönüşümü başlatmıştır. Toplumsal-siyasal-bilimsel-kültürel ve ekonomik yaşamın bütün alanlarına yayılan bilinçsel bir devrim yaşanmıştır.[75]

Aydınlanmanın siyasal etkisi, tarihe yön veren büyük hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Aslında, aklın özgürleşmesi başlı basına siyasal bir hareket olarak, sivil toplumun ayrışması ile tasarlanmış, ama Aydınlanma uğrağında somut bir biçimde kurumsallaşmıştır. Bu anlamda Aydınlanma, tasarı halindeki özgür aklı, kurumsal akıla dönüştürmüş ve edimselleştirmiştir. Bu da bireysel aklın, toplumsal aklı ortak

---

[74] Mehmet Beşirli, "Avrupa'da Aydınlanma Dönemi Siyasi Hareketlerinin Alman Birliğinin Kurulması Sürecine Etkisi," 26.01.2012, http://www.uiportal.net/avrupada-aydinlanma-donemi-siyasi-hareketlerinin-alman-birliginin-kurulmasi-surecine-etkisi.html (30.06.2018)

[75] Peter Hamilton, "Enlightenment and The Birth of Social Sciences," *Formations of Modernity*, Editor: Stuart Hall – Bram Gieben, Politiy Press, Oxford 1992, s.22-26

duyu çerçevesinde ortak akıla dönüştürmesi ile gerçekleşmiştir. İşte evrensel akıl, bu yaratılan ortak akıl ve ortak duyudur. Bundan dolayı, Aydınlanmanın özgür aklı, evrensel akıl olarak tüm dünyaca benimsenmiştir. Aydınlanmanın, belirlediği ve öne çıkardığı ortak aklın en büyük başarısı ise, 1789 Fransız Devrimi ile yaşanmıştır.[76]

1.5.5. Mutlak Monarşiler ve Egemenliğin Merkezileşmesi

Ortaçağ sonrası dönemde Avrupa'da oluşan mutlak monarşilerin de modern devletin oluşumuna önemli etkileri bulunmaktadır. Bu dönemde bir yandan modernite, diğer yandansa sivillik hızla yükselmeye başlayarak hükümdarın yeniden keşfedildiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Ancak hükümdar artık yalnızca Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi değildir ve sanki ilk kez "bir de" insan bedeni taşıdığı algılanmıştır. Bu yeni kavrayış, siyasî tarih bakımından bir bilinç devrimi sayılmıştır. 16. yüzyıl kralının, daha önceki dönemlerde hiç bir kralın sahip olmadığı bütünleştirici bir rol ile toplumun karşısına çıkmasına ve kabulüne yol açmıştır. Artık kral, yalnızca toprakların kralı değil, ahalinin de kralı haline gelmiştir. İlk defa ahalinin mutluluğu ve gönenci de kralın sorumluluğuna dahil olmuştur.

Ulus devletin merkezileşme macerası, esas itibariyle feodal sistemin çöküşü sonrasında başlamıştır. Ulus devletin selefi olan mutlak monarşilerin kurulması ile devlet olarak nitelenebilecek organizasyon bütünlüğü oluşturulmuştur. "*Bu nedenle merkeziyetçilik, devletin devamlılığını sağlayan kamu bürokrasisi ve vergilendirme gibi unsurları da kapsamaktadır. Modern devlet bürokratik bir zemini tesis edebilirse mutlaklığını sağlaması mümkündür.*"[77] Merkezileşmenin bir diğer unsuru olan "vergilendirme, modern devleti feodal öncülünden ayıran en önemli farktır. Mali ihtiyaçlar olmasaydı; düzenli ordular kurulamayacak, sınırlar belirginleşmeyecek, devlet ülkesi ile halkı üzerindeki denetimi ve halkın kendisinden beklediği çıkarları elde edemeyecekti."[78]

---

[76] Betül Karagöz, Mutlakıyetçi Devlet'ten Hukuk Devletine, Hukuk Devletinden Dünya-Sistemi'ne: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008, s.285

[77] Gianfranco Poggi, *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çeviren: Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.43

[78] Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İmge Yayınevi, Ankara 2001, s.172-174

Bu süreçte devlet, kralın (mutlak hükümdarın) somut varlığının yanında krallık soyut biçimde kurumsal bir form alarak ortaya çıkmıştır. Buna göre kralın somut olma unsurunun temelinde krallığın egemenliği altındaki topraklar bir bütün olarak "vatan" (homeland) adı altında kavramlaştırılması olgusu yer almaktadır.[79]

Bu dönemde yeni bir yurttaşlık bilinci de doğmaya başlamış, hem kralı hem de halkı güçlendirmek için geleneksel Ortaçağ kurumlarının (kilise, feodal beylerin) merkezî hükümet üzerindeki kısıtlamalarının kaldırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kilise iktidarı (ecclesiastical power) ve sivil otorite (civil authority), monarkın mutlak erki altına girmek zorunda kalmıştır. Ancak 16. yüzyılda, kilisenin ve feodal düzenin kısıtlamalarına karsı mücadele eden krallar, zaten devletin mutlak erkini öne sürmekle, o devletin bası olarak, kendi mutlak erklerini de temellendirmiş oldular:

Bu olağanüstü gücün doğmasını sağlayan unsurun ise, 16. yüzyılda özellikle Batı Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan ticari ve girişimci düşünceyle değişen üretim ilişkileri ile bu yeni sistemi cesaretle yaşama geçiren burjuva-sivil hareketi olduğunu söylemek mümkündür. Zira giderek feodal yönetimlerden kopan, kent soylular ve onlarla birlikte monarklar da, yeni bir toplum düzeni ve yeni bir devlet düzeni oluşturmaya girişmişlerdir. Yeni düzenin asıl yaratıcıları ise, yükselen burjuvazidir; yani ticarete atılan sivil yurttaşlardır. Kentlerin güç ve siyasal özerkliğini yitirmesi, kendi başlarına güçsüz ama eşit konumdaki hanelerin, öz kaynaklarını ve özgür iradelerini birleştirmesiyle gerçekleşmiştir.

Diğer tarafta ulusal devletin ilk adımı atılmış, merkezî krallar tarafından askerlik kurumu yeniden düzenlenmiş ve profesyonel ordular kurulmuştur. Merkezi orduların kurulmasıyla birlikte kentlerin paralı savaşçılarına gerek kalmamıştır. Krallarsa, kültürel soy birliği yerine, artık aynı kana dayanan genetik soy birliğini önde tutmaya başlamış, kent temsilcileri yerine, kendi aile meclisleri ile karar almayı uygun bulmuşlardır. Bu uygulamalara bağlı olarak, iki özerk yönetimin –merkezi kral ve kent meclisi- işbirliği ile gerçeklesen ülke yönetimi anlayışı sona ermiş,

[79] Numan Durak Aksoy - Halis Adnan Arslantaş, *a.g.e.,* s.14

mutlak yönetim içe ve dışa karşı bütün gücü ele geçirmiştir. Kent yönetimleri, merkezî krala iktidarı (potestas) devrederken, kralın iradesi olmaksızın, savaş ilan etme yetkisini de devretmiştir; böylece kentler, yani halk, kendi hakkı için bile savaşamaz hale gelmiştir.[80]

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa günümüzdeki anlamıyla ulus devlet, ortaçağın sonlarında ve yeniçağın başlarında Avrupa'da feodalitenin çöküşü ve Kilisenin siyasal nüfuzunun kırılışı ile birlikte doğmuştur. Böylece modern devlet, o zamana kadar tam benzeri olmayan yeni bir siyasal bütünleşme, yeni ve değişik bir örgütlenme olarak ortaya çıkmaktadır. 16. yüzyılda yalnızca Batı Avrupa'nın bir bölümünde egemen olan mutlak monarşiler, kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak 17. ve 18. yüzyıllarda iyice yaygınlaşmıştır. İspanya, Prusya ve Tudor Hanedanlığı dönemindeki (1485-1603) İngiltere, mutlak monarşi'nin en belirgin örneklerini oluşturur.

1.5.6. Westphalia Antlaşması ve Modern (Ulus) Devletin Doğuşu

Avrupa'da Katolik kilisesinde yapılan reformların sonucu olarak Avrupa'da din birliği ortadan kaybolmuş ve mezhep savaşları olarak tabir edilen bir dizi savaşların başlamasına neden olmuştur. Rönesans ve Aydınlanma dönemleri ile desteklenen bu dönem Avrupa'nın kendi içinde çok kanlı din adına yapılan savaşların yaşanmasına neden olmuştur. 1618 ile 1648 yılları arasında yapılan ve Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı Otuz Yıl Savaşları Avrupa'nın gördüğü son büyük din savaşı olmuştur. Temelinde, bir Protestan-Katolik mücadelesi olsa da, Otuz Yıl Savaşları'nda savaşan devletlerin çoğu dinsel değil siyasi amaçlar için savaşmıştır.

1648 yılında Protestanların zaferiyle biten 30 Yıl Savaşları sonrasında Westphalia Antlaşması imzalanmış ve Almanya'yı oluşturan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu her biri hükümran olan birçok küçük devlete ayrılarak Avrupa'da

[80] Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi*, Çeviren: Şule Kut–Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s.88

Katolik mezhebinin ve Papa'nın siyasetteki etkisi ortadan kaldırılarak devletlerin kendi politikalarını kendilerinin belirlemesinin önü açılmıştır.

Katolik Kilisesinin siyaset üzerindeki etkisinin sona ermesine paralel olarak Avrupa'da Protestanlık yayılmıştır. Augsburg Din Barışı (1555) ile gelen "Cuius Religio (Hükümdar hangi dinden ise tebaa da aynı dinden olmak zorundadır.)" prensibi terk edilerek aynı hükümdarın tebaaları arasında farklı mezheplerin yaşayabilmesi olanağı yaratılmıştır. Vicdan hürriyeti fikri benimsenmiş ve düşüncenin gelişimi garanti altına alınmıştır.[81]

Diğer taraftan bakıldığında savaş sonrasında imzalanan Westphalia Barış Anlaşması o güne kadar imzalanmış sıradan bir anlaşma metninin çok daha ötesinde bir anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu anlaşma artık devletlerin daha laik bir platformda pozisyon aldığını, Katolik Kilisesi'nin lideri olan "*Papanın devletlerin egemenlik alanlarına artık daha fazla karışamayacağına, devlet çıkarlarının (ulusal çıkarların) savaşlarda birincil husus olduğuna işaret ediyordu. Bu barış anlaşması ile devletler, kendi yetki alanlarına sahip öteki egemen devletlerin meşru varlığını tanımışlar; herhangi bir devletin iç işlerine müdahale etmeme taahhüttü vermişler; bunun yanında iki taraflı ilişkileri üzerinde hiçbir üst bağlayıcı otoriteyi kabul etmemişler; kendi topraklarında "mutlak egemen" bir konuma yükselmişlerdir.*"[82] "Territoryal açıdan kendi alanlarında özgürce hareket etmeyi ve birbirlerinin coğrafî sınırlarına saygı göstermeyi kabul eden prenslikler, böylelikle egemenliğin karşılıklı kabulüne dayanan modern devletler sisteminin temellerini atmışlardır."[83]

Bu yönüyle Westphalia modeli, dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayanmaktadır. Devlet üstü otoriteler etkisini yitirmiş, Papalık kurumu

---

[81] Yalçın Alganer – Müzeyyen Özlem Çetin, Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-I, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2007, s.293, ss.285-306.

[82] İbrahim Uğur Erkış, "Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 26, Konya 2013, s.62, ss.54-76

[83] Daniel Phillpott, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2001, s.4

barış antlaşması sürecinden dışlanmış, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dağıldığı kabul edilmiştir.[84] Bir başka deyişle "*Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır.*"[85]

Bununla birlikte modern devletin en önemli unsurlarından biri olan "*Egemenlik kavramına ilişkin sınır-otorite ilişkisi ve karşılıklı tanımaya dayalı anlayış tarihsel süreçte, 19. yüzyılla birlikte Hegel'in katkılarıyla sistematik bir bütünlük kazanmıştır. Takip eden süreçte İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya genelinde standartlaşan bir ulus ve ulus-devlet anlayışının kabul görmesi yönünde ilerlemeler devam etmiştir.*"[86] Bu nedenle günümüz uluslararası sistemin esas itibariyle Westphalia Antlaşması ile kurulduğunun söylenmesi pek yanlış olmayacaktır.

[84] Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 20, Ankara 2003, s.250, ss.250-284
[85] Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 12. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2003, s.100-101
[86] Bülent Şener, "Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı 18, 2014, s.62, ss. 51-77

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN DEVLETİN BAŞLICA UNSURLARI VE İŞLEVLERİ

"Ulus-devlet; sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üstünde yasal güç kullanma hakkına sahip olan ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek onları ortak kültür ve değerler etrafında bir araya getirip bütünleştirmeyi amaçlayan, modern bir yönetim modelidir. Tarih sahnesine adım attığından kısa bir süre sonra uluslar arası ilişkileri belirleyen temel bir statü vasfını kazanan bu model, her daim yüksek bir cazibeye sahip olmuştur. Egemen ulus-devlet olmak; devletlere, içte mutlak bir bağımsızlık, dışta ise dünya toplumunun eşit ve saygın bir üyesi kimliğini kazandırmaktadır. Bu nedenle ulus-devlet, özellikle 20. yüzyılda, dünyadaki en yaygın siyasi örgütlenme biçimi olmuştur."[87] "Bu bağlamda ulus-devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir."[88]

Modern devlet *"(ulus devlet) insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Buna göre aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişi paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak "millet"in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği siyasi bir kurumsal yapı olarak dünya sahnesine çıkmıştır. Esasında ulus devletin modern dünyada siyasal kurum olarak etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır."*[89]

Genel olarak bakıldığında devlet yapısının ulusla örtüşmesi gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu durumun bir bakıma bugün oldukça popüler bir kavram olan "ulusal egemenlik" ilkesinin bir sonucu olduğunu ifade etmek

---

[87] Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 20, 2003, s. 250, ss.250-284

[88] Deniz Özyakışır, "Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi", *Jeopolitik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 31, 2006, s.78, ss.78-80.

[89] Ali Esgin, "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, s.186, ss.185–192

mümkündür. Esasında bu durum karşılıklı ve birbirini etkileyen çift yönlü bir ilişki sürecidir. Buna göre devlet meşruiyetini sağlamak için ulusun rızasını alırken devlet içinde yaşayan bireyler de devlet ile bütünleşerek siyasi bir yapının üyesi olarak "vatandaş" sıfatını alır.[90]

Bunun yanında Ulus-devlet, kendi kontrolü altındaki topraklar üzerinde kendisine rakip olabilecek başka bir otorite veya birimi egemenlik kaynağı olarak kabul etmemektedir. Bu yönüyle devletin sahip olduğu otorite ülkede yaşayan herkesi ve her şeyi kapsamaktadır. Ayrıca devlet kontrolündeki ülke sınırları içine yabancı bir unsurun (kişi ya da eşya, mal, araç-gereç, silah vb olabilir) girmesine izin vermezken aynı şekilde kendi ülke sınırları dışına vatandaşının veya (kişi ya da eşya, mal, araç-gereç, silah vb olabilir) izin vermeme hakkına ve yetkisine sahip konumdadır.[91]

Modern döneme kadar devlet benzeri birçok siyasi yapı formu bulunsa da uygulamada söz konusu modern öncesi bu formlar "Şeflik, polis, imparatorluk, prenslik, krallık, cumhuriyet, hanlık, sultanlık, emirlik, beylik, sultanlık hilafet, diamyo ve shogun" şeklinde sıralanabilmektedir.[92] Buna göre ulus devletin modern devlete karşılık geldiğini ve diğer önceki devlet formlarından farklı olduğunu söylemek çokta yanlış olmayacaktır.

Bu yönüyle Modern devlet, Ortaçağ boyunca Avrupa'da hâkim siyasi organizasyon modeli olan feodal sistemin yıkılmaya başladığı bir zaman diliminde ortaya çıkarak bu eski modelle kendisini kıyaslamaktadır. Çünkü "*Ortaçağ'da devlet gücünü kiliseden almış; aydınlanma çağının başlaması ile birlikte, Rönesans ve reform hareketleri sonucunda kilise ve din adamları etkisini yitirmeye başlamış ve sekülarizasyon sürecine geçilmiş, bunun sonucunda devlet yeni dönemde gücünü ve*

[90] Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara 2004, s.56
[91] Mürteza Hasanoğlu, "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 43, 2001,s.74, ss.68-82
[92] Ahmet Nuri Yurdusev, "Ulus Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı", Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika, Editor: Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa 2012, s. 68-69, ss.59-74

meşruiyetini artık din yerine ulustan almaya başlamıştır."[93] Bir başka deyişle, ulus devlet belirli bir alanda yaşayan bir toplulukta siyasal bütünlüğü ulus adı verilen formülle sağlamak suretiyle yeni bir devlet formu ortaya çıkarmış ve kendinden önceki devlet formlarının meşruiyetini kaldırarak dünya siyasi tarihinde sosyal, siyasi ekonomik değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu yeni sistemin temellerini egemenlik kavramı ve egemen otoriteler arasındaki güç dengesi esasları oluşturmaktadır. Zira Westphalia modelinin, en can alıcı noktalarından biri dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayanmasıdır. Çünkü özellikle Avrupa'da feodal sistem ve ondan önceki dönemlerde devletler birbirlerini eşit (equal) veya denk görmezken, Westphalia modelinin benimsenmesinin ardından Avrupa'da ilk defa karşılıklı tanıma (recognition) ve tanınma gereği ortaya çıkmıştır. Bu durumun Avrupa'da belirli bir alanı kontrol eden otoritelerin birbirlerinin varlığını tanıyarak diplomatik ilişki geliştirmesine ve aralarında hukuksal bir zemin oluşmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Bir bakıma savaş, barış, ticaret, ekonomi ve kültürel konularda egemenlik iddiasında bulunan birimlerin birbirleri karşısındaki varlıklarını meşrulaştırmalarına sebep oldu. Bir başka deyişle ortaya çıkan siyasi iktidar yapıları birbirlerini tanıyarak günümüz uluslararası ilişkiler diye tanımlanan dünya politik sisteminin temel taşını oluşturmuş oldular. Söz konusu bu egemen yapıların birbirlerini tanımalarının uluslararası hukuk içinde bir dönüm noktası olduğunu söyleyebilinir.

Söz konusu bu yeni model siyasal iktidar yapısının ortaya çıkması belirli bir tarihsel süreç içinde yaşanan sınıfsal dönüşümle sağlanmıştır. Öyle ki Ortaçağ döneminde Avrupa'da burjuvazi sınıfı ve mutlak monarşiler beraber hareket ederek ulus devletin ortaya çıkışında önemli rol oynamışlardır. Bu noktada krallar ve burjuva sınıfı 12. yüzyıldan itibaren birlikte hareket ederek bir tarafta Batı Avrupa'da asayişsizlik ve çok hukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayan ve ayrıca pazarını genişletmek isteyen Burjuvazi (yani, tüccar sınıfı), diğer yanda da

[93] Jürgen Habermas, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çeviren: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul 2002, s.8

topraklarını genişletmek isteyen Kral (yani, feodal beylerin en güçlüsü) başarılı olmuşlardır. Bu yeni siyasal koalisyon zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimin içinde geliştiği ana çekirdek olmuştur. Bu noktada asayiş ve tek hukuk ticaretin gelişmesine olanak tanıyarak; bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazarın" oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu bu pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişerek zamanla ulus'un (milletin) oluşmasına yol açmıştır.[94]

Bunun yanında ulus devletin doğuşunun kaynağını merkezi yönetim biçiminin gelişmesi ve milliyetçilik kavramlarında kendini göstermektedir. "*Merkeziyetçilik bu noktada devletin egemenlik iddiasında bulunduğu sınırlar içinde meşru zor kullanma hakkı ve kamu kaynaklarının ve yetkilerin bir elde toplanması anlamına gelmektedir.*"[95] Bu açıdan merkeziyetçilik, devletin devamlılığını sağlayan kamu bürokrasisi ve vergilendirme gibi unsurları da kapsamaktadır. Böylelikle devlet merkeziyetçilik ile siyasi sınırları içerisinde yer alan farklı eylemleri yönlendirebilmekte, gözlemleyebilmekte, etkinleştirebilmekte ve çeşitli yaptırımlar uygulayabilmektedir. Bu nedenle Max Weber ulus devletin başka modern bir oluşum olan bürokrasi ile varlığını devam ettirebileceğini düşünmektedir. Zira bürokrasi sayesinde devlet merkezi hale gelerek egemenliğin uygulanması kolaylaşacak ve sonuçta devlet içerisinde uzmanlaşma elde edilmiş olacaktır.[96] Söz konusu bu uzmanlaşmanın tam anlamıyla uygulanmasının ancak mutlak monarşilerin kurulması sonrasında hayat bulduğunu söylemek mümkündür.[97]

Merkezileşmenin bir diğer unsuru olan vergilendirme, modern devleti feodal sistemden ayıran en önemli farklardan biridir.[98] Çünkü mutlak monarşiler ülke içinde siyasal iktidarlarını sağlamak ve ülke dışında sınırlarını korumak amacıyla ordulara

---

[94] Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*: *Kavramlar, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, TESEV Yayınları, İstanbul 2004, s.16

[95] Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi Düşünceler, Fonksiyonlar, Yapılar, Politikalar*, 4. Baskı, Okutman Yayıncılık, Ankara 2011,s.88

[96] Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çeviren: Taha Parla, 12. Baskı, Deniz Yayınları, İstanbul 2008, s.303

[97] Gianfranco Poggi, *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, *a.g.e.*,s.43

[98] Charles Tilly, *a.g.e.*,s.172-174

ihtiyaç duydukları için bu orduların masraflarını karşılamak üzere vergi toplamak durumunda olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa'da yaşanan bu değişim ve dönüşüm sürecinde varlığını neredeyse kesintisiz bir biçimde koruyan bu siyasal iktidar yapısı geçmişte ortaya çıkan siyasal örgüt modellerlinden tamamıyla farklı ve yeni bir durumu ifade ediyordu. Ulus ile ulus-devletin, çoğu zaman olduğu gibi, çakışmaması durumunda aralarındaki temel farkın ulus üyelerinin bir topluluk oluşturma bilinci göstermemelerine karşılık, ulus devletin bir ulus yaratmaya çalışması ve bir topluluk duygusu geliştirmeye çabalamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Ulusun ortak bir kültürü, değerleri ve simgeleri varken, ulus-devlet ortak kültür, simge ve değerler yaratma amacı güder. Bir ulusun üyeleri ortak geçmişlerine bakabilirler; ama aynı şeyi bir ulus-devletin üyeleri yaptığında, daha önce farklı etnik kökenden uluslara ait oldukları için, çünkü geçmişte ulus-devlet yoktu, geçmişi gösteren ya boş ya da parçalı bir resimle karşılaşırlar. Bir ulusun parçaları olan bireylerde anavatan (homeland) hissi mevcutken ve kendilerini bu anavatana bağlılık duyarken, ulus devlet genellikle bir anlaşmayla ya da devletler arasında sınırın nereye çizileceğine karar veren politikacıların iradesiyle oluşmaktadır. Bir başka deyişle bir ulusu oluşturan insanlarda anayurt duygusu varken ve kendilerini toprağa bağlı hissederken, "modern egemenlik, kök saldığı her yerde, toplumsal alanı baştan sona kuşatan ve hem kendi kimliğinin arılığını korumak, hem de öteki olan herkesi dışlamak için hiyerarşik toprak sınırları dayatan bir Leviathan yaratmıştır."[99]

2.1. Kapitalist Sistem ve Modern (Ulus) Devlet Arasındaki İlişki

Ulus devletin ortaya çıkışı, ekonominin ön planda olduğu tarihsel kapitalizme denk geldiği görülmektedir. Kapitalist bir iktisadi yapı üzerine yükselen modern devlet, bireysel hakların tanınması ve geliştirilmesi ile egemenin sınırlarını belirlemeye çalışmış ve onu hukuki bir yapı içerisine yerleştirerek, devleti yalnızca zora dayalı bir yapı olmaktan hukuki çerçevesi olan bir kuruma dönüştürmüştür.

[99] Michael Hardt–Antonio Negri, *İmparatorluk*, 8. Baskı Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 16

Sermayenin güvenliği açısından burjuvazi, hukukun kurallarının belirgin kılınmasıyla devletin eylemlerinin bu sınırlar içerisinde gerçekleştirilmesini talep ederek, yurttaşların haklarının korunması olanağını ortaya çıkarmıştır.[100]

> "*Kapitalizm ... Yurttaşlığı şu özellikleri ile teşvik etmiştir. Kapitalizm, her şeyden önce mübadele ilişkileri aracılığı ile evrensel kültürün büyümesini sağlamış, tüketicinin özerkliğine fazlası ile önem vererek bireyselliğin doğmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak, kapitalizm, statü hiyerarşisinden daha çok sözleşmeye dayanan ilişkileri esas aldığından; hükümetin de toplumsal bir sözleşme temeli üzerine inşa olması gerektiği fikri benimsenmiştir.*"

Dolayısıyla ulus ve giderek ulus devletin oluşum ve gerçekleşme süreci çok yönlü toplumsal ekonomik oluşumlarla birlikte yaşanmıştır.[101] Kapitalizm öncesi Avrupa'nın özgün karakteri, devletin merkezi gücünün ticari kent yönetimlerine parçalanmasından kaynaklanmaktadır. "Kent yönetimlerinin parçalı askeri, siyasi ve hukuki güçleri köylülerden çıkartılan artığın aracı olmuştur"[102] Bu kapsamda kent yönetimlerini ellerinde bulunduran tüccarlar, kapitalist üretim biçiminin öngördüğü büyük ölçekli uluslararası piyasaların hakim olmasını amaçlamışlardır.

Marksist bakış açısına göre kapitalizmin temelinde üretimden gelen artık değer yatmaktadır. Üretimden gelen ekonomik kazanımlar ile ticaretten gelen siyasi güç bunların tek bir merkezi yapı altında toplanmasına imkan vermiştir. Bu nedenle ulus devlet için, kapitalizmin siyasi ve iktisadi gücü tek merkezde birleştirme çabasının ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Siyasi ve iktisadi gücü devlet iktidarında somutlaşan sermaye sınıfı, ulus devleti, sermaye birikiminin önündeki

---

[100] Can Karaböcek, *Modern Devlette Egemenlik Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011, s.114

[101] Vahap Sağ – Mehmet Aslan, "Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, Sivas 2001, s. 177, ss.173-183

[102] Ellen Meiksins Wood, "Unhappy Families: Global Capitalism in a World of Nation-States", *Monthly Review*, Volume 51, No 3, 1999, s. 4

engelleri kaldırmada, kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğini sağlamada zorlayıcı, merkezi bir güç olarak kullanmıştır.[103]

Bu kapsamda burjuvazi sınıfının elde ettiği ekonomik gücü sürdürülebilmek için siyasal aktörlerden bağımsız bir ekonomik alanın gerekliliğinin farkına vardığını söylemek mümkündür. Bu maksatla bu yeni sermaye sınıfının merkezileşen siyasal otoritelerden en önemli beklentisinin işçi sınıfın ürettiği ancak kendisine ait olan malları yeni pazarlara satarak gelirlerini mümkün olduğunca arttırmak olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka deyişle merkez çevre olarak adlandırılan üretim ve satış sürecini kalıcı bir biçimde güvence altına alması burjuva sınıfının yeni siyasal sistemden en önemli beklentisi olarak ifade edilebilir. Bu noktada Avrupa'da coğrafi keşifler sonrasında sömürgeleştirilen yerlerden getirilen hammaddelerin üretimi sürdürülebilir kılmanın en ucuz yolu olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu yerlerden getirilen köleler ucuz iş gücü olma noktasında burjuva sınıfının daha fazla artık değer elde etmesine katkı sunduğu görülmektedir. Bunun yanında feaodal sistemin bozulması sonucu işsiz kalan binlerce serf içinde burjuva sınıfının kurduğu atölye ve fabrikalar yeni iş kapısı haline gelmiştir. Bu yerlerde çalışan insanlar kölelerden farklı olarak harcadıkları emek karşılığında düşükte olsa ücret alıyorlardı.

Diğer taraftan burjuvazi sınıfının üretim ve pazarlama hattında ihtiyaç duyduğu güven ortamının oluşması için bu hattın bozulmasına engel olacak bir askeri güce yani düzenli orduya ihtiyaç olacaktı çünkü hammaddenin getirilip işlenmesi ve ürün haline getirildikten sonra pazarlanması süreci ancak bu ordu sayesinde mümkün olabilecekti. Esas itibariyle bu sitemin kurulması hanedanlıklar veya krallıklar tarafından yerine getirilebilecek bir iş olmasına rağmen bir süre sonra kilise ve bu geleneksel yapılar burjuvazi için ayak bağı olarak görülmeye başlandı. Buradaki sorun esasında bu geleneksel yapılar ortadan kaldırıldıktan sonra yerine neyin geçeceği sorunuydu. Simge ve törenler aracılığı ile kişileştiren, simgesel bir "halk" yaklaşımı yaratan ulus, yeni bir bağlanmanın odak noktası olmuştur. Ayrıca ulus

[103] M.Ali Civelek, Ulus Devlet: "Bitti" Diyenlere Hatırlatmalar, *Gelenek Dergisi*, Sayı 85, https://www.gelenek.org/ulus-devlet-bitti-diyenlere-hatirlatmalar (19.09.2018)

devlette meşruiyet kaynağı, din, soy veya krallık olmaktan çıkmış ve laik, demokratik yapı içerisinde kendini ifade etmeye başlamıştır.[104]

Bununla birlikte bu dönemde var olan sosyal düşünce, "Rönesans ve Reform Hareketlerinin getirdiği genel çerçeve içinde geliştiği görülmektedir. Ayrıca bu süreçte toplumsal konuları içeren genel bir yaklaşımdan söz edilemez. Bu dönemin özellikle Ortaçağa göre büyük yenilik göstermektedir. Zira büyük imparatorluklarda, merkezi otorite bulunmadığından, yerel kanun ve uygulamalardan farklı örf ve adetler imparatorluklar içinde bir kargaşalık yaratmıştır. İşte 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak, imparatorlukların ve imparatorlukların kalıntısı derebeyliklerin yıkıldığı, yerine siyasal birim olarak İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi ulus devletler günümüzdeki gibi küresel bir sistemin oluşumunda etkili birer aktör olarak görev yaptıkları söylenebilir.[105]

Diğer taraftan modern devletle birlikte, devlet sınırları içerisinde tek bir hukuk geçerli olmalıdır ve bu hukuk egemenin belirlediği ve yetkilendirdiği kurum ve kişiler tarafından egemenin iradesine uygun olarak yargılama yapmalıdırlar. Aynı zamanda egemenin iradesinin tartışılmaz ve karşı çıkılmaz olabilmesi için hukuka uyulmadığı zaman bireyleri cezalandırabilecek mekanizmalarında kurulması gereklidir. Bu da modern devlette güç kullanma yetkisinin tek elde toplanmasını gerektirir.[106] Tüm bu gereklilikler modern devlette kurumlaşmış bir askeri mekanizmayı gerektirir. Bu askeri mekanizma, devletin gücünü fiziksel anlamda temsil eder. Bu güç, hem devletin sınırları içerisindeki otoritesini tesis etmedeki en etkili araç olarak hem de dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı devletin güvenliğini ve egemenliğini koruyabilecek güçte olabilecek biçimde teşkilatlandırılmalı ve sürekli olarak yenilenmelidir. Bu da elbette büyük bir maliyeti devletin karşılamasını gerektirir. Bu nedenle modern devlet, bu maliyeti karşılayabilmek için sermayeyi elinde bulunduran ve üretimi gerçekleştiren güçlerle işbirliği içerisinde olmalıdır.

---

[104] Ali Osman Gündoğan, "Devlet ve Milliyetçilik", *Doğu Batı Dergisi*, Yıl 6, Sayı 21, 2003, s.184, ss. 181-193

[105] George Modelski, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, 2005, s.21, ss. 3- 30

[106] Can Karaböcek, *a.g.e.*,s.107

Modern devletin egemenlik iddiasıyla hem toplum üzerindeki gücünü arttırmış hem de birçok yükümlülük altına girmiştir. Toplumların eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme, adaletin sağlanması gibi ihtiyaçlarını karşılayacak olan kurum devlettir. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi de devletin sermayeyi elinde tutanlara bağımlı olmasını beraberinde getirmektedir. Burjuvazi devletin ihtiyaç duyduğu gelirleri ona sağlarken, bunun karşılığında devletin egemenlik gücünü kendi çıkarları doğrultusunda kullanması için sürekli baskı yapmaktadır. Dolayısıyla modern devletin egemenlik kavramını gerçekliğe taşımasının olmazsa olmaz koşulu kapitalist üretim sürecidir.

> *"...modern egemenlik teorisinin temelinde çok önemli bir başka unsur, egemen otorite biçiminin içini dolduran ve varlığını sürdürmesini sağlayan bir içerik vardır. Bu içerik, toplumsal yeniden üretim değerlerinin temeli olarak, kapitalist gelişme ve piyasanın olumlanması tarafından temsil edilir. Her zaman örtük ve her zaman aşkın aygıt içinde etkin olan bu içerik olmaksızın söz konusu egemenlik biçimi modernlikte yaşayamazdı, Avrupa modernliği de dünya çapında hegemonik bir konum elde etmeyi başaramazdı."*[107]

Ortaçağ feodal devletlerinden egemenliğin kurumsallaşamamış olması bu dönemki üretim yapısının böylesi bir kavramı mümkün kılamamasının sonucudur. Ne zaman ki monarşiler güçlenmeye başlamış ve yerel feodallere karşı gücünü ispat edebilecek duruma gelmişlerdir, işte o zaman egemenliğin tekliği söz konusu edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde artık dünyevi hükümdar papalığın otoritesini sarsmaya başlamış ve kilise ile ciddi bir güç mücadelesi içine girme imkânına kavuşmuştur.

Ancak ortaçağ feodal devletinde olmayıp da yeniçağ devlet yapılarında var olan bu güç nereden gelmektedir? 16. yüzyılda Jean Bodin tarafından ortaya atılan egemenlik kavramının oluşturulabilmesinin ardında sömürgecilikle beraber Avrupa devletlerine bir kaynak ve zenginlik aktarımının olduğunu söyleyebilinir. Sömürgelerden Avrupa'ya aktarılan zenginlikler sayesinde feodal yerel otoritelerin

[107] Michael Hardt – Antonio Negri, a.g.e., s.108

karşısına devletler güçlü bir aktör olarak ortaya çıkabilmiş ve iradelerini geçerli kılabilecek mekanizmaları kurma şansına sahip olabilmişlerdir. Sömürgelerden gelen kaynaklar sayesinde Avrupa'da ticaret ile zenginleşen bir sınıf ortaya çıkarak, feodal güçlerin ayrıcalıklarına son vermek istemiştir. Bu bakımdan Avrupa'nın kapitalistleşme süreci ve dünyayı kapitalist bir ekonomik yapıya dönüştürme süreci 16. Yüzyılda başlamıştır diyebiliriz.[108] Bu isteklerini gerçekleştirebilmek için de yeni ortaya çıkan bir sınıf olarak tüccarlar, merkezdeki otoritelere desteklemiş ve bu sayede zaman içerisinde merkezi bir otoriteye sahip yönetimler ortaya çıkabilmiştir.

2.2. Modern Devletin Oluşum Aşamaları

Modern devlet açısından geçmiş beş yüzyıllık siyasi oluşum süreci, uluslararası politikanın en önemli uzun dönemli eğilimini oluşturmuştur: Dünya politikasında ulus devletin başat birim olarak ortaya çıkması ve ulus devletlerin bu şekilde dünya siyaseti içinde etkin olması bazı aşamalardan sonra mümkün olabilmiştir. Genel olarak bakıldığında ulus devletlerin sayılarının zaman içinde arttığı görülmektedir. Tarihsel süreçte neredeyse bütün dünya ulus devletlerce kaplanmaktaydı.[109] Genel olarak "*Ulus devletin kuruluşu ile ilgili en bilinen tanımlama Stein Rokkan tarafından yapılmıştır. Ona göre insanlık tarihi ulus devleti dört farklı aşama sonucunda oluşturmuştur.*

İlk aşama; *geleneksel devletlerin bulunduğu 15. yüzyıldan Fransız devrimine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Haraç alan geleneksel imparatorluklar, feodalizm, zümre düzeni, mutlakıyetçi devletler ve modern devletler olarak sınıflandırdığı "beş ana devlet biçiminin"[110] ilk dördü ulus devletleşmenin birinci aşamasında yer alan devletlerdir. Söz konusu aşamada yerellik ve akrabalık bağlarından sıyrılarak elitler; ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşme için ilke ve değerler oluşturmaktadır. Bu sürecin sonunda meydana gelen Amerikan ve Fransız devrimleri esasında Ulus-devletin ortaya çıkmasına katkı sağlayan önemli tarihsel gelişmeler olmuştur.*

---

[108] Immanuel Wallerstein, "States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalists in an Age of Transition", *States and Sovereignty in the Global Economy*, Editor: David A. Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, Routledge, London and Newyork, 1999, s.20-21, ss.20-33

[109] George Modelski, *a.g.e*, s.22

[110] Christopher Pierson, *Modern Devlet*, Çeviren: Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları Yayınları, Ankara 2000, s.71

İkinci aşama; *Ulus devletleşme sürecinin bu aşaması kitlenin askeri, teknolojik, siyasi kanallar aracılığıyla yeni sistemin uyumlaşmasını içermektedir. Bu aşama da kitlelerin söz konusu kanallar sonucunda yarattığı yeni kimlik duygusu da önemlidir. Bu yeni kimlik, bölünmüş egemenler ile çatışmaya başlamıştır. Bu yeni kimliğin kiliseler, mezhepler veya yerel seçkinler tarafından oluşturulmuş olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir.*

Üçüncü aşama; *yeni bir kimlik oluşturan toplum üyelerin tebaadan yurttaşa geçişini ifade etmektedir. Söz konusu geçişi kolaylaştıran faktörleri ise muhalefetin oluşması, oy verme hakkının tanınması ve siyasi partilerin örgütlenmesi olarak nitelemek mümkündür. Bu aşama sanayi ve ulusal devrimlerin yaşandığı bir dönem olup kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen bireyler ve egemen güçler arasında çatışmaların başladığı görülmektedir. Bunun yanında bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayalı işlevsel çatışmalara geçilmesi bir diğer önemli değişim olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda artık çatışmalar değerler bağlamından çıkarak ekonomik çıkar çatışmaları haline gelmiştir. Bu nedenle bu aşamayı ulus devlet aşamasının en önemli adımı olarak değerlendirmek mümkündür.*

Dördüncü aşama; *Ulus devletleşme sürecinin son aşamasını ise idari aygıtların genişlemesi oluşturmaktadır. Bu aşama, siyasetin müşterek kararları alma ve bunları uygulama işlevi neticesinde yönetim olgusunun ortaya çıkması ile tamamlanmaktadır. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çaptaki ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması, (vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi) devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olmuştur.*" [111]

[111] Stein Rokkan, "Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for Research on Variations Within Europe", The Formation of National States in Western Europe, Editor: Charles Tilly, Princeton UniversityPress, Princeton 1975, s.570-572, ss.562-600

Görüldüğü gibi modern devletin oluşum süreci Avrupa coğrafyasında belirli bir gelişim süreci izleyerek aşama aşama meydana gelmiştir. Ancak, ulus devletin ortaya çıkışı dünyanın diğer geri kalan bölümlerinde aynı sıralamayla, aynı hız ve zaman diliminde gerçekleşmemiştir. Bu nedenle çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturan başarısız devletlerin Avrupa'da yaşanan bu aşamaları yaşamadıkları için başarısız oldukları görülmektedir. Zira bu devletlerde görülen toplumsal ekonomik ve siyasal sorunların temelinde bu eksiklik bariz bir şekilde kendini göstermektedir.

Modern devletin oluşumunda görülen bu aşamalar incelendiğinde siyasal alanda çok önemli değişikliklerin esasında modernite ile birlikte başladığı görülmektedir. Zira modernite sonrası iktidar ilişkileri bakımından teorik ve pratik alanlarda büyük değişikliklerin yaşandığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu dönemde rasyonel tek yönetim formu olarak demokrasi ortaya çıkmaya başlamış ve meşruiyetin tek kaynağı olarak artık halk görülmeye başlanmıştır.

Kapitalizm-aydınlanma ve modernite ilişkisinin ulus devletleşme aşamasında oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu noktada 'erken modern' dönem çözümlemesinde Samir Amin "*Ortaçağda iktidarın feodal parçalanmışlığını mutlak monarşinin merkezileşmesine vardıran evrim süreci, ön kapitalist gelişmelerin hızlanmasıyla aynı tempoda ilerledi*"[112] diyecektir. Bunun yanında Samir Amin, giderek erken modern devletten kapitalizme doğru bir belirleyicilik tablosu da çizmektedir; buna göre, "ancien régime'in yeni devletinin mutlakıyetçi devletin uygulamaları ile ideoloji alanındaki gelişmelerin

> *"Rönesanstan başlayarak Aydınlanmaya kadar süren ideoloji devrimi" aynı zamanda ortaya çıkması, ön kapitalist yayılmayı kamçıladı. Avrupa toplumları 'burjuva devrimi' yönünde hızla ilerlemeye başladı. Bu devrimler, ön kapitalist ilerlemeler için bir alan yaratmış olan mutlakıyetçi sisteme*

[112] Samir Amin, "Modern Kapitalist Dünya-Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya-Sistemleri Kavramı", *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*. Editor: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Çeviren: Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.466, ss. 457-505.

meydan okudu"[113]diyerek bu gelişmelerin ulus devletin gelişimindeki önemini vurgulamaktadır.

2.3. Modern Devletin Başlıca Önemli İşlevleri

Ulus devletin yapısal çerçevesini oluşturan başlıca iki temel unsur "ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlüktür"[114] Bunlar içinde siyasal bütünlük "ulusu oluşturan bireylerin yurttaşlık sıfatıyla donatılarak siyasi yapıya dahil edilmesiyle birlikte ulus çerçevesinde bütünleştirilmeleri işlemini kapsar. Ülkesel bütünlük ise kurgulanışında vatanla eş anlamlıdır."[115] Bu yönüyle modern devlet bir taraftan üzerinde yaşayan insanlar için vatandaşlık (yurttaşlık) statüsü verirken diğer taraftan ülke topraklarını da kutsayarak vatan haline dönüştürmektedir.

Ulusal kimlik ile çok yakından bağlantılı olan yurttaşlık[116]; feodal dönemde var olan yerel kimlikleri, siyasi ve ekonomik sistem ile bağlantı kurarak özellikle Fransız devriminin yaydığı milliyetçi bilinçle inşa ettiği ulusallığı, hak ve görevlere ulaşma hususunda basamak olarak kullanmıştır. Ancak yurttaşlık, bireylerin kendi başına elde edebileceği bir konum değil, sadece devlet tarafından sadakat koşuluyla bahşedilen bir statüdür. Yurttaşlık modern bir olgudur, bu yönüyle ulusların devletleşmesi ile uyrukların vatandaş statüsü kazanması aynı zamana denk gelmektedir.

Diğer taraftan yurttaşlık; lordların, feodal beylerin egemenliğini ellerinden alarak egemenliği sosyo-politik bütüne taşımıştır. Kapitalizm üretim araçları ile global bir kültür oluşmasına yardımcı olmuş; bireyselliğin doğuşuna katkıda bulunmuş; hükümeti toplum sözleşmesi mantığı içerisinde statüleri belirlemeye zorlamıştır.[117] Yurttaşlığın temel gerekliliklerinden biri olan kimlik, insanlara devlete karşı bir bağlılık sağlayarak belirli bir ülkede yaşayan insanları diğer insan gruplarından farklılaştırarak onlara bir mensubiyet sağlayacaktır.

---

[113] Samir Amin, *a.g.e.,*s.467
[114] Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, 3. Baskı, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013, s.16
[115] Ozan Erözden, *a.g.e.*,s.116
[116] Siyasi topluluktaki bireylere eşit haklar, özgürlükler, güçler yanında sınırlılıklar, yükümlülükler ve görevler veren statüdür
[117] Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.91-92

Bu yönüyle modern devletin öncelikle ulusçuluğun yerleşmesinde temel bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Ulus devletin siyasal ve ülkesel bütünlüğü sağlamanın yanında önemli bir başka fonksiyonu da toplumsal bütünleşme sağlamasıdır. Toplumsal bütünleşme "bireyin yerel, bölgesel ve orta ölçekli yapılarla olan bağları çözülürken daha geniş ve daha yaygın olan kentsel ve endüstriyel kuruluşlarla bağları güçlenir. İlişkilerdeki bu yer değiştirme bireye daha esnek bir toplum içinde hem daha büyük olanakların avantajlarını, hem de eğitim, tüketim malları ve çeşitli hizmetler olarak kaynakların dağılımından daha büyük bir pay almasını sağlar."[118]

Bunun yanında "ulus-devlet ulusçuluğun, halk egemenliği ile ilişki kurmasında ve günümüzde bu kavramın gelişmesinde önemli bir işlev gördüğü tartışmasızdır."[119] Bu yönüyle değerlendirildiğinde esas itibariyle ulus devletin üç önemli işlevi yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Bunlar:[120]

1) **İçte bütünleşme Sağlamak:** Kendi egemenlik iddiasında olduğu sınırlar içinde vatandaşları arasında bir düzen tesis ederek aralarındaki sorunları çözmeli ve varsa ülke sınırları içerindeki diğer etnik grupları tatmin etmelidir.
2) **Toplumun uygun şartlarda değişim ilişkilerini maksimize etmek:** Kendi sınırları içinde yaşayan vatandaşlarının ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaları için iş sahası açabilmeli ve değişen koşullara uygun yeni üretim araçları bulabilmelidir. Bir başka deyişle vatandaşlarının yiyecek-içecek ve diğer belediye hizmetleri gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Elbette liberal ekonomilerde devletin bu tarz bir sorumluluğu yoktur. Hatta devletin ekonomiye müdahale etmemesi istenir. Ancak burada önemli olan nokta devletin vatandaşları için iş sahaları açması ve nüfusun yaptıkları işlerle kendi ihtiyaçlarını karşılaması kastedilmektedir.
3) **Dış düşmana karşı güvenliği sağlamak:** Her devlet olası düşmanlarına karşı kendisini korumakla yükümlüdür. Bu sayede dışarıdan gelebilecek potansiyel

[118] Cyril. E. Black, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, 2. Baskı Çeviren: M. Fatih Gümüş, Versa Yayıncılık, Ankara 1989, s.85
[119] Ozan Erözden, *a.g.e.*,s.61
[120] Abdulvahap Akıncı, *a.g.e.,* s.65

tehditlere karşı hem kendisinin hem de sınırları içinde yaşayan vatandaşlarının güvenliğini tesis etmesi gerekmektedir.

Modern devlet sahip olduğu işlevleri yerine getirdiği ölçüde güç ve meşruluk elde ederken bunları sağlayamadığı veya az sağladığı ölçüde güç ve meşruluk kaybetmektedir. Bunun sonucunda devlet aygıtı düzgün bir şekilde işleyememekte ve kendi egemenliği altında yaşayan insanları tatmin edemediği gibi kendi sınırları üzerinde de tam olarak egemenlik sağlayamamaktadır. Bu durum esasında çalışmamızın temel konusu olan başarısız devlet yapılarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir sorunu ifade etmektedir.

2.4. Modern Devletin Teşkilatlanma Türleri

Modern devletlerin örgütlenme veya teşkilatlanma yapıları incelendiğinde zaman içinde genel olarak uniter ve federal yapıda iki devlet tipinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Ancak tarihsel gelişmeler ışığında her iki yapıdaki devletin de aynı amacın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Zira uniter devlet sisteminde siyasal birlik tek yasama ekseninde sağlanır. Federal sistemde birden çok yasama meclisi, gönüllü iradeyle ortak ve kendi dışlarında bir yasama meclisine birtakım egemenlik yetkilerini devrederler. Böylece ortaya yeni bir devlet çıkar. Ama bu birliğin, birliği oluşturan her bir devletten ayrı bir tüzel kişiliği, federe devletlerle birlikte tabi olduğu bir anayasası ve birleşen uluslar bütününün oluşturduğu bir uluslar ulusu vardır. Bu nedenle sözcüğün tam anlamıyla karşılığı bir devlettir.[121] Ancak yapısal özellikleri ne olursa olsun, modern devletler hem toplumların parçası, hem de ondan bir miktar kopuk kurumlardır.[122] Bir başka deyişle ulus devletler bir taraftan ortaya çıktıkları toplumların bir ürünü durumundayken başka taraftan o toplumdan bazı açılardan farklılık gösterebilmektedir.

"Ulus devletin ortaya çıkışı ve gelişiminde kapitalizmin belirleyiciliği söz konusu iken dünyanın çeşitli bölgelerinde ulus devletin ortaya çıkışı, gelişimi ve işlevi farklılıklar göstermiştir. Burjuvazinin ekonomik güçlenme ve siyasetten

[121] Atilla Nalbant, *Üniter Devlet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.19
[122] Etyen Mahçupyan, *İdeolojiler ve Modernite*, Yol Yayınları, İstanbul 1997, s.126

özerkleşme süreci Anglo Sakson ülkelerinde uzun bir sürede tedrici olarak gerçekleşirken, Kıta Avrupa'sında daha kısa sürede ve devrimci bir nitelikte gerçekleşmiştir. Anglo Sakson ülkeler ile Kıta Avrupası arasındaki bu fark siyasal oluşumların, ulus devletlerin, değişik formlarda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meşruti monarşi veya cumhuriyet tipi farklı siyasal rejimler ile üniter veya federal yapılı devletlerin çoğu kapitalizm ve emperyalizm üzerine inşa edilen politikalarıyla, simgesel bazı ayrımlar dışında, benzer özellikler göstermekteydi. Dolayısıyla, federal devlet, ulus-devletin tarihsel olarak karşıtı bir devlet yapılanması değil, tersine ulus devletin alt kategorilerinden biridir."[123]

Ulus-devlet, diğer pek çok siyasi sistemin aksine, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye dikkat çekmektedir. Dahası, ulus-devlet şiddet ve vergilendirmenin meşrulaştırıcı kullanımının tekeline de sahiptir.

Modern devlet (ulus-devlet) daha önceki siyasi sistemlerden farklı olarak siyasi sınırlar ile kültürel sınırların kesişmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Buna ek olarak ulus-devlet meşru güç kullanma tekeli ile birlikte vergi toplama tekeline sahiptir. Bu iki tekel ulus-devletin en önemli güç kaynağı olup, onu diğer siyasal ve ekonomik formlardan ayırmaktadır. Ulus-devletin her vatandaşı içinde barındıran bürokratik bir yönetimi ve yazılı kanunları vardır ve her vatandaşı için bir örnek eğitim sistemi ile ortak bir iş pazarı vardır (en azından ideali budur). Ulus devletlerin büyük bir çoğunluğunun her türlü resmi iletişimde kullanılan bir milli dili vardır; kimileri dilsel azınlıkları kendi anadillerini konuşma hakkından mahrum bırakırlar.[124]

Ancak örgütlenme şekli ne olursa olsun günümüz dünya siyasetinde modern devletin sahip olduğu özellikler incelendiğinde sınır – otorite – egemenlik yapısının temel olarak beşeri faktörler, fiziki faktörler ve siyasi faktörler gibi unsurları barındırdığı görülmektedir. Söz konusu bu unsurların yanında bu unsurları destekleyen ya da bu unsurlara ek olarak kabul edilebilecek teşkilatlanma, hukuki

---

[123] Örsan Ö. Akbulut, "Küresel Dönemde Ulus- Devlet ve Mülki İdari Yapılanma", *İdarenin Sesi Dergisi*, Sayı 201, 2011, s.34, ss.34- 35

[124] Thomas Hyland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Bakış*, Çeviren: Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul 2004, s.166

kişiliğe sahip olma, devamlılık ve diplomatik olarak tanınma gibi faktörlerinde devletler açısından önemli olduğu görülmektedir. Bu bakımdan modern (ulus) devletlerin başlıca unsurlarının tartışılması devletleri başarılı veya başarısız olarak tanımlarken bize oldukça önemli destek sağlayacaktır. Zira bir sonraki bölümlerde ifade edileceği gibi devletlerin başarılı veya başarısız olarak tanımlanması aşağıdaki unsurlara ne ölçüde sahip olup olmadığı ve ne ölçüde karşılayıp karşılamadığına bağlı olmaktadır.

2.5. Modern Devletin Asli Unsurları

Hukuk nazarından bakıldığında bir devletin oluşabilmesi için asgari düzeyde bazı unsurların bir arada olması gereklidir. Bu kapsamda öncelikle belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun var olması ve bu insan topluluğunun egemenlik anlayışı çerçevesinde bir siyasal iktidar tarafından örgütlenebilmesi gereklidir. Bir başka deyişle modern bir devletin sınır – otorite – egemenlik üçgeninde örgütlenmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda modern devletlerin genel olarak beşeri faktörler, fiziki faktörler ve siyasi faktörleri barındırdığı açıkça görülmektedir.

2.5.1 Beşeri Faktörler (İnsan Unsuru)

Bir devletin kurulabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için öncelikli olarak olması gereken şey insan topluluğudur. İnsan unsuru olmadan bir devletin kurulması mümkün değildir. Çünkü devleti ve devletin işlevlerini yerine getirecek organları ve kurumları kurup işletecek olan sonuçta insanlardır ve insansız bir devlet kurmak mümkün değildir. Bu bakımdan insan topluluğu (population) devletin beşeri unsurunu oluşturmaktadır ve bu topluluğu diğer topluluklardan ayıran özellik ise belirli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşama amacı ve çeşitli soyut ve somut bağlarla ortak yaşama iradesi göstermeleridir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde "ulus-devlet farklı bir kurgusal formdan meydana gelmiş ve farklı bir yaşam biçimini yansıtan toplum üyeleri arasında siyasal bir bütünlük sağlayarak adı modern ulus olan yeni bir topluluk türü oluşturmuştur. Bu yeni topluluk oluşturma biçimi yapısal olarak genellikle soyunun ortak bir atadan

geldiğini iddia eden ve bir totemle temsil edilen, tek soylu bir akraba grubu olan klandan farklıdır."[125]

Ulusu bu yapılardan ayıran en önemli fark, topluluk içinde var olan tüm sınıfları ve tüm kimlikleri daha üst bir kimlik olan ulus kimliğinde birleştirebilme özelliğidir. "Bu durum ulus-devlet açısından mükemmel kusursuzluk, türdeşliği ifade eder. Bu türdeşlik düşüncesinin ayrıntılarına inildiğinde, ulusun aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dile mensup, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, ortak düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak kurgulandığı görülür. Kurgudaki mükemmel ulus-devlet, böylelikle tüm parçaları birbiriyle uyumlu bir birliktelik oluşturan türdeş bir bütün olarak karşımıza çıkar."[126]

"*Ulus kavramı, bir siyasi aktör olarak ulus-devletin, kendini meşrulaştırmada ve egemenlik gücünün temelini oluşturmada kullandığı bir kavramdır. Buna göre ulus; ulus-devlet modelinde, bir yandan homojen kültürel birim olarak toplumsal yapının; öte yandan da egemenliğin kaynağı ve sahibi olarak siyasi sistemin temelinde yer almaktadır. Bu husus modern manada ulus fikrinin doğmasıyla modern devletin ulus-devlet şekline büründüğünü göstermektedir.*"[127] Bu formun oluşumu, "ulusal kültür ve kimlik(leşme) sürecini içinde barındırmaktadır. Ulus devlet bir kültür ve kimlik yaratarak bireylerin kendisini nasıl tanımlayacağını kurgulamakta, bireysel ve kolektif yaşam alanlarını biçimlendirmekte ve bireyleri bu söz konusu kimlik ve kültürün prototipi haline getirmektedir."[128]

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde modern ulus, modern devletle birlikte ortaya çıkan tarihsel bir kategori, siyasal ve aynı zamanda toplumsal örgütlenme biçimidir. Bir başka deyişle ulus devlet modernitenin bir ürünü olup modern dünya tarafından üretilmiştir. Uluslar koşullara bağlı olarak oluşurlar ve bir zorunluluktan doğmazlar. Bu bağlamda Gellner, "biri kültürel ve diğeri iradi duruma ilişkin iki

---

[125] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara 1999, s.412-413

[126] Ozan Erözden, *a.g.e.*,s.123

[127]Jürgen Habermas, "Avrupalı Ulus-Devlet", *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Çeviren: İsmail Türkmen, Derleyen: Mustafa Armağan, Şehir Yayınları, İstanbul 2001, s.80-81, ss.79–97.

[128] Paul Hirst – Graham Thampson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çeviren: Çağla Erdem – Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s.214-215

geçici tanım yapmaktadır."[129] Birinci tanıma göre; "iki insanın ancak düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri anlamında bir kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılacağı" şeklindedir. İkinci tanımında ise "*sadece birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusun üyesi olarak kabul edileceklerini, yani ulusları bizzat insanların kendilerinin yarattığını ve ulusların insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünü olarak oluştuğunu ifade etmektedir.*"[130]

Diğer taraftan Benedict Anderson, ulusu hayal edilmiş bir topluluk olarak nitelemektedir. Ona göre bu kavram hayal edilmiş bir siyasal topluluktur; kendisine aynı zamanda hem egemenine hem de sınırlı olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. "*Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.*" [131]

Ulusun tanımlanmasındaki faktörlerin rolü ve ağırlığı açısından konuyla ilgilenen araştırmacılar farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. İnsanları birbirine bağlayan bağların niteliğine göre, iki değişik millet anlayışı vardır. Bunlar; objektif millet anlayışı ve sübjektif millet anlayışıdır. Bu kategorileşmeye göre objektif millet anlayışı, milleti oluşturan insanları birbirlerine objektif yani somut yani elle tutulur gözle görülür nitelikteki bağlarla bağlandıklarını varsayarken sübjektif millet anlayışı, milleti oluşturan insanları birbirlerine soyut yani elle tutulamayan gözle görünemeyen bağlarla bağlandıklarını varsayar. Başka bir deyişle objektif millet anlayışına göre insan topluluğu millet haline bazı somut faktörlerin etkisiyle dönüşmektedir. Buna karşılık sübjektif millet anlayışına göre ise bu dönüşüm sübjektif faktörlerin etkisiyle olmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında devletin ana unsuru olarak millet kabul edilebilir yani milletlerin devlet kurup kuramama özelliklerine bakılarak yapılan bu sınıflandırmaya

---

[129] Ernest Gellner, *a.g.e.,* s.26-28
[130] Ernest Gellner, *a.g.e.,* s.26-28
[131] Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler "Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması"*, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s.20

göre devletin ana unsurunu millet oluşturmaktadır. Buna göre millet kavramı yukarıda yapılan tanımlamaya göre dördü içsel biri dışsal olmak üzere beş temel unsura sahiptir. İçsel unsurlar "millet" (ulus) kavramı kurgulanırken doğrudan bu kavramın bünyesinde yer aldığı düşünülen unsurlardır.

Ulusçuluğun temel ilkesi olan "egemenlik ulusundur" kavramı yeni beliren sınıfların, grupların iktidarı etkileyebilmesi ve paylaşabilmesi için bir çözüm yoludur. Bu kapsamda "*toplumda biz duygusunu meydana getirebilmek için çeşitli sembolik icatlar yoluyla rejimin halk tarafından kutsallaştırılmasını, değerlerinin benimsenmesini ve desteklenmesini sağlamlaştırdığını söylemek mümkündür. Bu yapılandırma biçimi fonksiyonel açıdan sembolize edilenin öneminden daha çok yarattığı duygusal çağrışımlarla ilgilidir ve bir sosyal grubun varlığı için bu duygusal çağrışım son derece önemlidir.*"[132]

Dış unsurlar ise "*ulus"u negatif bir biçimde "ulus"un neyi bünyesine alamayacağını ortaya koyarak belirleyen unsurdur. Bu çerçevede ulusun içsel unsurları dil, din, ırk (soy) ile kültür ve tarih birliği, dışsal unsur ise düşman imajıdır.*"[133] Esasında tüm bu unsurlar devlet tarafından doğru ve mantıklı bir biçimde kullanıldığı takdirde bir devletin en önemli birleştirici unsurları olabilmekte ve kendi vatandaşlarını her türlü soruna karşı harekete geçirmede bir araç olarak kullanabilmektedir. Tersi durumunda ise söz konusu bu unsurların her biri modern bir devlet için tam bir ayrıştırıcı faktör görevi görerek çatışmaların yaşanmasına hatta devletin parçalanmasına neden olabilmektedir. Bu bakımdan söz konusu objektif unsurların devletler için bir tehlike oluşturmasını önlemek adına önlemler almaları oldukça hayati bir gerekliliktir.

2.5.1.1 Objektif Millet Yaklaşımı

Objektif millet anlayışına göre, millet bir takım somut bağlarla birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar maddi bağlar olup 5

---

[132] Mimar Türkkahraman, *Türkiye'de Siyasal Sosyallesme ve Siyasal Sembolizm*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000, s.10
[133] Ozan Erözden, *a.g.e.*,s.106

duyu organıyla hissedilebilir niteliktedirler. Bu yaklaşıma göre ırk, dil, din gibi unsurlar objektif niteliğe sahip olup hissedilebilen, görülebilen unsurlar olup milletin bunlar sayesinde bir şekle büründüğünü ifade etmektedirler. Örneğin dil unsuru, insan seslerinden oluşmuştur ve bireyler arasında anlaşma aracı olup kulak yolu ile algılanabilir ayrıca o milletin dilinde yazılan her türlü görsel ve yazılı yayınlarda o milletin elle tutulabilen ve gözle okunabilen eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu bu unsurlar içinde din olgusu diğer unsurlara göre biraz farklılık göstermektedir. Buna göre din olgusunun inanç (belief) kısmı maddi bir nitelikte olmadığından duyu organlarımız tarafından algılanamaz ancak din olgusunun diğer kısmı olan ibadet bütünüyle objektif nitelikte olup gözle görülebilir bir durumdur. İnsanların yaptıkları ritüeller ve davranışlara göre kimin hangi dine inandıkları hatta hangi mezhebe tabii oldukları kolaylıkla görülebilir. Eğer bir milleti birbirine bağlayan bağ din birliği ya da belirli bir din içinde mezhep birliği ise bu durumda ortada objektif millet anlayışı olduğundan söz edilebilir.

Bunun yanında milletlerin oluşumuna etki eden diğer faktörlerden biri de ötekileştirilen bir düşman millet ya da medeniyet karşımıza çıkmaktadır. Kısaca düşman gereksinimi olarak ifade edilen bu durum günümüzde birçok milletin devletleşme sürecine etki eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Objektif millet yaklaşımının unsurları olan ırk, din, dil gibi objektif faktörlerde ortaklıktan ziyade farklılıkların günümüzde millet oluşum sürecinde etkili oldukları görülmektedir.[134] Fransız Devrimi'nin hemen öncesi ve sonrasında oluşan ulusçuluk, Avrupa'daki burjuvazi sınıfının egemenliğini, aristokrasiden alıp ulus'a devrederek bir bakıma kendi ideolojisinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Daha önceki toplum türlerinde bu tarz değişimi görmek mümkün değildir.

Tarih boyunca insanlar aynı ırka mensup olduğu halde değişik milletler oluşturmuş ve dolayısıyla değişik devletler kurmuş insan toplulukları vardır. Örneğin

[134]Anthony D. Smith, *Küresellesme Çağında Milliyetçilik*, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul 2002, s.XII-XIII

Ortadoğu'da bulunan birçok devlet özellikle Körfez ülkeleri birbirleriyle yakın akraba olmalarına rağmen farklı devletlere sahiplerdir. Benzer şekilde Avusturya ve Almanya aynı etnik kökene ve kültüre sahip olmakla birlikte mezhepsel farklılıklardan ve tarihsel bazı anlaşmazlıklardan dolayı ayrı devletler olarak varlıklarını sördürmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle ırk birliği önemlidir; ama tek başına millet olgusunu açıklamaktan uzaktır.[135]

2.5.2.1.1 Irk Birliği

Objektif Millet yaklaşımının belirleyici unsurları arasında ırk birliği, en bulanık içeriğe sahip olanı ve aynı zamanda somut içerik bakımından belirlenmesi en güç olanıdır. Bu zorluğun başlıca nedeni, soy birliği unsurunun; kabile, etnik grup vb. toplulukların tanımları içerisinde de yer almasıdır. Ulusçuluğun etnik aidiyet ile özdeşleşme özlemi taşımasının çok güçlü nedenleri vardır; bunların da basında, böyle bir özdeşleşmenin, "ulus"a, aslında pek çok durumda yoksun bulunduğu tarihsel soy kütüğünü bahşetmesi gelir.[136] Bu görüşe göre, "damarlarında geçmiş zamanların karanlıklarına gömülmüş müşterek ataların kanı dolaşan ve aynı soy kökünden gelen insanlar, nerede doğarsa doğsun ve yaşarsa yaşasın aynı bir millet teşkil ederler" Örneğin Fransa'da doğan bir Cezayirli doğduğu yere bakılmaksızın anne ve babası Cezayirli olduğundan bu kişi Cezayirli olarak kabul edilir. Burada esas olan kişinin doğduğu yer değil ailesinin kan bağıdır.

Söz konusu ırk birliği yaklaşımın tarihsel süreç incelendiğinde büyük oranda gerçek olduğu söylenebilir. Geçmişte ve günümüzde kurulan devletler incelendiğinde önemli bir kısmında ana hatlarıyla (grosso modo) ırk birliği olduğu görülmektedir. Örneğin Fransa'da Fransızların, İngiltere'de İngilizlerin, Almanya'da Almanların, Çin'de Çinlilerin, İsrail'de İsraillilerin kendi soyları üzerinde birlik kurarak devlet meydana getirdikleri görülmektedir. Genel olarak homojen yapıda belirli bir ırka dayalı olarak kurulan devletlerin farklı etnik gruplardan meydana gelen devletlere göre daha istikrarlı oldukları görülmektedir. Zira tek bir ırk üzerine inşa edilen

---

[135] Kemal Gözler, *a.g.e.,* s.55-56

[136] Eric John Hobsbawn, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"* Çeviren: Osman Akınay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s.111

devletlerde insanlar kendilerini ana akım ırktan farklı görmedikleri için dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmazlar. Ancak başarısız devletlerde bazı durumlarda ırksal özelliklere bağlı ayrımcı uygulamalar çoğu zaman zaten zor şartlarda bulunan bu devletlerin kolayca etnik ayrımcılığa düşerek parçalandıkları görülmektedir. Örneğin 1994'te Ruanda'da meydana gelen ırksal ayrımcılığa dayalı uygulamalar çok kısa bir zaman içinde devlet otoritesinin kaybedilmesine ve yaklaşık 800 bin Tutsi ve ılımlı Hutu'nun, öldürülmesine neden olmuştur.

Esasında bu durum bazı başarısız devletlerde görülen devletin meşruluğunu kaybetmesi noktasında önemli ipuçları vermektedir. Özellikle çok fazla etnik grubu bünyesinde barındıran veya iki veya üç etnik kökene sahip insan gruplarının bir araya gelmesiyle oluşan devletlerde herhangi bir ırka mensup insanlara karşı bir ayrımcılık yapılması durumunda bu insanların mevcut devlet otoritesine başkaldırarak devleti başarısız duruma getirdikleri açıkça görülmektedir. Geçmişte Güney Afrika Cumhuriyetinde siyahlara karşı yapılan ayrımcı politikalar bu ülkenin büyük sorunlara yaşamasına neden olmuştur. Hatta bugün demokrasinin beşiği olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bile zaman zaman siyah insanlara karşı uygulanan ırk ayrımcılığı büyük çaplı toplumsal olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun dışında başarısız devlet kategorisinde yer alan birçok Afrika ve Asya ülkesinde etnik gruplar arasında yaşanan çatışmaların devletleri başarısız olmaya sürüklediği açıkça görülmektedir. Bu konuda günümüzde Myanmar'da yaşanan Arakanlı Müslümanlara karşı uygulanan soykırım bu konuda verilebilecek belki de en güncel örnektir.

Irk birliği yaklaşımının bir takım tehlikeli ve ilkel sayılabilecek görüşleri bir tarafa tam anlamıyla doğru bir yaklaşım olduğu da savunulamaz. Çünkü dünya üzerinde ırk bakımından yüzde yüz homojen olmayan birçok devlet yer almaktadır. Ayrıca günümüz şartlarında dünya üzerinde bir topluluğun saf bir ırka (pure nation) mensup olduklarını söylemek çok zordur. İnsan toplulukları genel itibariyle birbirlerine karışmış bir bakıma melezleşmiş durumdadırlar. Örneğin dünyanın nüfus bakımından üçüncü büyük devleti olan ABD ırk birliğinden çok farklı ırkları bir arada barındıran bir göçmen ülkesi konumundadır.

Irk birliği konusunda dikkat çeken bir başka nokta ise ırklar arasında gözle görülebilen ırksal farklılıkları ortaya çıkarmanın zorluğudur. Belli bir coğrafyada ve belli bir iklim kuşağında yaşayan insanları birbirinden ırksal olarak ayırt etmek oldukça zordur. Örneğin bir Somaliliyle bir Kenyalıyı, bir Almanla bir Avusturyalıyı, bir Peruluyla bir Meksikalıyı, bir Çinli ile bir Tayvanlıyı dış görünüşüne göre bakıp etnik yapısını belirlemek oldukça zordur. Zira birbirine yakın coğrafyalarda zaman içinde ırklar birbirleriyle etkileşim içinde olarak karışmışlardır. Bu nedenle bu ülkelerde önemli olan, bir bireyin hangi ırktan olduğu veya biyolojik olarak, nasıl doğduğundan çok kendisini hangi ırktan hissettiğidir. Örneğin Almanya'ya göç eden Türk bir anne babadan dünyaya gelen biri zaman içinde kendisini Alman hissedebilir.

Irk birliği unsurunun ortaya koyduğu bir başka durum ise bağımsızlık mücadelelerinde kendini göstermektedir. Buna göre henüz devlet oluşturamamış "ulus"larda ırk birliği güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Örneğin, eski İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yeni devletlerin kurulmasında ırksal farklılıkların önemli rol oynadığı görülmektedir. Anti sömürgecilik olarak adlandırılan bu süreç çok etnikli ülkelerde siyasal mücadelenin bir ayağının ırksal farklılık üzerine dayandırılmasına yol açarak siyah–beyaz, İngiliz-Afrikalı, Fransız-Cezayirli gibi ayrımcılığa (discrimination) neden olmuştur. Böyle durumlarda ırk farklılığı eski devletin parçalanmasına yol açarak yeni devletin kurulmasına zemin olmuştur.

Bu ayrım topluluğu bir kez devlet halinde teşkilatlandıktan sonra, genellikle yerini hukuki olarak vatandaşlık unsuruna bırakmaktadır.[137]Bugün dünyanın birçok yerinde görülen etnik kökenli bağımsızlık savaşları bazı devletleri başarısızlığa götüren en önemli unsurların başında gelmektedir. Örneğin yakın geçmişte Gürcistan'dan ayrılan Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki etnik kökenli bağımsızlık savaşlar bir taraftan Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü bozarken diğer taraftan devletin başarısızlık durumunu kötüleştirmektedir.

---

[137] Yunus Ali Dağbaşı, Ulus–Devlet, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.55

2.5.2.1.2 Dil Birliği

Bu yaklaşıma göre, millet aynı dili konuşan insanların oluşturduğu bir topluluktur. İnsanların arasında bir bağ kurulabilmesi, dolayısıyla bunların bir millet oluşturması ve devlet kurabilmesi için öncelikle onların birbirleriyle konuşup anlaşabilmesi gerekir.[138] "İnsanlar çevresinde kendiyle aynı değerleri paylaşan insanların bulunmasını ister. Bu ortak değerlerin oluşturulmasında, paylaşılmasında, nesilden nesile aktarılmasında, milletin varlığını devam ettirmesinde dil, çok önemli bir görevi yerine getirir."[139] Zira millet olmanın ilk şartı, aynı dili konuşmaktır. Dil, milletin ortak kültürüyle yol alarak varlığını devam ettirir.

Ancak dil birliği görüşü tam anlamıyla millet'in oluşumu açısından tek başına yeterli görünmemektedir. Zira dünyada birden fazla dilin konuşulduğu İsviçre, Belçika, Kanada, Hindistan gibi birçok devlet bulunurken aynı dilin konuşulduğu farklı devletleri de devletleri de görmek mümkündür. Örneğin İngilizce, İngiltere, ABD, Kanada ve hatta tüm dünyada konuşulan bir dildir. Benzer şekilde Rusça, Rusya Federasyonun dışında eski SSCB ülkelerinin birçoğunda sıklıkla konuşulan bir dil durumundadır. Ayrıca Arapça birçok Arap ülkesinde konuşulmasına rağmen bu ülkeler ayrı devletler kurmuşlardır. Benzer şekilde aynı ırktan ve aynı dinden ve hatta aynı dili konuşmalarına rağmen Almanya ve Avusturya ayrı devletler kurmuşlardır.

Bir başka deyişle bir dili konuşmak o milletin mensubiyetine girmek için yeterli bir faktör değildir. Ayrıca günümüz şartlarında bir dil sadece belirli bir milletin kullandığı ve sadece bir millete ait bir unsur olarak görülmemektedir. Aksi takdirde tüm İngilizce konuşanların İngiliz olması gerekirdi veya Almanya'da yaşayan ve hiç Türkçe konuşamayan insanların hepsinin Alman olarak görülmesi ve kabul edilmesi gerekirdi. Ancak bunun olmadığı açıkça görülmektedir.

---

[138] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.53

[139] Bora İyiat, "Millet Kavramı ve Milliyetçiliğin Tarihî Seyri" 09.08.2014 http://devlet.com.tr/makaleler/yazi/47/MILLET_KAVRAMI_ve_MILLIYETCILIGIN_TARIHI_SEYRI.html (20.09.2018)

2.5.2.1.3 Dinsel veya Mezhepsel Birlik

Din veya mezhep birliği yaklaşımına göre bir arada yaşama arzusunda olan insanların millet formuna dönüşebilmeleri ve dolayısıyla bir devleti meydana getirebilmeleri için aynı dine veya mezhebe mensup olmaları gerekir. Başka bir deyişle millet aynı dine veya mezhebe inanan insanların oluşturdukları bir topluluktur. Çünkü milletin oluşum sürecinde din veya mezhep belli bir bölgede yaşayan insanların kendilerini tanımlamalarında veya kimlik (identity) inşa sürecinde diğer insan topluluklarından ayıran asli bir unsurdur.

Bu asli unsur bazı durumlarda ulusu bir araya getiren önemli bir değer olurken insanlara kattığı manevi doyum ve öldükten sonraki hayat düşüncesi nedeniyle insanları motive etmede ve savaşmalarını sağlamada oldukça etkili olmaktadır. Zira devlet kurabilmek için olası bir savaş durumunda insanları savaşmaya motive etmede şehit veya gazi olarak dinlerine ve kendi uluslarına hizmet etmelerini sağlamada çok önemli bir araç olarak kullanılabilmektedir.

Din olgusu bir başka açıdan belirli bir insan topluluğunun çerçevesinin belirlenmesinde belirli ölçüde etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bazı durumlarda belirli bir dine mensubiyetin yanında o din içindeki mezhepsel farklılıklar belirleyici olabilmektedir. Örneğin aynı dili konuşan ve aynı etnik kökenden gelen Güney Slavları (Yugoslav) ırkından olan Sırp, Hırvat ve Boşnak milletleri birbirinden ayıran tek ölçüt ise bu noktada "din" olmaktadır. Buna göre Boşnaklar Müslüman, Hırvatlar Katolik, Sırplar ise Ortodoks din ve mezhep farklılığı bu insanların günümüzde üç ayrı millet olarak karşımıza çıkmalarına neden olmaktadır.[140] Benzer şekilde Sami ırkından geldiklerine inanılan Araplar ve İbraniler arasındaki temel ayrışma Müslümanlık ve Musevilikten kaynaklanmakta olup Ortadoğu coğrafyasında aynı ırktan gelmelerine rağmen birbirlerine rakip olan ve tarihte birçok kez savaşan iki farklı milletin oluşumunda en önemli unsur yine din faktörüdür.

[140] Bora İyiat, *a.g.m*

İnsan toplulukları bazen aynı dine inanmakla birlikte o dinin farklı doktrinlerine inanmak suretiyle ayrışmaya veya birleşmeye gidebilirler. Örneğin Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte Ortodoks, Katolik ve Protestanlar arasında yaşanan mezhep savaşları günümüz Avrupa coğrafyasının siyasal yapısını etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Buna göre genel olarak bakıldığında Batı ve Kuzey Avrupa'da Protestan, Güney ve Orta Avrupa'da Katolik, Doğu Avrupa ve Balkanlarda Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanların oluşturduğu genel olarak tüm Avrupa coğrafyasını kapsayan bir mezhepsel bölünmenin olduğu görülmektedir.

Fakat bu mezhepsel bölünmeye rağmen Avrupa coğrafyasında Hıristiyanlığın etkin bir unsur olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine tarihte Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında yaşanan savaşların temelinde de din ve dil farklılığı değil mezhep farklılığı yatmaktadır. Çünkü Osmanlılılar İslam'ın Hanefi (Sünni) mezhebine mensupken, İranlılar İslam'ın Şii mezhebine mensuplardır. Dolayısıyla bu iki mezhep arasında yaşanan mücadele İslamiyet içinde büyük bir ayrışmaya sebep olmuştur. Bu nedenle günümüzde, tıpkı Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslam dininin genel olarak hüküm sürdüğü Ortadoğu coğrafyasında da mezhebik farklılıklar devletlerin oluşumunu ve siyasal yapıları etkilemektedir. Öyle ki bugün başarısız olarak adlandırılan Suriye, Irak gibi devletler mezhepsel ayrılık nedeniyle devlet aygıtını tam olarak işletememekte ve bu nedenle ülke üzerinde tam olarak egemenlik sağlayamamaktadırlar. Bu ülkelerde görülen ve temelleri dekolonizasyon dönemine dayanan azınlıkta olan mezheplerin çoğunluğu yönetmesi gelinen noktada ülkelerin bölünmesine ve parçalanmasına giden süreci başlatmıştır.

Esas itibariyle yukarıda bahsedilen din birliği yaklaşımı birçok açıdan doğru olmakla birlikte millet oluşumunda din faktörünün önemini fazla abartılmasının çokta gerçekçi olmadığını söylememiz mümkündür. Zira aynı dinden aynı mezhepten olmasına rağmen ve hatta aynı etnik gruptan olmasına rağmen farklı nedenlerle ayrı bir ulus inşa ederek farklı devletler kurmaktadırlar. Örneğin Sırplar ve Karadağlılar aynı mezhepten olmalarına rağmen kendilerini aynı millete mensup olarak görmemişler ve ayrı devletler kurmuşlardır. Yine benzer şekilde aynı dinden

ve hatta aynı ırktan olmalarına rağmen Almanya ve Avusturya'da farklı devlet olmayı seçmiş uluslar olarak karşımıza çıkmaktadır.

> Bu nedenle, *"din ayrılığının millet ve dolayısıyla devlet ayrılığına yol açması yüksek bir ihtimal iken, din birliğinin devlet birliğine yol açması düşük bir ihtimaldir. Çünkü asli yapıları bağlamında din ile milliyetin taraftar oldukları sadakat birimleri birbirinin tam da zıttı olan birimlerdir. Milli bütünleşmeler ya da tersinden okursak milli bölüntüler evrensel dinlerin pek de istemedikleri ve zararlı gördükleri oluşumlardır. Aynı şekilde dinlerin dayattığı ümmet yapıları milli bakış açısına uymazlar. Öte yandan milliyetçi ideolojinin laik boyutu, bir milleti millet yapan unsurlar içerisinde dinin önemini daha da zayıflatmaktadır."*[141]

Bir başka deyişle ulus devlet mantığı ile tek bir ulus özelinde devlet ve ulus inşa edilirken bu durum evrensel anlayışa sahip ve tüm insanları kucaklama arzusunda olan özellikle Hıristiyanlık ve İslam açısından "Ümmet" olma bilincine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca ulus sayesinde devletin kutsal ve dokunulmaz hale getirilmesi de dinler açısından oldukça dezavantajlı bir duruma işaret etmektedir. Zira bu şekilde dinlerin sekülerleşme ile birlikte pek de etkisinin kalmadığı söylenebilir. Buna karşılık tarihsel süreç içerisinde gerek devletleri bir arada tutma gerekse insanları belirli durumlarda (savaş, açlık, kıtlık vb) mobilize etmek veya onları ikna etme noktasında dinlerin ulus devletlere meşruluk sağlamada oldukça yardımcı olduklarını göstermektedir.

2.5.2.1.4 Düşman Gereksinimi

Ulusçuluk yaygın bir biçimde yabancıya duyulan öfkeyi ve bu öfkeye bağlı olarak, devlete sadakat ve devletin otoritesi karşısında disipline edilme şeklinde bir açılımı içermekte ve toplumun tümünü kapsayacak şekilde baskıcı bir yön sergilemektedir. Aynı zamanda Ulusçuluk, ulusu kuşatan sembollerin oluşturulmasını zorunlu hale getirir ve en azından belirli bir derecede de olsa bireyin

---

[141] Haldun Çancı, "Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", *Review of Social, Economic & Business Studies*, Cilt 9, Sayı 10, 2006, s. 243, ss. 233–246

kişiliğinin değişmesine neden olarak ona yeni bir kolektif kişilik temin eder.[142] Bu ortak kişilik sayesinde ülke içinde bulunan farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplar için ulus tüm farklı gruplar için birleştirici bir yapıya dönüşerek toplumu bir arada tutmaya ve belirli durumlarda mobilize etmeyi sağlayan bir araç haline dönüşmektedir.

Bu kapsamda ele alındığında bir grup insan için belirli düşmanın olması o insan grubunun hem kendini tanımlamasında hem de diğer insanlara yönelik sınırlarının çizilmesinde önemli bir dayanak teşkil eder. Bunun sonucunda insanlar arasında biz ve ötekiler şeklinde bir ayrıma gidilir. Söz konusu bu ayrışmada ötekiler içindeki herkes düşman olarak görülmese de ötekiler içinde mutlaka bir düşman meydana getirilir ve bu düşman bir grup insanı ötekileştirilen ve kimi zaman şeytanlaştırılan, kimi zaman onları ezilmesi gereken birer solucan veya böcek olarak gören bir anlayışa yerini bırakır. "Düşman" olarak kategorileştirilen insanlar, grup üyeleri tarafından "normal insan" olarak algılanmazlar. Bunun yerine şeytanlaştılarak insandan aşağı, insanımsı (human-like) birer varlık gibi görülmeye başlarlar.

Esas itibariyle bir topluluğun varlığını sürdürmesi için düşmanın olması şarttır. Aksi takdirde toplumdaki bireyler arasında kuvvetli bir bağın kurulması mümkün olmayabilir. Bu bağın kurulabilmesi ya bir tehlike sayesinde (çoğu zaman ortak düşman) veya ortak bir amacı gerçekleştirmek için (bağımsızlık elde edebilmek gibi) bu durumda topluluğun amacını engellemek isteyen mutlaka birileri çıkacağından her iki durum da düşman bulmak hiçte zor olmayacaktır.

Düşmanın olması toplumsal anlamda topluluğun ihtiyaçlarına cevap vermesinin yanında bireylerinde ihtiyacına cevap vermektedir. Zira bireyler yansıtma mekanizmasıyla kabullenmek istemediği tüm kötülükleri ve olumsuzlukları, öteki olarak nitelendirdiği "düşmana" yansıtır. Bu durum genellikle tek boyutludur, asla üç boyutlu değildir ve tamamen gerçekliğe dayanmaz.[143] İngilizcede düşmanın bu

[142] Numan Durak Aksoy –Halis Adnan Arslantaş, *a.g.e.*,s.33,
[143] Rafael Moses, "The Perception of the Enemy", Çeviren: B. Senem Çevik, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 7, 2010, s.89, ss.77–97

şekilde algılanmasına "dehumanization" denir. Türkçeye bu terim "insan dışılaştırma" şeklinde çevirebilir. İnsan dışılaştırılanlar, çoğu zaman, sevilmeyen, hor görülen veya tehlikeli hayvanlara (mesela yılanlara, böceklere, solucanlara v.s.) benzetilirler. Kısaca belirtmek gerekirse belirli bir topluluğu bir arada tutmak ve kaynaştırmak o grubun agresifliğini İbn-i Haldun'un kavramsallaştırmasıyla asabiyetini yönlendirebilecek bir başka grup olduğu sürece mümkündür.

Bu nedenle tarihte ve günümüzde bir milletin oluşum sürecinde bir başka millet mutlaka belirleyici ve birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Yunanistan bağımsızlığını kazanırken ihtiyaç duyulan düşman elbette Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Yine İrlanda bağımsızlığı için mücadele ederken İrlanda kökenli insanları bir araya getirmek için İngilizler ötekileştirilen düşmanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde anti-sömürgecilik döneminde sömürülen milletler sömüren milletlere karşı durabilmek ve milli bir bilinci elde edebilmek için hep bir düşmana ihtiyaç duymuşlardır. Bu düşmanda elbette sömüren milletler olmuşlardır.

Görüldüğü gibi bir milletin kimlik inşa sürecinde yukarıda tartışılan tüm bu unsurlar elbette en önemli unsurlar olarak yer almaktadır. Bu bağlamda objektif faktörlerin her biri, farklı yer ve zamanlarda sübjektif faktörlere nazaran daha belirleyici olmuştur. Ancak tam anlamıyla tüm bu objektif unsurların millet oluşumu için yeterli olmadığı ortadadır. Bu nedenle günümüz modern dünyasında objektif unsurların etkisinin sübjektif faktörlere göre daha az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5.1.2 Sübjektif Millet Yaklaşımı

Sübjektif millet yaklaşımına göre, millet birtakım sübjektif bağlar ile birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar, manevî özelliklere sahip birtakım duygu ve düşüncelerden oluşur. Sübjektif millet anlayışı ilk defa Fransız düşünür Ernest Renan Sorbonne Üniversitesi'nde 11 Mart 1882'de verdiği "Bir

Millet Nedir?" "Qu'est-ce qu'une nation?" başlıklı konferansında ortaya koymuştur. Bu konferansın son bölümünde Renan milleti şu şekilde tanımlamıştır.[144]

> *"Millet, bir ruhtur, manevi bir prensiptir. Bu ruhu, bu manevi prensibi aslında bir olan iki şey teşkil eder. Bunlardan biri geçmişe, diğeri ise bu güne aittir. Biri, zengin bir hatıralar mirasının müşterek sahipliğidir. Diğeri birlikte yaşama arzusu konusunda mutabakat ve bir bütün halinde devralınan mirası yüceltme iradesidir." Kısacası Millet bir topluluk tarafından geçmişte yapılmış olan ve gelecekte de yapılmaya hazır olunan fedakârlıkların yarattığı duygularla teşkil edilen geniş kapsamlı bir dayanışmayı ifade eder. Her ne kadar özünde bir geçmiş olmasını gerektirse de; günümüzde, somut bir gerçek olan muvafakat, yani ortak bir hayatı sürdürmek isteğinin açıkça beyan edilmesini gerektirir."*

Renan, aynı bölümde daha sonra, sonradan çok ünlü hale gelecek benzetmesini yapar: "Tıpkı bir ferdin mevcudiyetinin kesintisiz bir yaşama iddiası olması gibi, bir milletin mevcudiyeti de her gün tekrarlanan bir plebisittir." Bir başka deyişle, burada önemli olan husus, milletin iradi bir birlik oluşudur. Renan, milleti oluşturan unsurların ırk, din, dil birliğine, ortak çıkarlara ya da toprak birliğine indirgenemeyeceğini söyler.[145]

Bu yönüyle sübjektif millet yaklaşımı bir milletin oluşum sürecini ırk, din ve dil gibi objektif niteliklere göre değil insanların ırkları, dilleri ve dinleri ne olursa olsun sonradan kendi özgür iradeleri doğrultusunda karar vererek ve gönüllülük esasına dayanan kimlikler üzerine kurulmasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle ortak kan esasına göre değil de ortak toprakta yaşama esasına dayanan Fransız tipi bir yaklaşımdır. Günümüzde bu esasa göre kurulan birçok millet vardır. Örneğin Türkiye devleti kurulurken bu modele göre millet oluşturulmuştur. Yani ülke sınırları içinde yaşayan herkes tek bir millet olarak kabul edilmiş etnik, dinsel ve dilsel farklılıklar tek bir Türklük kimliği etrafında şekillendirilmiştir.

---

[144] Mustafa Özdemir, "Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8 Sayı 18–19, 2009, s.298, ss. 297–300

[145] Aytek Soner Alpan, "Geçmişin Siyasal Yeniden Üretimi olarak Tarih: Tarihle Yüzleşmek Söylemi" *Gelenek Dergisi*, Sayı 116, 2012, s.1, ss. 1–12

Diğer taraftan sübjektif millet yaklaşımına göre meydana getirilen milli kimlik esas olarak kendiliğinden oluşan bir kimlik değil çoğunlukla toplum mühendisliği yöntemi ile belirli bir elit kesim tarafından sonradan türetilen bir kimlik olmaktadır. Buna göre devlet oluşturulan milli kimliğe uygun olarak tarih, kültür ve dil alanında değişiklikler yaparak millete ait özellikleri yeniden dizayn eder. Modern dönemde milletlerin oluşum süreçleri çoğunlukla sübjektif millet yaklaşımına göre yapıldığından bu yaklaşım ulus devletlerin iç egemenliklerinin meşruluğu bakımından çok önemlidir. Ancak küreselleşme ile birlikte ulus devletlerde meydana gelen aşınmalarla birlikte ulus devlet içindeki farklı milli kimliklerin de zaman içinde ön plana çıkmalarına neden olmuştur. Bunun sonucunda bazı devletlerin sübjektif millet anlayışı yerine farklı kimlikleri dikkate alan ve tanıyan çağdaş vatandaşlık sistemine doğru dönüşüm içinde olduğunu söylememiz mümkündür. Çünkü tarihsel olayların gösterdiği gibi tek bir milli kimlikte ısrar etmek, zaman içinde devrime ve despotluğa yol açmıştır.

Bu bakımdan çok milletli devletler, örneğin Kanada, tek milletli devletlerden, örneğin Almanya'dan üstündür. Çünkü *"değişik milletleri tatmin edemeyen bir devlet kendini lanetler, onları etkisiz kılmaya, özümsemeye ya da dışlamaya kalkan bir devlet, kendi canlılığını yok eder"*[146] Esasında bu durum günümüzde ulus devletlerin en büyük zaaflarından veya eksikliklerinden birini meydana getirerek ayrılıkçı hareketlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Zira bölünme tehlikesi ile karşı karşıya kalan birçok ulus devlet kendi içinde barındırdığı diğer etnik unsurların ihtiyaçlarına cevap veremediği için bu tehlikeyi yaşamaktadır. Sonuç olarak söz konusu devletler içinde çıkan silahlı çatışmalar veya etnik gerilimler devlet otoritesini zayıflatarak devletin üzerinde egemen olmadığı bölgelerin çıkmasına neden olmaktadır.

[146] Artum Dinç, *a.g.m.*

2.5.2 Modern Devletin Fiziki Faktörleri (Toprak Unsuru)

Modern bir devletin olmazsa olmaz unsurlarından ikincisi toprak unsurudur. Devletin toprak unsuru uluslararası hukukta ülke (territory) olarak ifade edilir. Bir devletin kurulabilmesi için insan unsurundan sonra insanların yaşamlarını sürdürebilecekleri bir ülke gereklidir. İnsanlar tarih boyunca kutsal saydıkları ve ismine vatan dedikleri topraklar uğruna ölüme gitmişlerdir.

İnsanların belirli bir toprak parçasına hakim olmadan devlet kurabilmeleri geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da mümkün değildir. Başka bir deyişle millet vasfını kazanmış bir insan topluluğunun belli bir toprak parçasını kontrolleri altına almadan herhangi bir devlet kurmaları olanaksızdır. Çünkü bir devletin meydana gelebilmesi için, bir kara parçasına, ülkeye, mekâna ihtiyaç vardır. Devlet ülkesi de denilen bir devletin egemenlik yetkilerine sahip olduğu yeryüzü parçası modern bir devletin olmazsa olmaz unsurlarından biridir.

Ulus devletin çerçevesini oluşturan birincil unsur ülkesellik (territoryalizmdir). Sınırları kesin olan ulus devlet, sahip olduğu bu coğrafi alan dahilinde hüküm sürmektedir. Aristo'dan beri ifade edilen ülke unsuru devletin egemenlik işlemlerinin uygulandığı alan olarak ta ifade edilebilir. Yani devletin ülkesi, ilgili ülkenin egemenlik işlemlerini uygulamaya yetkili olduğu sınırları belirli yeryüzü kesimidir.

Ulus devlet öncesinde ülke sınırları kesin sınırlarla birbirinden ayrılmadığı için modern devlet öncesi siyasi teşkilatlanmalarda ülkesel bütünlük devleti tamamlayıcı ve tanımlayıcı bir unsur olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle "ulus devletin ülkesi, horizontal çizgiler ve egemenlik ile ayrılarak daha önceki örgütlenmelerde mevcut vertikal çatışmaların bulunmadığı alanlardır. Ulus devlet ülkesel bütünlüğü, ortak kültürü, siyaseti, ekonomiyi vs. yurt kavramına bağlı olarak şekillendirme çabasındadır."[147] Çünkü ulus devlet bireylerin dışında egemen olduğu sınırlardan geçen mal, bilgi, finansal ve insan kaynakları vs. ile toplumsal

[147] Ulrich Beck, What is Globalization, Wiley Blackwell Publishers, Malden 2000, s.23

sosyalizasyonu kontrol ederek çeşitli düzenlemeleri "sui generic" ve "domestik" hale getirmektedir.[148]

Devlet bu yeryüzü kesiminde cereyan eden bütün olaylar ve kişiler üzerinde egemenliğini kullanmaya tek başına yetkilidir. Ülkenin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği antlaşmalarla veya kesintisiz egemenlik icra etmekle veya bir uluslararası yargı kararı ile belirlenebilir. Devletin sınırlarına saygı bütün devletler için bağlayıcıdır. Ülkenin sınırları dağ, göl, nehir gibi doğal nesnelerle belirlenebileceği gibi yapay da olabilir. Diğer yandan devletin ülke unsuru sadece kara ülkesini değil devletin sınırları içinde yer alan göl ve ırmakları kapsadığı gibi kara suları ve yeryüzü kesimlere karşılık gelen hava sahasını da kapsar. Bu nedenle devletin unsuru yüzeye dayalı bir egemenliğe değil hem hava sahasını hem de yeraltı zenginlikleri kapsayan bir alandır.[149]

Devletin ülkesi devlet yetkisinin yer ve kişiler bakımından temel hukuki dayanağını ve sınırlarını, yeryüzünde değişik devletlerin yetki alanlarını ortaya koyar. Hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk içinde yerleşmiş doktrine göre bir devlet ülkesi, üç farklı mekândan oluşabilmektedir. Bunlar:[150]

- Kara ülkesi
- Deniz ülkesi
- Hava ülkesi

Bunlar içinde bir devletin kara ülkesi, devlet ülkesinin temel taşı olup nihai sınırları genel itibariyle bu sınırlara göre belirlenmektedir. Kara ülkesi olmadan bir devletin deniz ve hava ülkelerine sahip olması düşünülemez. Ancak ülke unsurunun büyüklük veya küçüklük bakımından pek önemi yoktur. Bir ülkenin üzerinde devamlı olarak yaşanabilir olması ve bir milletin egemenlik kurması koşulu yerine getirildiği takdirde fiziksel olarak küçük veya büyük olması bir devletin varlığına helal getirmez. Günümüzde 17.098.242 km^2 lik yüz ölçümü ile bu kategoride ilk

---

[148] İlhan Tekeli-Selim İlkin "Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması", *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı 10, 2000, s.115, ss.113-138

[149] İlyas Doğan, *a.g.e.,* s.234

[150] Galip Engin Şimşek, "Uluslararası Hukukta Kişilik", *Uluslararası Hukuk 1*, Derleyen: Ayşe Nur Tütüncü ve Elif Uzun, Eskişehir, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No 1537, 2012, s.74

sırada yer alan Rusya Federasyonu ile 0.44 km^2 lik bir alana sahip Vatikan arasında devlet olma bakımından teoride bir fark bulunmamaktadır.[151]

Günümüz şartlarında ülkesi olmayan (without having a territory) bir devlet kurmak mümkün olmamaktadır. Benzer şekilde mevcut bir devlet sahip olduğu ve kontrolü altındaki bir toprak parçasını kaybederse bu durumda yine devlet olma vasfını kaybetmiş sayılır. Bu nedenle her devlet hem teorik hem de pratik anlamda kendi ülkesini oluşturan toprak parçası açısından çok hassastır. Bu bakımdan devletlerin toprak bütünlüklerinin korunması (territorial integrity) kavramı günümüz uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten bu ilke devletlerin sınırlarını adeta dokunulmaz yaparken aynı zamanda diğer devletlere karşı garanti altına almaktadır.

Bir ülke (territory) olmadan bunun sınırları da belli edilmeden, devletin egemenlik unsurunun, yani devlet kudretinin nerede geçerli olacağının saptanmasına, anlaşılmasına da imkân yoktur. Devlet kudretinin geçerlik alanının saptanması ise, son derece önemli bir konudur; çünkü Devlet'in iktidarı, ülkesi üzerinde bulunan herkese, her kuruma ve her örgüte, yasalar yolu ile uygulanacaktır. Belirli sınırlan bulunan bir ülke olmadan böyle bir uygulamanın gerçekleşmesinden de söz edilmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca hiçbir devlet komşu devletlerin onayı olmaksızın kendi sınırlarını kalıcı bir biçimde tespit edemez. Bu durum karasularının ve denizde bitişik bölge veya münhasır ekonomik bölge gibi alanların komşu devletle sınırını tespitinde de geçerlidir.[152]

Bir devletin ülkenin sınırları antlaşmalarla veya nizasız fasılasız egemenlik icrası veya bir uluslararası yargı kararı ile belirlenir. Devletin ülkesinin nerede başladığı ve nerede sona erdiğini sınırlar belirler. Sınırlar dağ, göl, nehir gibi doğal olabileceği gibi yapayda olabilir. Ancak yapay sınırlarda komşu devletlerle karşılıklı tespit daha çok önem taşır. Tarihsel süreç analiz edildiğinde sıkça savaşların yaşandığı Avrupa coğrafyasında sınırlar barış antlaşmalarıyla belirlenmiş

[151] Yüzölçümüne Göre En Büyük Ülkeler, http://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/yuzolcumune-gore-en-buyuk-ulkeler (21.09.2018)
[152] İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008,s.234

durumdadır. 1648 Westfalya, 1919 Versay ve 1923 Lozan Antlaşmaları geniş bir alanda sınırları tespit eden antlaşmalardır.

Mevcut sınırların korunması günümüzde artık BM Antlaşması Madde 2/4 gereğince koruma altına alınmıştır. Buna göre devletlerin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılamaz ve dolayısıyla belirlenmiş sınırlar kuvvet kullanma yoluyla değiştirilemez. Keza aynı zamanda bir uluslararası teamül kuralı haline gelmiş olan bu kural gereği sınır antlaşmalarının koşullarda köklü değişiklik veya anlaşmalara halefiyet gibi değişikliklerden etkilenmeyeceği kabul edilmektedir. Yine bu tür antlaşmalar objektif durum yaratan antlaşmalar kategorisi içinde değerlendirilmekte ve antlaşma tarafı olmayan diğer devletlere karşı da ileri sürülebilmektedir.[153]

Devletin ülke unsurunun ne kadar önemli olduğunu gösteren en açık somut örnek İsrail devletinin kurulması olarak gösterilebilir. Öyle ki yaklaşık 6 bin yıllık bir tarihe sahip olan İsrail oğulları (Yahudiler) yaşadıkları topraklarda bir türlü hâkimiyet kuramamışlar ve bu coğrafyayı ele geçiren uygarlıklar tarafından dünyanın birçok yerine sürgün edilerek dağınık olarak yaşamışlardır. İsrail oğulları belirli bir toprak parçası üzerinde hâkimiyet kuramadıkları için çoğunlukla yaşadıkları ülkelerde azınlık veya ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir. Bu duruma son vermek amacıyla dünya üzerinde örgütlenen İsrail oğulları, Siyonist hareketin örgütlü bir şekilde çalışmaları sonucu 1870'lerden başlayarak Avrupa'daki Yahudi nüfus arasında örgütlenmiştir. Bugünkü İsrail devletinin toprakları üzerinde bazen silahlı direnişle bazen de para ile Filistinlilerden çok yüksek meblağlarda arazi alarak 2. Dünya Savaşının sağladığı gelişmelerinde yardımıyla 14 Mayıs 1948 tarihinde dünyadaki ilk ve tek Yahudi devletini kurmuşlardır. Oysa ki Yahudilerin İsrail devleti kurulduktan sonra yaşadıkları Arap ülkelerinden zorla göç ettirilmesi ile Arap ülkelerinde bıraktığı gayrı menkulün toplam büyüklüğü 100.000 kilometrekare ile İsrail Devleti'nin dört katına tekabül etmektedir.[154] Başka bir deyişle tek tek

[153] Galip Engin Şimşek, *a.g.e.*, s.74-75
[154] Etgar Lefkovits, "Expelled Jews Hold Deeds on Arab Lands. Jerusalem Post. 16.11.2007 http://www.jpost.com/JewishWorld/JewishNews/Article.aspx?id=82191 (11.10.2018)

Yahudilerin dünya üzerinde sahip oldukları toprak ne kadar büyük olursa olsun başka devletlerin sınırları içinde olduğundan bu topraklar ülke olarak kabul edilemeyeceğinden bu topraklar üzerinde devlet oluşturamamışlardır.

Ülke unsurunun devlet kurulumundaki önemini göstermesi açısından verilebilecek bir başka örnekte Çingenelerdir. Dünya'nın neredeyse tüm devletleri içinde yaşayan Çingeneler şüphesiz kendilerine has özellikleri olan bir insan topluluğu olduklarından bir millet olma vasfına sahiplerdir. Ancak tarih boyunca belirli bir coğrafyada devlet kurabilecek bir toprak parçasına sahip olamadıklarından bir devletleri olmamıştır. Çingenelerde tıpkı Yahudiler gibi yaşadıkları topraklar olan Hindistan–Pakistan–Afganistan coğrafyasından 1050 yılından itibaren İran ve Anadolu üzerinden neredeyse tüm dünyaya göç etmişlerdir. Günümüzde Çingene nüfusunun tüm dünyada 15 milyondan fazla olmasına rağmen İsrail ülkesi gibi üzerinde yaşabilecekleri sınırları belirli bir toprak parçası olmadığından bir devlet kuramamışlardır. Çingenelerin bu durumuna dikkat çekmek amacıyla 28 Temmuz 2000 tarihinde Prag'da Dünya Çingene Kongresi (World Romani Congress) toplanmış ve çeşitli devletlerde yaşayan 15 milyondan fazla Çingenenin Rom milleti (romani nation) olarak BM tarafından tanınmasını talep etmişlerdir. Bununla birlikte bu milleti şimdiye kadar tanıyan bir devlet henüz çıkmamıştır. Çünkü Çingeneler bir ülkeye (territory) sahip olmadıklarından Rom milletini bir devletin milleti olarak tanımak doğal olarak mümkün görünmemektedir.[155] Eğer Çingeneler de, İsrailliler gibi bir ülke üzerinde çoğunluk sağlayıp bu topraklara sahip olurlarsa bu durumda devlet olarak tanınmayı veya millet olarak tanınmayı isteyebilirler bu durumda tanınma olasılıkları daha kolaydır. Aksi takdirde topraksız bir millet olduklarından şu anda birçok devletin içinde yaşadıkları gibi azınlık olarak veya ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamaya devam edeceklerdir.

Görüldüğü gibi toprak unsuru bir devletin kurulabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Eğer bir devlet kendi sınırlarını koruyacak güçte veya yetkinlikte olamıyorsa bu devlet bir

[155] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.65

anlamda ilgili bölge üzerinde egemenliğini yitirmiş olmakta ve sonuçta başarısız bir devlet olarak görülmelerine neden olmaktadır.

2.5.3 Modern Devletin Egemenlik Unsuru (Siyasi Faktörler)

Bir siyasal otoritenin veya belirli bir bölgede millet vasfını kazanarak yaşayan insanların devlet olarak adlandırılabilmeleri için egemenlik (kamu gücü) olarak ifade edilen iktidar unsuruna sahip olması gerekmektedir. Bir devletin kurulabilmesi ve devlet olarak varlığını sürdürebilmesi için insan topluluğu ve ülke unsurları olmazsa olmaz unsurlar olmakla birlikte insan topluluğunun sınırları açıkça belirli olan bir toprak parçası (territory) üzerinde hakimiyet kurması gerekir. Ancak egemenlik toprak ve nüfus gibi somut bir yapıda olmayıp hukuki ve siyasal bir şekilde karşılık bulmaktadır.[156] Bu yönüyle modern devletin kendinden önceki siyasal formlardan farkını ortaya koyan ana unsuru egemenlik kavramında gizlidir.

Egemenlik devletin vazgeçilmez bir unsuru olmakla beraber salt bir hukuksal mı yoksa siyasi olarak icat edilmiş bir terim mi olduğu konusunda kesin bir sonuca varmak zor gözükmektedir. Buna rağmen kurgusal bir kavram olarak kabul edilse bile devletin egemenlik olmaksızın telaffuz edilmeyeceği muhakkaktır. Diğer yandan en azından 1. Dünya Savaşından beri egemenliğin kullanılmasına hukuki sonuçlar bağlandığında kuşku yoktur. Bir halkın veya ülkenin var olması devletin varlığını kabul etmek için yeterli değildir. Halk üzerinde bir emir veren veya yasaklar koyabilen organizasyonun bulunması gerekir. Bu organizasyon hükümettir ve dayanağını egemenlikten alır. Hükümeti bulunmayan bir bölgedeki halk unsuru devletler hukuku açısından bir yığın olarak kabul edilir. Ancak hükümetin de halk unsuru üzerinde etkin bir otoriteye sahip olması gerekir. Etkin bir otoriteden kasıt en azından kamu düzenini sağlamak, ülkede hukuk kurallarını koyacak ve uygulayacak güce sahip olmaktır.[157]

---

[156] M. Nazan Arslanel ve Ertuğrul Eryücel, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2013, s.25, ss.23-36

[157] İlyas Doğan, *a.g.e.,* s.241

Devletle özdeşleşen egemenlik kavramı, devleti diğer siyasi örgütlenmelerden ayıran genel/nesnel güçtür. Bu güç devletin yasa yapması, bunları uygulaması ve sınırları içerisinde karşı gelinemeyecek tek irade olması ile ilişkilidir. Egemenliğin klasik algısı; egemenliğin mutlak, bölünmez, sınırsız ve devredilmez olduğunu ön görmüştür. Egemenliğin bu şekilde kutsanması, Carl Schmitt'in "devlet teorisi ile ilgili olan her şeyin teolojiden transfer edilmiştir" sözünü hatırlatmaktadır. Modern devlet, "El Şedday'ın"[158] yerine, kanun yapma gücünü sağlayan ve devletin temel referansı olan egemenliği monte etmiştir.[159]

Devletler hukuku açısından bakıldığında yığından oluşan insan topluluğu hukuki ehliyete sahip addedilemez. Devletin unsuru olarak bir halkın dikkate alınabilmesi için bu halkın ihtiyaçlarını, güvenliğini sürekli sağlayan bir örgüt yapısına sahip olması gerekir. Böyle bir örgüt ulusa emirler verme, gerekirse emirlerini zorla uygulatma tekeline sahip olmalıdır. Bu üstün otorite egemenlik ya da iktidar öğesi olarak adlandırılır. Toplum üzerinde emirlerini dinletememe ve düzeni sağlayamama halinde iktidar öğesinin kaybedildiğinden söz edilir.[160]

Öğretide devletin egemenlik unsuru için iktidar veya hükümet terimi de sıklıkla kullanılır. Bir ülkenin varlığının uluslararası camia tarafından kabulü için başka devletlerin olacağı bir hükümet zorunludur. Bir hükümetin mevcut olup olmadığının saptanması burada önem kazanır. Ülkede otoriteyi sağlamak salt kaba güce dayalı bir olgu değildir. Egemenliği temsil ettiği öne sürülen organizasyonun ülke üzerinde yargı hizmetleri, sağlık ve eğitim gibi hizmetleri de yerine getirecek derecede örgütsel yeteneğe de sahip olması gerekir. Bu anlamda ülke sınırlarını kontrol edebilme, kamu düzenini sağlama halkın gereksinimlerini karşılayabilecek mali bir örgütlenme yeteneğine sahip olmak gibi özellikler bir hükümet otoritesinin var olup olmadığının anlaşılmasına katkıda bulunacak niteliklerdir.[161] Bu durum esas itibariyle birçok başarısız devlette eksikliği hissedilen ve bu siyasal birimleri

[158] El Şedday, İbranicede her şeye gücü yeten Tanrı anlamına gelir.
[159] Erdem Özlük, Uluslararası İlişkilerde Devlet Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı, Çizgi Kitapevi, Konya 2012, s.10
[160] İlyas Doğan, *a.g.e.,* s.242
[161] İlyas Doğan, *a.g.e.,* s.241-242

sınıflandırırken kullanılan birçok argümanın da başını çekmektedir. Zira eğer modern bir devlette siyasal iktidar ülkede otoriteyi sağlayıp vatandaşlarına belirli kamusal hizmetleri veremiyorsa bu durum söz konusu siyasal birimin başarısız olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.

2.5.3.1. Egemenlik Kavramı ve Modern Devlet İçin Önemi

Egemenlik kavramı, ilk olarak Fransız hukukçu Jean Bodin tarafından ortaya atılmıştır. 1576 yılında Jean Bodin Devletin Altı Kitabı (Les six livres de Republique) adlı eserinde egemenliği "yurttaşlar ve uyruklar üzerinde en yüksek, mutlak ve en sürekli güç" olarak tanımlamıştır. Bunun dışında Bodin aynı eserinde egemenliği "emredilmeden ve zorlanmadan emretme ve zorlama gücü" olarak tanımlamıştır.[162]

Bodin, "egemenlik kavramı aracılığıyla siyasal iktidarı, iktidarlar arasında en üste yerleştirme çabasındadır. Bu amaç doğrultusunda Bodin egemenliği "superanus" kelimesinden türetmiş ve "devletin bölünmez ve devamlı gücünü" betimlemek için souveraineté kavramını kullanmıştır."[163] Bodin'in kurguladığı egemenlik doktrini; "*ulus devletin selefi olan ve feodalizmi bertaraf eden mutlak monarşilerin temelini oluşturarak ulusal birliği ve bağımsızlığı simgelemekte, karma yönetimler ile dini iktidar(lar)ın sonunu getirmektedir.*"[164] Bu bağlamda Bodin'in, ulus merkezli şekillenecek bir yönetim sisteminin ilk habercilerinden olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Egemenlik modern dönem öncesindeki, feodal yapıda bir hiyerarşi içinde Papa, krallar ve feodal beyler tarafından temsil edilmiş ve paylaşılmıştır.

---

[162] Bodin, egemenlik kavramını, Latincede en yüksek, en üst anlamlarına gelen "superanus" teriminden türetmiştir. Fransız hukukçu, bu terimden hareketle "bir devletin mutlak ve sürekli gücü"nü nitelemek için "souveraineté" (egemenlik) kavramını kullanmıştır. Bkz. Jean Bodin, "Les six livres de Republique- Devletin Altı Kitabı" Çeviren: Özer Ozankaya, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1: Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar, Derleyen: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.163

[163] Münci Kapani, Politika Bilimine Giriş, 16. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004, s.59

[164] Daniel Philpott, Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations, Princeton University Press, Princeton 2001,s.116-117; Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 10. Baskı Beta Yayıncılık, İstanbul 2005, s.126-127

Hiyerarşinin en tepesinde de Tanrı konumlandırılmıştır. 15.yüzyıla kadar Ortaçağ düşünürleri egemenliğin tanrıdan geldiğini kabul etmiştir. Bu kabul, insanı toplumu ve evreni tanrı yaratmışsa siyasi gücün ve egemenliğin sahibi de tanrı olmalıdır mantığına dayanır.[165]

Ancak Westphalia ile birlikte, yani tek bir politik figür ve aşkın iktidarla bağdaştırılan modern egemenliğin doğuşuyla, önceden Tanrının ilahi varlığı, daha sonra kralın ilahi otoritesiyle tanımlanan egemenlik, devletin sınırları (territory) ve kurumlarıyla birlikte tanımlanmaya başlamıştır.[166], Bir başka deyişle "Tanrı ölmüştü, kul da yoktu"[167] Tanrının ölümüyle, kutsallık çağının sona ermiş ancak insanoğlu kutsal olmayan bir dünyada yaşamak istemediği için yeni kutsallıklar inşa etmiştir.

"Yeni Çağ'la birlikte toplumsal düzene rengini verecek olan şey, tanrısal iradeden çok hükümdarın sahip olduğu güçtür. Bu güç egemenliği, Tanrı iradesi yerine ulus iradesi adına kullanmaya başladığında kutsallık da gökyüzünden yeryüzüne iner. Tanrı yerine kutsanan, ezeli ve ebedi olduğu kabul edilen ulus, yalnızca egemenliğin kendi adına kullanıldığı bir bütün değil aynı zamanda örtülü veya açık biçimde tapınılan mistik bir yapıdır."[168] Egemenliğin Tanrı'ya değil (omnis potestas a Deo) halka ait olduğu düşüncesinin (omnis potestas a populo) benimsenmesi, önce laik monarşilerin sonrada ulus-devletlerin demokratik meşruiyetini pekiştirdiği söylenebilir.

2.5.3.2. Ulus Egemenliğinin Oluşumu ve Egemenliğin Dönüşümü

Modern siyasi hukuki yapı ya da laik ulus devlet kurgusuna göre egemenliğin sahibi ulustur ve bir sözleşme ile siyasal örgüte yönetme erkini vermiştir. Francisco Suárez'den, Thomas Hobbes'a, John Locke'dan Jean-Jacques Rousseau'ya kadar

---

[165] Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, s.86
[166] Tarak Barkawi, Mark Laffey, "Retrieving the Imperial: Empire and International Relations", *Millennium Journal of International Studies*, Volume 31, No 1, 2002, s. 116-117
[167] Şaban H. Çalış, "Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme", *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi*, Derleyen: Mehmet Akif Çukurçayır, Çizgi Kitapevi, Konya, 2003, s.24
[168] Ernest Gellner, *a.g.e.*, s.106-107

Yeniçağ düşünürleri ayrıntıda birbirinden farklı ama özünde aynı olan kurgusal bir sözleşme tasarlamışlardır.[169]

"Klasik egemenlik anlayışının doğuş süreci, Fransız Devrimi ile tamamlanmış; egemenlik, 1791 Fransız Anayasasıyla anayasal bir kavram haline gelmiştir."[170] Gerçekten de ulusal egemenlik, siyasal iktidarın kullanımını doğrudan ulusa bağlayan bir özellik gösterir. "1789 Fransız Devrimi ile egemenlik kraldan alınıp ulusa verilince, "ulusal egemenlik" kavramı ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, "ulusal egemenlik" kavramı modern devletin "ulus devlet"le özdeşleşmesini sağlamıştır."[171] Böylece "Fransız Devrimi"nden sonra egemenlik, "ulusal" bir içerik kazanmıştır.

Ulusal egemenlik kuramı, "*yasaların kaynağının da egemenliğin şahsında somutlaştığı, yasa söyleyen ve uygulayan monark değil, ulusun bizatihi kendisi olması sonucunu doğurur. Yasa yaratıcı dünyevi işlevi ulus doğrudan değil, temsilcileri aracılığıyla, yani bir bakıma dolaylı olarak üstlenecektir. Yasaların tek kaynağı durumunda bulunan ulus, yasaların uygulamaya geçirilmesi, yani yönetim işlevini devlet aygıtı aracılığıyla kullanacaktır. Gerçekten de modern devlet kendisini önceleyen siyasal yapılanmalardan en fazla sahip olduğu hukuk nosyonu bakımından ayrılır. Doğal ya da uhrevî hukuk, modern devlette yerini seküler, akılcı ve herkese eşit şekilde uygulanan bir hukuk anlayışına bırakır. Modern devlet, hukukla kurduğu ilişki nedeniyle egemenliğe belki de başka hiçbir kavrama olmadığı kadar ihtiyaç duyacaktır.*"[172]

Egemenlik konusunda günümüze kadar yaşanan en önemli dönüşüm artık egemenliğin devletin istediği şekilde davranması anlamına gelmediğidir. Modern devletler hukukunda devletin egemen olmasından artık devletin bağımsızlığı

---

[169] Aslan Delice, Bir Modern Zaman Mit'i Olarak Ulusal Egemenlik, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan, 2012, s.86, ss.81-94

[170] Yusuf Şevki Hakyemez, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s.43

[171] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s.220

[172] Hamit Emrah Beriş, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, Ankara 2008, s. 62, ss.55– 80

anlaşılmaktadır. Buradan hareketle devletlerin kendi aralarında antlaşmalar yapmaları, belirli yükümlülük altına girmeleri kural olarak onların bağımsızlığına zarar vermez. Bununla beraber günümüzde egemenlik artık ülkesel hâkimiyetle yakından bağlantılı bir içsel kavram ve devletlerin bireyler üzerinde otorite ve devletin ülkesi ile vatandaşları üzerindeki egemenliğine devletler arası ilişkilerde saygı gösterilmesi anlamına geldiği ifade edilebilir.

Diğer taraftan devlet dış ilişkilerinde belirli antlaşmalar çerçevesinde egemenliğinin sınırlanmasına rıza gösterebilir. BM üyesi devletler aynı zamanda güvenlik konseyinin alacağı kararlara uymaya taahhüt etmişlerdir. Başka bir deyişle BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar BM teşkilatına üye olan tüm devletlerce uygulanmak zorundadır. Ancak bu konuda bir yaptırım unsuru olmadığından alınan kararlar bazı durumlarda üye devletlerce ihlal edilebilmektedir.

Bunun dışında Kuzey Atlantik Paktı Örgütü–North Atlantic Treaty Organization (NATO)'ya ya da özellikle Avrupa Birliği (AB)'ye üye devletler dış ilişkilerinde egemenliklerinin sınırlanmasına rıza göstermişlerdir. Fakat hem BM'ye üye olmakla hem NATO'ya üye olmakla hem de AB'ye üye olmakla üye devletlerin egemenlikleri devam etmektedir. Bir devlet çeşitli bölgesel veya küresel örgütlere üye olarak veya imzaladığı antlaşma ve sözleşmelerle egemenliğine sınır getirmesini kabul edebilir. Daha da önemlisi bir devlet başka bir devletin koruması altına girmeyi bile kabul edebilir. Böyle bir durumda egemenlik unsuru devletler hukuku açısından bir federasyona girmekte olduğu gibi tamamen veya kısmen ortadan kalkabilir veya önemli ölçüde sınırlanabilir. Fakat egemenlikten vazgeçme geri dönülmez bir egemenlik kaybı anlamına gelmez. Daha sonraki bir tarihte devletin bağımsızlığını geri alma hakkı devam eder.[173]

2.5.3.3. Modern Devletin İç ve Dış Egemenlik Unsuru

Günümüz ulus devletlerinin yapısı incelendiğinde "bir devletin kamu örgütlenmesini tamamlayarak kontrol mekanizmalarına sahip olan otoritenin

[173] İlyas Doğan, *a.g.e.,* s.243-244

kendisinden başka egemen kabul etmediği iç egemenlik; egemen gücün başka devletler ile olan ilişkisini denetleyebildiği ve devletlerin birbirini tanıdığı uluslararası egemenlik; dış güçlerin egemen gücü etkileyemediği Westfalyan egemenlik olmak üzere egemenliğin üç boyutu bulunmaktadır."[174]

Bununla birlikte modern devleti ifade ederken kullanılan, "en üstün güç" ifadesi egemenliğin sadece bir boyutuna karşılık gelmektedir. Klasik egemenlik kuramı, egemenliğin dışarıda diğer devletlere ve içeride de bireylere (vatandaşlara) karşı ayrı ayrı belirmesinden dolayı kavramın temelde iki farklı boyutu olduğu üzerinde durur: İç ve dış egemenlik. Buna göre geleneksel olarak iç egemenlik, "*devletin belirli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi" ya da "siyasal toplumda bulunan nihaî ve mutlak otorite*" olarak tanımlanabilir.

Modern devlet için dış egemenlik, devletin bağımsızlığını simgelemektedir. Buna göre dış egemenlik bir devletin uluslararası sistem içindeki diğer devletlere tabi olmaması onların verdikleri emirlere veya onların ulusal çıkarlarına göre değil kendi ulusal çıkarlarına göre hareket etmesini ifade etmektedir. Kısaca kendi kararlarını kendi alma ve kendi politikalarını kendisi belirleme şeklinde ifade edilen bu durum aynı zamanda muhatap alınma noktasında da önemli bir unsura işaret etmektedir.

İç egemenlik, bir devletin kendi kontrolü altında bulunan sınırlar içinde sahip olduğu egemenliği ifade etmekte kullanılan bir duruma karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle ülke sınırları içinde en üstün iktidar olması başka otorite veya güç odaklarından emir almaması ve kendisine meydan okuyabilecek durumda olan otoritelerin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle iç egemenlik kavramının kullanım şekliyle kendi içinde iki farklı anlamda kullanıldığını söylememiz mümkündür. Bunlar:

1) **Devlet İktidarının Kendisi Anlamında Egemenlik:** Bu anlamıyla egemenlik devlet iktidarının kendisini yani içeriğini ve kapsadığı yetkileri ifade etmek için kullanılır. Bu yetkiler çok çeşitli olmalarına genel olarak

[174] Ahmet Davutoğlu, "Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği" Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 20, Ankara 2003, s.49-50, ss.46-58

yasama, yürütme ve yargı yetkisi olarak kategorize etmemiz mümkündür. Yasama yetkisi esas olarak kural koyma ve kanun yapma, yürütme yetkisi esas olarak kuralları ve kanunları uygulama yetkisi ve yargılama yetkisi de esas olarak uyuşmazlıkları karara bağlama yetkisi olarak ifade edilebilir. Buna göre bir devletin temel olarak üç tane egemenlik yetkisi olduğu söylenebilir. Kuvvetler ayrılığı teorisine göre yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri birbirine eşit ve ayrı kuvvetlerdir. Ancak yasama yetkisinin yürütme ve yargı yetkisinden üstün bir yetki olduğu söylenebilir. Çünkü yürütme ve yargı yetkileri kanunlara uygun olarak kullanılabilen bir yetkidir. Kanunu kanun yapan organ ise yasama organıdır. Yani yürütme ve yargı organları yasama organının iradesini uygulayan organlardır. Ayrıca bundan daha önemlisi yasama organı, yürütme ve yargı organının kuruluşunu belirleme ve değiştirme yetkisine de sahiptir. Yasama organı düzenleyeceği bir kanunla bir idari teşkilat veya bir mahkeme kurabilir veya mevcut olan kurumları kaldırabilir.[175] Örneğin bir devletin yasama organı sadece ticari davaların görülebileceği bir mahkeme kurabilir veya bu mahkemeyi kaldırabilir. Son olarak yasama organı yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkilerini belirleme ve bu yetkileri değiştirme yetkisine de sahiptir.

2) **Devlet İktidarının Nitelikleri Anlamında Egemenlik:** Bu anlamıyla egemenlik devlet iktidarının en üstün, sınırsız, bölünmez ve devredilmez olması gibi niteliklerini belirtir. Başka bir ifadeyle bu şekliyle egemenlik devlet iktidarının kendisi için değil fakat onun bir takım özelliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. "Buna göre egemen bir iktidarın başlıca nitelikleri şunlardır.

a) **Egemen iktidar asli (originarie) bir iktidardır.** Yani bir başka iktidarın türevi değildir ve başka bir iktidar tarafından kurulmamıştır.

b) **Egemen iktidar en üstün (summa potestas) iktidardır.** Yani bütün diğer iktidarların kendisine tabi olduğu ama kendisinin kendisinden başka hiçbir iktidara tabi olmadığı iktidardır.

[175] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.81-82

c) **Egemen iktidar sınırsız (illimite) bir iktidardır.** Yani sınırlandırılmış olan bir iktidar egemen nitelikte değildir.
d) **Egemen iktidar tek ve bölünmez (unique and unitary) bir bütündür.** Egemen iktidarın tekliği ilkesi uluslararası hukukta principle of unity (principe d'unite) olarak adlandırılır ve Yani her ne kadar devlet iktidarı yasama, yürütme ve yargı gibi organlara ayrılsa da egemen iktidar olarak devlet iktidarı bir bütündür ve ayrılamaz. Bu organlar sahip oldukları yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendi adlarına değil egemenden aldıkları yetkiyle egemen adına kullanırlar. Ayrıca egemen iktidarın bölünmezliği ilkesi de uluslararası hukukta indivisibility of sovereignty (principe d'indivisibilite) olarak adlandırılır. Dolayısıyla bir devlette birden fazla egemenlik olamaz yani bir devlet içinde başka bir egemen devlet ya da başka bir birim (derin devlet) olamaz.
e) **Egemen iktidar devir ve feragat edilemez.** Bu duruma uluslararası hukukta principle of non-transfrability of sovereignty (principe d'indivisibilite) denir. Bu ilkeye göre egemenliğin devredilmesi veya egemenlikten feragat edilmesi fiili olarak bir devletin sonu anlamına gelecektir. Dolayısıyla bu durumda mantıksal olarak egemenin kendi kendini bağlamayacağı ve egemenliğini kullanmaktan vazgeçemeyeceği sonuçları da çıkar."[176]

Yukarıda belirtilen nitelikler incelendiğinde bunların temelde birbirleriyle bağlantılı oldukları söylenebilir. Aslında son dört niteliğin ilk nitelik olan asli iktidardan çıktığı kabul edilebilir. Yani eğer bir iktidar başka bir iktidarın türevi değilse ve kendinden menkul bir iktidar (asli) ise bu iktidar kaçınılmaz olarak en üstün, sınırsız, bölünemez ve devredilemez nitelikte bir iktidardır.[177] Zaten asli olan bir iktidar bütün gücünü kendinden alır ve bütün diğer iktidarlardan üstün olduğu içinde sınırsızdır. Bu bakımdan eğer asli olduğunu iddia eden bir iktidar, sınırsız güç kullanamıyor ve diğer iktidarlar karşısında üstünlüğünü tartışmasız bir şekilde tesis edemiyorsa böyle bir iktidarın varlığına diğer iktidarlar müsaade etmez veya bu

[176] Mesut Şöhret, *a.g.e.*,s.612-613
[177] Kemal Gözler, *a.g.e.*, s.83-84

iktidarın hem diğer egemen devletler nazarında hem de kendi yurttaşları nazarında meşruluğu tartışmalı hale gelmiş demektir.

Bununla birlikte günümüz dünyasında bazı devletlerin egemenlik iddiasında bulunduğu topraklar ve insanlar üzerinde son sözü söylemedikleri ve devletlerin vatandaşları ile olan ilişkilerinde belirleyici olamadıklarını göstermektedir. Bu durum kuşkusuz çalışmanın konusunu oluşturan başarısız devletleri nitelendiren ve onların tipik özelliklerinden olan bir durumu ifade etmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği gibi söz konusu başarısız devletler kendisine meydan okuma ihtimali bulunan olası güç odaklarının (mafya, terör örgütleri gibi illegal yapıların) tamamının önünü kesecek güce sahip olamadıklarından vatandaşlarına söz geçirememekte ve genellikle ülke sınırları içinde bazı bölgelerde egemenliğini kaybederek buraların kontrolleri dışında kalmasına seyirci kalmaktadır. Bu durum söz konusu birimlerin ülke içinde en yüksek kudret olamamasına neden olmaktadır. "*Bununla beraber egemenliğin asli iktidar tarafından devri veya bu hakkından feragat etmesi fiilen mantıksal değildir. Çünkü egemen iktidar devredilirse bu iktidarı devralan organın sahip olduğu iktidar egemen bir iktidar değildir. Bu iktidar asli olmaktan çok tali iktidar (sub-power) özelliklerine sahiptir. Bu durumda egemen iktidar istediği zaman devrettiği yetkileri iptal edebilir ve değiştirebilir. Sonuç olarak egemen bir iktidarın en önemli ve belirleyici unsurunun aslilik olduğunu söyleyebiliriz.*"[178] Bu nedenle uluslararası sistemde başarısız bir devletin oluşmasının temel nedeninin aslilik unsurunu kaybetmesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda bir devlet içinde birden fazla egemen iktidar oluşur ve bu durum ülke içinde egemenliğin bölünmesi ile sonuçlanır. Bu durum şüphesiz modern bir devlet için kabul edilebilir bir durum değildir.

[178] Mesut Şöhret, *a.g.e.,* s.613-614

"Başarılı devletlerle başarısız devletler arasındaki fark, başarılı devletler başarısız devletleri görüp de yapamadıklarını yapabilen devletlerdir.
Mevlana Celaleddin-i Rumi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMI VE BAŞARISIZ DEVLETLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Günümüz uluslararası sistemini oluşturan ulus-devlet kavramı 1648 yılında gerçekleşen Westphalia Antlaşması'ndan sonra Avrupa'da oluşmuştur. Tarihsel süreç içerisinde dünyanın her bölgesinde ortaya çıkan devletlerde bu antlaşma ile oluşan Avrupa ulus devletlerini örnek alarak sistemdeki yerlerini almışlardır. Küreselleşme ile oluşan tüm eleştirilere rağmen ulus devlet anlayışı halen uluslararası sistemdeki güçlü varlığını korumakta ve her ne kadar etkileri zaman içerisinde azalmış olsa da sistemin en önemli aktörü olmaya devam etmektedir. Uluslararası sistem içinde güçlü olarak varlığını sürdüren devletler aynı zamanda uluslararası barışın da en önemli garantisidir. Çünkü Soğuk Savaş'ın ardından başarısız devlet olarak adlandırılan devletlerin çöküş durumları hem bölgesel hem de uluslararası istikrarsızlığın en önemli sebepleri arasındadır. Dolayısıyla bu devletlerin varlığı çoğunlukla kendi sınırları için olduğu kadar komşuları, yakın bölgeleri ve genel olarak uluslararası sistem açısından da risk oluşturabilmektedir.

Başarı veya başarısızlık bir kavram olarak özünde karşılaştırmanın olduğu bir olguyu ifade etmektedir. Buna göre bir kişinin veya bir kurumun başarılı veya başarısız olduğunun tespiti ancak mevcut veya standart bazı parametrelerin ortaya konulmasıyla veya eldeki benzer bir durum veya olayın karşılaştırılmasıyla mümkün olan bir durumdur. Bu açıdan başarısız devlet kavramı esas itibariyle bir yönüyle başarılı devletlerle ilgili bir durumu ifade etmektedir. Literatürde genelde başarılı ve başarısız devletler arasında bir ayırım yapılmakta ve böylece başarısız devletler, başarılı devletler ile karşılaştırılarak yapılmaktadır. Devletler, eğer toplumun ve ülkenin her kesimine güvenlik sağlayabiliyorlarsa, siyasi olarak yönetme kapasitesine sahiplerse, egemenlikleri altındaki vatandaşlarının sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlarsa ve idari bakımdan bürokratik işlevlerini yerine

getirebiliyorlarsa "başarılı" (succesful) olarak nitelendirilmektedir.[179] Görüldüğü gibi başarısız devletlerin ortaya çıkışı bir yönüyle başarılı devletlerin varlığı ve bunlarla bir karşılaştırma yapıldığında ortaya çıkan bir olgu olduğu görülmektedir. Buna göre başarısız devletlerin nitelikleri ise şu şekilde belirlenmektedir. Eğer bir devlet aşağıdaki özelliklere sahipse, genelde başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir.[180]

1) Hem içeriye hem de dışarıya karşı meşruiyetini kaybetmeye başlamış ise, ya da bir devletin yönetimi hem kendi halkı, hem de uluslararası sistemde kabul edilmiyorsa;
2) İdari kapasitesini kaybetmeye başladıysa ve can ve mal güvenliğini sağlama, kişi haklarını koruma, barınma, su, sağlık, adalet gibi en temel işlevlerini yerine getiremiyor ya da getirmekte zorlanıyorsa;
3) Kendi ulusal sınırlarını koruyamıyor ise;
4) Farklı etnik ya da dini gruplardan oluşuyor ve bu gruplar arasında toplumsal dayanışma, birlik ve beraberlik ruhu sağlanamamış ve bu gruplardan birinde diğeri tarafından dışlandığı algısı ve düşüncesi oluşumunu önleyememiş ve böylece paralel devlet/toplum oluşumunu engelleyemiyor ise;
5) Halkı üzerinde baskı politikalarıyla veya zor kullanarak iktidarını sürdürüyor ise;
6) Yoksulluk ve yolsuzluğa çözüm üretemiyor ve üstüne üstük kaynak paylaşımında belli grupları koruyup kolluyor ve özellikle de teşvik ediyor ise;
7) Halkını mafyalara, güçlü ağır silahlara sahip organize suç örgütlerine ve teröristlere karşı koruyamıyor ve "can ve mal güvenliğini sağlama" gibi en temel işlevini yerine getiremiyor ise;
8) Komşu ülkelerin ekonomik istikrarını ve huzur ortamını bozuyor ve tehdit ediyor ya da etmeye başladıysa

Bu özellikler incelendiğinde başarısız devletlerin esas itibariyle hem kendi sınırları içindeki insanlar için hem de komşu ülkeler açısından bir tehdit unsuru oluşturdukları açıkça görülmektedir. Şüphesiz bu tehditler ülkesel bir sorun olmanın

---

[179] Stewart Patrick, "Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of 'Spillovers", *Center for Global Development, Working Paper No: 73*, 2006, s. 7

[180] Marina Ottaway – Stefan Mair, *States at Risk and Failed States. Putting Security First*, Carnegie Endowment for International Peace, Policy Outlook, Washinton D.C. 2004, s.6-7

yanında kısa sürede bölgesel güvenliği ve sonrasında küresel güvenliği tehdit eden bir unsur haline gelmektedir.

3.1. Başarısız Devletler ve Devletin Başarısızlığı Kavramları

Bir devletin "başarısız" olarak tanımlanması esas itibariyle göreceli bir durum olup bunun objektif ve hukuki anlamda genel bir ölçüm skalası bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk açısından bir devletin başarısız veya başarılı olarak tanımlanması söz konusu değilken siyaset bilimi açısından başarısızlık veya devletin zayıflaması farklı bir duruma karşılık gelmektedir.

Başarısız devlet kavramı uluslararası ilişkiler literatürüne Soğuk Savaş sonrasında girmiş bir kavramdır.[181] Zira Soğuk Savaş'ın ardından artan küreselleşme ile birlikte az gelişmiş birçok yeni devlet, standart bir devlette olması gereken fonksiyonları yerine getirme konusunda ciddi sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında esasında Soğuk Savaş döneminde de bu devletlerde ciddi sorunlar olmakla birlikte dönemin koşulları gereği bunlar ikinci planda tutularak ve çoğu zamanda görmezden gelinerek çok fazla ön plana çıkmamıştır. Bu bağlamda 1990'lı yılların başından itibaren dünyanın birçok bölgesinde görülen zayıf devletsellik (weak statehood) kavramı, uluslararası hukuk ve siyaset biliminde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

Kavram ilk defa ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli iki bürokrat olan Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner tarafından 1992 yılında ortaya atılmıştır. "Başarısız Devletleri Korumak" başlıklı makalelerinde Helman ve Ratner'in ortaya koyduğu temel sav, "Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile birlikte rahatsız edici yeni bir olgunun ortaya çıktığıdır. Kendini uluslararası toplumun bir üyesi olmayı sağlayabilme noktasında tamamen yetersiz olan devlet, başarısız ulus devlet (failed nation state) olarak tanımlanmıştır."[182] Başarısız devletsellik kavramı siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilimler alanında genel olarak "failed

---

[181] Rosa Ehrenreich Brooks, "Failed States, or the State as Failure?," *The University of Chicago Law Review*, Volume 72, No 4, 2005, s. 1160

[182] Gerald B. Helman – Steven R. Ratner, "Saving Failed States", *Foreign Policy*, No 89, 1993 s.3-20 www.jstor.org/stable/1149070 (12.08.2018)

state" kavramı altında tanımlanmaktadır. "Ancak genel kabul gören bu kavram yanında; fragile state, quasi state, weak state, state failure, collapsed state, failing state gibi farklı başarısızlık aşamaları için ifade edilen tanımlamalar da bulunmaktadır."[183]

Bu kavramların hepsinin failed state kavramı ile aynı anlama geldiği anlaşılmamalıdır. Açıkçası söz konusu kavramlar üzerinde tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamadığı için çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte bu kavramlar henüz uluslararası alanda birer hukuki terim niteliğinde kullanım alanı bulamamışlardır. Ancak daha çok günümüz dünyasının realitelerini tanımlamak için siyaset bilimciler tarafından geliştirilmekte ve kullanılmaktadır.

Başarısız Devlet, "1990 sonrasında özel olarak kullanılmaya başlanan bir kavram olsa da devletin başarısızlığı eski ve yaygın bir durumdur. Jeffrey Herbst, 1500'lü yıllarda vergi toplamadaki başarısızlık, ilkel taşımacılık, askeri dengelerin yer değiştirmesi, dinsel etnik ayrılıkların üstesinden gelinememesi, komşuların sürekli tehdit oluşturması, topraklarının hepsini kontrolleri altına alamamaları, ticaret ve toprak için gerçekleşen saldırgan rekabet sonucu Avrupa devletlerinin de etkili bir siyasi örgütlenme kurma konusunda başarısız olduklarını ifade etmektedir."[184]

Bunun yanında söz konusu siyasi yapılar içinde bulundukları bu etkisizlik sebebiyle çok kırılgan (fragile) yapıda olduklarından yani her an parçalanıp dağılabilecek durumda olduklarında hem içeride hem de dışarıda çok zor durumda bulunmaktadırlar. Böylesi bir ortamda merkezi hükümet ülke içinde yapması gereken en temel işlevleri yerine getiremediği gibi ülke içindeki vatandaşlarının özellikle de fakir vatandaşların en temel beklentilerini karşılayamamaktadır. OECD 2008 yılında yaptığı bu duruma şu şekilde dikkat çekmektedir. "Kırılgan bir devlet nüfusun beklentilerini karşılayamayan veya siyasi süreçteki beklentileri ve kapasite

---

[183] Osman N. Özalp, "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 72 Sayı 1 2014, s.349, ss. 349-362

[184] Jeffrey Herbst, "Let Them Fail: State Failure Theory and Practice Implications for Policy," *When States Fail*, Editor: Robert I. Rotberg, Princeton University Press, Princeton 2004, s.302-305.

değişikliklerini yönetemeyen devlet şeklinde tanımlarken söz konusu yapıların meşruluk sağlama noktasında büyük sorunlar yaşadığına dikkat çekmektedir."[185] Bu açıdan bakıldığında kırılgan devletlerin esas itibariyle yönetsel yetki bakımından ve meşruiyet (legitimacy) sağlama noktasında başarısız olan veya başarısızlık riski altında olan devletlere karşılık geldiğini[186] söylemek mümkündür. Bu durumda genel olarak kırılganlığın 3 boyutta ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar: [187]

1) **Otorite Eksikliği:** Devletin kendi vatandaşlarını çeşitli şiddet olaylarından koruyamaması durumudur. Bu boyutta devlet ülke içinde asayiş sağlama ve çeşitli terör olaylarını önlemede yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan bu dönemde ülke içinde çoğunlukla etnik temelli veya düşük yoğunluklu bir iç savaş görülmektedir. Ayrıca otoritenin kaybı çoğunlukla devletin meşruiyetinin de eksikliğine sebep olmaktadır. Zira bu süreçte devlet kontrolü sağlamak adına vatandaşlarının sivil ve politik haklarını kısıtladığından devlete karşı insanların bakışı olumsuz olmaktadır.
2) **Sosyoekonomik Hakları Karşılama Eksikliği:** Devletin vatandaşlarına sunması gereken temel eğitim, enerji ve ulaştırma alt yapısı, sağlık hizmetleri ve su ve kanalizasyon hizmetlerinin yanı sıra yoksulluğu önleme gibi temel hizmetleri yapma noktasında yetersiz kalmaktadır. Özellikle kişi başına düşen milli gelirin GSYİH'nın 1.500 $'ın altında olduğu ülkelerde devletlerin bazı sosyoekonomik hizmetleri sağlamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin çocuk ölümlerinin (infant mortality) yüksek olduğu, temiz su sağlamada yetersiz kalındığı ve temel eğitim sağlamada düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Bu durumda vatandaşların devlete olan güvenlerini kaybettikleri görülmektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerde görülen yüksek orandaki gelir dağılımındaki adaletsizlik insanların büyük çoğunluğunda hayal kırıklığına neden olarak devletin meşruiyetinin azalmasına neden olduğu görülmektedir.

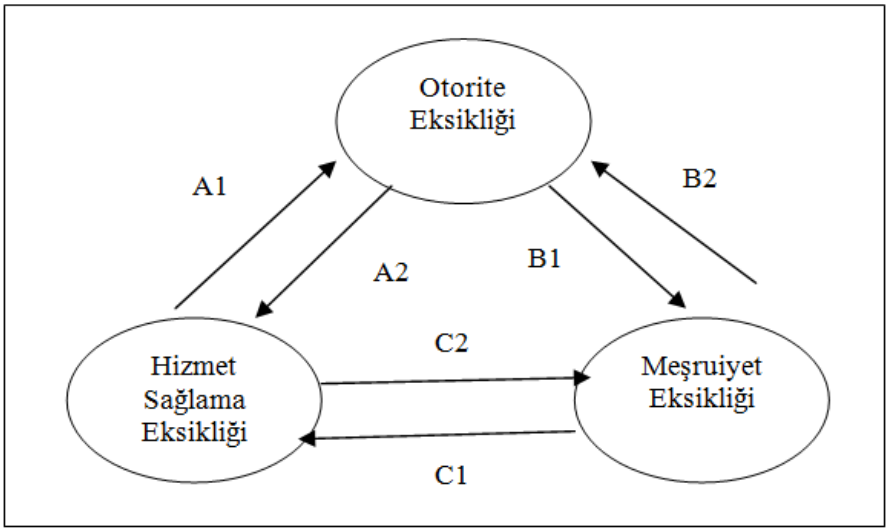
[185] OECD, *Concept and Dilemmas of State Building in Fragile Situations*, OECD Publishing, Paris 2008, s.16

[186] Frances Stewart –Graham Brown, "An Operational Definition of Fragile States", *Crise Working Paper No 51, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity*, Oxford 2009, s.1

[187] Frances Stewart –Graham Brown, a.g.e., s.1-3

3) **Meşruiyet (Legitimacy) Eksikliği:** Devletin vatandaşları üzerinde meşruluğunu yitirmesi durumudur. Bu boyutta devlet demokratik olmayan yönetimlerle ve çoğunlukla askeri yöntemlerle hükümeti domine etmekte ve vatandaşların çok az bir kısmının desteğini almaktadır. Bir başka deyişle vatandaşların büyük bir kısmı askeri yöntemler nedeniyle baskı altında yaşadıkları için hükümetin icraatlarına karşı durmakta ve destek vermemektedir.

Şekil 1: Kırılganlığın Temel Boyutları Arasındaki Nedensel İlişkiler[188]

Yukarıda şekilde yer alan durumlar incelendiğinde karşımıza şu ilginç noktaların çıktığı ve bir devletin kırılgan yapıya veya çöküşe giden sebeplerin birbiriyle ne derece bağlantılı oldukları görülmektedir. Buna göre;[189]

A1- Otorite başarısızlığı hizmet sağlama başarısızlığı ile bağlantılıdır. Otorite yokluğu hizmet sunumunu zorlaştırmaktadır.

A2- Hizmet sağlamadaki başarısızlık; yoksulluk, toplumsal dışlama ve yatay eşitsizliklere neden olmaktadır. Bunlar çatışmayı körüklemekte ve otorite kaybına yol açmaktadır. Bir ülkenin kişi başına düşen milli geliri ile çatışma riski ve otorite kaybı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yoksul ülkelerde devletler otorite kaybı ile daha sık karşı karşıya kalmaktadır. Diğer taraftan ülkenin eğitim seviyesi ile

[188] Oktay Bingöl, *Başarısız Devletler: Kavramlar, Nedenler ve Sonuçlar*, Ankara, Barış Kitap, 2016, s. 77

[189] Oktay Bingöl, *Başarısız Devletler: Kavramlar, Nedenler ve Sonuçlar*, *a.g.e.*,s. 77-78

çatışma riski arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim alanındaki iyileştirmeler ve hizmet sunumu çatışma riskini azaltmaktadır.

B1- Otorite başarısızlığı, özellikle şiddetli iç çatışmayla bağlantılı olduğunda kişisel ve siyasi hakların kaybına neden olmakta ve meşruiyetin sorgulanmasına yol açmaktadır. Genel olarak otorite başarısızlığı diğer iki boyutu önemli ölçüde etkilemektedir.

B2- Kişisel ve siyasi hakların engellenmesi çatışmaya yol açarak otorite kaybına neden olabilmektedir.

C1- Kişisel ve siyasi ve özgürlüklerin baskı altına alınması ile insan hakları ihlalleri, devletin meşruiyetini zayıflatmaktadır. Meşruiyet seviyesi ise hizmetlerin sunulmasını olumsuz olarak etkilemektedir.

C2- Hizmet sunumundaki yetersizlik, özellikle ayrımcılık söz konusu olduğunda meşruiyet kaybına yol açmaktadır.

Buna göre kırılgan devlet veya başarısız devletlerde görülen temel karakteristik özellikler esasında 3 noktada toplanmaktadır. Buna göre söz konusu devletler;

1) **Etkinlik (Efectiveness) sağlama noktasında yetersiz kalmışlardır.** Öyle ki bu devletler başarılı kabul edilen veya normal olarak bir devletin yapması gerekenleri yapma noktasında yetersiz kalmaktadırlar.
2) **Otorite veya egemenlik sağlama noktasında yetersiz kalmışlardır.** Zira normal şartlarda devlet için yapılan tanımlarda meşru kuvvet kullanma tekelini elinde bulunduran otorite veya en üstün iktidar olarak yer alırken bu durum başarısız devletler için geçerli değildir. Çünkü devlet otoritesi dışında meşru güç kullanan başka otoritelerde vardır. Ayrıca bu devletler ülkenin her tarafında en üstün iktidar durumunda değillerdir.
3) **Meşruluk elde etme veya devam ettirme noktasında yetersiz kalmışlardır.** İnsanlar ve devlet ülkesi üzerinde yeterli düzeyde otorite ve etkinlik sağlayamayan bu yapılara duyulan güven çok düşük veya hiç olmadığından vatandaşlar tarafından meşru görülmezler.

Genel olarak bakıldığında özellikle otorite zafiyeti ile devletin kapasitesinin yetersizliği ve meşruiyet sorunu arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Otorite başarısızlığı çatışma ortamı ile bağlantılıysa kapasiteyi

sınırlamakta ve meşruiyeti tartışılır hale getirmektedir. Ülkelerin kırılgan olarak nitelenmesi için bütün alanlarda başarısız olmaları zorunlu değildir. Bir veya iki alandaki yetersizlikler kırılganlığa neden olabilmektedir.[190]

Sonuç olarak başarısız devletler kendi sınırları içerisinde temel güvenlik sağlamak için işlevsel otoriteden, nüfusları için temel toplumsal ihtiyaçları olan kurumsal kapasiteye ve vatandaşlarını yurt içi ve yurt dışında etkin bir biçimde temsil etmeleri için politik meşruiyete sahip değillerdir. Bu nedenle söz konusu devletler hem kendi vatandaşlarının güvenliği ve huzuru açısından hem de komşularının güvenlikleri için büyük tehdit oluşturmaktadırlar. Bu durum hiç kuşkusuz küresel anlamda meydana gelen birçok sorunun da temel çıkış noktasını oluşturmaktadırlar.

3.2. Devletler Neden Başarısız Olurlar?

Başarısız devletler genel olarak dış bir patlamadan ziyade kendi içinde çöküşe geçmiş kırılgan yapılar olarak görülmektedir. "*Siyasi açıdan ise hukuk sistemini işleten ve asayişi koruyan yapıların tamamının ya da tamamına yakınının çökmesi söz konusu olmaktadır. Militer ya da paramiliter grupların ülkedeki konumlarını güçlendirmek ya da tamamen devletten ayrılmak için yürüttükleri mücadele yazarın verdiği örnekler arasındadır. Fonksiyonel açıdan ise uluslararası seviye devleti temsil edebilecek organların olmaması, devleti temsil ettiği kabul edilen muhatap bir kurumun olmaması ve dış etkiye maruz olan zayıf bir siyasi yapının olması başarısız devlete işaret etmektedir.*"[191]

Devletler başarısız olurlar, çünkü devlet olmanın gerektirdiği özellikleri sürdüremez hale gelirler. Devlet tanınmış topraklar üzerinde egemenliğini siyasi kurumlar aracılığıyla sağlayan otoritedir. "Bu tanım egemen otorite, karar alma mekanizması, kimlik sembolü ve halkın güvenlik garantörü fonksiyonlarına odaklanmaktadır. Bu fonksiyonlar iç içe olduklarından ayrı ayrı gerçekleşmeleri

[190] Oktay Bingöl, *a.g.e.*,s. 78-79
[191] Selman Öğüt, "Başarısız Devlet Kavramının İncelemesi", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, 2013, s. 168, ss.163-177

mümkün değildir ve birinin zayıflığı diğerini de etkilemektedir. Karar alma merkezi olarak devlet işlev görmez hale gelirse, kanunlar yapılamaz, düzen sağlanamaz. Kimlik sembolü işlevi yönünden, insanlara ve sosyal harekete yön verecek yapıdan yoksun hale gelir. Toprak açısından güvenliği sağlayamaz. Otoriter siyasi kurumlar olarak meşruiyetini kaybeder. Sosyal-ekonomik organizasyon olarak, gelir ve giderler arasındaki denge yok olur. Halktan destek alamaz. Meşruiyetin geleneksel, karizmatik ve kurumsal kaynakları yok olur ve yönetme hakkını kaybeder."[192]

Ulus-devlet, "sınırları içinde yaşayanlara bazı temel kamu hizmetlerini sağlamakla yükümlüdür. Kamu hizmetlerinin en önemlisi halkın güvenliğidir. Devletin birincil görevi, fonksiyonu budur. Sınır dışından ya da ülkenin içinden gelebilecek tehlikelere karşı halkı korumalı ve suçu önlemelidir. Sürdürülebilir güvenlik sağlandıktan sonra sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim gibi diğer kamu hizmetlerinin ve temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi kolaylaşacaktır. Robert I. Rotberg, ulus-devleti bu fonksiyonları sağlayabildiği ölçüde güçlü, zayıf, başarısız olarak üçe ayırmaktadır. Yapmış olduğu ayrımı ise şu şekilde açıklamaktadır:

> *Güçlü devletler açık şekilde bu alanlarda başarılı bir performans sergilemektedirler. Güçlü devlet tüm topraklarını kontrol edebilmekte ve halka tüm kamu hizmetleri, temel hak ve özgürlükleri, yüksek düzeyde suçlara yönelik güvenliği sağlayabilmektedir. Ekonomik fırsatların gelişip büyüyeceği bir ortam yaratmıştır. Hızlı ve etkili iletişim araçları vardır, eğitim ve sağlık hizmetleri etkilidir. Kısacası güçlü devletler düzen ve barışın olduğu yerlerdir.*
>
> *Zayıf devletler bu alanların bazılarında başarılı bazılarında ise başarısız bir profil sergilemektedirler. Başarısız devletler ise bu alanların çoğunu gerçekleştiremezler. Bu tür devletler etnik, dinsel, dilsel farklılıklar nedeniyle çatışmaların görüldüğü yerlerdir. Etkili bir kamu hizmetinin sağlanması sınırlıdır. Ekonomik göstergeler düşüş halindedir. Seçilmiş olsun ya da olmasın genelde bir despot tarafından yönetilirler. Başarısız devlette şiddet*

[192] I. William Zartman, "Introduction: Posing the Problem of State Collapse," *Collapsed States*, Editor: I. William Zartman, Lynne Rienner Publishers, London 1995, s.1-5

çok barizdir. Daha az avantajlı gruplar tarafından çatışma çıkarılmaktadır. Bu devletlerde halk içinde uyum yoktur. Devlet, toprağın büyük bir bölümünde otoritesini kaybetmiştir. Hükümet güvensizliğe neden olur ve kendi vatandaşını kurban/düşman haline getirir. Güç, başkent ve iktidar ile yakın bağı olan etnik bölge ile sınırlıdır. Devletin başarısızlığının seviyesi kontrol altına alamadığı topraklardan anlaşılır. Devlet otoritesi güçsüzleştikçe ve kendi vatandaşlarına yaptıkları suç halini alınca hukuksuzluk daha açık bir hale gelir. Eğitim ve sağlık resmi/yasal olmayan şekilde özelleşir ve karaborsa oluşur. Okur-yazarlık azalır. Bebek ölümleri artar. Silahlı gruplar/çeteler şehirleri, sokakları kontrolleri altına alır. Silah ve uyuşturucu kaçakçılığı yaygın hale gelir.

Oluşan başarısızlık durumunda halk güvenlik sağlayacak tarafsız bir otorite bulmakta zorluk çekmektedir. Başarısız devlet, kamu otoritesinin ve bunu destekleyen sosyal normların ortadan kaybolduğu yapılardır. Başka bir deyişle, başarısız devlet ülke içinde anarşi yaratır ve şiddetin kendisi olmasa bile şiddet tehdidi olur. İnsanlar da bu şiddet tehdidiyle baş etmenin, ondan korunmanın yollarını ararlar. Devlet otoritesi bozulmaya başlayınca, insanlar sadece kamu tarafından sağlanan güvenliği değil, diğer bütün haklarını ve olanaklarını da kaybederler. Devlet bunları sağlayamaz olduğunda, halk başka güçlere yönelmeye başlar.

Çökmüş devlet ise çok uç bir durumdur. Bu durumda artık bir devletten söz etmek mümkün değildir[193]

Buradan da görüldüğü gibi başarısız devletler yasal düzenlemelerini ve iç hukukunu oturtmamış durumdadırlar. Devletler politik ve askeri açıdan güçsüz, kuşkulu, yönetime hakim olamayacak hale geldikleri zaman başarısız olarak nitelendirilebilir. Eğer hükümetin açıklamaları ve koyduğu kurallar görmezden gelinebiliyor ve bu noktada isyanlar çıkıyorsa, devlet dış güçlerin manipülasyonlarına açık bir durumdaysa, böyle bir devlet güçsüz olarak

[193]Robert I. Rotberg, "*The Failure and Collapse of Nation-States: a.g.e.,* s.3-6

nitelendirilebilir. Çünkü öyle bir örnekte devletin yasal otoritesi ve fiziki gücü tartışmalı bir hal almış olur. Bu tarz devletler başarısız devletlerdir.[194]

Sosyal devlet bakış açısı ile başarısız devlet kriterleri içine insan hakları, toplumsal şiddet, sınıfsal eşitlik gibi kavramlarda dâhil olmaktadır. Gücün tek elde toplanması (monopol) olgusu bu noktada önemlidir. Yürütme ve yargı organları tek elden yönetiliyor, adaletsizlik adalet haline dönüşüyor ve adaleti denetleyecek bir mekanizma kurulamıyorsa devlet sosyal anlamda başarısız olmuş durumdadır.

3.3. Başarısız Devletlere Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Başarısız devlet olgusunun daha iyi anlaşılması için öncelikle yukarıda bahsedilen Avrupa'da oluşan modern devlet (ulus devlet) kavramının teorik olarak netleştirilmesi gerekmektedir. Devletselliğin daha iyi anlaşılabilmesi için yapısal özellikleri açısından devlet üç farklı teorik yaklaşıma göre sınırlandırılmıştır. Bu yaklaşımlar hem siyaset bilimi hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası hukuk alanlarında en çok kabul gören teorik bakış açılarını içermektedir.

3.3.1. Sosyolojik Yaklaşım

Sosyolojik bakış açısına göre devletsellik, devlet ve toplum arasındaki ilişki ve bu ilişkiden oluşan etkileşime göre tanımlanmaktadır. Bu geleneğin en önemli temsilcisi olan Max Weber, devleti, sahip olduğu en önemli özellik olan meşru şiddet kullanma tekeli ile açıklamaktadır. Buna göre devlet, "belli bir toprak parçası üzerinde yasal olarak fiziki güç kullanma tekelini elinde bulunduran insan topluluğudur."[195] Devlet, güç kullanma hakkının tek kaynağı kabul edilmektedir. Fiziki şiddet kullanma hakkı başka kurumlara ya da bireylere yalnızca devletin izin verdiği ölçüde tanımlanmaktadır.

Şiddet kullanma tekeli, egemenliğin bir özelliği olmakla birlikte; "devletin sürekliliği için yeterli değildir. Çünkü devletin gerçek anlamda sürekliliği, ancak

[194] Daniel Thürer, "The "Failed State" and International Law", *International Review of the Red Cross*, Volume 81, No 836, s.732-733, ss.731-761
[195] Max Weber, *Sosyoloji'nin Temel Kavramları* (Çev.: M. Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul 2002, s.110

kendisine bağlı insan topluluğu tarafından meşru kabul edilen bir egemenlik ile olanaklıdır. Dolayısıyla egemenlik şiddet kullanma tekelini de içerse, toplumun benimsediği yazılı veya yazılı olmayan meşru bütün değerlerine dayanması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında egemenlik kavramını tamamlayıcı önemli bir kavram ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, meşruluk veya meşruiyet kavramıdır. Bu kavram, egemenlik diye bir olgunun ortaya çıkabilmesi, devleti temsil eden siyasal iktidarın kabul görmüş gerçek otoriteye dönüşebilmesi için olmazsa olmaz bir zorunluluktur."[196]

Devlet görevlerini hukukla ve bunu yerine getirtme aracı olarak fiziki güçle yürütmektedir. Bunu yaparken de en önemli aracı bürokrasidir.[197] Görüldüğü gibi devlet, meşru fiziksel zorlama gücünü vatandaşlarının rızası ile elde etmekte ve meşruiyet temelinde hükümranlık ilişkilerini toplum üzerinde kullanmaktadır. Meşruiyet de, devlet otoritesi ve yasallığının halk tarafından kabul edilmesidir. Weber'in devlet teorisindeki en önemli iki özellik, şiddet tekeli ve meşruiyettir.[198]

3.3.2. Uluslararası Hukuki Yaklaşım

Literatürde bir devlet oluşumundan bahsedebilmek için Georg Jellinek'in ilk baskısı 1900 yılında yayınlanan Allgemeine Staatslehre'de bulunan "üç unsur teorisi (Drei elementen lehre, three elements theory)" diye bilinen teorinin esas alınarak bir siyasi oluşumun devlet olarak tanımlanıp tanımlamayacağına karar verildiğini söylememiz mümkündür. Üç element teorisine göre, devlet; insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan ***devletin en basit tanımı belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlıktır.***

---

[196] Gürbüz Özdemir, Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 23, 2009, s. 124-125, ss. 123-138

[197] M. Akif Özer, "Weber'in Bürokrasisi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları" *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2 Sayı 4, 2013, s.48, ss.43-57

[198] Meşruiyet: Yapılan iş ve eylemin pozitif hukuka uygun olmasıdır. Genel olarak yasalara ve hukuka uygun olmayı, toplumda egemen olan dinin, örf ve adetlerin, geleneklerin ve kamu vicdanının doğru bulduğu bir durumu göstermektedir. Bkz. Gürbüz Özdemir, a.g.e., s.125

Max Weber'den farklı olarak Jellinek'e göre önemli olan, devlet egemenliğinin meşruiyeti değil, devletin etkin olmasıdır. Ne zaman devlet egemenliği gerçekten ve sürekli olarak başarılı ise, bu takdirde devlet egemenliği ve buna bağlı olarak devlet somuttur. Kısaca tanımlanan bu üç ölçüt, devlet statüsü- nün oluşması için mutlaka bulunması gereken şartlardır. Kaldı ki, uluslararası hukukta devlet olmanın şartları konusunda kıstas olarak kabul edilen *"Devletlerin Hakları ve Görevleri için Montevideo Konvansiyonu"*na (1933) göre de, bu üç şartın hukuk normu olarak yerine getirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu bu antlaşmanın ilk 10 maddesi devletlerle ve tanınma ile ilgili unsurlara yer verirken diğer maddeler antlaşmanın uygulanması ile ilgilidir. Bu bakımdan aşağıda ilk 10 madde yer almaktadır. "*Bir devletin uluslararası hukukun kişisi olabilmesi için yani bir devletin devlet olarak uluslararası hukukta kabul edilebilmesi için şu yeterliliklere sahip olmalıdır.*

1) ***Kalıcı Nüfus:*** *Kalıcı nüfusun var olması en önemli kriterlerden biridir. Bu anlamda nüfusun çokluğu veya azlığı önemli bir unsur olmayıp en önemli unsur nüfusun kalıcı olmasıdır. Burada "kalıcılık" kelimesiyle anlatılmaya çalışılan, nüfusun hareket etmediği veya göç olgusunun hiç olmadığı değil, daha çok nüfus arasında bir sosyal bütünlük olması ve nüfusun makul bir sabitlik göstermesidir.*

a) ***Tanımlanmış bir ülke:*** *Ülkenin belirli bir bölgede bulunması kriterinin karşılanmasında, ülkenin üstünde hak ettiği topraklarının bir bölümünün işgal altında olması veya sınırlarının tam olarak belirlenmemiş olması önemli değildir. Devletin ülkesi kavramı, ülke topraklarını onun üzerindeki hava sahasını ve yeraltındaki bütün topraklarını kapsar. Burada önemli olan, ülke toprakları içerisinde bir siyasi topluluğun etkili olarak yerleşmiş olmasıdır*

b) ***Hükümet:*** *Etkili bir yönetimin var olması, bu yönetimin demokratik bir yönetim olması veya meşru bir yönetim olmasından ziyade, devletin ülkede yaşayan insanların günlük hayatını idare edebilme kabiliyetini ve bölgeyi yönetebilme kapasitesini ilgilendirir. Hükümetin etkin icra kontrolüne sahip olması ve bir başka devletin denetimine tabi olmaması gerekir. Bu aslında bir derece meselesidir ve bir kez devlet ihdas edildikten sonra, hükümet otoritesinin geçici yoksunluğu veya etkisini yitirmesi devlet olmak niteliğini*

ortadan kaldırmaz. Hatta devlet, hükümeti diğer devletlerin gücüne bağlı olsa bile, varlığını sürdürür.

c) ***Diğer devletlerle ilişki kurabilme yeteneği:*** *Burada bir devletin uluslararası kuruluşlarda ve diğer ülkelerde temsili önemlidir. Bir varlığın diğer devletler ile ilişkilere girebilmesi kapasitesi, onun etkin icra kontrolünü sadece iç meselelerde değil, ama dış ilişkilerinde de uygulanabilmesini gösterir ve devletin 'egemenliği' veya 'bağımsızlığı' olarak da ifade edilir. Devlet olabilmek için, diğer bir devletin otoritesinden hukuken bağımsız olmalıdır. Eğer bir varlık uluslararası ilişkilerinde bir başka devletin talimatı altındaysa, devlet olarak tanınmak hakkını kazanamaz.*

2) *Federal devletler uluslararası hukuk açısından tek bir devlet olarak kabul edilecektir.*

3) *Devletlerin siyasal varlığı diğer devletlerin tanınmasına bağlı değildir. Bir devlet tanınmadan önce de varlığını ve bağımsızlığını koruma, kendi yargısını yapılandırma, yönetim örgütlenmesini oluşturma ve ulusal çıkarlarını koruma hakkına sahiptir. Uluslararası hukuka göre devletin yukarıda belirtilen haklarını kullanması diğer devletlerin onayına bağlı değildir.*

4) *Devletler hukuksal olarak eşit ve aynı haklara sahip olup yapacakları etkinliklerde eşit kapasiteye sahiplerdir.*

5) *Devletlerin temel hakları hassas konular olup hiçbir şekilde müdahale yapılamaz*

6) *Bir devletin tanınması ile tanıyan devlet tanınan devleti uluslararası hukuk çerçevesinde bütün hak ve yükümlülükleriyle kabul ettiğini belirtir. Tanıma şartsız ve geri alınmaz bir işlemdir.*

7) *Bir devletin tanınması açık veya zımni (örtülü) olabilir. Örtülü tanıma ima şeklinde olabilir.*

8) *Hiçbir devletin başka bir devletin iç işlerine ve dış işlerine müdahale etme hakkı yoktur.*

9) *Devletlerin yargı sistemleri o ülkenin toprakları içinde yaşayan tüm sakinleri (yurttaşlar) için geçerlidir. Vatandaşlar ve yabancılar yargının ve ulusal otoritelerin aynı şekilde koruması altındadır. Bir ülkedeki yabancılar o*

ülkenin vatandaşlarından daha fazla hak ve ayrıcalık talep etme hakkına sahip değillerdir.

10) *Devletlerin öncelikli (primary) amacı barışın korunmasıdır. Herhangi bir şekilde devletler arasında anlaşmazlık çıktığında bu anlaşmazlık Pasifik antlaşmasında yer alan barışçıl yollarla çözülmelidir.* [199]

3.3.3. İşlevselci Yaklaşım

Devletin en önemli fonksiyonu, Hobbesyen anlamda gerek iç gerekse dış tehlikelere karşı ülkenin toprak bütünlüğünün ve vatandaşların fiziksel güvenliğinin sağlanmasıdır. Refah fonksiyonunda ise; devletin refah siyaset alanlarında (eğitim, sağlık, ekonomi, iş piyasası, kamusal altyapı yatırımları vb.) hizmet ve transfer performansıdır. Meşruiyet ve hukuk devleti fonksiyonu ile de, devletin seçimler veya siyasi partilerin oluşumunu teşvik ederek vatandaşlarının siyasi katılımını sağlama ve onların siyasi haklarını (ifade, toplanma, dernek kurma hürriyetleri vb.) güvence altına alma yükümlülüğü vardır.[200]

İşlevsel yaklaşıma göre devlet, kurumsallaşmış yapılarıyla belli araç ve usulleri kullanarak toplumda genel çıkarın gerçekleştirilmesi için vardır. Bu yaklaşıma göre, asıl unsur vatandaşlardır ve önemli olan husus da bir devletin kamusal yararı vatandaşlarına sunabilme yeteneğidir. Bu çerçevede modern devletin yerine getirmesi gereken üç fonksiyonu vardır. Bunlar: Güvenlik, refah, meşruiyet ve hukuk devleti fonksiyonudur.

Devlet, genel ekonomik yapı ve altyapıların çerçevesini organize ederek maddi refahın oluşumunu sağlamakla görevlidir. Bu bağlamda, kapitalist ekonomik düzen ve modern territoryal devlet arasında sıkı bir bağ vardır. Devletin bütün bu fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için, işleyen bir güvenlik, idare, finans, sistemi ve bağımsız bir hukuk düzeni kurması gerekmektedir. Buna göre bir devletin

---

[199] Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 2008, Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897 (30.08.2018)
[200] Osman N. Özalp, a.g.e., s.352

istikrarı, sadece söz konusu bu üç devlet fonksiyonunun yeterli derecede yerine getirilmesi ile sağlanabilir.[201]

3.4. Başarısız Devletselliğin Sınıflandırılması

Başarısız devlet kategorisi altında değerlendirilen devletler, modern bir ulus-devlette bulunması gereken ve yukarıda kısaca sayılan özelliklerden bir yada birden fazlasını yerine getiremeyen devletlerdir. Modern ulus-devletleri karakterize eden temel özelliklerin başında ise egemenlik yer almaktadır. Başarısız devlet literatürü büyük ölçüde Weber'in ideal devletine dayanan bir egemenlik kavramı üzerine inşa edilmiştir.[202]

Geleneksel olarak egemenlik "uluslararası hukuksal egemenlik", "Westfalyan egemenlik" ve "iç egemenlik" olmak üzere üç farklı öğeye sahiptir ve ideal olarak ve zımni bir biçimde kabul edilen bu üçünün birbirlerini destekleyerek bir arada var olmalarıdır. Oysa iç egemenlikten kaynaklanan problemler diğer devletlerin iç işlerine karışmama kuralını içeren Vestfalyan egemenlik ile çatışmaktadır.[203] Egemenlikten kaynaklanan bu sorun başarısız kategorisi altında değerlendiren devletlere müdahale etme hakkını/sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Oysa bir ulus-devlet olmanın tanımlayıcı unsurlarından biri egemenliktir. Burada iç egemenliğin sağlanamamış olması dış egemenliğin de ihlal edilebilmesi riskini beraberinde getirmektedir.

Bir diğer sorun başarısız devletlerin modern bir ulus-devletten beklenen hangi işlevleri yerine getiremediğidir. Kırılgan Devletler Endeksi–Fragile States Index (FSI) , devlet başarısızlığını- dört temel düzey üzerinden değerlendirmektedir;[204]

1) Kendi sınırları içindeki fiziksel kontrolü yada meşru güç kullanma tekelini yitirme
2) Kolektif karar almada meşru otoritenin erozyona uğraması

---

[201] Osman N. Özalp, a.g.e., s.353

[202] Jonathan Hill, "Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis", African Identities, Volume 3, No 2, 2005,s.147, ss.139-154, DOI: 10.1080/14725840500235381

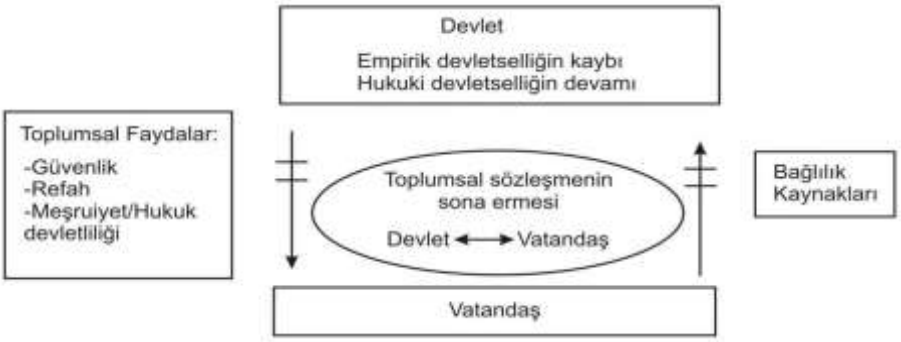
[203] Stephan D. Krasner "Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States", International Security Volume 29, No 2, 2004, s.87-89, ss.85-120.

[204] What Does State Fragility Mean?, http://fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/ (16.09.2018)

3) Kamusal görevlerin uygun bir biçimde sağlanmasında yetersizlik
4) Uluslararası toplumun tam bir üyesi olarak diğer üyelerle etkileşime geçmede yetersizlik

Görüldüğü gibi devletin çöküş sürecine girmesi yani başarısız devletsellik, devlet kurumlarının sahip oldukları yönetim kabiliyetlerini kaybederek temel alanlardaki sorumluluklarını yerine getirememeleri ile ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1: Devletin Çöküş Süreci[205]

Buna göre bu tür durumlarda esasında devlet kâğıt üzerinde veya hukuki (de jure) olarak varlığını sürdürebilirken fiili anlamda (de facto) olarak ya tam olarak etkin değildir ya da etkinliği belirli bir alan veya belirli bir toplum kesimi ile sınırlıdır. Bu bağlamda, Schneckener tarafından güvenlik, refah, meşruiyet-hukuk devletliliği olarak devletin yerine getirmesi gerektiği üç ana fonksiyon üzerinden, dört farklı başarısız devletsellik tipolojisi geliştirilmiştir: Konsolide devlet (consolidating satate), zayıf devlet (weak state), çöküş halindeki devlet (failing state) ve çökmüş devlet (failed/collapsed state).

[205] Osman N. Özalp, a.g.e., s.353

Tablo 1: Başarı ve Başarısızlık Kapsamında Devletselliğin Tipleri[206]

	Güvenlik	**Refah**	**Meşruiyet/Hukuk devletliliği**
Konsolide Devletler	+	+ veya +/-	+ veya +/-
Zayıf Devletler	+ / -	A	A
İşlemeyen Devletler	- /+	A	A
Başarısız Devletler	-	- /+ veya -	- /+ veya -

\+ : Fonksiyon tam olarak yerine getiriliyor

+/- : Fonksiyon sadece yerine getiriliyor

\- /+ : Fonksiyon kısmen yerine getiriliyor

\- : Fonksiyon işlevsel değil ya da artık yok

A : Bütün kombinasyonlar mümkün

Yukarıda yer alan Tablo 1'e göre devletlerin başarılı veya başarısızlık sıralamasında konsolide devletlerin devlete ait olan üç fonksiyonu büyük ölçüde gerçekleştirdikleri görülürken zayıf devletlerde ise, meşruiyet-hukuk devleti olma ve refah sağlama alanlarında kuvvetli eksiklikler ortaya çıkmıştır. Güvenlik alanında ise büyük ölçüde devlet tekeli işlevseldir.

Çöküş halindeki devletlerde ise, "şiddet kullanma tekeli ve buna bağlı olarak güvenliğin sağlanması büyük ölçüde sınırlı bir hale gelmiştir. Yani devlet içinde şiddet kullanan başka alternatif birimlerin varlığı söz konusudur. Diğer iki alanda ise, belli ölçüde idare kabiliyeti hala mevcuttur. Bu tip rejimler devlete ait olmayan şiddet aktörleri ile çatışma halinde olduklarından dış sınırlarını ya da ülke topraklarının tamamını kontrol edemezler. Bu nedenle devletin bazı bölgelerinde devlet dışındaki silahlı güçlerin egemenliğinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür."[207] Diğer taraftan çökmüş devletlerde ise, bu üç devlet fonksiyonundan hiçbiri merkezi devlet otoritesi tarafından yerine getirilememektedir. Bu yüzden gerçek anlamda bir otorite kaybından veya bir çöküşten bahsedilebilir. Ancak, bu mutlak kaos ve anarşi anlamına gelmemelidir. Zira bu durumlarda devlet altı örgütler (terör örgütleri veya devlet dışı siyasi birimler) devletin yerine geçerek baskı ve şiddet kullanarak düzeni sağlamaya başlarlar.

[206] Osman N. Özalp, a.g.e.,s.354
[207] Osman N. Özalp, a.g.e.,s.354

Bu tanımlamalar ışığında esas itibariyle konsolide devletler ile başarısız devletlerin bir düzlemin iki farklı yönünü oluşturduklarını söylememiz mümkündür. Buna göre başarısız devletsellik en başarısız durum olarak kabul edildiğinde konsolide devletsellik ise en başarılı durum olarak kabul edilmektedir.

Şekil 2: Güçlü ve Zayıf Devletsellik Düzlemi[208]

Günümüz modern dünyasında devlet, teorik olarak aynı anda iki taraflı düzen fonksiyonu yerine getirmektedir. Bir taraftan kendi ulusal sınırları içindeki vatandaşlarının kamusal düzenini sağlamakta, diğer yandan da bütün devletler bir arada uluslararası sistemi oluşturarak, küresel düzenin birincil taşıyıcısı konumunda olmaktadır. "Genel olarak iç egemenlik ve dış egemenlik kavramları ile ifade edilen bu durum esas itibariyle devletlerin hem içerideki fonksiyonunun ne olması gerektiğini hem de dışarıdaki fonksiyonunun ne olması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre devletselliğin başarısız türleri (zayıf, işlemeyen, çöküş halindeki ve çöken devletler), devletin yerine getirmesi gereken bu temel iki fonksiyonu gerçekleştirememektedir. Başka bir ifade ile bu devletler de facto kendi halklarına karşı temel fonksiyonları ve hizmetleri yerine getiremediği gibi, uluslararası devletler topluluğunun bir parçası olarak da sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirememektedir. Bu bağlamda başarısız devletsellik kavramı, devlet kurumlarının kontrol, idare ve eylem yeteneklerini çekirdek alanlarda kaybetmiş olmaları ya da sadece kısmi olarak yerine getirebilmeleri, bunun sonucunda da hızlı ya da yavaşça ilerleyen bir meşruiyet kaybetmeleri şeklinde tanımlanabilir."[209]

[208] Osman N. Özalp, a.g.e., s.354
[209] Osman N. Özalp, a.g.e., s.354-355

3.5. Başarısız Devletlerin Temel Özellikleri

"Başarısız devlet" kavramıyla, ülke içinde tek ve etkin otorite olma özelliğini kaybeden ve kamu düzeni bozulan, idari yapısı dağılan, temel devlet fonksiyonlarını yerine getiremeyen devlet ifade edilmektedir. "Başarısız devlet" in en belirgin özelliği etkin devlet otoritesinin yokluğudur. Bu durum uluslararası hukuk açısından da geçerlidir. Zira uluslararası hukuk açısından "hükümet" (siyasal iktidar) devlet olmanın zorunlu unsurlarından biridir. Bu durumda bir devlet iki veya daha fazla parçaya bölünebilir. Başka bir devlet tarafından işgal edilebilir başka bir devletle birleşebilir veya yeni bir devlet kurabilir. Bunun yanında devlet uzun dönemler boyunca anarşi ve kaos ortamına sahne de olabilir. Ancak bu durumların hiç birinde devlet yok olmaz ortadan kalkmaz.

Bu yönüyle "başarısız devlet", sadece siyasal otoritesini kaybetmekle kalmamakta, bunun yanında başka diğer devlet fonksiyonlarını da kaybetmektedir. Etkin iktidar gücünü kaybeden devlette, hukuk ve kamu düzenini koruma yeteneği yoktur. Emniyet güçleri, yargı ve diğer düzeni sağlayıcı organlar fonksiyonunu kaybetmiştir ya da çoğu zaman maksadından uzaklaşmıştır. Devlet barışı ve düzeni sağlama görevini mevcut şekliyle yerine getirememektedir. Bu durumların yanında başarısız devletlerde görülen temel özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür? [210]

1) **Devlet düzeninin ve kurumlarının yıkılması, "başarısız devlet" in önemli göstergesidir:** Çökmenin derecesi devletten devlete, bölgeden bölgeye farklı olabilir. Bunun sebebi, her birisinin farklı tarih, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapısının oluşudur.
2) **Başarısız devlet ülkesel bütünlüğünü güven altına alamamaktadır ve ülke sınırlarını koruyamamaktadır:** Ülke sınırlarını ve ülke içi asayişi korumaktan aciz durumdadır. Devlet ülke içindeki silahlı grupları engelleme veya sınır dışı geçişleri engelleme noktasında sorun yaşamaktadır.
3) **Devlet veya devlet aygıtını yöneten hükümet uluslararası ilişkileri yürütecek durumda değildir:** Siyasal iktidarın uluslararası meşruluğu tartışmalı durumda bulunmaktadır. Bu durumda siyasal iktidar diğer ülkelerle

[210] Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta Başarısız Devlet", *Avrasya Hukuk Kurultayı Tebliğler Kitabı,* 3-7 Eylül 2014, s.340, ss. 340-347

yeni sözleşmeler imzalayamayacağı gibi, mevcut sözleşmelerin şartlarını uygulamaktan acizdir.

4) **Şiddet ve silahlı çatışmalar "Başarısız devlet"lerin en önemli özelliğidir:** **"**Bu çatışmalar, taraflarının nitelik ve sayısının yanında, kullanılan araç ve metot, kurbanlara uygulanan şiddet ve bununla ulaşılmak istenen hedefler noktasında klasik savaşlardan farklılık göstermektedir. Çatışan silahlı gruplar, milisler, savaş lortları, yağmacı gruplar, özel askerler, partizan gruplar ve bağımsız operasyon yapan keskin nişancılardan oluşmaktadır. Artık devletin tekelinde olan otorite özelleşmiştir. Siyasal otoritenin yerini, devlet benzeri aktörler almıştır. Devletin otoritesini kaybetmesi sonucunda oluşan kargaşa ortamında, herkes kendi yaşama hakkını kendisi korumak ve bunun için savaşmak zorundadır. Bu noktada Max Weber başarısız devlet tanımını, şiddet tekeli üzerinden yapar. Weber'e göre, eğer bir devletin sınırları içinde fiziksel güç kullanımı üzerinde tekeli yoksa devleti bir devlet olarak başarılı saymanız mümkün değildir. Weber, paramiliter gruplar, terörist örgütler ve benzeri aktörler ciddi bir varlığa sahiplerse, devletin meşruluğunun kaybolacağını söyler."[211]

5) **Devlet içindeki çatışmalarda cepheler ve taraflar net olarak belli değildir:** Birbirinden ayırt edilemeyen birçok grup birbirine karşı savaşmaktadırlar. Bilhassa dini ve etnik ayrılıklara dayanan çatışmalar, vahşet ve yoğunluk bakımından kendisine mahsus dinamiklere sahiptir. Bu gruplar daha çok halkın kendi kendini organize etmesiyle oluşmaktadır. Bu yeni savaş türlerinde savaşçılar ile sivil halk arasındaki fark ortadan kalkmıştır. Düşman tarafın sadece savaşçıları değil, bütünü meşru hedef olarak görülmektedir. Bunun neticesi olarak halkın büyük bir kesimi şiddet kurbanı olmaktadır. Çatışmaların hedefi belirli bir ideoloji ya da politik hedeflere ulaşmak için devleti ele geçirmenin yanında, kişisel, yerel ya da bölgesel mahiyette güç elde etmek ve maddi kaynakları ele geçirmekte olabilir.

---

[211] Yiğitcan Erdoğan, "Failed State", Düşkün Devlet, Başarısız Devlet Nedir?", 02.01.2017, https://geekyapar.com/konular/guncel/failed-state-duskun-devlet-basarisiz-devlet-nedir/ (17.07.2017)

6) **Devlet yapısının bozulması ve dağılmasının doğal sonucu, ağır insan hakları ihlalleri ve ağır insani krizlerin meydana gelmesidir:** Çatışmalar birçok sivil halkın hayatlarını kaybetmelerine yüz binlerce hatta milyonlarca insanın yurtlarından çıkartılmalarına, yurt dışına kaçmalarına sebep olmaktadır. İnsanlar, özellikle çocuklar açlık sebebiyle hayatlarını kaybetmektedirler. Soygun, tehdit, yağmalama ve tecavüz günlük olay haline dönüşmüştür. Yurt dışına sürgün, işkence ve idamlar sıkça vuku bulmaktadır. Dini ya da etnik bağları sebebiyle sivil halka karşı takip ve öldürme olayları meydana gelmektedir. En temel hak olan insanın yaşama hakkı ihlal edilmektedir.
7) **"Başarısız devlet"te iç politikaya ilişkin artık ya hiç karar alınamamakta ya da idari organlar alınan kararları uygulayamamaktadır:** Devletin otoritesini kaybetmesi neticesinde, artık devlet hukuk ve düzen hâkimiyetini ve vatandaşların güvenliğini sağlayabilecek durumda değildir. Devletin düzeninin ve kurumlarının dağılması sonucunda, artık devlet ana fonksiyonlarını icra edemez duruma gelmiştir. Devlet yasama yürütme ve yargı faaliyetlerini sürdürememektedir. "Başarısız devlet"te ana unsur, devlet organlarının hem içeriye ve hem de dışarıya yönelik olarak artık karar verebilecek ve uygulayabilecek durumda olmadığıdır. Dış ilişkilerde de ülkeyi temsil eden organların icra kabiliyetleri kırıldığı için, devlet artık uluslararası hukuk sorumluluklarını yerine getirememektedir. Bu sebeple "başarısız devlet"ten ülke içinde hukuksal düzeni sağlaması ve uluslararası ilişkilerde uluslararası hukuk sorumluluğunu yerine getirmesi beklenemeyecektir
8) **Devlet vergileri toplanamamaktadır:** Devlet vatandaşlarına gerekli hizmetleri sunamamağından vatandaşlar da devlete vergi vermeyi reddetmekte veya devlet yerine devletin görmesi gereken işleri gören devlet altı gruplara vermektedir.
9) **Devlet alt yapı hizmetlerini verememektedir:** Vergiler toplanamadığından devlet vermesi gereken alt yapı hizmetlerini ve yatırımları yapamamaktadır. Bu durum esas itibariyle bir önceki madde ile bağlantılı olduğundan bir kısır döngüye neden olmaktadır. Bu durumun aşılması ancak devlet otoritesinin

yeniden tesis edilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bir başka deyişle meşru devlet otoritesini sağlamak için siyasal iktidar gerekirse zor kullanma da dahil her türlü önlemi devreye koymalıdır.

10) **Ulusal üretim, ticaret için gerekli kamu mallarının temini mümkün olamamaktadır: İç ve dış ticaret için gerekli hukuksal düzenlemeler yapılamamakta ve gerekli uzmanlar bulunamamaktadır:** Ticaret illegal yollara kaymış, uyuşturucu ve silah ticareti artmıştır. Sınır ve gümrük kapılarından meşru yollardan yapılan ticari faaliyetler yapılamadığından siyasal iktidar bu işlemlerden para kazanamamaktadır. Ayrıca ülke içindeki siyasi ve ekonomik durum kötüleştiğinden dışarıdan üretim için gereken hammadde, makine ve diğer teknolojik ürünler temin edilememekte veya sınırlı şekilde temin edilememektedir.
11) **Toplumdaki sağlık ve eğitim hizmetleri durmuş, toplumun sosyal kurumları işlemez hale gelmiştir**. Devlet farklı dil, din, etnik kökenlere ait grupların sosyal ve politik uyumunu ulusal boyutta sağlama görevini artık yerine getirememektedir.
12) **Komşu Ülke ve Bölgelere Getirdiği İstikrarsızlık:** Her ne kadar bütün bu olaylar ülke içinde meydana gelmekte ise de, olaylar sebebiyle komşu ülkelere göçlerle birlikte olayın sınır aşan etkisi de ortaya çıkmaktadır.
13) **Çatışma Bölgelerinde Bulunmaları:** Başarısız devletlerin ortak özelliklerinden birde dünya çatışma bölgeleri olarak adlandırılan alanlar üzerinde bulunmalarıdır. Çatışma kavramı, genellikle belli bir insan grubunun (bu bir kabile olabileceği gibi etnik, dini, kültürel, sosyoekonomik, politik ve benzeri nedenlerle bir araya gelmiş bir topluluk da olabilir) başka bir topluluğa karsı uzlaştırılamaz nitelikteki çıkarları nedeniyle karsı çıkmasıyla ilgili bir kavramdır. Uluslararası çatışmaların iç içe geçmiş farklı çeşitleri vardır. Ulusal hükümetin sınırları ve yönetimi ile ilgili çatımsalar olabileceği gibi ticaret, para, doğal kaynakların kullanımı gibi alanlarda doğan çatışmalar da olabilir. Bu tarz çatışmalar daha çok maddi çıkar ilişkileri ile ortaya

çıkarken bunun yanında etnik, dini, kültürel ve ideolojik çatışmalarda söz konusudur. [212]

Yukarıda ortaya konulduğu gibi başarısız devletlerin temel özelliklerine bakıldığında standart bir devletin yapması gereken temel işlevleri yerine getiremedikleri ve bu nedenle bir acziyet içine düştükleri görülmektedir. Bu nedenle genel olarak aşağıda yer alan özelliklere sahipse başarısız olarak nitelendirilmektedir. Bunlar;

1) Hem içeriye hem de dışarıya karşı meşruiyetini kaybetmeye başlamış ise, ya da bir devletin yönetimi hem kendi halkı, hem de uluslararası sistemde kabul edilmiyorsa;

2) İdari kapasitesini kaybetmeye başladıysa ve can ve mal güvenliğini sağlama, kişi haklarını koruma, barınma, su, sağlık, adalet gibi en temel işlevlerini yerine getiremiyor ya da getirmekte zorlanıyorsa;

3) Sınırını koruyamıyor ise;

4) Farklı etnik ya da dini gruplardan oluşuyor ve bu gruplar arasında toplumsal dayanışma, birlik ve beraberlik ruhu sağlanamamış ve bu gruplardan birinde diğeri tarafından dışlandığı algısı ve düşüncesi oluşumunu önleyememiş ve böylece paralel devlet/toplum oluşumunu engelleyemiyor ise;

5) Halkı üzerinde baskı politikalarıyla veya zor kullanarak iktidarını sürdürüyor ise;

6) Yoksulluk ve yolsuzluğa çözüm üretemiyor ve üstüne üstük kaynak paylaşımında belli grupları koruyup kolluyor ve özellikle de teşvik ediyor ise;

7) Halkını mafyalara, güçlü ağır silahlara sahip organize suç örgütlerine ve teröristlere karşı koruyamıyor ve "can ve mal güvenliğini sağlama" gibi en temel işlevini yerine getiremiyor ise;

8) Komşu ülkelerin ekonomik istikrarını ve huzur ortamını bozuyor ve tehdit ediyor ya da etmeye başladıysa" [213]

---

[212] Naim Demirel, a.g.e.,s.340-347

[213] Gülise Gökçe –Orhan Gökçe, Suriye Sorunu: 'Başarısız veya Çöken Devlet' Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 23, 2012, s.190, ss.179-200

Görüldüğü gibi böylesi bir özelliğe sahip devletlerde fiili anlamda bir devlet otoritesinin varlığından söz etmek tam olarak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu devletler herhangi bir düzenin olmadığı (anarşi) bir forma sahip olmaktadır. Bu açıdan bu yerleri uluslararası sistemin kara delikleri olarak nitelemek mümkündür.

3.6. Devletleri Başarısızlığa Götüren Başlıca Sebepler

Devletlerin neden ve niçin parçalandığını veya çöktüğü açıklamak için genel kabul görmüş tekil bir açıklama yoktur. Bir devletin çöküşü aniden gerçekleşen bir olay olmayıp, çoğu kez farklı faktörlerin birbirleriyle etkileşmesi sonucu ortaya çıkan ve yavaşça gelişen bir süreçtir. Bu yüzden sebep ve sonuçlar arasında kesin bir çizgi çizmek oldukça zordur. Yine ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Buna göre bazı devletler içinde bulundukları etnik ve sosyal problemler nedeniyle çöküşe geçerken bazıları da ekonomik ve politik nedenlerden dolayı çöküşe geçmektedirler.

Özellikle etnik ve dinsel problemlerin yaşandığı ülkelerde ayrışma etnik ve dini temelli unsurlarla derinleşirken ekonomik temelli çöküşlerde devletin belirli bir süre içinde ekonomik sorunlar yaşaması ve insanların fakirleşmesi devlete olan güveni sarsarak insanların yaşam standartlarının düşmesi nedeniyle devlete olan güven azalmaktadır. Diğer taraftan ülke içerisinde politik kutuplaşma da bazı durumlarda devletin zayıflamasına ve hatta çökmesine neden olmaktadır. Siyasette temsil edilmeyen veya ideolojik ayrışmanın yaşandığı ülkelerde devlet zaman içinde iç savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir başka deyişle ülkeleri başarısızlığa götüren temel sorunların o ülkeye ait kendine özgü siyasi, kültürel, yapısal ve sosyo-ekonomik özellikler ve şartlar olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonominin verdiği refah ve merkeze dayalı özgürlük devletlerin istikrarları ve sosyal düzenleri açısından önemlidir. Bu teorik bilgiler ışığında sunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; başarısız devletler ekonomik olarak kaynakları üzerindeki denetimini yitirmiş ve ekonomik özgürlüklerini kaybetmiş devletlerdir. Piyasa ekonomileri çökmüş ya da istikrarsızlık büyük boyutlara gelmiştir. Ekonomik özgürlük ve siyasal özgürlük arasındaki ilişki karmaşık bir yapıdadır. Fakat hiçbir

şekilde tek yanlı değildir.[214] Zira devletin gelirleri azalmaya başladıkça ve buna bağlı olarak insanların yaşam koşulları kötüleştikçe devlete duyulan güven ve ihtiyaç azalmaya başlayacaktır.

Ülke içindeki ekonomik kaynakların iyi kullanılmaması etnik ya da dini, belirli grupların bu kaynaklardan yararlanma ve kendini kurtarma güdüsünü tetikleyerek devleti iç çatışmalara sürükler. Başarısız devletlerde ekonomik güçsüzlük, eğitimden, beslenmeye kadar çeşitli alanlarda yetersizlikler ve buna bağlı kısır döngüler ve çatışma alanları meydana getirir.[215] Ekonomi ve sosyal politikalar arasındaki bu kısır döngü başarısız devletlerin sorunlarının başını çekmektedir. İstikrarsız politikaları, ekonomik zafiyet, kaynakların paylaşılamaması ve otorite boşluğu dışa bağımlılığı körüklemektedir. Başarısız devletlere Irak ve Afganistan örneğindeki gibi kimi zaman istekleri dışında kimi zamanda istekleri dâhilinde yapılan ekonomik ve askeri müdahaleler devleti dışa bağımlılıktan öte bir mahkûmiyete sürüklemektedir. Özellikle demokrasi ve iktidar sorunu ekonomik krizler ile birleşince soruna çözüm getirmek için yapılan bu müdahaleler devletleri daha derin ayrılıklara ve çöküşlere sürüklemektedir.

Buna göre bir devleti "çöküş için yatkın kılan yapısal faktörleri (root causes); şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Kolonyal miras
- Çoklu etnik yapı
- Demografik gelişim
- Bölgesel ve büyük güçlerin etkisi"[216]

Yukarıdaki yapısal faktörler incelendiğinde esas itibariyle sömürge altında yaşayan ülkelerin başarısız devletler içinde büyük bir sayıda olduğu görülmektedir. Zira çoğunlukla Asya ve Afrika kıtasında yer alan bu devletlerin dekolonizasyon

[214] Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çeviren: Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul 1988, s. 19
[215] İbrahim S. Canbulat, *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1999, s. 21
[216] Osman N. Özalp, *a.g.e.*, s.356

sürecinde hazır olmamalarına rağmen bağımsızlıklarını kazanarak devlet olmaları başarısız olmalarının asıl sebeplerinden biridir. Öyle ki başarısız devletlerin yer aldığı tablolar incelendiğinde büyük çoğunluğunun 1950–1980 yılları arasında bağımsızlık elde eden devletlerden oluşması bu anlamda sürpriz değildir. Buna göre "Afrika kıtasında bulunan devletlerin bugün yaşadıkları sorunlar devletleşme sürecinin olağan sorunlarıdır. Bugün güçlü olan Avrupa devletleri de ilk kuruldukları zaman benzer sorunlarla karşılaşmışlardır. Afrika da zamanla bu sıkıntılı süreçleri aşacak ve gerekli yapıların oluşması ile başarılı, güçlü devletlere evirileceklerdir."[217]

"Bir başka görüş Afrika devletlerinin başarısızlığının nedenini bağımsızlık sonrası iktidara gelen liderlerin izlemiş oldukları yanlış politikalara dayandırmaktadır. Kişisel kazanımlar nedeniyle liderler tarih boyunca devletleri yok etmişlerdir. Bugün hala, tüm dünyada liderlerin hataları kırılgan yapılar meydana getirmeye devam etmektedir."[218] Bu ülkeleri yönetenler, ortak yarar sağlayacak ya da yönetenin kişisel gücü dışında bağımsız çıkar sağlayacak kurumlara sahip bir devletin oluşmasını reddederler. Kaynaklar ekonomik gelişimden ziyade, yönetenin gücünü sağlamlaştırmak için kullanılmaktadır. Böylece liderler tarafından hatalı uygulanmış ya da oluşturulmuş politikalar devletin başarısızlığına neden olmaktadır.

Diğer bir görüş ise Afrika devletlerinin mevcut durumunu sömürgeci güçlerin uygulamış oldukları politikalar ile açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre Afrika'daki devletlerin zayıf olmalarının nedeni olarak bu ülkelerin gerçekte hiç var olmadıklarını (bağımsız olmadıklarını) sadece post-kolonyal devletler haline geldiklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu mevcut siyasi yapı tüm toplumu kapsayamamakta ve sosyal yapı ile bağ kuramamaktadır. Kolonyal mirasın yanında birçok başarısız devletin toprakları belirlenirken etnik yapılara dikkat edilerek bir dağılım yapılmadığından birçok başarısız devletin birbiriyle geçinemeyen veya tarihsel olarak düşmanlık besleyen etnik grupların bir arada bulunması esasına göre şekillenen devletlerin kırılgan bir biçimde varlıklarını sürdürdükleri ve yaşanan sorunlar nedeniyle kısa sürede çöküşe geçtikleri görülmektedir.

---

[217] Jean-François Bayart, *The State in Africa*, Polity Press Cambrige, 2009, s. 264-270
[218] Robert I. Rotberg, a.g.e., s.25-26

Diğer taraftan devlet aygıtının ülke içindeki nüfus artışlarına paralel olarak iş üretememesi veya elde edilen gelirin sadece belirli zümreler tarafından paylaşılması devletin bölünmesine neden olmaktadır. Bunun yanında bölgesel ve küresel güçlerin çeşitli sebeplerden dolayı kırılgan devletleri etkilemeleri ekonomik veya siyasi müdahalelerde bulunmaları devletlerin zayıflamasına veya çöküşüne sebep olmaktadır. Bu görüşe göre, modern öncesi devleti, modern devleti, post modern devleti ve bu devletlerin beraberlerinde getirdikleri sorunları da uluslararası sistem oluşturmuştur.[219]

Devlet çöküşünde rol oynayan anahtar faktörler incelendiğinde ise karşımıza oldukça benzer faktörlerin çıktığını söylemek mümkündür. Bu faktörler:[220]

- Vatandaşların sosyal ve ekonomik yaşam koşulları
- Hükümet şeklinin biçimlendirilişi
- Uluslararası sisteme ekonomik ve siyasal entegrasyon zorluğu
- Sınır komşusu devletlerin iç savaşlara olan etkileri

[219] Gerard Kreijen, *State Failure, Sovereignty, and Effectiveness*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2003, s.258-269

[220] Jack A. Goldstone vd, State Failure Task Force Report: Phase III Findings, 2000, s. V https://www.raulzelik.net/images/rztextarchiv/uniseminare/statefailure%20task%20force.pdf (03.08.2018)

Tablo 2: Başarısız Devletselliği Kolaylaştıran Temel Faktörler[221]

	Yapısal Faktörler	**Süreçsel Aktörler**	**Tetikleyici Faktörler**
Uluslararası Bölgesel Düzlem	Dünya ekonomisine bağlılığın derecesi	Bölgesel çevrede iç savaşlar	Dışarıdan askeri müdahale
	Bölgede istikrarsızlık /bölgesel çevrede başarısız devletler	Uluslar aşırı şiddet ağlarının aktiviteleri	Harici finans krizinin etkileri
	Başka devletlerin etkisi (Büyük güç, eski kolonyal ya da bölgesel güçler)	Komşu devletlerde ekonomik kriz	Hammaddelerde ani fiyat düşüşleri
		Bölgesel ekolojik çöküş	Mülteci akınları
			Silah akışı
			Doğal afetler ve kuraklık
	Yapısal Faktörler	**Süreçsel Aktörler**	**Tetikleyici Faktörler**
Ulusal Düzlem	Miras alınmış yapılar (kolonyal ya da emperyal yapılar)	Hayat standardının hızla düşmesi	Askeri darbe isyan, hükümet darbesi gibi değişiklikler
	Çoklu etnik nüfus yapısı	Sosyal huzursuzlukların siyasi araç olarak kullanımı	Muhalefete aşırı baskı ve kontrol (tutuklama, katliam vb)
	Demografik faktörler (doğum oranı, çocuk ölüm oranı, gençlerin genel nüfusa oranı)	Etnik ayrışmanın siyasallaşması	Ekonomik durumun hızla kötüleşmesi (sosyal huzursuzluklar, yağma)
	Kaynak kıtlığı ya da kaynakların dengesiz dağılımı	Siyasal aşırılığın artışı	Açlık, salgın hastalıklar
	Krize yatkın rantiye ekonomisi	Belli grupların ayrımcılığa ya da baskıya tabi tutulması	İç savaş çıkması
	Geleneksel hâkimiyet formlarının etkisi (klan yapısı, patriarkal yapılar)	Yolsuzluk ve kayırmacılığın artışı	
	Bitmiş çatışmalardan kalan tecrübeler	Otoritenin özelleştirilmesi	
		Başarısız veya durgunlaşmış demokratikleşme	
		Ekolojik problemlerin artışı (su kıt lığı vb.)	
Devlet Altı Düzlem	**Yapısal Faktörler**	**Süreçsel Aktörler**	**Tetikleyici Faktörler**
	Merkez-çevre karşıtlığı (kırsal alandan kaçış vb)	Şehirlerde artan şiddet	Yerel-bölgesel huzursuzluklar
	Yerel eşitsizlik	Yerel-bölgesel otorite aktörlerinin artışı	Yerel veya bölgesel doğal afetler ve mahsul kıtlığı
	Bölgesel ya da lokal kimlikler	Etnik ayrımcılık	
		Yerel-bölgesel güç mücadelesi	

"Süreç faktörleri (accelerators) ise, öngörülebilir bir zaman diliminde (5-10 yıl) devletsellik alanında erozyona sebep olan ve ilgili aktörlerin davranışlarıyla çöküş sürecini kuvvetli bir şekilde hızlandıran olaylardır. Bu aşamada yapısal faktörlerden en önemli fark, ülke içindeki siyasal seçkinlerin davranışlarıdır. Bu seçkinler, iç ve dış krizler durumunda (sosyal huzursuzluklar, etnik-kültürel

[221] Osman N. Özalp, a.g.e,, s.355-356

polarizasyon, yolsuzluk, güvenliğin özelleştirilmesindeki artış vb.) nasıl tepki vermektedirler? Bu bağlamda, karar merciindeki siyasal elitlerin kriz ve çatışma durumlarında başarılı bir yönetim sergileyememeleri de devlet çöküşünde etkin olmaktadır."[222] Zira siyasal elitlerin veya siyasal iktidarın ortaya çıkan huzursuzluk veya protesto gösterilerini bastırmada kullandıkları çoğunlukla şiddet ve baskıya dayalı yöntemler devleti kurtarmaktan çok olayların tırmanmasına ve devlete karşı olan güvenin azalmasına neden olmaktadır.

Esasında bu durum bir tür kısır döngüye de sebep olmaktadır. Çünkü krizler tırmandıkça siyasal elitler daha fazla güç kullanmayı tercih etmektedirler ve bu durum zaten devlet yönetiminden huzursuz olan kalabalık kitlelerin devlete olan öfkesini arttırarak şiddet olaylarının daha fazla artmasına neden olmaktadır. Örneğin çalışmamızın inceleme alanlarından biri olan Ukrayna'da hükümete ve devlet başkanına karşı başlayan barışçıl gösteriler zaman içinde hükümetin sert tutumu ve güvenlik güçlerinin göstericilere uyguladığı şiddet nedeniyle kısa sürede bir iç çatışmaya dönüşmüştür.

"Tetikleyici faktörler de (triggering factors), birkaç gün veya hafta içinde büyük etkileyici değişimlere yol açan olgulardır. Örneğin; darbe girişimleri, dış askeri müdahale, mülteci akını ya da sosyal karışıklar gibi. Kuşkusuz bu gelişmeler uzun bir dönem sonucu oluşan gelişmelerdir; ancak kendine özgü dinamiği ve katalizatör etkisi bulunmaktadır."[223] Örneğin Libya'da, Arap Baharı'nın etkisiyle başlayan sosyal karışıklıklar birkaç hafta içinde dış müdahale ile birlikte ülkenin kısa sürede çöküşüne neden olmuştur. Bu süreçte 40 yıldan fazla bir süredir Libya'yı yöneten Muammer Kaddafi rejiminin son bulmasına neden olmuştur.

Jack Goldstone "Pathways to State Failure" adlı çalışmasında devleti çöküşe götüren unsurları ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır. Goldstone'a göre, bir devlet düşkün statüsüne hem meşruiyetini, hem de efektifliğini kaybettiği zaman geçer. Meşruiyet, toplumun önemli bir kesiminin veya toplum içerisindeki önemli grupların

[222] Osman N. Özalp, *a.g.e.,* s.356-357
[223] Osman N. Özalp, *a.g.e.,* s.356-357

desteği kaybolduğu zaman yiter. Goldstone'a göre de, "demokrasiden ayrışmaktadır", zira bir lider –örn: Getulio Vargas- seçilmeden meşru olabileceği gibi, seçilmesine rağmen de gayrimeşru olabilir. "Goldstone, düşkün devlet statüsüne giden beş rota belirleyerek anlatmaya çalışmaktadır:

1) **Komünel Grup Çatışmalarının Artması:** Yani etnik veya din bazlı grupların, gittikçe artan bir şiddette birbirleriyle veya devletle, sınırlar dahilinde çatışmaları.
2) **Devlet Yozlaşması:** Yani, devletin bir takım kaynakları bir takım grupların pahasına usulsüz bir biçimde yönetmesi veya dağıtması.
3) **Bölgesel veya Gerilla İsyanları:** Yani ortak noktası belirli bir bölge olan bir grubun aktif bir biçimde devletin meşruiyetine karşı isyan edip, aktif bir gerilla savaşı yürütmesi
4) **Demokratik Çöküş:** Zaten ismiyle müsemma, demokrasinin çöküşü. Bir anlamda, sağlıklı çalışamaması sonucu askeri darbe veya iç savaş gibi faktörler ortaya çıkmaktadır.
5) **Otoriter Devletlerde Devir/Reform Krizi:** Gorbaçov dönemi Sovyet Rusya'sı gibi, bir geçiş dönemi esnasında yaşanan krizler." [224]

Başarısız devletlerin kendi içsel alanlarında ve dış çatışmalarında genel ve kronikleşmiş sorunlar yatmaktadır. Akla gelen ilk sorun milliyetçilik duygusu, etnik unsurlar ve azınlıklar ile ilgili problemlerdir. Bu sorunların temelinde ise ırksal, dinsel ve sınıfsal farklılıklar yatmaktadır. Dünyadaki çatışmaların yaklaşık % 70'i milliyetçi ve etnik temelli sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bugün dünyada ulus-devlet dışında kültürel aidiyetleri olan ve 223 farklı etnik gruba mensup 900 milyondan fazla insan azınlık olarak yasamaktadır.[225] Bu durum bile başlı başına bir sorun olarak mevcut devletler açısından bir risk teşkil etmektedir. Zira söz konusu bu etnik grupların bir kısmının bile mevcut bir devletten ayrılmak istemeleri bugün başarılı devlet kategorisinde bulunan birçok devletin bile başarı düzeyini düşürmeye yetecektir. Güncel bir örnek olması bakımından İspanya'nın gelir düzeyi ve eğitim

[224] Jack A. Goldstone, "Pathways to State Failure",Conflict Management and Peace Science, 2008, Volume 25, No 4,s.289, ss.285–296, http://dx.doi.org/10.1080/07388940802397343 (04.08.2018)
[225] Kemal İnat–Burhanettin Duran–Muhittin Ataman, *Dünya Çatısma Bölgeleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. X-XI

düzeyi yüksek olan Katalonya bölgesi ayrılmak istediğinde Avrupa gibi en istikrarlı ve başarılı bir ülkesinin istikrarını bozabilmektedir.

Bununla birlikte ülkelerin sömürge geçmişleri, fakirlik durumları ve sömürgelikten kurtulduktan sonra devam ettirilen neo-kolonyalizm de çatışmaları körüklemektedir. Bir önemli konuda sınırlı miktardaki stratejik doğal kaynakların kullanım hakları ve bu kaynakları ele geçirme bağlamında doğan çatışmalardır. Bütün bunların yanında ülkelerin barındırdıkları politik grupların diğer ülke grupları ile giriştikleri çatışmalarda sorunlu bölgeleri arttırmakta ve çatışmaları körüklemektedir.

Esas itibariyle yukarıda ifade edilen tüm bu faktörler devletten devlete veya bölgeden bölgeye değişiklik göstermekle birlikte devletleri başarısızlığa götüren nedenlerin biri veya birkaçı ortaya çıkarak aynı anda görülebilmektedir. Bununla birlikte ülke içinde yaşanan bu olumsuz gelişmelerden biri daha sonra diğer faktörlerin ortaya çıkmasına da etki edebilmektedir. Bununla birlikte devletleri başarısızlığa götüren nedenler analiz edildiğinde ülkelerin içinde bulundukları koşulların yanında uluslararası sistemin de etkili olduğunu görmek mümkündür.

3.6.1. Küresel Kapitalist Sistem ve Başarısız Devlet İlişkisi

Kapitalist üretim sistemin ortaya çıkışı ve Sanayi Devrimi sonrasında yükselişi ile birlikte devletler arasında veya dünyadaki bölgeler arasında bir bağımlılık ilişkisinin ortaya çıktığını ve güçlü devletlerle zayıf devletler arasında adil olmayan bir hiyerarşik yapının kurulduğunu söylemek mümkündür. Bu durum aynı zamanda bugün başarısız olarak adlandırılan pek çok devletin kaynaklarının sömürülmesine imkân vererek bir tarafı zengin ve güçlü yaparken diğer tarafı fakir ve güçsüz hale getirmiştir.

1800'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan bu süreçte Avrupa ve Kuzey Amerika'da belirli bir kapasiteye ulaşan sermaye bu bölgelerin dışına çıkarak dünyanın diğer bölgelerinden kendisine ham madde ve tarımsal ürün elde etmenin karşılığında sanayi ve finans bağımlığı denilen bir durum geliştirmiştir. Bu durumda

sermaye ucuza aldığı hammaddeyi sanayi tesisleri aracılığıyla ürün haline dönüştürerek bu yerleri kendi pazarı alanı olarak dönüştürmüştür. Bu ilişkinin sonucunda sermaye sahibi ülkeler bir taraftan hızla endüstri toplumu haline gelirken hammadde sahibi ülkeler ise adeta tarım toplumu olarak kalmışlardır.

Kapitalist üretim mantığı bir taraftan ihtiyaçtan fazla üretim üzerine odaklanırken diğer taraftan fazla üretim sonucunda elde edilen artık değerin de (surplus value) sürekli bir biçimde sermaye sahiplerine aktarıldığı bir sisteme karşılık gelmektedir. Marksist yaklaşımın kapitalist sisteme yönelik en önemli eleştirilerinden olan bu durum yapısı itibariyle adil olmayan ve acımasız bir dünya sisteminin oluşmasına sebep olmaktadır. Genel olarak Merkez-Çevre ilişkisi veya Dünya Sistem Perspektifi (World System Perspective) olarak adlandırılan ve Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen bu teorik yaklaşım da kapitalizm şu şekilde tanımlanmaktadır.

> "*Bir üretim tarzı olarak kapitalizm nedir?... Kapitalizm artık yaratımının en üste çıkarılmasının, kendisiyle (per se) ödüllendirildiği tek üretim tarzıdır. Her tarihsel sistemde bir kısım üretim, kullanım için, bir kısım üretim ise mübadele içindi; yalnızca kapitalizmde, tüm üreticiler birincil olarak ürettikleri mübadele değeri için ödüllendirilir ve buna aldırmadıkları ölçüde cezalandırılırlar. "Ödüller" ve "Cezalar", "Pazar" adı verilen bir yapı aracılığıyla dağılır. Bu bir yapıdır ama bir kurum değildir. Birçok (siyasal, ekonomik, toplumsal, hatta kültürel) kurum tarafından biçimlendirilen bir yapıdır ve iktisadi mücadelenin esas arenasıdır… artı değeri (surplus) daha çok artık üreterek daha fazla sermaye biriktirmek için kullananlar, daha da çok ödüllendirilir.*"[226]

Wallerstein'in bu tanımı doğrultusunda kapitalizmin ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- "*Kapitalizm tarihsel bir sistemdir. Kapitalizmin önceki dönemlerden ayırt edici özelliği, geçmiş birikimlerin daha fazla sermaye birikimi sağladığı*

[226] Etienne Balibar – Immanuel Wallerstein, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çeviren: Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 147

sürece sermaye olarak tanımlanmasıdır. Başlıca amaç sermayenin kendisini büyütmesidir."[227] Başka bir ifade ile sermayenin zaman içinde üretim için ortaya koyduğu miktardan daha fazla kazanarak bir artı değer üretmesidir. Bunu şu şekilde ifade etmemiz de mümkündür. Zengin olarak ifade edilebilmeniz için, ortaya koyduğunuz sermayeden fazlasını kazanmanız gerekir. Bu, sizi diğerlerinden farklı kılan artı değere sahip olmanızı sağlar. Ancak bu durum az gelişmiş ülkeler açısından mümkün olamamaktadır. Zira bu devletler bir defa borç batağına düştükten sonra kolay kolay borçlarını ödeyip fazla bir gelire sahip olamamaktadır.

- Kapitalizm, *"sermayenin kesintisiz veya sonsuz birikimi" üzerine temellenmiş bir sistemdir.* Kapitalizmde sermayeye sahip olanlar (burjuva) artık değerin yalnızca bir kısmını kendi tüketimleri için kullanırlar. Ancak daha büyük olan diğer bir kısmını ise genellikle daha yeni yatırımlar için kullanırlar. Pazarın yapısı, artık değeri yalnızca tüketen ama sermaye birikimi yapmayanların iktisadi anlamda yenilmelerini sağlar. Bu bakımdan başarısız devletler gerçekten de sürekli olarak yenilmekte ve kaybetmektedirler.
- Meydana gelen bu yapının merkezinde ise *"burjuva"*[228] olarak adlandırılan yeni bir toplumsal sınıfın yer aldığını ifade edebiliriz. Buna göre burjuvazi, kendilerinin yaratmadığı artık değerin bir bölümünü alan bunun da bir bölümünü sermaye birikimi yapmak için kullanan gruptur. Proleterler (işçiler) de yarattıkları artık değerin bir kısmını başkalarına bırakan gruptur. *"Çok basite indirgersek, kapitalizm, proleterin artık değerine burjuvanın el koyduğu bir sistemdir."*[229] Yani kapitalist üretim tarzında yalnızca burjuvazi ve proleter sınıf (işçi sınıfı) vardır. Bu sınıflar kapitalist yapı içinde bir çeşit çok kutupluluğa sebep olarak çatışmalara sebep olmaktadır.
- Devletlerin özellikle, şirketlerle olan ilişkisi kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinin anlaşılmasında önemlidir. Şirketler, yalnızca dahili bulundukları

[227] Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s.11-16.
[228] Burjuva; Bu kavram Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan Komünist Manifesto'da kapitalist orta sınıf anlamında kullanılmıştır. Zaman zaman eleştirel olarak "materyalist ve sığ, tipik orta sınıf kimse" anlamında da kullanılır. Marxist terminolojide, kapitalist sistemde üretim araçlarına sahip olup, emekçilerin artı-değerlerine el koyan ve sermayesini bu yolla artıran sınıf olarak kullanılır. Bkz. Burjuva, https://www.antoloji.com/nedir/burjuva/ (02.09.2018)
[229] Balibar, Wallerstein, a.g.e., s. 156.

> devletin aldığı kararlardan değil, aynı zamanda başka birçok devletin aldığı kararlardan da etkilenirler. Çünkü mal, sermaye ve personel gibi şirketlerin temel üretim faktörleri sürekli olarak sınırlardan geçmektedir. Yani teorik anlamda şirketlerin sahip oldukları sermaye için herhangi bir sınır ya da engel yoktur.

Wallerstein bir dünya ekonomisinin kapitalist sistemden ayrı düşünülemeyeceğinin altını çizerek, dünya ekonomisinde ne politik ne de kültürel bir homojenliğin söz konusu olmadığını ifade eder. Bu noktada mevcut yapıyı ayakta tutanın iş bölümü etkinliği olduğunun altını çizmektedir. Söz konusu açıklamaya göre iş bölümünün söz konusu bu etkinliği, kapitalist sistemden kaynaklanan zenginliğin bir fonksiyonudur. Başka bir deyişle bölgeler arasında iş bölümünün olması merkez ülkelerin zengin olmasını sağlayan bir yöntemdir.

Wallerstein, "kapitalist dünya-ekonomisinin bölgeler arasındaki ilişkilerin şekillenmesine yol açan uluslararası işbölümüne dayanarak, 'merkez-çevre' kategorileştirmesine gitmiştir. Bu şekilde her bir bölgenin sistem içindeki göreceli konumlarının ve bölgesel olarak politik ve ekonomik durumlarını belirleyen özelliklerine de bir açıklama getirmeye çalışır. Kapitalist dünya-ekonomisinde iş bölümünün dağılımının rastgele değildir. Dağılımın artık değerden (surplus) en fazla pay alma güdüsü etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür."[230] Bu artık ürün paylaşımı, merkez-çevre ülkeler ayrımını getirir. Bu işbölümünü yönlendiren merkezdeki sermayeyi ve siyasi gücü elinde bulunduran güçlü devletlerdir. "Wallerstein'e göre yarı-çevrelerin dünya sisteminde gerçek anlamda özerk olmaları düşünülemez. Bu ülkeler sanayileşmelerini tamamlayamamış ancak çevre ülkelere nazaran daha iyi durumdadırlar. Yarı-çevre konumundaki ülkeler merkez statüsü için rekabete girerler. Bu durum, doğal olarak dünya sistemini sürekli bir dengesizlik içerisinde tutar."[231]

---

[230] Emrah Kaya, Latin Amerika'da Sol Liderlerin Yükselişi ve Uluslararası Politikaya Etkisi: Venezuela-Bolivya Örneği, (Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014, s. 38.

[231] Nurgün Oktik, Füsun Kökalan, "Immanuel Wallerstein;Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi", *Doğu-Batı*, Yıl 4, Sayı 17, 2001-2002. s. 125.

Merkez-çevre ilişkisel bir kavramdır ve üretim sürecinin karlılık derecesini ifade eder. Bu dağılım elbette kendiliğinden oluşmamıştır. "Devlet mekanizmalarının piyasaya müdahale etme yeteneklerine göre merkez, yarı-çevre ve çevre devletler oluşur. Ekonomik faaliyetlerde söz sahibi olan devletler ve bu müdahale güçleriyle zenginliklerini arttıran devletler, "merkez"i oluşturur. Kapitalist dünya-ekonomisinde devlet yapıları merkez devletlerinde güçlüyken, çevrede nispeten zayıftır."[232]

Buna göre çevre, merkezde tüketim için temel olarak sınırlı sayıdaki tarım ürünlerini üreten, genellikle emek yoğun sektörlerde (konfeksiyon, tarım, inşaat vb) üretim yapan, doğal kaynaklarını mamül değil de hammadde olarak ihraç edebilen ülkelerden oluşmaktadır. Bu bölgeler bir bakıma merkez ülkeler tarafından sömürülen ve siyasi baskı altında tutulan yerlerdir. Dünya sisteminde en altta yer alan az gelişmiş ya da 3. Dünya Ülkeleri (başarısız devlet) olarak da ifade edilen yerlerdir. Bu bölgelerin belli başlı ortak özelliklerini şu şekilde özetlememiz mümkündür:

- Hem ekonomik hem siyasi bakımdan çok az bir gelişmişlik düzeyine sahiptirler.
- Göreceli olarak zayıf hükümet ve devlet yapıları vardır. Yani merkezi otorite zayıftır.
- Merkezi otorite güçsüz olduğundan etkin vergi toplayabilecek güçlü kurumları yoktur. Bu bakımdan alt yapıyı geliştirme faaliyetleri çok azdır.
- Bu bölgeler çoğunlukla tek tip ekonomik aktivitelere bağlı olma eğilimindedirler. Çoğunlukla da bir madenin çıkarılması veya ham madde ihracına dayanan ekonomik aktiviteleri vardır. Bu çıkarılan madenleri ve hammaddeleri merkezdeki bölgelere ihraç ederler. Örneğin bakır, demir elmas gibi madenlerin çıkarılmasına veya kahve, buğday, mısır, pamuk ve meyve gibi tarımsal ürünleri merkezdeki gelişmiş ülkelere satarlar. Yani

[232] Charles Ragin, Daniel Chirot, "Immanuel Wallersteın'ın Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji", *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, Theda Skocpol (ed.), çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 277.

çevre ülkeler merkezdeki ülkelere emek ve hammadde sağlamakla görevlidirler.

- Çoğunlukla az endüstrileşme eğilimindedirler. Başka bir deyişle ağır sanayi üretim tesislerinin olmadığı sadece maden çıkarma veya tarımsal ürünleri işleyen endüstrilerin geliştiği yerlerdir.
- Çevre bölgeler çoğunlukla merkez orijinli çok uluslu şirketlerin yatırım hedeflerinde olan yerlerdir. Bu şirketler çevre ülkelerin vasıfsız ucuz iş gücünü kullanarak kaynakların sömürülmesini amaçlarlar. Ayrıca ürettikleri ürünleri yeniden bu ülkelere satarlar.
- Küçük bir burjuvazi ve geniş bir işçi veya köylü sınıfı vardır. İşçiler ve köylüler, karın tokluğuna veya çok düşük ücretler karşılığında çalışırlar ve siyasal / iktisadi açıdan örgütsüzdürler ya da çok zayıf bir örgütlülük vardır.
- Ülkelerin nüfusunun büyük çoğunluğu çok fakir ve eğitimsizdir.
- Çevre ülkelerde çok büyük bir gelir dağılımı adaletsizliği vardır. Ülkelerin kaynakları çok küçük yerel üst sınıf tarafından kontrol edilir ve bu üst sınıfın çok uluslu şirketlerle kazançlı ilişkileri vardır. Örneğin, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerde halkın büyük çoğunluğu açlık ve sefalet çekerken küçük bir elit grup çok zengin bir şekilde kendi ülkelerinde refah içinde yaşamaktadırlar. Bunlar çoğunlukla siyasetle uğraşan ve ekonomik kaynakları kontrol eden gruplardır.
- Bu ülkeler, merkez ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin etkisi altındadırlar. Çok zaman çevre ülkelere, merkez ülkelerin çıkarlarına hizmet eden ve uzun vadede çevrenin ekonomik gelişme düzeyine zarar veren ekonomi politikaları dikte edilir.

Yarı çevre ise Dünya Sistemi Teorisinin savunduğu iş bölümü çerçevesinde sanayileşmelerini tamamlayamamış ancak çevre ülkelere nazaran daha iyi durumda olan bir bakıma merkezle çevre arasında orta yolda bulunan bölgelerdir. Bu ülkeler endüstrileşme ve ekonomilerini çeşitlendirme eğilimi içinde olurlar. Bazı alanlarda göreceli olarak belirli bir gelişmişlik düzeyine sahiptirler ve farklı sektörlerle çeşitlendirilmiş ekonomileri olmasına rağmen uluslararası ticarette dominant değillerdir.

Yarı-çevre ülkeleri hem merkeze hem de çevreye özgü üretimin yapıldığı alanlar olarak da değerlendirebilir. Ekonomik olarak olmasa da siyasi olarak dünya ekonominin işlemesinde önemli bir yere sahiptir; çünkü kutuplaşmanın belirgin olduğu ve giderek arttığı bir sistemde yarı-çevre dengeleyici bir unsurdur. Bu bölge, merkez gibi ticarette baskın bir role sahip değildir ve ticaretten merkez kadar fayda sağlayamaz; ancak çevre gibi hammadde üreticisi de değildir. Hem sömüren hem de sömürülen olan yarı-çevre, genellikle ara mal üreticisidir. Ayrıca çevre bölgeler kadar olmasa da merkezle çevre ülkelere benzer ilişkilere sahiplerdir. Yani merkez bölgeler, yarı-çevre bölgeler üzerinde bir baskınlığa sahiptir. Bunun dışında yarı-çevre bölgelerin diğer özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz.

- Ekonomik yönden çeşitliliğe sahip olmakla birlikte merkez bölgeler kadar zengin ve askeri açıdan güçlü devletler değillerdir.
- Devletin gücünün derecesinin farklılık göstermektedir. Kültürel bütünlük gibi açılardan hem çevre hem de merkezin özelliklerini yansıtırlar.
- Merkez ülkeler gibi ekonomik işleri yönetecek karmaşık ve güçlü devlet kurumlarına tam anlamıyla sahip değillerdir.
- Bazı sektörlerde endüstriyel üretim kapasiteleri yüksek olsa da ileri teknoloji gerektiren ürünleri üretemezler ya da bu ürünleri üreten merkez ülkelere yarı mamul ürünler üretirler. Örneğin motorlu araçların lastik, kaporta veya aksesuarlarını üretirler veya mobil telefonların montaj işlerini yapan sanayilere sahiplerdir.
- Bilgi üretme, finans ve hizmet sektörleri çevre ülkelere göre daha gelişmiş olsa da merkez bölgeler kadar uzmanlaşmamışlardır.
- Toplumsal sınıf farkları çevre ülkeler kadar belirgin olmasa da merkez ülkeler kadar güçlü bir burjuva ve işçi sınıf yoktur.
- Yarı-çevre ülkeler de tıpkı çevre ülkeler gibi dünya ekonomisi için gerekli rolleri yerine getirirler.

Küresel iş bölümünü yönlendiren merkezdeki sermayeyi ve siyasi gücü elinde bulunduran güçlü devletler teori kapsamında merkez (core) olarak tanımlanmaktadırlar. “Bu ülkeler güçlü, sanayileşmiş ve hayat standartlarının yüksek olduğu ülkelerdir. Güçlü bir yönetim sistemine ve demokrasiye sahiptir. Merkez

ülkeler sanayileşmenin getirisi olarak en çok kar getiren ürünleri üretmektedir. Teknoloji bu ülkelerdedir. Merkez ülkeler dış ticarette ise genellikle hammadde ithal eder ve pahalı sanayi malları ihraç ederler. Çevre ile merkez arasındaki bu farklılık eşitsiz mübadeleye neden olmaktadır. Eşitsiz mübadele ile merkezde toplanan sermeye bu ülkeyi daha çok zenginleştirirken sermaye kaybı yaşayan çevre ülkeyi daha da fakirleştirmektedir."[233]

"Bunun sonucunda güçlü olan merkez ülke zayıf olan çevre ülkeyi nüfuzu altına almaktadır. Merkez ülke elindeki gücün getirisi olarak oluşturduğu nüfuz ile çevre ülkeye kendi isteklerini izlemeleri gereken politikalar bazında empoze etmektedir. Merkez ülkenin çevre ülke üzerinde nüfuz kurmasının en önemli amacı sermaye akışının devamlılığını ve aktarılan sermayenin en üst seviyeye çıkmasını sağlamaktır."[234]

Dünya ekonomisinde merkez ve çevre ülkeler arasında bir işbölümünün yaratılması ve sürdürülmesi hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle bir dünya ekonomisinde toplumsal işbölümünün sınırları genişleyerek, çok sayıda kültürel alanı kaplamış ve dünya ölçeğinde bir işbölümü geliştirmiştir. Söz konusu iş bölümü, üretimi, merkeze özgü ürünlerin üretimi ve çevresel ürünlerin üretimi şeklinde bölerek merkez-çevre olarak kavramsallaştırılan belirli bir bölgesel dağılım yaratır. "Merkez-çevre ilişkisini kavramada "karlılık" (*profitability)* temel kavramdır. Merkeze özgü üretim süreçleri kısmi-tekeller tarafından kontrol edilen süreçleri kapsarken, çevresel süreçler rekabetçi süreçlerini kapsar. Kapitalist dünya-ekonomisi, merkez ve çevre arasında bir alışveriş mekanizmasını kapsar ve mübadele gerçekleştiğinde, çevrenin rekabetçi ürünleri zayıf konumdayken; merkezin kısmen tekelleşmiş ürünleri güçlü bir konumdadır. Sonuç olarak çevreden merkeze sürekli bir artı-değer akışı vardır."[235]

---

[233] Emre Aydilek, "Uluslararası İlişkilerde Bağımlılık Yaklaşımı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2011, s.86

[234] Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Çeviren: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayınları, 2005, s. 52-53

[235] Immanuel Wallerstein, *a.g.e.*, s. 51-52.

Dolayısıyla Kapitalist sistemdeki "çevre ile merkez arasında yaşanan sermaye aktarımı ve bu aktarımın hem sonsuz hem de sınırsız olması nedeniyle çevre ülke gelişmek için gerekli sermayeyi biriktirememektedir. Bu nedenle geri kalmışlık yaratan modern dünya-sistemi ayrıca çevreyi merkeze bağlı kılmakta ve iki grup arasındaki ekonomik ve politik güç farkının her geçen gün daha da artmasına neden olmaktadır."[236] "Merkez; verdiği borçlar, uluslararası örgütler, yaptığı yatırımlar, çevre ülkedeki aydınlar ve elit kesim ile çevre ve yarı-çevre ülkelerin kendisine olan bağımlılığının devam etmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu araçların yanı sıra doğal süreç içerisinde kapitalistleşemeyen ülkelere dayattığı serbest piyasa anlayışı ve küreselleşme söylemleri ile çevre ülkeyi daha kolay bir şekilde sömürmeye devam etmektedir."[237]

Şekil 3: Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Modeli Merkez-Çevre İlişkisi[238]

Bunun sonucunda merkezdeki kapitalist ülkeler az gelişmiş ülkelerin kaynaklarını ve pazarlarını çok uluslu şirketleri (Multi National Cooperations) aracılığıyla kontrol ederler. Ayrıca bu şirketler yaptıkları yatırımlarla hem bu ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirir hem de kapitalizmin egemenliğini daha fazla yaygınlaştırırlar. Bu şirketler ayrıca değerli madenlerin ve petrol gibi kaynakların

---

[236] Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği*, Çeviren: Murat Duran, vd., Kripto Kitaplar, Ankara, 2011, s.91-92
[237] Emrah Kaya, *a.g.e.*, s. 12–13
[238] United Nations: World Systems Theory, http://schoolworkhelper.net/united-nations-world-systems-theory/ (02.09.2018)

imtiyaz haklarını çok uzun yıllar boyunca satın almıştır. Bu ülkelere merkezden çoğunlukla eskimiş veya demode teknoloji transfer edilir ayrıca bu ülkelerin ellerindeki az miktardaki sermayeyi almak için de tüketim körüklenir ve bunun içinde pazar ve müşteri meydana getirilir.

Merkezdeki ülkelerin az gelişmiş ülkelere ihraç ettikleri somut olamayan diğer şeylere bakıldığında esasında sorunlu bir devlet mimarisini görmek mümkündür. Birçok az gelişmiş ülkede devlet kurumları özellikle ihtiyaca cevap vermeyecek şekilde bilinçli olarak kolonyal dönemin mirası olarak bırakılmıştır. Eğitim, sağlık, altyapı ve savunma gibi alanlarda kendi bünyelerinin aksine yapılanmaya gidilerek çözüm üreten değil sorun üreten alt birimler oluşturulmuştur. Bu ülkelerde sanayi veya teknolojik ürünler üretecek yapılar yerine hammadde veya tarım ürünleri üretecek tesisler kurulmasının teşvik edildiği görülür.

Bu durumda söz konusu ülkelerin ihraç ettikleri malların fiyatları düşük olurken aldıkları malların maliyetleri oldukça yüksektir. Bunun sonucunda bu ülkeler herhangi bir savaş veya çatışma içinde olmasalar bile ticari açıdan cari açık vermek durumunda kalırlar ve bu açıklar giderek arttığında merkezdeki ülkelere bağımlı hale gelmeye başlarlar. Esasında bu durum birçok yarı çevre içinde geçerlidir. Örneğin Türkiye özelinde durum incelendiğinde alınan ve satılan ürünlere bakıldığında Merkezdeki ülkelerden genellikle akıllı telefon, uçak, otomobil, makine gibi katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünleri satın alınırken satılan ürünler çoğunlukla makine parçaları, otomotiv montajı, konfeksiyon ve tarım ürünleri gibi katma değeri düşük ürünlerdir.

Başarısız devletlerde işleyen bu acımasız ve adil olmayan döngünün teorik zemini de merkez ülkelerde eğitim almış “entelektüeller” veya kendi kültürünü aşılayan kendi toplumunu küçük gören aydınlar tarafından yapılır. Bu amaçla eğitim sistemindeki az sayıdaki zeki öğrenci merkez ülkelerdeki eğitim kurumlarında burslu olarak eğitim aldırılır ve buralarda eğitim aldıkları yerlerin kültür ve değerleri

aşılanmak (endoktrinasyon)[239]suretiyle kendi ülkeleri aleyhine olumsuz düşüncelerle geri dönerler.

Görüldüğü gibi günümüzün hakim siyasi ve ekonomik sistemi olan kapitalizm başarısız devletler açısından büyük bir sorun oluşturarak söz konusu devletlerin başarısız olmalarına adeta davetiye çıkarmaktadır.

3.6.2. Kolonyal Miras ve Neo-Patrimonyal Yönetim Sistemi

Sömürgecilik, "bir milletin ve devletin başka bir milleti ve ülkeyi kendi devlet ve milletinin çıkarları doğrultusunda işletmesi, tekeline ve boyunduruğuna almasıdır veya başka bir deyişle elde ettiği o ülkenin her türlü imkânlarıyla insanların emeğinden yararlanarak kendine maddi ve manevi çıkarlar sağlamasıdır şeklinde tanımlamak mümkündür. Sömürgecilikte maddi çıkarlar yanında manevi çıkarlar da söz konusudur. Çünkü sömürgecilik maddi ve manevi çıkarlarla sömürgeci millete tarih boyunca üstün bir saygınlık sağlamış, onu gerek kendi ve gerekse başkalarının gözünde yüceltmiş, övülmüş, övünmüş sömürgeliyi ise aşağılamıştır. Sömürgecilik faaliyeti bir yandan sömürgeciye gurur ve manevi zevk kaynağı olurken sömürgelide ise derin bir aşağılık duygusunun gelişmesine yol açmıştır."[240]

İlk olarak Amerika kıtasının sömürülmesi ile başlayan sömürü faaliyetleri zamanla Asya ve Afrika kıtasına doğru genişlemiştir. Ancak sömürülen ülkelerin kaynakları ve potansiyel iş gücü doğrultusunda yapılan faaliyetler, bu faaliyetlere maruz kalan söz konusu ülkelerde telafisi mümkün olmayan acı tecrübeler meydana getirmiş ve günümüzdeki birçok sorunun temelini oluşturmuştur. Bunların başında başarısız devlet olgusunun genellikle bu bölgelerde görülmesi gelmektedir. Zira günümüzde başarısız devlet olarak nitelendirilen devletlerin bu kategoride olmasının en temel nedeni hiç kuşkusuz yaşamış oldukları bu kolonyal deneyimdir. Bir başka deyişle başarısız olarak kabul edilen bu devletlerin başarısızlığının nedeni uzun yıllar

---

[239] Endoktrinasyon, bir kişiye veya bit gruba görüş, düşünce ya da fikir aşılamadır. Başka bir deyişle kişilere istenilen davranışların ve inanışların, onların kişisel düşüncelerini yok sayacak ve mantıklı karar verme yeteneklerini yok edecek tarzda empoze edilmesidir. Bkz. Endoktrinasyon, http://toplummuhendisligi.com/endoktrinasyon/ (04.09.2018)

[240] Ahmet Gündüz, "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt 9, Sayı 25, 2016, s.764, ss.763-784

boyunca sömürge altında kalmış olmalarıdır. Bu konuda değerlendirme yapıldığında bu ülkelerin başarısızlığını açıklamak için genel olarak iki farklı bakış açısının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar;

1) **Ülkelerin sömürge döneminde kalma kurumlarla dekolonizasyon sürecinde yönetilmeye devam etmeleri:** Sömürgeciliğin sömüren devletler tarafından pahalı hale gelmeye başlamasıyla Asya ve Afrika kıtasındaki birçok devlet hazır olmadıkları halde kendi kendilerini sömürge döneminden kalma devlet kurumları ile yönetmeye çalışmışlardır. Ancak kolonyal sistemin mirası olan bu yapılar toplumun sorunlarını çözmek yerine ülke içindeki sorunları derinleştiren bir rol oynamış ve daha çok kendisini uzun yıllar sömüren Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Bağımsızlık sonrası yönetime gelen liderler ülkelerinin kalkınması yerine kendilerinin ve etrafındaki avanelerinin (yardakçı) zenginleşmesine uğraşmışlar ve toplumun büyük bir kesimine kamusal hizmet götürememişlerdir. Bu nedenle toplumla devlet arasında bir uyum sağlanamadığı için meşruiyet krizi yaşayarak başarısız konuma gelmişlerdir. Sömürgeciliğin dışa dönük doğası ve onun gerektirdiği bağımlılık, tekdüze ekonomilerin ve endüstrilerin gelişimine odaklanan zayıf devletlerin yaratılmasını kolaylaştırmıştır.

2) **Batı tarzı ulus devlet sisteminin bu ülkelerde standart olarak uygulanmak istenmesi:** Dekolinizasyon sürecinde birçok devletin ülkeyi yönetecek seviyede yetişmiş insan gücüne sahip olmadığını ve ülke içinde yeterince siyasal elitlerin de bulunmadığı için batı tarzı ulus devlet modelinin kurulamadığı görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerde yerel ve kabilesel bağların ön planda tutulması nedeniyle ulus inşa sürecinde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında en büyük etkenlerden biri ülke sınırlarının çiziminde etnik, dinsel ve kabile farklılık ve benzerliklerine dikkat edilmemiş olmasıdır. Bu açıdan bu ülkelerde tek bir etnik yapıya dayalı üst kimlik inşa edilememiştir.[241]

[241] Denis M. Tull, "A Reconfiguration of Political Order? The State of the State in North Kivu (DR Congo)." *African Affairs*, Volume 102, No 408, 2003, s.437, ss. 429–446. www.jstor.org/stable/3518745 (05.09.2018)

"Bu gerekçe ile aynı etnik gruba mensup, ancak savaş ya da başka nedenlerle, iki farklı devlet içerisinde yaşamak zorunda kalan grupların ya da toplulukların, yeniden sınırların belirlenmesi ya da bir devlet çatısı altında bir arada yaşama yönündeki isteklerini dillendirmeleri ifade edilmektedir. Literatüre bakıldığında, devletlerin bu istekler sonucu zayıfladığına ya da çökme eğilimi gösterdikleri yönünde herhangi bir bulguya rastlanmamaktadır. Ancak tartışmanın, sınırlar üzerine değil de, kültürel hegemonya ya da devletin kurucu üyeliği üzerine odaklandığı durumlarda ise, devletlerin ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları ve hatta çökme eğilimi gösterdikleri belirtilmektedir."[242]

Sömürge altında yaşayan devletlerin birçoğu ortalama 50–60 yıl bu durumda kalmalarına rağmen sömürgeciliğin etkilerini uzun yıllar iliklerinde hissettikleri söylenebilir. Bu ülkelerde sömürgeciliğin mirası genel olarak üç özellik taşımaktadır.

1) Yerli halk vatandaş olarak değil kabile veya aşiret reislerinin kulları olmuşlardır:
2) Devlet ikili bir yapı göstermiştir. Şehirlerdeki ve kırsal alandaki devlet farkı ortaya çıkmıştır
3) Despotik bir yönetim uygulanmıştır

Bu devletlerin bağımsızlıklarını hızlı ve beklenmedik bir şekilde kazanmaları ülke içinde yeni patrimonyal (neo-patrimonial) yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapı içerisinde kısa sürede siyasi ittifaklar kurma ihtiyacı ve siyasi partilerin şehirler dışında teşkilat kuramamaları, zorunlu olarak ulusal liderlerin yerel aşiretlerle işbirliği yapmalarına neden olmuştur. Aşiret ileri gelenleri, dini ve diğer yerel liderler korumacı-kayırmacı etkileşim kullanarak liderin partisine bağlanmış yerel seçmenler ise ittifak yapılan şahsiyetle özdeşleşmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu ülkelerde yapılan politika sınıflardan çok kişiler etrafında oluşmuştur. Siyasi mücadelelerde kazanan her şeyi (winer takes all) ilkesi geçerli olmuş rakiplere hiçbir şey bırakılmamıştır. Korumacı-kayırmacı ilişkilerin doğası gereği yönetim kadroların sık değişiklikler yaşanmış ve bürokratik kapasite zayıf

[242] Gös. yer.

kalmıştır. Ayrıca ülke kaynakları uzun vadeli kalkınmayı sağlayıcı şekilde kullanılmamıştır.[243]

Patrimonyalizm, "iktidarın geleneklere uygun olarak elde edilip kullanıldığı, merkezi otoritenin korumacı ve devlet baba (paternalist) rolünü üstlendiği ve mülkiyetin egemen gücün kişiliğiyle temsil edildiği merkeziyetçi-bürokratik bir toplumsal-siyasal örgütlenme modelidir. Yönetsel düzeyde patrimonyal devlet hükümdarın mutlak hâkimiyetine dayanır; devlet kademeleri ise hükümdarın kişisel tercihi doğrultusunda dağıtılır. Patrimonyalizmde yönetenle yönetilenler arasındaki siyasi ve idari ilişkilerin tamamı kişisel ilişkilerdir. Özel ve resmi alan arasında ayrım yoktur."[244]

Sonuç olarak, neopatrimonyal devlet sisteminin, güçlü ve işleyen bir güvenlik sistemine sahip olması nedeniyle, diğer kriterler açısından zayıf ve isteksiz olsa da, istikrarı ve düzeni sağlamada başarılı olduğu söylenebilir. "Ayrıca meşruiyeti temsil eden iktidar aracılığıyla da, devletin çevreye ve dışarıya karşı meşru olduğu hissi verilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu devlet sisteminde, hem kamu yönetim kapasitesinin düşük olması, hem merkez çevre ilişkisinin kurumsallaşmaması ve böylece de patronaj ilişkilerinin geniş bir kullanım alanı bulması sonucu, bu devletler güçlü devletten ziyade zayıf devlet sınıflandırması içerisinde değerlendirilmektedir."[245]

Kolonyal mirasın bir yansıması olarak topluluklar arası etnik, dini ve dilsel farklılıkları gözetmeksizin, dış sınırların stratejik çizimi ve yeniden çizilmesi, devlet içi ve ülkeler arası çatışmaları körüklemiştir. Buna göre devlet kırılganlığı / başarısızlığı (iç çatışmaların doğrudan bir sonucu olarak ve devlet kapasitesinin yetersizliği olarak), büyük ölçüde, piyasalara ve kaynaklara daha kolay erişim için çizildiğinden sömürgeci ülkelerin bu devletlerin içindeki etnik ve dini hizipleşmeden

---

[243] Matthew Lockwood, *The State They're In: An Agenda for International Action, on Poverty in Africa*, ITDG Publishing, London, 2005, s.70

[244] Gero Erdmann, Ulf Engel, "Neopatrimonalism Revisited-Beyond a Catch-All Concept", GIGA Working Papers, 2006, http://www.giga-hamburg.de/woekingpapers (06.09.2018)

[245] Gulise Gökçe, "Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11, s. 349, ss. 343-359.

ve ekonomik geri kalmışlıktan ve post-kolonyal savaşlardan sorumlu olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca dekolonizasyon sürecinde yönetimin eski sömürgeci devletlerle ittifak içinde bulunan siyasal elitlere verilmesi sömürgecilik sonrasında neopatrimonyal yönetimlerin oluşmasının önünü açmıştır. Zira bu seçkin gruplar, ülkeleri genellikle bir demir yumrukla yöneterek siyasal sürece egemen olmuşlardır. Siyasi ve sosyal iktidarın eşit olmayan dağılımı, kitlelerin geri kalanını el emeği olarak kullanan ve yıkıcı bir devletin oluşumuna yol açmış, bu da sömürge sonrası dönemde sivil diktatörlüklere yol açmıştır.[246]

Bu kapsamda yeni-patrimonyal yönetimlerin çoğunlukla Afrika'da, Asya'nın ve Latin Amerika'nın bir bölümünde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarz yönetimler birbirinin aynısı olmasa da genel olarak sömürgeciliğin karakteristik özelliklerini göstermektedir. Dolayısıyla bu devletler kesinlikle modern ulus devlet tarzında devletler değildi. Bu devletler daha çok paternalistik özelliklere sahip imparatorluk, sultanlık gibi geleneksel devlet formunda devletlerdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllık bir dönemde sömürgeciler sömürgelerde her köşeye ulaşabilecek yasal-rasyonel bürokrasiler inşa etmeye çalıştırlar. Bu çabanın gerçekleşmesi ve böyle bir yönetim kültürünün yerleşmesi için zaman çok kısa olduğu gibi tahsis edilen kaynaklarda yetersizdi. Bağımsızlıktan sonra bürokrasinin Afrikalılaştırılması ve otoriter yönetimlerin kurulması ile bürokrasi genişlerken aynı zamanda gayri resmi ilişkilerle üstten ve alttan rakip olarak kabul edildi ve ele geçirildi. Böylece Afrika'da ve Asya'nın bir bölümünde devlet, hemen her zaman patrimonyal ve yasal-rasyonelin karışımı melez bir biçimi olarak şekillendi ve başlangıçtan itibaren başarısızlığı mahkûm edildi.

3.6.3. Kurumsal Kapasite Eksikliği ve Devlet Başarısızlığı

"Devletin temel işlevleri tartışmalı olmakla birlikte bu işlevlerin genelde düzen/güvenlik, meşruiyet/hukukun üstünlüğü ve refah olduğu belirtilmektedir.

[246] Michael Bernhard – Christopher Reenock – Timothy Nordstrom, "The Legacy of Western Overseas Colonialism on Democratic Survival," *International Studies Quarterly*, No 48, 2004, s.229-230, ss.225–250.

Devletin bu temel işlevleri yerine getirebilme düzeyi, devletin devletliliğinin ya da devlet olmanın gereklerini sağladığının bir göstergesi olarak ele alınmaktadır."[247]Bu işlevleri yeterince yerine getiremeyen devletler, "kırılgan ya da başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir Devletlerin başarısı ya da başarısızlığı ise, devlet kapasitesi olgusu üzerinden belirlenmektedir. Bu açıdan devlet kapasitesi kavramı, bir devletin devletlilik düzeyini ortaya koyması nedeniyle devletin geleceğini ve meşruiyetini belirleyen temel faktör olarak ortaya çıkmaktadır."[248]

Burada kurumsal kapasiteden kast edilen siyasal rejiminin ne olduğundan çok devletin kendinden beklenen kamu hizmetlerini sunması, bu bağlamda; ülkenin tamamında otorite tesis ederek iç ve dış güvenliği sağlaması, yargı, eğitim, sağlık, ekonomik refah, kalkınma, istihdam, yer altı ve yer üstü kaynaklarının işlenmesinin düzenlenmesi öne çıkar. Devletin kurumsal yapılanması ile altyapı yatırımlarının planlanması ve hayata geçirmesi, elektrik, su, ulaşım gibi temel hizmetleri etkinlikle yürütmesi amaçlanır. Söz konusu bu işlemleri yapabilmek için devlet bakarken adalet, eşitlik, evrensel insan hakları ve hukukun üstünlüğüne riayet ederek Weber'in tanımladığı bürokratik yapıyı da içerecek bir teşkilatlanmaya gider. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki ayrım ve denge gözetilerek (güçler ayrılığı) profesyonel, şeffaf, hesap verebilir, hukuka uygun çalışan, esnek, doğru karar veren, hızlı hareket eden bir yapı amaçlanır. Meclisler, mahkemeler, bakanlıklar, müdürlükler, kurum ve kuruluşlar, yarı özerk ve özerk yapılar, merkezin taşra bağlantıları ile yerel yönetimleri kapsayan sistemler sistemi devasa bir örgütlenme ortaya çıkar.[249]

Genelde devlet kapasitesi kavramını tanımlama girişiminde iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bunlar, devlet merkezli ve karşılıklı etkileşimsel yaklaşım olarak ayrılmıştır. "Devlet merkezli yaklaşım açısından devlet kapasitesi, politika belirleme ve bunları her koşulda uygulama/uygulatma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda devlet kapasitesi kavramı, devletin hukuki yetkilerinden ve kaynaklarının (askeri, ekonomik/mali/teknolojik, beşeri)

[247] Jennifer Milliken–Keith Krause,"State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies", Development and Change, Volume 33, No 5, 2002, *a.g.e.*, s.756, ss.753-774,
[248] Gulise Gökçe, *a.g.e.,* s.349
[249] Oktay Bingöl, *a.g.e.,* s.139-141

toplamından oluşan kapasitelerini yönetme kabiliyeti anlamında kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın hareket noktasını, devletin meşru güç kullanma hakkı oluşturmaktadır. Bu bağlamda güçlü bir devlet kapasitesinden bahsedebilmek için, öncelikle, devletin güçlü politika üretme ve kararları uygulama ve bunun için yeterli mali kaynak oluşturma kapasitesine sahip olması gerektiği varsayılmaktadır."[250]

Karşılıklı etkileşimsel yaklaşıma göre ise "devlet, toplumdan bağımsız değildir; her ikisi arasında bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bu durum "toplum içinde devlet" olarak nitelendirilmektedir. Bu kavramlaştırmada devlet, bir yandan farklı çıkarlar ve önceliklere göre dikey ve yatay olarak bölümlenmiş, diğer yandan çok çeşitli kuruluş ve örgütler (aile, siyasi partiler, uluslararası şirketler, etnik ve dini topluluklar, sivil toplum kuruluşları, sosyal kuruluşlar) üzerinden toplumla bağlanmış ve topluma yerleşmiştir."[251]Bu açıdan devlet, "toplumun karşısında ve ondan bağımsız bir yapı değildir; analitik açıdan toplumla iç içe geçmiş ve birbirlerini karşılıklı etkileyen kurallar ve kurumlar bütünüdür. Bu bağlamda devleti, toplumla çeşitli düzlemde etkileşimde bulunan değişik kurumlar ve örgütler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Ya da devlet, toplum üzerinde değil, toplumla karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve böylece gücünü doğrudan "meşru güç kullanma tekeline" dayandıran değil, varlığını ve meşruiyetini toplumsal aktörlerle işbirliği üzerine inşa eden bir yapıdır."[252]

Bu devasa yapıların, vatandaşlarının temel haklarını garantiye alması beklenir. Bu haklar içinde şüphesiz ki en önemlisi yaşam hakkı ve özgürlük alanının genişletilmesidir. Bu hakkı garanti altına almak için ve insan-toplum odaklı bir resmi güvenlik sektörü gerekir. Resmi güvenlik sektörünün, ekonomi, eğitim, sağlık vb. sektörler oranla öne çıkmasının temel nedeni de yaşam hakkı ve özgürlüklerle doğrudan ilgili olmasıdır. Bir ülkenin ordusu, polisi, yargısı, istihbarat birimleri ile bunları sevk ve idare eden, kaynak sağlayan, denetim ve gözetime tabi tutan

[250] Gulise Gökçe–Orhan Gökçe, "Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (GÜİİBF) Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2015, s.5, ss.1-34
[251] Gulise Gökçe–Orhan Gökçe, *a.g.e.*,s.5-6
[252] Gulise Gökçe–Orhan Gökçe, *a.g.e.*,s.5-6

kuruluşları güvenlik sektörü oluşturur. Bu sektör, hizmet etmesi gereken insan ve toplumu tehdit olarak görüp, devleti ve onun yöneticilerine korunacaklar olarak davranarak başarısızlıkta pay sahibi olur. Zayıf ve başarısız devletlerin tamamında güvenlik sektörü etkinliğini, hukukiliğini ve insan-toplum odaklılığını kaybetmiştir.[253] Zaten bir devletin sadece şiddete başvurarak güvenlik sağlaması (toplumu sindirmesi) görünüşte o devleti vatandaşlar üzerinde güçlü gösterirken gerçekte ise bu durum o devletin baskıcı yanını ortaya koymakta ve devletin başarısızlığının bir simgesi olmaktadır. Sonuç olarak bir devlet vatandaşlar üzerinde ne kadar az güç kullanırsa o derece meşruiyet sağlar ne kadar çok güç kullanırsa o derece meşruiyet kaybına uğradığını söylemek mümkündür.

3.6.4. Toplumsal Eşitsizlikler ve Ayrımcılığın Başarısız Devletlere Etkisi

Kimlik, "kişinin bir insan olarak kendini tanımlayan temel nitelikleri anlaması gibi hususları gösterir ve kısmen tanınma veya tanınmama, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanıması yoluyla biçimlendirilir. Dolayısıyla çevredeki insanların veya toplumun onlara kendileriyle ilgili aşağılanan, hakir görülen bir imaj yansıtmaları halinde, insanların veya grupların zarar görmeleri söz konusu olabileceği gibi, tanınmama yahut yanlış tanınma, insanı gerçeği yansıtmayan ve çarpıtılmış bir kimliğe hapsederek baskıya dönüşebilir."[254]

Bir kimlik sahibi olmanın, birtakım gereksinimleri karşıladığı kabul edilmektedir. Kimliğin karşıladığı kabul edilen ait olma ve farklı olma gereksinimleri birbirinin zıddı gibi görünebilir. Kişiden kişiye veya kişilerin yaşamlarının değişik evrelerine göre bu gereksinimlerin biri daha çok ön plana çıkabilir. Kişilerin birden fazla kimliği olduğu için de bu farklı kimlikler farklı ihtiyaçları karşılar. Kişilerin farklı olma gereksinimleri, çoğunluk kimliklerine kıyasla azınlık kimlikleri tarafından karşılanır. Bunun nedeni ise, adı üzerinde azınlıkların sayıca çoğunluklardan az olmalarıdır, bu sebepledir ki azınlık kimliklerinde farklılıklar

[253] Oktay Bingöl, *a.g.e.,* s.139-141
[254] Selçuk Erincik, "Kimlik ve Çok Kültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 2011, s. 222, ss. 219-241

vurgulanır.[255] Bu durum genel olarak toplumlarda kimlik parçalanması denilen soruna neden olmaktadır.

Kimlik parçalanması, toplumsal uyumun oluşturulmasında hayati öneme sahip işbirliği, güven, mütekabiliyet ve müşterek refahın olumlu etkileşiminin bulunmadığı kırılgan yapılarda ortaya çıkmaktadır. Genellikle keyfi olarak çizilmiş sınırlara dayalı etnik gruplar, bunun sonucu ortaya çıkan siyasi kimlik parçalanması ve zayıf ulusal kurumlar birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu faktörler, devletin meşruiyetini, kişiler arası güveni ve güçlü yönetim sisteminin oluşumunu olumsuz olarak etkilemektedir. Bu kapsamda etnik, dinsel, sınıfsal açıdan görülen dışlama başarısız devletlerde ortaya çıkan çatışmanın önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Ülke içinde herhangi bir açıdan kendisini dışlanmış hisseden gruplar devlete karşı mücadele etmeye başlamaktadır.

Bununla birlikte eşitsizliklerin bazı çeşitlerinin, başarısız devletler bağlamında dikkatle üzerinde durulması gerekmektedir. Yatay eşitsizlikler genel anlamda kültürel olarak tanımlanan gruplar arasındaki eşitsizliklerdir. Bu varsayım, gruplar arasındaki kültürel farklılıkların ekonomik ve siyasi farklılıklarla örtüştüğü durumlarda derin hoşnutsuzlukların ortaya çıkabileceği, nihayetinde şiddete dayalı çatışmaların patlak vereceği anlamına gelir.[256]

Yatay eşitsizlikler ile kitlelerin siyasi mobilizasyonu arasındaki ilişkiyi vurgulayan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. "kategorik eşitsizlikler", cinsiyet, ırk, etnisite, vatandaşlık statüsü veya kırsal-kentli temelinde ortaya çıkan grup eşitsizlikleri demektir.[257] Toplumsal kategoriler kendi başlarına çatışma kaynağı oluşturmazlar. Sömürü ve istismar gibi olgularla bir arada eşitsizliklere neden olur. Bunun yanında kültürel hatlarda ortaya çıkan yatay eşitsizlikler daha farklıdır. Gerçekte de yatay eşitsizlikler, kişiler veya aileler arasındaki gelir ve tüketim

[255] Nuran Hortaçsu, *Ben, Siz, Biz, Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası ilişkiler*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.22-24
[256] Grahan K. Brown – Franches Stewart, "The Implications of Horizontal Inequality for Aid", CRISE Working Paper, No 36, University of Press, Oxford 2006.
[257] Charles Tilly, *Durable Inquality*, University of California Press., California 1998.s.8.

eşitsizliğini vurgulayan dikey eşitsizlikten farklı olarak ortak kimlikler etrafında oluşmuş gruplar arasındaki eşitsizliklerdir. Bu tür eşitsizliklerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel statü boyutları vardır. Her bir boyut çok sayıda özellik içerir. Bu özelliklerin önem ve önceliği ise toplumdan topluma değişir.[258] Yatay eşitsizliklerin farklı boyutları birbirlerini etkiler ve derinleştirir. Örneğin ekonomik eşitsizlikler siyasi eşitsizliklere yol açar, yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ekonomiyi kötüleştirir. Sosyal boyutta düşünülen eğitim eşitsizlikleri ekonomik eşitsizliklere neden olur ve onlardan etkilenir.

Ayrılıkçı çatışmalarda ise etnik farklılıklarla bir arada olan bölgesel eşitsizliklerin özellikle kışkırtıcı olduğu görülmektedir. Etnik grupların belirli bölgelerde yoğunlaştığı ülkelerde bu durum daha açık olarak görülür. Burada önemle vurgulanması gereken husus, grupların gerçek ve ölçülmüş yatay eşitsizlikten ziyade algıyla hareket etmeleridir. Algılar ise liderler, medya, akademisyenler ve kanaat önderleri tarafından yaratılmaktadır. Bazen bir bölgeyi kalkındırma adına açıklanan seçim projeleri ve aşırı abartılı olarak başlatılan küçük ve normal yatırım projeleri yatay eşitsizlik algısına katkı yapmaktadır. Kimliklerin siyasette oya dönüştürülmesi için bölgesel partiler ve liderleri gerçek dışı söylemlere başvurarak, gerçeklikle bağdaşmayan durumlarda istedikleri algıyı kolaylıkla yaratmaktadırlar.

3.6.5. Coğrafyanın Başarısız Devletlerin Başarısızlıklarına Etkisi

Coğrafi özellikler, şüphesiz ki sadece medeniyetlerin kurulmasında değil, "milletlerin siyasi, ticari, askeri, kültürel ve sosyal yönden gelişmelerine ve hatta bulundukları coğrafyada söz sahibi olmalarında da etkili olmuştur. Verimli tarım alanları, boğazlar, önemli ticaret yolları, su kaynakları, sıcaklık ve yağış şartlarının uygun olması gibi hususlar, tarih boyunca devamlı ülkelere avantajlar sağlamıştır."[259] Bununla birlikte iklim özellikleri, yükseltiler, engebeler ve derin vadiler meşruiyet ve otorite tesissiyle kamusal hizmetlerin sunumunu etkilemektedir. Sert karakterli

[258] Arnim Langer - Frances Stewart, "Horizontal Inequalities and Violent Conflict: Conceptual and Empirical Linkages", *CRPD Working Paper No 14*, Leuven Belgium, 2013, s.3; Frances Stewart, World Development Report 2011 Background Paper: Horizontal Inequalities as a Cause of Conflict-*A Review of CRISE Findings*, World Bank, 2010.s.2

[259] Ali Demirci, "Küreselleşen Dünyamızda Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 12, 2005, s.4, ss.1-16

yükselti ve çöküntülerden oluşan, tarıma elverişsiz toprakları bulunan, ulaşım ve iletişimin güçlükle sağlandığı coğrafyalardaki ülkelerin ağır sorunlarla yüz yüze kaldıkları ve ilgili devletlerin başarısızlıklarında coğrafyanın etkili olduğu görülmektedir.

Genel olarak benzer coğrafi özelliklere ve iklime sahip ülkelerin benzer özellikler gösterdiği görülmekle birlikte zaman zaman farklılıklarında ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Afganistan ve İsviçre genel hatlarıyla engebeli ve dağlık iki ülke olarak birbirine benzemektedir. Ancak bulundukları çevre itibariyle bu iki ülke taban tabana zıtlık göstermektedir. Zira Afganistan için bu dağlık özellik başarılı bir devlet olma noktasında bir sorun teşkil ederken İsviçre için bu dağlık özelliği turizm ve hayvansal ürün üretimi için bir fırsat olarak değerlendirilmekte ve ülkenin gelirlerinin artmasına ve markalaşmasına fırsat vermektedir. Bu durumun oluşmasında coğrafya kadar komşularında etkili olduğu görülmektedir. Çünkü Afganistan'ın komşuları olan ülkelerde tıpkı Afganistan gibi kırılganlık sorunuyla karşılaşmakta ve başarısız devlet kategorisinden bir türlü çıkamamaktadır. Diğer taraftan Avrupa kıtasında olup ta denize kıyısı dahi olmayan İsviçre başarılı komşularının da etkisiyle en başarılı devletler kategorisinde yer almaya devam etmektedir.

Esasında bu yönüyle coğrafya devletlerin kaderini belirleyen bir durumdur. Çünkü coğrafya bir devlete komşularını seçme hakkını vermez. Bir başka deyişle devletler komşularını seçme hakkına sahip değillerdir. Örneğin başarısız devletlerden biri olan Bangladeş, Pakistan veya Myanmar ile komşu olmak istemediğini Almanya ve Fransa ile komşu olmak istediğini ifade etme şansına sahip değildir. Mecburen her ülke kendi komşuları ile bir arada olmak şansızlığını yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Kısaca belirtmek gerekirse bazı ülkeler şanslıdır, sorunsuz komşularla yaşarlar. Diğerleri ise "kötü komşularla karaya sıkışmışlık" tuzağına düşerler.

Karaya sıkışmış ülkeler doğal olarak diğer ülkelerden ziyade komşularıyla ticaret yaparlar, komşularında iyi pazar şartlarının bulunmaması ise ekonomik

büyümeleri için sorun oluşturur. Komşular ihraç ürünlerini satın almak istemediğinde veya satın alamadığında büyüme imkânları sınırlanır. Bu nedenle kötü komşulardaki düşük ekonomik büyüme karaya sıkışmış ülkeler için mali olarak zararlı olur. Büyüme oranı bir ülkedeki yönetimin kalitesinden doğrudan etkilenir. Kötü yönetim ve yanlış ekonomik politikalar büyüme üzerinde negatif etki yaratır, sonuçta karaya sıkışmış komşu ülkenin büyüme oranını da olumsuz etkiler.

Esas olarak coğrafi faktörlerin ulus inşa sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre ülkenin düz bir coğrafyaya sahip olması ve ulaşım imkânlarının gelişmiş olmasının alt kimliklerin benzeşmesine imkân vererek belirli bir kimlik üzerinde devlet kurulmasına pozitif etki ettiği görülmektedir. Buna karşılık engebeli ve dağlık ülkelerde ortaya çıkan zorluklar bir taraftan devletin tüm ülke üzerinde egemenlik kurmasını zorlaştırırken diğer taraftan ülke içerisindeki alt kimliklerin gelişmesine imkân vererek olası ayrışma ve düşmanlıkların çıkmasına neden olmaktadır. İklim ve arazi şartlarının zorlu olduğu yerlere devlet yeterince alt yapı yatırımı götürememekte, eğitim, sağlık ve adalet gibi temel hizmetleri götürmede zorluklar yaşamasına neden olurken ülke üzerinde tam anlamıyla otorite tesis etmesini de zorlaştırmaktadır. Bu durum siyasal iktidarın meşruiyetini de etkilemektedir. Zira dağlık yerlerde ulaşım olduğundan devlet ve özel sektör açısından yatırımlar cazip değildir. Bu bölgelere özel sektör ilgi göstermez, yatırımı güvenli ve karlı görmez. Devlet yatırımları ve büyük teşvikler ise sürdürülebilirlik sorunuyla yüz yüze kalır. Örneğin Afganistan'da uzun yıllardan beri tam anlamıyla devlet otoritesinin tesis edilememesinde en önemli faktörlerden biri ülkenin dağlık coğrafik yapısıdır.

Ortak kimlik inşasının zor olduğu coğrafyalarda yaşayan gruplar kıt kaynaklar yüzünden şiddetli çatışmalarla yüz yüze kalırlar. Örneğin su kaynaklarının veya tarım yapılabilir toprakların az olduğu Afrika ve Asya'daki bazı yerlerde kıt su kaynakları ve tarım arazileri ülke içinde veya devletler arasında çatışmaların yaşanmasında önemli role sahiptir. Zira geniş çöllerle kaplı veya verimsiz tarım topraklarına sahip ülkelerin temel sorunu kuraklık; sonrasında kıtlık ve açlık felaketleridir. Nehir kenarlarına sıkışmış az miktardaki tarım alanları nüfusun

tamamını beslemeye yetmez. Kurak geçen mevsimlerde mevcut tarım alanları da ürün vermez, açlık, göç ve çatışma başlar. Etiyopya, Uganda, Sudan, Güney Sudan, Somali gibi başarısız devletlerde görülen bu durum medyaya yansıyan insanlık dramları ile zaman zaman uluslararası toplumun gündemine gelmektedir.

Coğrafyanın devletlere olan etkilerinden biri de doğal kaynak zenginliği veya yoksunluğudur. Bazı ülkelerin topraklarında yer altı ve yer üstü doğal kaynak yoktur. Bu ülkeler doğal kaynaklarda dışa bağımlı yaşarlar. Petrol, doğal gaz ve kıymetli madenleri bulunan madenler, çoğu durumda daha şanslıdır. Ancak bu tür ülkeler de doğal kaynak tuzağına düşme riskiyle karşı karşıya kalırlar. Bunun yanında özellikle doğal kaynak zengini veya üreticisi başarısız devletlerde görülebilen bazı sorunlar bulunmaktadır. "Bunlar;

1) "Enerji zengini ülkelerin büyük bir kısmı istikrarsızlıkla mücadele etmek durumundadır.
2) Petrol gelirlerinin ödeme dengelerini etkilemesi ve kalkınmayı durdurarak diğer sanayi kollarının da göreceli olarak zayıflaması durumundan (Hollanda hastalığı) pek çok doğal kaynak zengini ülke muzdariptir."[260]
3) "Yeni bağımsız olan, savaş ya da büyük bir toplumsal kargaşa atlatan ve petrol ihraç etmeye başlayan ülkelerdeki yöneticilerle alana hakim şirketler arasındaki görüşmeler sonucu bu devletler çok dezavantajlı şartlar içeren anlaşmalar imzalamak zorunda kalabilmektedirler
4) Üretici ülkeler herhangi bir kaza sonucu ya da istihsal sırasında ortaya çıkabilecek bir felaketle karşılaşabilmekte, böylece çevresel sorunlara maruz kalmaktadırlar.
5) Fiyattaki ani değişmeler ekonomilerini zor duruma sokabilmektedir."[261]
6) "Petrol gelirleri devlet liderlerine meşruiyetini seçimlerden ziyade satın alarak sağlama imkânı verdiği için kaynak zengini ülkelerde otokratik yönetimlere daha sık rastlanabilmektedir."

[260] Sam Raphael–Doug Stokes, "Energy Security", *Contemporary Security Studies*, II. Edition, Editor: Alan Collins, Oxford University Press, New York 2010, s. 385, ss.378-393

[261] Macartan Humphreys, Jeffrey D. Sachs, and Joseph E. Stiglitz, What is The Problem with Natural Resource Wealth? Essential Readings in World Politics, Escaping The Resource Curse, 4th Edition, 2011, s.4-9

7) "Ülkelerdeki liderlerin demokrasi dışı yöntemlerle konumlarını sağlama alma çabaları, gelir dağılımındaki eşitsizlik, istikrarsızlıkla ve olası diğer sorunlarla birleşerek çatışmaya dönüşebilmektedir. Silahlı çatışmaların ortaya çıkması, mevcut altyapının tahribini ya da daha da kötüsü bunların savaşan grupların ya da IŞİD gibi terör örgütlerinin eline geçmesi sonucunu doğurmakta, çatışmaların çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Ortaya çıkan tablo, zenginlik potansiyeline sahip olan ülkelerin kaynaklarını savaşlara akıtmasına ve görece zayıflamasına neden olabilmektedir."[262]

Kaynaklar üzerinde yapılan iç rekabetin dışarıdan müdahale ile kızışması da sık görülen bir durumdur. "Ortaya çıkan istikrarsızlık ortamında terörist grupların türemesi ya da yerleşmesi, fosil yakıtları kayıt dışı kullanarak kendine mali destek temin etmesi ve biraz güçlenmesi durumunda dış devletlerden destek alması gibi olaylar da enerji savaşlarının hem nedenini hem de sonucunu oluşturmaktadır. Böyle savaşların sonucunda ortaya çıkan savaş efendiliği (warlordism), darbeler, ayrılan ya da ayrıldığını iddia eden devletler, dışarıdan askeri müdahaleyle gelen geçiş süreçleri ya da halk ayaklanmaları gibi sorunlar yaşanabilmektedir."[263] Bunun sonucunda kaynak zengini ülkeler ya yeterince üretim yapamamakta ya da enerji arzında sorun olduğundan ihracat miktarlarını azaltmak durumunda kalmaktadırlar. Güncel bir örnek olması bakımından Venezuala bu şekilde petrol denizinin üzerinde olmasına rağmen ülke petrolü çıkaramamakta veya dünya piyasasına sunanamaktadır.

Genel olarak bir ülke iç savaşın içindeyse veya önceden iç savaş yaşamış ise çevresindeki diğer ülkeler için kötü komşu haline gelir. Bu nedenle uluslararası sistemde devletlerin komşularının durumu oldukça önem taşımaktadır. Zira devletlerin kendi güvenliklerini bozan en önemli faktörlerden biri komşu devletlerin içindeki güvensizlik ve çatışmalardır. Bu bakımdan devletler komşuları pahasına sağlamaya çalışmaları ve devletlerin birbirleri ile çıkarları doğrultusunda ilişkilerde bulunması, devletlerarası güç mücadelesinin doğmasına sebep olmaktadır.

---

[262]Sam Raphael–Doug Stokes, *a.g.e.*, s. 385

[263] Philippe Le Billon, The Geopolitical Economy of 'Resource Wars', Geopolitics, Volume 9, No 1, 2004, s.16, ss.1-128, DOI: 10.1080/14650040412331307812

İç çatışma yaşayan bir ülkenin öncelikli olarak ulaştırma alt yapısı bozulmaya başlar ve o ülkenin ekonomik büyümesi düşme eğilimi gösterir veya en iyi olasılıkla çok yavaşlar. Özellikle karaya sıkışmış bir ülke, komşusu da karaya sıkışmışsa onun açısından kötü komşudur. Çünkü ihtiyaç duyduğu denize, ulaşımı sağlayamaz. Zira karaya sıkışmış ülke mallarını kolaylıkla ihraç edemediğinde ticareti ve ekonomisi zarar görür. Kötü komşulara sahip olan karaya sıkışmış ülkeler, diğer faktörlerin etkisiyle kısır döngüye girerler. Karaya sıkışmışlığı değiştiremezler ve komşu ülkelerdeki durumu değiştirmek için yeterli olanaklara sahip olamazlar. Refah seviyesi olarak dünyada en alt kategoride bir milyar insanın yaşadığı ülkelerin % 30'u zengin doğal kaynakları olmayan, kötü komşularla sahip ve yoksulluğa batmış ülkelerdir.[264]

Coğrafya, ülkelerin jeopolitik konumlarını ve jeopolitik değerlerini de belirler. Jeopolitik değer dört şekilde ortaya çıkabilir.[265]

1) **Kaynakların üzerinde bulunma:** Bir ülkenin dünya üzerinde talep gören doğal kaynaklara sahip olması o ülkeyi jeopolitik olarak önemli bir ülke haline getirmektedir. Jeostratejik özellikleri itibarıyla nadide bir konuma sahip olan Ortadoğu ülkeleri, söz konusu özelliklerinin avantajlarından çok dezavantajları ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Kadim siyaset geleneği, zengin doğal kaynakları ve çoklu kültürel yapılarını kurumsal bir devlet yapılanması, güçlü bir ekonomi ve müreffeh bir toplumsal hayata tahvil edemeyen Ortadoğu ülkeleri otoriter-baskıcı yönetimler, oldukça adaletsiz bir gelir dağılımı ve yüksek işsizlik ile etnik ve dini temelli mikro-kültürel çatışmalar içinde adeta istikrarsızlığın tarihini yazmaktadırlar.[266] Kaynak zengini ülkelerdeki petrol ve doğalgaz arzının sürekliliğini sağlamak için petrol ithal eden büyük devletler istikrarı bozmamak için anti-demokratik rejimlere destek verebilmektedirler. Zengin kaynaklardan elde edilen dış rant

[264] Oktay Bingöl, *a.g.e.,*s.109-110
[265] Oktay Bingöl, *a.g.e.,*s.110-111
[266] Emre Saygın–Tahsin Yamak, Küresel Sistemde Devletlerarası Ekonomik Rekabetin Belirleyicileri: Körfez Ülkeleri İçin Bir İnceleme, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2017, s.16, ss.13-48

gelirinin çok az bir kısmının bile halka dağıtılması rejimlerin ömrünü uzatır. Ancak bu devletlerin bir kısmı doğal kaynak, kötü yönetim ve nihayetinde çatışma tuzağına düşer veya düşürülür. 2011 yılında Libya'nın düştüğü durum budur. Petrol ve doğal gaz, Libya'nın jeopolitik değerini fazlasıyla artırmıştır. Ancak aynı oranda da Libya istikrarsız bir ülke olmuştur.

2) **Kaynakları kontrol eden bölgelerde bulunma:** Bazı ülkeler ise jeopolitik değerlerini kaynaklar üzerinde oturmaktan ziyade bu bölgelere yakın olmaktan alırlar. Türkiye'nin önemli sayılabilecek ve bugün para eden doğal kaynağı yoktur. Ancak Hazar Havzası'na, Doğu Akdeniz'e ve Orta Doğu'nun zengin kaynaklarına yakındır. Burada ortaya çıkan jeopolitik değer Türkiye'ye fırsatlar kadar riskler de sunar.
3) **Ticaret yolları üzerinde bulunma:** Doğal kaynak zengini ülkelerle tüketici ülkeler arasında yer alan, kendisi de hem tüketici hem de kaynakları olmayan ya da sınırlı miktarda üretim yapabilen örneğin Türkiye gibi transit ülkeler de bulunmaktadır ki bunlar için de konu farklı açıdan ele alınabilir. Bu ülkeler petrol zengini ülkelerle petrol tüketici ülkeler arasındaki coğrafi konumlarını transit ülke olarak jeo-ekonomik bir avantaja dönüştürmüşlerdir. "Transit ülkeler enerji zengini tek bir ülkenin yanındaysa o ülkeye bağımlı olması kaçınılmazken, etrafında pek çok doğal kaynak zengini ülke varsa bağımlılık gibi bir sorunu olmaması ve çeşitli kaynaklardan beslenebiliyor olması gerekir. Transit ülkelerin maruz kaldıkları istikrarsızlık iletim hatlarını tehlikeye sokmakta, hatta terörist gruplar tarafından iletim hatlarına yönelik sabotaj ve saldırılarla uğraşmak durumunda kalabilmektedirler."[267]
4) **Büyük güçlerin birbirini kontrol etmesini, çevrelemesine, tehdit etmesine elverişli gölgelerde bulunma:** Birçok ülke kritik bölgelere yakınlıklardan büyük güçlerin arasındaki mücadelenin kurbanı olurlar. Afganistan'ın durumu tipik bir örnektir. Afganistan tarih boyunca jeopolitik değerini büyük güçler arasında kalmasından dolayı kazanmıştır. Afganistan, Rusya'nın ve Sovyetlerin sıcak denizlere inmesini engellemek isteyen İngiltere ve

[267] Aslıhan Anlar, "Farklı Bakış Açıları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Cilt 1, Sayı 19, 2017, s.69-70, ss.59-88

ABD'nin mücadelenin ortasında kalmış, 19. yüzyılda "Büyük Oyun", 20. yüzyılda ise "Çevreleme Stratejisi"ne sahne olmuş, diğer faktörlerinde etkisiyle zayıflamış ve başarısızlığa mahkûm olmuştur.

Görüldüğü gibi bir ülkenin coğrafi konumu o ülkenin genel olarak kaderini de belirlemektedir. Bu duruma insanlar üzerinden örneklemek gerekirse nasıl ki insanlar doğdukları zaman anne-babasını belirleyemiyorsa ve doğdukları ailenin zenginliği ve fakirliğini yaşamak durumunda kalıyorsa devletlerde kurulduklarında kendi coğrafyasını belirleyememektedir. Dolayısıyla başarısız devletler açısından değerlendirildiğinde bu devletlerin bulundukları coğrafya bir taraftan o ülkelerin kaderini de etki ederken başarısızlık sarmalından kurtulmalarına engel olmaktadır.

3.6.6. Kötü Liderlik ve Yöneticilerin Yolsuzlukları

Hükümetler her zaman vatandaşların en iyi çıkarı sağlama noktasında hareket etmezler. Yozlaşmış politikacıların yüksek rüşvet toplamasının ve onu saklamasının kolay olduğu faaliyetler üzerinde kamu kaynaklarını daha fazla harcayacağı beklenmektedir. Dolayısıyla, karlı fırsatlar sunan devlet harcamalarında iki noktaya dikkat çekilmektedir. "Birincisinde; rant kollama davranışlarını motive eden rantların varlığı vurgulanmaktadır. Bunun sonucunda, rekabet derecesinin yüksek olduğu piyasalarda faaliyet gösteren firmalar tarafından üretilen ürünlerde büyük rüşvet fırsatları bulunacaktır. İkincisinde; yolsuzluğun yasadışı ve gizli olması, yolsuzluk yapan kişilerin gerçek değerinin bilinmesinin zor olduğu malları seçeceğine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle, yüksek teknolojili ürünler özellikle araştırılmalıdır. Sınırlı sayıda oligopolistik firma tarafından üretilen yüksek teknolojili ürünlerin (örneğin: askeri uçaklar) uluslararası ticareti, yolsuzluğa özellikle elverişlidir."[268]

Bu kapsamda örneğin Arap Baharı'nın başladığı Tunus'u yaklaşık 23 yıl demir yumrukla yöneten Zeynel Abidin Bin Ali ve ailesinin sahip olduğu servet dudak uçuklatacak düzeydedir. Bin Ali'nin ailesiyle birlikte nasıl Tunus ekonomisini esir aldığı ve zenginleştiğinin hikâyesi ise Ortadoğu'daki bir çok otoriter lider için

[268] Turgay Berksoy–Nuh Ekrem Yıldırım, Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri, Journal of Awareness, Cilt 2, Sayı 1, 2017, s.5, ss.1-18

örnek olmaya devam ediyor. Esasında Bin Ali ve ailesinin bu "başarılarının" sırrı ülkenin kaynaklarının sektörlere ayrılarak aile mensupları tarafından yönetilmesine dayanmasıdır. Dünya Bankası'nın (DB) 2010 tarihli bir raporuna göre, Tunus özel sektöründeki yıllık kâr oranının % 21'i Bin Ali ailesinin kasasına giriyordu. 15 Milyar Euro'luk kişisel servet edinmişti. 10 milyonluk nüfusu olan ve hiçbir yer altı zenginliği bulunmayan mütevazı Tunus ekonomisi için olağanüstü bir rakamdı.[269]

Esasında bu tarz kötü yönetim tarzı başta Ortadoğu olmak üzere başarısız devletlerin genelinde bir durumdur. Bu nedenle başarısız devletler için süreklilik gösteren kötü yönetimler bir açmaz yaratır. Bu kötü yönetim tuzağıdır ve yoksulluğa yol açar.[270] İyi yönetim ve iyi ekonomik politikalar ekonomik büyümeye yardım eder. Tersi ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Yönetimin kalitesini geliştirmek için iyi eğitilmiş ve büyük bir nüfus gerekir. İç savaştan yeni çıkmış ülkelerde iyi eğitilmiş nüfus çok daha önemlidir. Kötü bir yönetime, az ve iyi eğitilmemiş nüfusa sahip olan ülkeler kendilerini yoksulluğa hapseden bir döngünün içine girerler. Dünyanın en yoksul bir milyarının yaşadığı ülkelerin %76'sı kötü yönetim sorunuyla yüz yüzedir ve bu tuzağa yakalanmışlardır.

"Narsizm derecesinde kibirli liderler, toplumu kutuplaştırarak böl ve yönet taktiği üzerine bir yönetim tarzı izlediklerinde, iç aktörleri dışlarlar ve ülke içinde demokratik muhalif hareketleri ve haklı talepleri, ülke dışından yükselen her eleştiriyi düşmanlaştırırlar. Bu tür liderlerin etrafında aynı şekilde düşünen meşrulaştırıcı aydın tabakası oluşur. Lider ve etrafı bilişsel kapanmadan kurtulamaz. Karar vermeye yardımcı olması beklenen bürokratik kadro, grup düşüncesinin esiri olur, liderlerin ne düşündüğü ve neyin hoşuna gideceğine odaklanılarak hareket edilir. Bu durum en basit iç ve dış krizlerin yönetilememesine neden olur. Liderler psikolojik özellikleri ile karar vericiler olarak özellikle, düşmanlıkların haklı

[269] Onur Türkmen, "Bin Ali Servetini Nasıl Edinmişti?" https://medium.com/tr724/bin-ali-servetini-nas%C4%B1l-edinmi%C5%9Fti-2f3f91c65863 (13.09.2018)
[270] Paul Collier, The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It, Oxford University Press, New York 2007, s. 64-79

gösterilmesi kapsamında görülen planlanmış ve istenen krizlerde daha fazla rol oynamaktadır."[271]

Esasında bir devletin başarısızlığa sürüklenmesi veya çökmesi durup dururken olan öyle basit bir olay değildir. Bunun için ayrı bir çaba gerektiğini bilinçli ve kasıtlı olarak bu durumlara düşürüldüğünü belirtmek gerekir. Ancak yukarıdaki örnekte de olduğu gibi ülkenin lider tarafından sadece kendi ve ailesinin çıkarları doğrultusunda kötü yönetilmesi oldukça önemli bir faktördür. Bu açıdan diğer faktörlerin yanında bir devleti başarısızlığa götüren en önemli etkenlerin başında kötü liderliğin ve yöneticilerin yolsuzluğunun geldiğini söylemek mümkündür.

3.6.7. Uluslararası Sistemde Yaşanan Güç Dengesindeki Değişimler

Ortaçağ dünyasının sosyal ve ekonomik şekillenmesi sonucu 11. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ulus devlet sistemi, 17. yüzyılın ortalarına doğru tamamlanmaya başlamış ve 30 Yıl Savaşlarının ardından imzalanan 1648 Westphalia Antlaşması ile birlikte, Avrupa'daki milletlerarası düzenin siyasi birimi haline gelmiştir. 18. yüzyılda yaşanan Fransız Devrimleri sonucu bir egemenlik biçiminin yansıması olarak bütün dünyada kabul görmeye başladı. Özellikle Fransız Devrimleri sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik kavramı, ulus devletlerin oluşumunda temel anahtar kavram oldu. Özellikle bu dönemden sonra dünyada yasayan topluluklar bir ulus seklinde hareket etmeye başlamış ve çok hızlı bir şekilde ulus devletlerin gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur.

Belirli koşulları sağlayan her milletin devlet formuna kavuşmasına imkân veren bu yeni ve modern yapı zaman içinde dünya siyasi haritasında büyük çaplı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumun oluşmasında 1. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmakla beraber 2. Dünya Savaşı sonrasında BM antlaşmasında da yer alan ulusların kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkının genel kabulü devlet sayısında büyük bir artışa yol açmıştır. Nihayet tüm bu

[271] Oktay Bingöl, "Uluslararası Krizlerde Liderin Rolü", *Krizler ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar Aktörler, Örnek Olaylar*", Derleyen: M. Seyfettin Erol, Ertan Efegil, Barış Kitap, Ankara 2012. s.106, ss. 85-108.

süreçlere Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden son dalga da eklendiğinde yaklaşık bir asırlık süre içerisinde devlet sayısında büyük bir artış yaşandığı görülmektedir.[272] 2. Dünya Savaşı sonrasında egemen eşitliği anlayışının sömürge halklarını da içerecek biçimde genişletilmesi ile ortaya çıkan eski sömürge/yeni ulus-devletlerin kurulumu ulus-devlet formunun yaygınlaşmasında tetikleyici bir etkiye sahip olmuşlardır.[273]

Ekim 2018 itibariyle sayıları 193'e ulaşan ulus devletler esasında 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze kadar geçen dört dalgaya ayrılabilecek sürede büyük imparatorlukların parçalanması ve egemen güçlerin güç kaybetmelerinin ardından ortaya çıkmıştır. Bu dört dalga;

1) Güney Amerika'daki İspanyol egemenliğinin ardından
2) 1.Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığının yıkılmasının ardından
3) 2.Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin tasfiyesinin ardından
4) Soğuk Savaş sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından

Bu dört dalganın ardından Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında çok sayıda kırılgan devlet ortaya çıkarak uluslararası sistemi ortaya çıkardıkları yayılma etkisi (spillover effect) ile istikrarsız hale getirmişlerdir.

Diğer taraftan gerek tarihsel süreçte gerekse günümüz uluslararası sisteminde dönemin büyük güçleri arasında yaşanan güç ve çıkar rekabetinin de birçok devletin başarısız olmasına etki ettiği görülmektedir. Örneğin 1. Dünya Savaşı sürecinde tarih sahnesinden çekilen Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında içsel faktörlerin yanında Rusya, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi devletlerin birbirleriyle olan çıkar mücadelesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira o dönemde dünyanın yeni

[272]Tuğba Bağbaşlıoğlu, "Ulus-Devlet Kurgusunun Başarısız Bir Versiyonu", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 20, 2018, s. 2845, ss.2843-2849,
[273]Anthony Giddens, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, Çeviren: Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s.335-347

enerji kaynağı olarak kabul edilen petrolün Osmanlı'nın Kuzey Afrika ve özellikle de Ortadoğu'daki toprakları üzerinde bulunması diğer ülkelerin Osmanlı Devleti üzerine odaklanmalarına ve petrolü kendi kontrolleri altına almaları için bir mücadele alanına dönüşmesine ve sonuçta Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olmuştur. Bu durum günümüzde de farklı şekillerde ve farklı aktörlerle devam etmektedir. Örnek vermek gerekirse bugün Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan enerji kaynaklarının kontrolü için yapılan mücadelede günümüzün büyük güçleri olarak kabul edilen ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi devletlerin aralarındaki çıkar çatışması bir bakıma bu ülkelerin başarısız olmasında en büyük faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu durumu bir deyimle özetlersek kısaca "filler tepişirken olan çimenlere olmaktadır". Bu nedenle dünyanın bugün farklı coğrafyalarında görülen büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarının yıkıcı etkileri daha çok güç mücadelesi içinde bulundukları başka coğrafyalardaki devletleri ve bu devletlerde yaşayan masum insanları etkilemektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında büyük devletler arasındaki rekabette, başarısız devletlerde bulunan etnik, dinsel ve mezhepsel konuların kışkırtılması, ayrıca birbirlerine rakip grupların düşman haline getirilmesi ve bu gruplara silah verilerek desteklenmesi, eğitilip savaştırılması vekâlet savaşları (Proxy war) olarak adlandırılan yeni bir savaş formatı olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık karşıt kamplara ayrılan az gelişmiş ülkeler toplumsal uyumu kaybetmiş, içine düştükleri şiddet sarmalı ve çatışma tuzağından kurtulamamışlardır.

Büyük güçlerin mücadelesinin bir başka boyutu da etkisi altında bulunan ülkelerin orantısız bir biçimde silahlandırılmasıdır. Bu konuda Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü SIPRI'nin açıkladığı rapora göre 2016 yılında Soğuk Savaş sonrasının en yüksek hacmine ulaşıldı. "Dünyanın en büyük silah ihracatçıları sırasıyla ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Almanya olurken, silah satışlarının % 74'ü bu beş ülke tarafından yapılıyor. En fazla silah satın alanların başında ise başarısız devletlerin fazlaca olduğu Asya ve Ortadoğu ülkeleri geliyor. ABD'nin küresel silah ticaretindeki payı % 33'ü buluyor. ABD'nin silah satışları 2012–2016 yılları arasında bir önceki beş yıllık döneme göre % 21 oranında arttı. Dünyanın en az 100 ülkesine

Amerikan malı silah satılıyor. Başka hiçbir ülkenin müşteri yelpazesinin bu kadar geniş olmadığını ABD'nin ürettiği silahların yaklaşık yarısının Ortadoğu ülkelerine satılmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin silah alımları beş yılda % 86 oranında artarak toplam silah ticaretindeki payları % 29'a çıktı. Dünyanın en fazla silah ithal eden ikinci ülkesi Suudi Arabistan silah alımlarını % 212 oranında arttırdı. Katar'ın silah ithalatı beş yıllık dönemde yüzde 245 oranında arttı. Birleşik Arap Emirlikleri, Çin ve Cezayir de en fazla silah satın alan ülkeler arasında yer alıyor. Sipri raporunda, Afrika kıtasının en fazla silah ithal eden ülkelerinin ise Nijerya, Sudan ve Etiyopya olduğu belirtiliyor."[274]

Esas itibariyle başarısız devletlerin almış oldukları bu silahlar ülke içinde rakip olarak görülen gruplar için bir güvenlik ikilemi oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum onlarında kendilerini destekleyen ülkelerden daha fazla silah istemelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak başarısız devletlerde gruplar arasında artan güvensizlik silah alımlarında ciddi artışlara neden olurken zaten az olan ülke bütçelerinin çok büyük bir kısmının silahlanmaya harcamalarına neden olmaktadır. Bu ülkelerde sıradan insanlar yiyecek ekmek ve çalışacak iş bulamazken askerler silah alabilmektedir.

3.6.8. Yeni Dünya Düzeninin Başarısız Devletlere Etkisi

SSCB'nin dağılması bir yandan iki süper güçten biri olan ABD'nin diğer bir süper güç Sovyetler Birliği karşısındaki galibiyetini simgelemiş, diğer yandan da Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının sonu anlamına gelmiştir. "Nitekim ABD Başkanı Bush'un, 1990 Ağustosu'nda Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sırasında kullandığı "yeni dünya düzeni" kavramı iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ve/veya yapının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu kapsamda, ABD'nin ortaya attığı "yeni dünya düzeni" söylemi hem uluslararası sistemde bir değişim-dönüşüm sürecini anlatmakta, hem de uluslararası sistemde yeni açılımların ortaya çıkışını haber vermekteydi."[275]Bu

[274] Silah Satışlarında Rekor Artış,20.02.2017, https://www.dw.com/tr/silah-sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1nda-rekor-art%C4%B1%C5%9F/a-37627804 (08.09.2018)
[275] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 521

durumun hiç kuşkusuz başarısız devletlerin görünürlüğü veya en azından farkındalık oluşturmaları açısından da büyük önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş dönemi boyunca genel olarak başarısız devletler açısından beka (survival) sorunu haline gelen problemler süper güçler ve eski sömürgeci devletler tarafından destek verilerek çözülmüş ve zaman zaman diplomatik destek, ekonomik yardım veya askeri müdahalelerde bulunarak bir şekilde ayakta kalmaları sağlanmıştır. Bu devletlerin yaşadıkları beka sorunlarının süper güçler tarafından çözülmelerinin arkasında iki önemli dinamiğin yattığını söylemek mümkündür. Bunlar;

1) **BM sistemiyle kurulan devletlerin egemen eşitliğine dayanan evrensel uluslararası sistem:** Bu yapı uluslararası sistemde yer alan tüm devletleri ekonomik, askeri, siyasi kapasiteleri ne olursa olsun bilardo topu gibi birbirine eşit olarak görür. Bu kapsamda örneğin günümüzde yaklaşık 1,5 milyar insanın yaşadığı ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahip Çin Halk Cumhuriyeti ile 21 km2'lik alana sahip olan ve sadece 13 bin insanın yaşadığı Nauru teorik olarak birbirine eşit kabul edilmektedir. Her iki ülkenin de BM Genel Kurulunda bir oyu vardır.
2) **Süper güçlerin (ABD ve SSCB) ve BM'nin küresel düzen tehdit edildiğinde müdahale etme niyetlerinin ve kapasitelerinin varlığı:** Bu kapsamda BM öncülüğünde düzenlenen Barışı Koruma Operasyonları (Peacekeeping Operations) oldukça önemli rol oynamıştır. Genel olarak bu operasyonlar barışı korumadan ziyade çökmekte olan devletlerin onarılması ve güçlendirilmesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Ancak 1980'lere gelindiğinde bu ülkelerdeki aksaklıklar iyice su yüzüne çıkarak devlet yönetim kalitesinde düşüşlere sebep olmuş ve sömürgecilik döneminden kalan devlet mekanizmaları alarm vermeye başlamıştır. Bu noktada özellikle 1980'lerin ilk yarısında bu ülkelerde görülen neopatrimonyal yapıların eksikliklerinin açıkça ortaya çıkması ve 1970'lerde görülen petrol krizleri ile birlikte petrol fiyatlarının aşırı şekilde yükselmesi bu ülkelerdeki ekonomik ve siyasi mekanizmalarda büyük çatlakları görünür hale getirmiştir. Bu durumu düzeltmek

için Uluslararası Para Fonu–International Monetary Fund (IMF) ve Dünya Bankası – World Bank (DB) tarafından yapılan yardımlar sadece pansuman niteliğinde olmuş ancak asıl yapılması gereken ekonomik ve siyasi yapısal reformlar yapılamamıştır.

Bunun yanında Soğuk Savaş'ın beklenmedik bir biçimde 1990'ların başında sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşünün devletlerin başarısızlığının ortaya çıkmasında tam bir milat olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu yeni dünya düzeninde bir devletin başarısız olması veya çökmeye başlaması sadece Batı veya Doğu Bloku'nu ilgilendiren bir konu olmaktan çok tüm uluslararası sisteme etki eden bir küresel sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Zaten başarısız devlet kavramın ilk defa Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner tarafından 1992 yılında "Başarısız Devletleri Korumak" başlıklı makalelerinde ortaya atılmaları da bu yönüyle tesadüf değildir.

Sovyetlerin çöküşü esasında uluslararası sistemde pek çok algı ve politika değiştirirken başarısız devletlerin de bu süreçten olumsuz olarak etkilenmesine neden olmuştur. Bu noktada ilk olarak başarısız devletlere süper güçlerin Soğuk Savaş döneminde verdikleri ekonomik, siyasi ve askeri desteğin ortadan kalkmasıdır. Bir başka deyişle başarısız devletler Soğuk Savaş döneminde koşulsuz ve şartsız olarak Blok'lardan aldıkları destekleri kaybetmişlerdir. Bir bakıma anarşik uluslararası sistemde tek başlarına kalmışlardır. Sovyetlerin bu devletlere yeni dönemde destek sağlamaması ABD'nin de desteğini çekmesine neden olmuştur. Yani başarısız devletler Soğuk Savaş dönemindeki "stratejik önemlerini" kaybetmişlerdir. Bunun sonucunda ABD ve SSCB'den akan yardımlar kesilince bu devletlerin gerçek durumları (sefalet ve zayıflıkları) görünür hale gelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde her şeyden önce ideolojinin önemi azalmış, Doğu-Batı mücadelesi genel olarak ortadan kalkmış, buna paralel olarak uluslararası istikrar ve işbirliği potansiyeli artmıştır. Ancak gerek sömürgecilik sonrası gerekse SSCB'nin çökmesinin ardından ortaya çıkan pek çok devlet yeni dünya düzenin de var olabilmek için kendilerini dönüştürmek zorunda olduklarını fark etmişlerdir. Ancak Soğuk Savaş döneminde hantal bir yapıya

bürünen bu devletler neo liberal dönüşümü gerçekleştirememişlerdir. "Yeni dünya düzeninin ekonomi politikasını oluşturan neo-liberal yaklaşıma göre devletin başlıca işlevi, özgürlükleri düşmanlara karşı korumak, adaletin ve iç düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirilmektir, bunun dışında devletin hedeflerinin ve etkinlik alanlarının sınırlandırılması gerekmektedir."[276] Fakat bu işlevler başarısız devletler açısından tam bir sorun haline gelmiş ve bırakınız bu işlevleri kendi ülke içi istikrarı bile sağlamaktan aciz hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda bu devletlerde etnik temelli çatışmalar başlamış ve devletlerin meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir.

3.6.9. Küreselleşme Sürecinin Başarısız Devletlere Etkisi

Yeni dünya düzeninin önemli dinamiklerinden biri küreselleşme sürecidir. 21. yüzyılın ekonomik ve politik sistemi olarak kabul edilen küreselleşme tek yönlü olmayıp hem politik, hem ekonomik, hem de sosyokültürel değişimleri içeren karmaşık bir süreçtir."[277] Küreselleşme coğrafi bakımdan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel ilişkilerdeki sınırların ortadan kalktığı ve yeniden yapılanma sürecinde bunların daha az önemli birer etken haline geldiği bir süreçtir. İlişkiler ve özgürlükler bağlantısı sınır ötesi ve dünya çapında gerçekleşmektedir. "Küreselleşme ile gerçekte, dünya küçülmemekte fakat göreceli olarak mesafeler azalmakta ve böylece dünya çapında ilişkiler ağı ortaya çıkmaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi küreselleşme mekânsal bir olgudur. Küreselleşme ayrıca zaman ve uzaklık kavramlarının yeniden düzenlenmesi ve bu kavramlara yeni bir içerik kazandırılması anlamına da gelir. Tüm bu söylenenler çerçevesinde, küreselleşme yer, konum, uzaklık, zaman gibi temel kavramların yepyeni içerikler kazanmasıdır."[278]

Küreselleşmeye yönelik olarak Marksist yazarlar tarafından geliştirilen bir diğer bakış açısı ise; "küreselleşmeyi Soğuk Savaş sonrası kapitalizmin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Kapitalist dünyanın kazandığı ideolojik savaşı ekonomik

---

[276] Fikret Başkaya, *Sömürgecilik, Emperyalizm ve Küreselleşme*, Öteki Yayınevi, Ankara 1997, s.45
[277] Faruk Sapancalı, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2001, s.118-119, ss.115-140
[278] Oğuz Işık, "Küreselleşen Dünyada Yeni Uzaklıklar ve Siyaset," *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, 1996, s.56

alanda da gerçekleştirmek ve yaymak amacıyla uluslararası sermaye tarafından başlatılan bir süreç değerlendirerek kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi olarak görmektedirler."[279]

Bu yaklaşımların ortaya koyduğu açıklamaların yanında küreselleşme sürecinin devletler üzerinde bir takım olumsuz etkileri olduğunu söylemek gerekir. Buna göre küreselleşme başarısız devletlerin problemlerini daha da arttırmış ve bu devletlerin küresel problemlere yönelik tedbir almalarına ve yeniden yapılanmasına engel olmuştur. Ayrıca küreselleşme bu devletlerde yaşayan vatandaşların kamusal hizmet beklentilerinin artmasına neden olmuştur. Bu durum zayıf kurumlara sahip devletlerle vatandaşları arasında bir meşruiyet krizi yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü bu devletlerde yaşayan insanlar teknolojik gelişmelerin etkisiyle kendi ülkelerinde olmayan ve eksikliklerini hissettikleri her türlü materyali televizyon, akıllı telefon ve internet vasıtasıyla görebilme imkânına kavuşmuşlardır. Bu durum bu devletlerde yaşayan insanlarda tüketim ihtiyacının körüklenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte kapitalizm her yeni ürünü dünyanın en ücra köşesinde bile pazarlama ve tanıtım imkânı bulmuştur. Bunun sonucunda vatandaşların devletten beklentileri atmış ancak başarısız devletler bu beklentileri karşılayacak kapasitelerde olamamışlardır.

"Teknoloji ve ekonomide başlayan sosyal, siyasal ve kültürel alanları da etkileyen küreselleşme süreci bir taraftan genelleştirici özelliği ile yerel, bölgesel ve ulusal ölçekteki farklılıkların üzerini örterken diğer taraftan yerel özelliklerin küresel ölçekte tanınmasını sağlamaktadır."[280] Bu durum ulus devlet yapısını ve bu yapının içinde var olan farklı etnik ve dinsel toplulukların durumunu da etkilemiştir. Çünkü "Ulus devlet kendi sınırları içerisinde istikrarın sağlanmasını homojen bir nüfusun varlığında aradığı için ülke sınırları içerisinde bulunan farklılıkları ortadan kaldıracak ve insanları tek tipleştirecek bütün araçları kullanma eğiliminde olmuşlardır.

---

[279] Meryem Koray, "Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları", http://www.uiportal.net/kuresellesme-sureci-ve-ulus-devlet-ekonomi-siyaset-tartismalari.html (06.09.2018)

[280] Anthony D. King, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Çeviren: Gülcan Seçkin - Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim Sanat Yayınları, İstanbul 1998, s.30

Küreselleşme süreci ise bir taraftan küresel ölçekte benzer özelliklere sahip insanlar ortaya çıkartırken diğer taraftan ulus devletlerin homojenleştirmeye çalıştığı farklı kimliklerin yeniden dirilişine katkı sunmaktadır."[281]

Bu yönüyle milliyetçiliğin kimlikler üzerine iki zıt etkisinden bahsedilebilir. Bir taraftan mezhepsel ulus devletler içindeki dinsel, mezhepsel ve sosyal faylarda ciddi kımıldamalara ve heterojenliğe neden olurken diğer taraftan küresel anlamda, bilimsel, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak homojenliğe neden olmuştur. "Ulus devletin kültürel alanda oluşturmaya çalıştığı ulus kimliği, küresel çoğul kültürlerin birbirleriyle yaptığı toplumsal yaşamı belirleme yarışını simgeleyen küreselleşmeyle çelişmeye başlamıştır. İletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ulusal kültür oluşturma çalışmalarının önemli ölçüde çözülmesini sağlamıştır. İletişimdeki yaygınlaşma küresel ve yerel kültürün ulusal kültürün tek tipleştiriciliğine meydan okumasına zemin hazırlamıştır."[282] Bir başka deyişle küreselleşme bir yönüyle devletler içindeki yerel farklılıkları ortaya çıkarırken diğer yönüyle tüm dünyada geçerli olan bir üst kimlik inşa etmiştir.

Bu ülkelerde ortaya çıkan iç savaşlar zaten kötü durumda olan ekonomiyi kötüleştirerek yabancı yatırımların ülkeye gelmesini engellemekte ve mevcut yabancı yatırımlarında ülkeden çıkmasına neden olmaktadır. Zira sermayenin çatışma ve şiddetten kaçınması kadar doğal bir durum yoktur. Çünkü sermaye sahiplerinin yatırım yaparken ilk baktıkları konu kar elde etmenin yanında ülke içindeki ekonomik ve siyasi istikrardır.

Sonuç olarak bu ülkelerde ortaya çıkan çatışmalar hükümetlerin temel işlevlerini yerine getirmesini engellemekte ekonomik durumu kötüleşirken artan işsizlik, yüksek enflasyon ve yoksulluk suç oranlarının ve şiddetin dozunu arttırarak toplumsal huzursuzlukların artmasına neden olmaktadır. Şüphesiz bu ortam başarısız devletlerin başarısızlıklarını daha da arttırırken kalkınmalarını da engellemektedir.

---

[281] Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Çeviren: Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, s.151

[282] Selahaddin Bakan - Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2012, s.61, ss.51-65

3.7. Başarısız Devletlerin Başarısızlık Derecelerini Ölçmede Kullanılan Başlıca Göstergeler

Başarısız devlet ile ilgili raporları ile en öne çıkan araştırma kuruluşu, ABD menşeli bir bağımsız araştırma ve eğitim kuruluşu olarak kendini tanımlayan Fund for Peace örgütüdür. "Fund for Peace örgütünün tanımına göre bir devletin hükümeti ülkesindeki fiziki kontrolü kaybettiği ya da meşru kuvvet kullanımı tekelinde eksiklik baş gösterdiği zaman devletin başarısızlığı söz konusu olmaktadır."[283] Başarısızlığın derecesini ölçme ve hangi kriterlerin başarısızlık için bir anlam ifade ettiği meselesi başarısız devlet kavramının ilk kez ortaya çıktığı 1990'lı yıllardan beri yoğun biçimde tartışılmıştır. FFP bu konuda somut bir kriter getirmek adına nicelik, nitelik ve içerik analizlerine dayanan kapsamlı bir yaklaşım iddiasında olan CAST'ı geliştirmiştir. CAST, başarısız devleti tespit etme noktasında oniki adet gösterge (indicators) oluşturmuş ve bu göstergeleri de aşağıdaki gibi dört temel başlık ve onların altında yer alan üçer alt başlık altında ortaya koyarak detaylı bir şekilde incelemektedir.[284]

A. Uyum Göstergeleri (Cohesion Indicators): Başarısız devletlerin durumunu ortaya koyan önemli göstergelerden biri olan uyum göstergeleri esas itibariyle devletlerin içinde yer alan güvenlik, elitlerin durumu ve ülke içindeki gruplar arasında var olan sorunları ölçen göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkati çeken önemli bir nokta söz konusu bu göstergelerin başarısız devletlerde ortaya çıkan çatışmaların esas itibariyle özünü oluşturmaktadır. Zira ülke içinde meydana gelen güvenlik sorunları sebebiyle devlet kurumları zayıflamakta ve ülke içinde etnik, dini ve kültürel yönlerden farklı gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşanabilmektedir. Ayrıca ülke içinde yer alan elit gruplar arasında belirli bir uzlaşının olmaması veya asgari müştereklerde buluşulamaması gibi durumlarda ülke içerisinde siyasi ve ekonomik krizler çıkmasına neden olabilmektedir. Söz konusu uyum göstergelerini ortaya koymak açısından aşağıdaki üç göstergeye bakılmaktadır. Bunlar;

---

[283] Zaryab Iqbal ve Harvey Starr, "Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences", *Conflict Management and Peace Science*, No 25, 2008, s.316-317

[284] Fragile State Index, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/ (24.09.2018)

1) **Güvenlik Göstergeleri (C1: The Security Indicators):** Güvenlik göstergeleri arasında, bombalama, saldırı ve savaşla ilgili ölümler, isyancı hareketler, isyanlar, darbeler veya terörizm gibi bir devlete yönelik güvenlik tehditlerini ele almaktadır. Güvenlik Aparatı aynı zamanda organize suç ve cinayetler gibi ciddi suç faktörlerini ve vatandaşların iç güvenliğe olan güvenini de dikkate almaktadır. Bazı durumlarda güvenlik, geleneksel muhaliflerin veya devlet destekli ya da devlet destekli özel milislerin, muhaliflere sempati duydukları düşünülen "düşmanları" ya da sivillere terörize eden devlet destekli özel milisleri kapsayacak şekilde genişletilebilir.[285]
2) **Fonksiyonel Elit Göstergeleri (C:2 The Factionalized Elites Indicators):** Bu gösterge, devlet kurumlarının etnik, sınıf, klan, ırksal veya dini hatlar boyunca parçalanmasını ele almaktadır. Aynı zamanda, milliyetçi siyaset söyleminin, genellikle milliyetçilik, yabancı düşmanlığı (xenophobia), toplumsal irredantizm (örneğin büyük Sırbistan gibi) veya toplumsal dayanışma (örneğin "etnik temizlik" veya "inancı savunmak" gibi) açısından yönetici seçkinler tarafından kullanılmasını da etkilemektedir.[286]
3) **Grup Şikâyeti Göstergeleri (C:3 The Group Grievance Indicators):** Grup Şikâyet Göstergesi, özellikle sosyal veya politik özelliklere dayalı toplumdaki farklı gruplar arasındaki bölünmelere ve ikiliklere odaklanır. Grup Şikâyeti, aynı zamanda, komünal toplulukların geçmişin adaletsizliğini, bazen de yüzyıllar öncesine dayanan, grubun toplumdaki rolünü ve diğer gruplarla ilişkilerini etkileyen ve şekillendiren tarihsel bir bileşene de sahip olabilir. Grup Şikâyeti, aynı zamanda, komünal toplulukların geçmişin adaletsizliğini, bazen de yüzyıllar öncesine dayanan, grubun toplumdaki rolünü ve diğer gruplarla ilişkilerini etkileyen ve şekillendiren tarihsel bir bileşene de sahip olabilir. Gruplar, kendilerine haklı olduklarını düşündükleri için özerklik, kendi kaderini tayin etme veya siyasi bağımsızlıktan yoksun oldukları için kendilerini

[285] Security Apparatus, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c1/ (24.09.2018)
[286] The Factionalized Elites, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c2/ (24.09.2018)

mağdur hissedebilirler. Gösterge ayrıca, belirli grupların devlet makamları tarafından ya da baskın gruplar tarafından zulüm veya baskı için seçildiği ya da zenginlik, statü ya da "gayri meşru" iktidarı ele geçirdiğine inanılan grupların kamuoyunun gündemde olduğu yerlerde, bu durumun kendisini gösterebileceği görüşündedir. Bu kapsamda göz önünde bulundurulacak sorular şunları içerebilir.[287]

B. Ekonomik Göstergeler (Economic Indicators): Başarısız devletlerin en temel özelliklerinden biri de ekonomik göstergelerin kötü olmasıdır. Bu durum neredeyse tüm başarısız devletlerin ortak kaderi gibidir. Buna göre söz konusu devletlerde çoğunlukla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) diğer başarılı devletlere göre çok düşük durumdadır. Ayrıca elde edilen Milli gelirin nüfus içindeki dağılımı konusu da oldukça adaletsiz şekilde olmaktadır. Zira devlet otoritesi azaldıkça devletin vergi toplaması zorlaşmakta ve gümrüklerden elde edilen gelirler azalmaktadır. Bunun sonucunda devlet alt yapı faaliyetlerini gerçekleştiremediğinden vatandaşlarına kaliteli hizmet sunamamaktadır. Ayrıca devletin yatırım yapma kabiliyeti azaldığında ülke içinde işsizlik, enflasyon, yoksulluk gibi temel göstergeler yüksek durumdadır. Bu durumda ülke içinde ekonomik koşullar bozuk olduğundan sosyal göstergelerde olumsuz olarak etkilenmektedir. Örneğin ülke içinde milliyetçi ve ırkçı söylemler yükselişe geçerek yabancı düşmanlığı ve diğer gruplara yönelik ayrımcı davranışlarda büyük artışlar görülmektedir.

1) Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk Göstergeleri (E1: The Economic Decline and Poverty Indicator): Ekonomik Düşüş Göstergesi, bir ülke içindeki ekonomik düşüş ile ilgili faktörleri dikkate almaktadır. Bu kapsamda gösterge, ülke içinde kişi başına düşen milli gelir, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), işsizlik oranları, enflasyon, verimlilik, borç, yoksulluk düzeyleri gibi, toplumun bir bütün olarak kademeli ekonomik çöküşü modellerine bakmaktadır. Ayrıca, emtia fiyatlarındaki, ticari gelirlerdeki veya yabancı yatırımlardaki ani düşüşleri ve ulusal para biriminin çöküşünü veya milli paranın devalüasyonunu da hesaba katmaktadır. Ekonomik Düşüş Göstergesi,

[287] Group Grievance, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c3/ (28.09.2018)

ekonomik kemer sıkma programlarının dayattığı aşırı sosyal zorluklar veya artan grup eşitsizlikleri gibi ekonomik koşullara ve sonuçlarına verilen yanıtları daha fazla dikkate almaktadır. Bunun yanında Ekonomik Düşüş Göstergesi, resmi ekonomiye ve uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, sermaye çıkışı veya kara para aklama ya da zimmete para geçirme gibi yolsuzluk ve yasadışı işlem seviyeleri gibi yasa dışı ticarete ilişkin konuları da incelemektedir.[288]

2) **Dengesiz Ekonomik Kalkınma Göstergesi (E2: The Uneven Economic Development Indicator):** Düzensiz Ekonomik Kalkınma Göstergesi, bir ekonominin gerçek performansından bağımsız olarak, ekonomi içindeki eşitsizliği dikkate almaktadır. Bu kapsamda ekonominin belirli gruba (ırksal, etnik, dini veya diğer kimlik grupları gibi) dayalı veya eğitim, ekonomik durum veya bölgeye (kentsel-kırsal bölünme gibi) dayanan yapısal eşitsizliğine bakmaktadır. Bu gösterge, yalnızca gerçek eşitsizliği değil, eşitsizlik algılarını da dikkate almaktadır. Ekonomik eşitsizlik algısının gerçek eşitsizlik kadar şikâyeti aktarabileceğini ve komünal gerilimleri veya milliyetçi söylemleri güçlendirebileceğini kabul etmektedir. Ekonomik eşitsizliği ölçmek için ayrıca gösterge, ekonomik eşitsizliğin, ne ölçüde yapısal olduğu gibi istihdam, eğitim veya iş eğitimine erişim gibi grupların ekonomik durumlarını iyileştirme fırsatlarını da dikkate almaktadır.[289]

3) **İnsan ve Beyin Göçü Göstergesi (E3: The Human Flight and Brain Drain Indicator):** İnsan ve beyin göçü insan yer değiştirmesinin ekonomik etkisini (ekonomik ya da politik nedenlerle) ve bunun bir ülkenin kalkınması üzerindeki sonuçları üzerinde durmaktadır. Bir yanda bu, orta sınıfın gönüllü olarak göçünü, özellikle de ekonomik olarak üretici nüfusun, örneğin girişimciler ya da doktorlar gibi vasıflı işçiler gibi, kendi ülkelerindeki ekonomik bozulma ve daha iyi fırsatların daha da artacağı umuduyla başka ülkelere olabilir. Öte yandan, gerçek ya da korkulan zulüm ya da baskı nedeniyle ülkesinden kaçan profesyonellerin ya da entelektüellerin zorla

[288] Economic Decline and Poverty Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e1/ (28.09.2018)
[289] The Uneven Economic Development Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e2/ (28.09.2018)

yerinden edilmesini ve özellikle de yerinden olmanın ekonomik, üretken, profesyonel iş gücü kaybıyla ekonomide neden olabileceği etkiyi içerebilir.[290]

C. **Siyasi Göstergeler (Political Indicators):** Başarıyı ölçmede dikkate alınan en önemli göstergelerden biri olan siyasi göstergeler bir ülke içindeki siyasal işleyişin ne durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda siyasal iktidarın iş ve icraatlarının vatandaşlar tarafından ne düzeyde meşru görüldüğü, devlet kurumlarına güvenin ne düzeyde olduğu gibi konuların yanında devletin vatandaşlarına temel hizmetleri ne seviyede sağlayıp sağlamadığını ölçmektedir. Ayrıca devletin vatandaşların güvenliklerini sağlama ve onları şiddet ve terör olayları gibi konularda ne kadar koruyup koruyamadığı gibi durumları incelemektedir. Bunun yanında birey ve devlet arası ilişkilerde devletin temel insan hakları kurallarına ne derece uyduğu ve devletin bireyin özgürlüklerine ne derece saygı gösterip göstermediği gibi konular siyasi göstergeler arasında yer almaktadır. Bu noktada aşağıdaki durumların ölçülmesi büyük önem taşımaktadır.

1) **Devletin Meşruiyet Göstergeleri (P1:The State Legitimacy):** Devletin Meşruiyet Göstergesi, hükümetin temsil edilebilirliğini ve açıklığını ve vatandaşları ile ilişkisini dikkate almaktadır. Bu gösterge, nüfusun devlet kurumları ve süreçlerine olan güven düzeyine bakmakta ve kitlesel halk gösterileri, sivil itaatsizliğin sürmesi veya silahlı isyanların artmasıyla ortaya çıkan güvensizliğin etkilerini değerlendirmektedir. Devletin Meşruiyeti göstergesi mutlaka demokratik yönetişim hakkında bir karara varmazsa da, yer aldığı seçimlerin (kusurlu ya da boykot seçimleri gibi) bütünlüğünü ve demokratik seçimlerin yokluğunun olduğu yerlerde, hükümetin nüfusu hakkında hangi dereceyi temsil ettiği siyasi geçişlerin doğasını dikkate alır. Gösterge, hükümetin açıklığını, özellikle de yönetici elitlerin şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve siyasi temsilciliğe açıklığını ya da muhalif seviyelerin aksine, muhalefet gruplarını marjinalleştirme, zulüm yapma ya da dışlama yollarını dikkate alır. Gösterge ayrıca bir devletin, nüfusun hükümeti ve kurumlarına,

[290] The Human Flight and Brain Drain Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e3/ (28.09.2018)

örneğin vergi toplayabilme yeteneği gibi bir güveni gösteren temel işlevleri kullanabilme yeteneğini de göz önünde bulundurur.[291]

2) **Kamu Hizmetleri Göstergeleri (P2: The Public Services Indicators):** Kamu Hizmetleri Göstergeleri, insanlara hizmet eden temel durum işlevlerinin varlığına işaret etmektedir. Bir yandan bu, sağlık, eğitim, su ve temizlik, ulaşım altyapısı, elektrik ve güç, internet bağlantısı gibi temel hizmetlerin sağlanmasını içerebilir. Öte yandan, devletin terörizm ve şiddet gibi vatandaşlarını, etkili polislik algısı gibi koruma becerisini içerebilir. Dahası, temel devlet işlevlerinin ve hizmetlerinin sunulduğu durumlarda bile, Gösterge ayrıca, devletin güvenlik kurumları, başkanlık personeli, merkez bankası veya diplomatik hizmet gibi yönetici elitlere dar ölçüde hizmet verip vermediğini ve aynı zamanda karşılaştırılabilir nitelikte olmamasını kasteder. Gösterge ayrıca genel altyapının düzeyini ve bakımını, yokluğunun ülkenin gerçek veya potansiyel gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği ölçüde dikkate alır.[292]

3) **İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Göstergeleri (P3: The Human Rights and Rule of Law Indicators):** İnsan Hakları ve Hukuk Devleti Göstergesi, temel insan hakları korunduğu ve özgürlüklerin gözlendiği ve saygı görüldüğü sürece devlet ile nüfusu arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Gösterge, bireylerin, grupların ve kurumların (örneğin, basının taciz edilerek baskı altına alınması, yargının siyasileşmesi, siyasi amaçlarla askerlerin kullanımı, siyasi muhaliflerin baskı altına alınması) dahil olmak üzere, yasal, siyasi ve sosyal hakların yaygın bir şekilde kötüye kullanılıp kullanılmadığına bakmaktadır. Gösterge ayrıca, sivillere karşı işlenmiş olan (cezai durumun aksine) siyasetten ilham alan salgınları da göz önünde bulundurmaktadır. Aynı zamanda, siyasi mahkûmlar veya muhalifler için uluslararası normlara ve uygulamalara uygun süreçlerin reddi gibi faktörlere ve anayasal ve demokratik kurum ve süreçlerin askıya alındığı veya manipüle edildiği

[291] The State Legitimacy Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p1/ (29.09.2018)
[292] The Public Services Indicators, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p2/ (29.09.2018)

mevcut veya yeni ortaya çıkan otoriter, diktatörlük veya askeri yönetimin var olup olmadığına bakmaktadır.[293]

D. Sosyal Göstergeler (Social Indicators): Sosyal göstergeler genellikle bir ülke içindeki demografik faktörleri kapsayan durumları incelemektedir. Bu kapsamda nüfusla ilgili kriterler dikkate alınmaktadır. Buna göre yüksek nüfus artışı ve nüfusun yaşlara göre dağılımı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında halk sağlığı ile ilgili durumlar salgın hastalıkların durumu yiyecek ve beslenme, Çevre ve doğal kaynaklarla ile ilgili konularda devletin kapasitesini ölçen konular dikkate alınmaktadır. Diğer taraftan başarısız devletlerde görülen tipik durumlardan biri haline gelen ülke içinde yer değiştiren insanların oranı ve mültecilik gibi durumlar başarısızlığın başlıca göstergeleri arasındadır. Öyle ki başarısız devletlerde çatışmalar ve baskılardan dolayı ülke içinde yer kaldığı yerleri terk eden insanların sayısı oldukça yüksek düzeyde seyretmektedir. Ayrıca ülke içinde güvenlikle ilgili sorunlar ortaya çıktığından dış güçlerin silahlı olarak müdahalesi veya insani yardım adı altında müdahalesi gündeme gelmektedir. Elbette bu tür müdahaleler bir devletin egemenlik hakkının ihlali anlamına geldiği gibi uluslararası arenada prestijinin de sarsılmasına neden olmaktadır.

1) Demokratik Baskı Göstergeleri (S1:The Demographic Pressures Indicators): Demografik Baskı Göstergeleri, nüfusun kendisinden ya da etrafındaki çevreden kaynaklanan devlet üzerindeki baskıları ele alır. Örneğin, gösterge, gıda tedariki, güvenli suya erişim ve diğer yaşamı sürdürmek için gerekli kaynaklar ya da hastalık ve salgın hastalıkların yaygınlığı gibi sağlıkla ilgili nüfus baskılarını ölçer. Gösterge, yüksek nüfus artış oranlarının genç, yaşlı orta yaşlı gibi oranların dağılımlarını göz önünde bulundurarak bu dağılımın ekonomik ve politik etkilerinin olabileceğini kabul etmektedir. Nüfusun ötesinde, gösterge aynı zamanda doğal afetlerden (kasırgalar, depremler, seller veya kuraklık) kaynaklanan baskıları ve halkın çevresel tehlikelerden kaynaklanan baskılarını da dikkate almaktadır.[294]

---

[293] The Human Rights and Rule of Law Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p3/ (29.09.2018)

[294] The Demographic Pressures Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/s1/ (30.09.2018)

2) **Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler ile İlgili Göstergeler (S2: The Refugees and Internally Displaced Persons Indicators):** Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Göstergesi, mültecilerin sosyal, politik, çevresel ya da diğer nedenlerle, ülkeler içinde yer değiştirmenin ölçülmesiyle büyük toplulukların zorla yerlerinden edilmesinin neden olduğu baskıları ölçmektedir. Gösterge, sığınmacıların sığınma ülkelerini kamu hizmetlerine daha fazla baskı uygulayabileceğini ve bu durumun emilim kapasitesine ve yeterli kaynaklara sahip olmaması durumunda, daha geniş insani ve güvenlik sorunlarına yol açabileceğini kabul ederek, sığınma ülkesine göre ölçer. Gösterge ayrıca, şiddet, çevre veya sağlık salgınları gibi diğer faktörlerin sonucu olarak devlet içi baskılarını gösteren menşe ülkeye göre Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişileri (IDP) ve Mültecileri ölçmektedir. Bu önlemler, devlet nüfusu (kişi başına) ve insani kalkınma yörüngesi bağlamında ve zaman içinde (yıldan yıla geçen yıl), bazı yerinden olmuş kişilerin veya mültecilerin uzun süreler boyunca yerinden edilmiş olabileceğini kabul ederek değerlendirilmektedir.[295]
3) **Dış Müdahale Göstergeleri (X1: The External Intervention Indicators):** Dış Müdahale Göstergesi, dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişindeki etkisini ele almaktadır. Bir yanda dış müdahale, hükümetlerin, orduların, istihbarat servislerinin, kimlik gruplarının veya dengeyi etkileyebilecek diğer varlıkların risk altında olduğu bir devletin iç işlerinde hem gizli hem de açık dış aktörlerin katılımının güvenlik yönlerine odaklanmaktadır. Öte yandan, dış müdahale, çok taraflı kuruluşlar da dahil olmak üzere, dış aktörlerin, büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri veya sürekli bütçe desteği, mali kontrol veya devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi dış yardımlar yoluyla ekonomik katılımına odaklanmaktadır. Dış müdahale, uluslararası barışı koruma misyonunun dağıtımı gibi insani müdahaleleri de dikkate almaktadır.[296]

[295] The Refugees and Internally Displaced Persons Indicators, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/s2/ (30.09.2018)
[296] The External Intervention Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/x1/ (30.09.2018)

Yukarıda yer alan göstergeler bazılarında niceliksel değerleri dikkate alırken bazı durumlarda sayısal olarak ölçülmesi mümkün olmayan belki gözlemlenerek belki de bu yerlerde yaşayan insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alarak bazen de kendi kişisel ve ideolojik yorumlarını ekleyerek bir ölçüm yapılmaktadır. Buna göre devletler aldıkları puana göre de 4 sınıfta toplanmaktadır. Bunlar:[297]

- 0 – 30 Puan Arası Devletler (Sürdürülebilir – Sustainable)
- 30 – 60 Puan Arası Devletler (Makul, Ilımlı – Moderate)
- 60 – 90 Puan Arası Devletler (Tehlikeli – Warning)
- 90 – 120 Puan Arası Devletler (Çok Tehlikeli – Alert)

Bu sınıflandırmaya göre devletlerin aldıkları puanlar arttıkça başarısızlık seviyesi gittikçe yükselmekte azaldıkça başarı seviyesi yükselmektedir. Buna göre 2008 yılı verilerine göre 90 – 120 puan arasında çok tehlikeli durumda 35 devlet bulunurken, 60 – 90 puan arasında tehlikeli durumda 92 devlet yer almaktadır. Buna karşılık 2018 yılı verilerine göre 90 – 120 puan arasında çok tehlikeli durumda 32 devlet bulunurken, 60 – 90 puan arasında tehlikeli durumda 90 devlet yer almaktadır. Bu veriler bize esas itibariyle çok tehlikeli ve tehlikeli kategorisinde bulunan devlet sayılarında küçük bir düşüş olmakla birlikte fazla bir değişim yaşanmadığını göstermektedir. Bunun yanında Türkiye açısından bakıldığında 2008'de 75,4 puanla 92. sırada bulunan Türkiye'nin 2018 yılında puanı 82,2'ye ve sıralaması da 58 olmuştur. Bu veriler Türkiye'nin son 10 yıllık dönemde başarısız devletler sıralamasında gerilediğini ortaya koymaktadır.

3.8. Başarısız Devletler Endeksinin Geçmişten Günümüze Değişimi

Kırılgan Devletler Endeksi, Fund For Peace (FFP) örgütü tarafından devletlerin çöküşünün kırılganlığını değerlendirmek için yaklaşık çeyrek asır önce geliştirdiği "CAST" olarak bilinen bir çatışma değerlendirme çerçevesine dayanmaktadır. "Örgüt bu değerlendirmeyi uluslararası ve yerel medya kaynaklarından gelen dataların kullanıldığı bir bilgisayar programı ile

[297] Timo Alexander Graf, "Measuring State Failure: Development of a New State Capacity Index" the 4th ECPR Graduate Conference, Jacobs University Bremen, Germany, July 4-6, 2012, s.11

yapmaktadır."[298] Buna göre CAST genel olarak çatışma öncesi, aktif çatışma ve çatışma sonrası durumlardaki bu açığı ölçmek için tasarlanmıştır ve günümüzde de politika yapıcılar, saha uygulayıcıları ve yerel topluluk ağları tarafından yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Burada metodolojik olarak hem nitel hem de nicel göstergeler kullanılarak kamuya ait kaynaklara dayanır ve ölçülebilir sonuçlar üretir. Ayrıca bu göstergeler, koşulların iyileştirilip iyileştirilmediğini veya kötüleştiğini belirlemek için bir zaman dizisindeki diğer anlık görüntülere karşı ölçülebilen bir anlık görüntü sağlamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde başarısız devletler endeksinde son 10 yıllık zaman içinde bazı dünya genelinde bazı değişikliklerin olduğu açıkça görülmektedir.

[298] Valentin Cojenu–Alina Irina Popescu, "Analysis of Failed States: Some Problems of Definiton and Measurement", *The Romanian Economic Journal*, Sayı 25, 2007, s.124

Tablo 3: 2008 Yılı İlk 20 Başarısız Devlet ile Türkiye'nin Sıralaması[299]

Ülke	**Sıra**	**Toplam Puan**	C1: Güvenlik Göstergeleri	C2: Elit Göstergeleri	C3:Grup Şikâyeti Göstergeleri	E1: Ekonomi	E2: Ekonomik Eşitsizlik	E3: İnsan ve Beyin Göçü	P1: Devletin Meşruiyet Göstergeleri	P2: Kamu Hizmetleri Göstergeleri	P3: İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	S1:Demografik Baskılar	S2: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler	X1: Dış Müdahale
Somalia	1	114,2	10,0	10,0	9,5	9,4	7,5	8,3	10,0	10,0	9,9	9,8	9,8	10,0
Sudan	2	113,0	9,8	9,9	10,0	7,3	9,3	8,8	10,0	9,5	9,9	9,0	9,6	9,9
Zimbabwe	3	112,5	9,5	9,3	9,5	10,0	9,6	10,0	9,5	9,6	9,8	9,7	9,0	7,0
Çad	4	110,9	9,8	9,8	9,7	8,3	9,1	7,8	9,7	9,4	9,5	9,1	9,2	9,5
Irak	5	110,6	9,9	9,8	9,8	7,8	8,5	9,3	9,4	8,5	9,6	9,0	9,0	10,0
D.Kongo Cumhuriyeti	6	106,7	9,6	8,6	8,8	8,3	9,0	7,9	8,3	9,1	8,9	9,6	9,2	9,4
Afganistan	7	105,4	9,6	8,8	9,5	8,5	8,1	7,0	9,2	8,3	8,4	9,1	8,9	10,0
Fil Dişi Sahili	8	104,6	9,2	8,9	9,5	8,5	8,0	8,4	8,9	7,8	9,0	8,4	8,3	9,7
Pakistan	9	103,8	9,6	9,8	9,5	6,2	8,8	8,1	9,5	7,1	9,5	8,0	8,6	9,1
Orta Afrika Cumhuriyeti	10	103,7	9,4	9,4	8,9	8,4	8,8	5,5	9,2	8,6	8,7	9,0	8,8	9,0
Gine	11	101,8	8,4	8,6	8,5	8,6	8,6	8,3	9,7	9,0	8,9	7,9	7,4	7,9
Bangladeş	12	100,3	8,3	9,6	9,7	7,1	9,0	8,4	9,1	7,8	8,0	9,8	7,1	6,4
Myanmar	13	100,3	9,3	8,7	9,5	7,6	9,0	6,0	9,5	8,3	9,9	8,5	8,5	5,5
Haiti	14	99,3	8,9	8,9	8,0	8,3	8,2	8,0	9,0	8,8	8,9	8,5	4,2	9,6
Kuzey Kore	15	97,7	8,3	7,6	7,2	9,6	8,8	5,0	9,8	9,6	9,7	8,2	6,0	7,9
Etiyopya	16	96,1	7,5	8,9	7,8	8,2	8,6	7,5	7,9	7,5	8,5	8,9	7,5	7,3
Uganda	17	96,1	8,1	7,8	8,3	7,6	8,5	6,0	8,3	7,9	7,9	8,7	9,3	7,7
Lübnan	18	95,7	9,3	9,4	9,4	6,3	7,4	7,1	8,0	6,7	7,0	7,2	9,0	8,9
Nijerya	19	95,7	9,2	9,3	9,4	5,9	9,2	8,2	8,9	8,7	7,5	8,2	5,1	6,1
Sri Lanka	20	95,6	9,3	9,5	9,8	6,0	8,2	6,9	9,2	6,6	8,0	7,0	9,0	6,1
Türkiye	92	75,4	6,7	7,5	7,6	4,6	8,2	5,0	6,0	5,2	5,5	6,7	6,2	6,2

[299] Fragile State Index 2008, http://fundforpeace.org/fsi/excel/ (30.09.2018)

Tablo 4: 2018 Yılı İlk 20 Başarısız Devlet ile Türkiye'nin Sıralaması[300]

Ülke	Sıra	Toplam Puan	C1: Güvenlik Göstergeleri	C2: Elit Göstergeleri	C3:Grup Şikâyeti Göstergeleri	E1: Ekonomi	E2: Ekonomik Eşitsizlik	E3: İnsan ve Beyin Göçü	P1: Devletin Meşruiyet Göstergeleri	P2: Kamu Hizmetleri Göstergeleri	P3: İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	S1:Demografik Baskılar	S2: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler	X1: Dış Müdahale
Güney Sudan	1	113,4	10,0	9,7	9,7	10,0	8,9	6,3	10,0	9,9	9,2	10,0	10,0	9,6
Somali	2	113,2	9,7	10,0	9,0	8,9	9,3	9,5	9,1	9,3	9,6	10,0	9,7	9,1
Yemen	3	112,7	9,9	10,0	9,5	9,6	8,2	7,2	9,7	9,7	9,8	9,6	9,5	10,0
Suriye	4	111,4	9,9	9,9	9,9	8,5	7,8	8,1	9,9	9,3	9,9	8,2	10,0	10,0
Orta Afrika Cumhuriyeti	5	111,1	9,1	9,7	8,8	8,8	9,8	7,4	9,4	10,0	9,4	9,3	10,0	9,5
D. Kongo Cumhuriyeti	6	110,7	9,1	9,8	10,0	8,1	8,5	7,0	9,6	9,5	9,8	9,6	10,0	9,7
Sudan	7	108,7	8,7	9,7	10,0	8,0	7,7	8,6	9,7	8,9	9,3	9,3	9,5	9,2
Çad	8	108,3	9,5	9,5	7,7	9,0	9,3	8,6	8,8	9,7	8,8	10,0	9,3	8,0
Afganistan	9	106,6	10,0	8,6	8,1	8,3	7,8	8,1	9,1	10,0	8,2	9,2	9,9	9,4
Zimbabwe	10	102,3	9,1	10,0	7,0	8,6	8,2	7,6	9,7	8,9	8,5	8,9	8,2	7,6
Irak	11	102,2	9,0	9,6	9,3	6,3	7,0	7,4	9,2	8,3	8,4	8,7	9,6	9,4
Haiti	12	102,0	7,4	9,6	6,2	8,4	9,5	8,7	8,7	9,4	7,4	9,0	7,7	9,9
Gine	13	101,6	8,9	9,6	8,9	8,9	7,6	7,4	9,7	9,4	7,4	8,8	7,9	7,1
Nijerya	14	99,9	8,9	9,6	9,3	8,0	8,3	7,2	8,3	8,9	8,6	9,1	7,5	6,2
Etiyopya	15	99,6	8,7	8,4	8,8	6,7	6,8	7,6	8,5	8,5	8,7	9,5	9,0	8,4
Guinea Bissau	16	98,1	8,6	9,6	5,2	8,0	8,9	7,8	9,2	9,2	7,5	8,8	7,0	8,3
Kenya	17	97,4	8,4	9,6	8,9	7,0	7,6	7,5	8,1	8,3	7,3	8,9	8,0	7,8
Burundi	17	97,4	8,5	7,9	7,6	8,1	7,0	6,0	8,9	7,7	8,9	9,4	8,7	8,7
Eritre	19	97,2	6,9	8,1	7,4	7,8	8,1	8,6	9,4	8,1	8,7	8,7	8,0	7,4
Pakistan	20	96,3	8,8	8,9	9,7	6,6	6,2	7,1	7,8	7,9	7,7	8,1	8,4	9,1
Türkiye	58	82,2	8,0	9,1	10,0	4,5	5,4	4,9	7,7	4,9	7,8	5,2	9,3	5,4

Yukarıda yer alan Tablo 1 ve Tablo 2'de görüldüğü gibi 10 yıllık süreçte başarısız devlet kategorisinde yer alan devletlerde sıralamada bazı değişimler yaşandığı görülmekle birlikte genel olarak başarısız devletlerin bir başarısız olma noktasında istikrarlı bir görünüme sahip oldukları görülmektedir. Buna göre 2008 yılında başarısız devlet kategorisinde 114,2 puanla ilk sırada yer alan Somali 2018'e gelindiğinde sadece bir basamak düşerek 113,2 puanla ikinciliğe gerilediği görülmektedir. Benzer şekilde 2008 yılında 113,0 puanla 2. sırada bulunan Sudan'ın ise 2018 yılına gelindiğinde 108,7 puanla 7. sıraya gerilediği görülmektedir. Bu arada 2008 yılında henüz bağımsızlığını kazanmamış olan Güney Sudan ise 2011

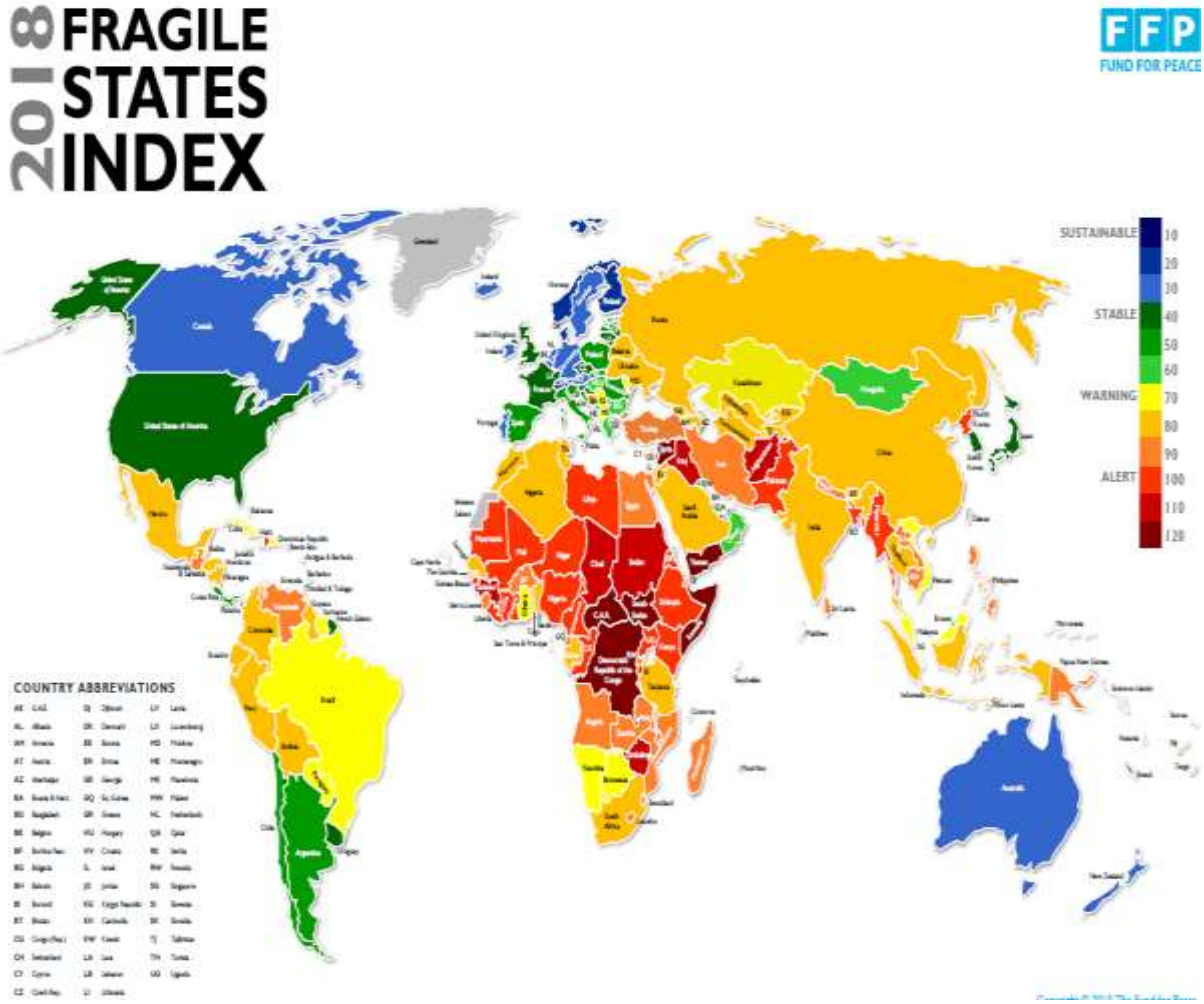
[300] Fragile State Index 2018, http://fundforpeace.org/fsi/excel/ (30.09.2018)

yılında bağımsızlığını kazanmasına ve BM sistemine son katılan 193. devlet olmasına rağmen 2018 yılına gelindiğinde ilk sırada yer almaktadır. Bir başka deyişle Sudan'dan olaylı bir şekilde ayrılıp bağımsız olması Güney Sudan'a barış ve istikrar yerine savaş ve istikrarsızlık getirmiştir. 2008'de 112,5 puanla 3. sırada yer alan Zimbabwe ise 2018 yılına gelindiğinde hızlı bir yükselme göstererek 102,3 puana düşerek 10. sıraya gerilemiştir. Benzer şekilde 2008 yılında 110,9 puanla 4. Sırada yer alan Çad ise 2018 yılında 108,3 puanla 8. gerilemiştir. Yine 2008 yılında 110,6 puanla 5 sırada yer alan Irak ise 2018 yılında 102,2 puanla 11. sıraya gerilemiştir. Bununla birlikte gerek 2008'de gerekse 2018'de 6. Sırayı işgal eden Demokratik Kongo Cumhuriyeti bu yönüyle bir istikrarlı bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Buna karşılık bu devletin puanlamasının 106,7'den 110,7'ye çıktığı yani durumun ciddiyetinin daha da yükseldiği söylenebilir. 2008 yılında ilk 20 başarısız devlet içerisinde bulunan 8. sıradaki ve Fil Dişi Sahili (104,6 puan), 12. sıradaki Bangladeş (100,3 puan), 13. sıradaki Myanmar (100,3 puan), 15. sıradaki Kuzey Kore (97,7 puan), 17. sıradaki Uganda (96,1 puan), 18. sıradaki Lübnan (95,7 puan) ve 20. sıradaki Sri Lanka (95,6 puan) 10 yıllık periyotta ilk 20 başarısız devlet kategorisinden üst sıralara çıktıkları görülmektedir. Ancak bu devletlerden hiçbirisi 0-30 puan veya 30-60 puan kategorisinde yer alan devletlerin düzeyine ulaşmamıştır. Diğer taraftan 2008 yılında ilk 20 başarısız devlet içerisinde bulunmayan 7 devletinde 2018 yılı başarısız devlet sıralamasında ilk 20 içine hızlı bir giriş yaptıkları görülmektedir. Bu başarısız devletler şu şekilde sıralanmaktadır. Güney Sudan 113,4 puanla 1. sırada yer alırken, Yemen 112,7 puan ile 3. sırada Suriye ise 111,4 puanla 4. Sırada yer almaktadır. Benzer şekilde Guinea Bissau (Batı Afrika) 98,1 puanla 16 sırada yer alırken Kenya ve Burundi 97,4 puanla 17. sırada yer almaktadırlar. Eritre ise 97,4 puanla 19 sıradan listeye giriş yapmıştır.

Söz konusu dönemlerde ise Türkiye'nin başarısız devlet kategorisinde ciddi bir düşüş yaşadığı açıkça görülmektedir. Buna göre Türkiye 2008 yılında 75,4 puanla 92. sırada bulunurken 2018 yılında 82,2 puanla 58. sıraya kadar 34 basamak birden gerilediği görülmektedir. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında 10 yıllık süreçte ülke içinde yaşanan Gezi olayları, 15 Temmuz hain darbe girişimi gibi olayların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca ülke içinde siyasal elitler ve halk tabanında

görülen siyasal kutuplaşmalarında bu gerilemenin nedenleri arasında saymak mümkündür.

Harita 1: 2018 Yılı Kırılgan Devlet Endeksi Haritası[301]

Yukarıda yer alan Harita 1'de de görüldüğü gibi dünyada yer alan devletlerin büyük çoğunluğu sarı, turuncu ve kırmızı renklerle kaplanmış durumdadır. Ayrıca Afrika kıtasının tamamında herhangi bir yeşil veya mavi alan yer almamaktadır. Bunun yanında Asya kıtasında birkaç istisna ülke hariç yine tamamı sarı, turuncu ve kırmızı renklerle kaplanmış durumdadır. Bu durum çalışma boyunca ortaya konulan başarısız devletlerin çoğunlukla Asya ve Afrika'da bulundukları argümanını desteklemektedir. Diğer taraftan başarılı olarak kabul edilen devletlerinde Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya kıtasında bulunmaları da şaşırtıcı değildir.

[301] Fragile State Index 2018, http://fundforpeace.org/fsi/excel/ (30.09.2018)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BAŞARISIZ DEVLETLERİN ULUSLARARASI SİSTEME ETKİLERİ

Devletlerin başarısızlığı söz konusu ülkelerinin yanında uluslararası sistem içinde birçok soruna neden olmaktadır. Bu sorunların başında artan bir şekilde insani ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sorunların ortaya çıkmasına neden olarak çeşitli trajedilerin yaşanması noktasında kendini göstermektedir. Bunların başında yoksulluk, salgın hastalıklar, göç ve mülteci hareketleri gibi uluslararası sistemin güvenliğini tehdit eden birçok sorun gelmektedir. Zira 21. yüzyılın başlarını yaşadığımız şu dönemde başarısız veya çöken devletlerin kendi vatandaşlarının yanında küresel sistem için en büyük tehditlerden birinin kaynağını oluşturduğunu söylemek hiçte yanlış olmayacaktır. Örneğin günümüz başarısız devletler sıralamasında ilk sıralarda yer alan Güney Sudan, Somali, Yemen, Suriye, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Afganistan, Zimbabwe, Irak gibi devletler kendi vatandaşlarının yanında diğer komşu ülkelerin ve hatta uluslararası sistemde "başarılı" olarak kabul edilen devletlerin güvenliklerini etkilemekte ve birçok uluslararası sorunun meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu durum hiç kuskusuz söz konusu başarısız devletlerin başarısızlığının sonuçlarının sadece kendi ülkeleri ile sınırlı kalmadığını ve diğer devletleri de doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilediğini açıkça göstermektedir.

"Çöküş halindeki ya da çökmüş devletler, siyaset bilimi ve sosyoloji biliminden farklı olarak uluslararası hukuk açısından devlet olma vasfı ve niteliğini sürdürmektedirler. Bu devletlerde, devletin bir eylem kabiliyeti olmamakla birlikte, uluslararası hukuk süjesi olma özellikleri devam etmektedir. Esasen, bir devletin tamamen çökmesinin hukuksal olarak saptanması ise oldukça zordur. Böyle bir devlet, kuşkusuz içsel olarak de facto çökmüştür; ancak dış ilişkilerinde de jure hukuksal varlığını devam etmektedir. Bu yüzden kısaca belirtmek gerekirse; bir devletin çöküşü, ampirik olarak devletselliğin çökmesi anlamına gelmektedir."[302]

[302] Osman Nuri Özalp, "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı, *a.g.e.,* s.360.

Bunun yanında uluslararası güvenlikle ilgili olarak özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle bu devletler aşırı (extremist) oranize terör grupları için üreme ve yayılma alanları olarak görülmektedir. Çünkü etkin bir hükümet otoritesinin yokluğunda hem şiddet olaylarının hem de yasadışı ekonomik aktivitelerin geliştiğini görmek hiçte şaşırtıcı bir durum değildir. Bunun sonucunda terörist grupların veya başarısız devletleri yöneten devlet yöneticilerinin bu anarşik durumdan kaynaklanan uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, insan kaçakçılığı gibi faaliyetlerden gelir elde ettiklerini görmek olası bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başarısız devletlerin aynı zamanda yasal zorluklar da ortaya koydukları görülmektedir. Öyle ki devlet egemenliği ve devletin onayı üzerine kurulmuş uluslararası bir düzende, işleyen hükümetlerden yoksun toplumlar, uluslararası sistemin bir dizi sorunla yüz yüze gelmesine neden olmaktadırlar. Çünkü bu devletler içinde bulundukları güç veya meşruiyet yetersizliği (lack of power or lack of legality) nedeniyle uluslararası antlaşmalara giremez veya bunlara uymazlar; gittikçe yoğunlaşan uluslararası ticaret, çevre ve insan hakları sözleşmeleri ve kurumlarına katılamazlar; vatandaşları ve yabancılar arasındaki sözleşmeleri yürürlüğe koyamazlar ya da yerleşmiş mülk çıkarlarını koruyamazlar.

Bu bakımdan başarısız devletler kendileri ve küresel bir yük oluştururlar. Başarısızlığın ulusal sonuçları; ülkenin ekonomik, eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı gibi alanlarında ciddi yetersizlikler olarak görülür. Bunun yanında yüksek oranda işsizlik, düşük gelir, yaşam standartlarının düşüklüğü nedeniyle ölüm, yaralanma ve hastalıklarda artış, ülke içi ve dışına kitlesel göç hareketleri, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşamama temel gıda maddelerinin yetersizliği ve açlık en temel sorunlar olarak insanları doğrudan etkiler.[303]

[303] Jeremy M. Weinstein vd, On the Brink: Weak States and US National Security, Center for Global Development Report, 2004, s.10 – 11, https://www.cgdev.org/doc/books/weakstates/Full_Report.pdf (01.10.2018)

Devlet başarısız olmaya başladığında yani temel fonksiyonlarını kaybetmeye başladığında insanlar son derece güvensiz bir ortamda devlet korumasından uzak bir şekilde ve adeta orman kanunlarının geçerli olduğu bir kaotik ortamda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ortaya çıkan şiddet ve kaotik durum nedeniyle ekonomik faaliyetler giderek azalır ve işlemez hale gelir bunun sonucunda devlet altı örgütler (terör örgütleri veya mafya örgütleri) bu durumdan faydalanarak gelirlerini arttırarak kontrol ettikleri bölgelerde devlet yerine kendi otoritelerini tesis etmeye başlarlar. Bu durum hiç kuşkusuz uluslararası suç aktivitelerinin oluşmasına zemin hazırladığı gibi bu yerlerin suçlular için adeta bir cennete dönüşmesine neden olmaktadır. Öyle ki bugün dünya üzerinde üretilen uyuşturucunun yaklaşık % 95'inin bu yerlerde üretilmesi hiçte şaşırtıcı bir durum değildir.[304]

Diğer taraftan bir devlet herhangi bir sebepten dolayı başarısız duruma düştüğünde ekonomik anlamda da çöküş yaşamaya başladıkları ve ekonomilerinin büyüme hızının yaklaşık % 2,6 seviyesinde azaldığı ve yıllık maliyetinin ise 23-32 milyar $ ulaşabildiği hesaplanmaktadır. Küresel olarak ise başarısız devletlerin dünya ekonomisine maliyetinin 640 milyar $ civarında olduğu hesaplanmaktadır.[305] 1974-2001 yılları arası dönemi değerlendiren bu çalışmaya göre başarısız bir devletin GSMH'sında yaşamış olduğu her % 1'lik düşüşün komşusuna ve bölgesine maliyeti % 0,4 oranında olmaktadır. Ayrıca başarısız devletin yaşayacağı her % 0,6'lık kaybının komşularına maliyeti % 0,2 oranında olmaktadır. Bununla birlikte başarısız devlette yaşanan bir iç çatışmanın (civil war) etkisinin 800 km yayılabileceği ve maliyetinin tüm dünyaya yayılabileceği ifade edilmektedir.[306] Bunun yanında iç savaş nedeniyle ortaya çıkan suç, uyuşturucu, terör faaliyetleri ve barışı koruma operasyonlarının (Peacekeeping Operations) meydana getirdiği maliyetlerinin bu hesaplamanın dışında tutulduğunu belirtmek gerekir.

---

[304] Lisa Chauvet–Paul Collier, Anke Hoefler, "The Cost of Failing States and the Limits to Sovereignity" *UNU WIDER Research Paper No 30*, 2007, s.11

[305] Lisa Chauvet–Paul Collier, *a.g.e.*,s.7

[306] Günümüzde Suriye'de 2011 yılından beri yaşanmakta olan iç savaş belki de bu durumun küresel ölçekte tüm ülkeleri etkileyen nasıl bir sorun oluşturabileceğini gösteren en önemli örnek olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanında büyük ölçekli bir çatışmanın başarısız bir devletin vatandaşlarına maliyeti süresine bağlı olarak yaklaşık 144 milyar $ civarında olurken başarısız devletlerin komşularına maliyetinin ise 237 milyar $ civarında hesaplanmaktadır. Ayrıca 2016 yılı itibariyle başarısız devletlerin maliyetinin 10 trilyon $'ı aştığı söylenebilir.[307] Bu miktar Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinin yıllık olarak ayıracakları GSMH'nın % 0,7'sini yardım için ayırdıklarında toplanacak paranın iki katı kadardır. Bununla birlikte uluslararası toplumun başarısız devletlere ayırdıkları yardım programlarının yıllık kapsamının 276 milyar $ civarında olduğunu belirtmek gerekmektedir.[308]

Esas itibariyle başarısız devletler hem kendileri hem komşuları hem de küreselleşen dünya için bir tehdit unsuru haline gelmişlerdir. Başarısız devlet statüsündeki ülkeler "komşuluk etkisi" ve "küresel etki" olmak üzere temelde iki farklı yayılma etkisine sahiptir. "Komşuları üzerinde yayılma gösteren ekonomik etkileri;

- Savaştan kaçan mültecilere sığınabilecekleri alanlar tesis edilmesi ve bunların barınma, beslenme vb ihtiyaçlarının yarattığı yük,
- Bölgede artan güvenlik sorunları sebebiyle askeri harcamaların arttırılması
- Uluslararası ticaretin sekteye uğraması
- Tüm bölgenin riskli olarak adlandırılmasının yatırımcılar üzerinde kötü itibar bırakması
- İktisadi büyüme oranlarının düşmesi"

"Diğer taraftan söz konusu devletlerin küresel sistemde gösterdikleri etkiler bakımından şu noktaların ön plana çıktığı görülmektedir;

- Binlerce mültecinin barınma, beslenme, sağlık ve güvenlik sorunları
- Salgın hastalıkların yayılması ve artan suç oranları
- Kitlesel göç hareketleri
- Çatışmaların sıçrama ihtimali"

---

[307] Oktay Bingöl, *a.g.e.,* s.194
[308] Lisa Chauvet–Paul Collier, *a.g.e.,* s.11-12

Bir devlette yaşanan otorite boşluğu gücün doğası gereği eğer yasal hükümet veya devlet tarafından doldurulamadığında bu durum devletin bir bakıma egemenlik haklarını kullanamamasına neden olmaktadır. Yani kendi ülkesi ve vatandaşı üzerinde son sözü söyleme yetkisini elinden alınmasına neden olmakta ve bu yetkiyi devlet adına kullanan terör örgütleri ve uyuşturucu kaçakçıları başta olmak üzere suç örgütlerinin devlet otoritesinden yoksun bölgelere girmesine neden olurken yasa dışı işlerin bu yerlerden tüm dünyaya yayılmasına neden olmaktadır. Bu duruma düşen devletlerin gerek içinde bulundukları koşullardan gerekse uluslararası toplumun bu devletlere bakışlarındaki farklılıklardan dolayı (başarılı devletlerin bu devletlere yönelik farklı politikalara ve çıkarlara sahip olmalarından) ortaya çıkan olumsuzluklarla baş edebilmeleri mümkün olmadığından sorunların bir kısır döngü gibi devletin adeta bir bataklığa dönüşmesine neden olmaktadır.

Yani başarısız duruma düşmüş bir devlet bu durumdan kurtulmaya çalıştıkça daha fazla batmaya ve daha fazla çökmeye ve iflas etmeye başladığı görülmektedir. Elbette bu durum hem çöken devlete hem de çevresindeki devletlere çeşitli ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunları oluşturmaktadır. İşte bu ve daha fazla nedenlerden dolayı, başarısız devletler giderek uluslararası toplumun endişe nedeni olarak görülmektedir.

4.1. Başarısız Devletlerin Neden Olduğu Uluslararası Tehlikeler

Günümüzde başarısız devletlerle ilgili uluslararası toplumda artan endişe, iki ayrı önermeye dayanmaktadır. Bunlar;

1) Devletlerarası şiddet gibi geleneksel güvenlik kavramlarının, devlet dışı aktörler tarafından yürütülen sınır ötesi tehditleri kapsayacak şekilde genişlemesi gerektiği; örneğin terör faaliyetleri, suç örgütleri, salgın hastalıkları gibi
2) Bu tür tehditlerin, gelişmekte olan ülkelerde zayıf yönetişimin kökenlerini büyük ölçüde oluşturması

Bu kapsamda örneğin ABD'de Reagan yönetiminden beri, Ulusal Güvenlik Stratejisinin birbirini izleyen versiyonları, terörizm, organize suç, bulaşıcı hastalık,

enerji güvenliği ve çevresel bozulma gibi askeri olmayan kaygıları yeni güvenlik konsepti şemsiyesi altında toplamıştır. Söz konusu bu güvenlik kaygılarını birleştiren ortak sorun, bu kaygıların çoğunlukla yurt dışında egemen yetki alanlarından kaynaklanması ve ABD vatandaşlarına zarar verme potansiyeline sahip olmalarıdır.

Bazı gelenekselci ulusal güvenlik uzmanları, bu tür kaygıların, ABD'nin ulusal çıkarlarından çok genel olarak insan yaşamı için varoluşsal bir tehdit oluşturmasından dolayı güvenlik kavramındaki bu tanımsal genişlemeye direnmektedirler. Bir bakıma çoğunlukla başarısız devletlerden kaynaklanan bu tehditlerin genel olarak tüm dünyayı ilgilendirmesini göz ardı ederek sadece ABD ulusal çıkarlarını tehdit edenlerin önemli olduğunu ifade etmektedirler. Buna karşılık gelenekselci olmayan ve güvenlik konusunda daha geniş bir görüşü savunanlar ise geleneksel olmayan tehditlerin, devletleri ve bölgeleri istikrarsızlaştırarak ortaya çıkan şiddete daha fazla katkıda bulunabileceğini öne sürmektedirler. Daha da önemlisi, ulusal güvenlik için geleneksel "şiddet paradigmasının", ABD vatandaşlarının güvenliği, esenliği ve yaşam tarzına yönelik diğer tehditlere uyum sağlamak için uyarlanması gerektiğini savunuyorlar. Bu türden tehditler yalnızca uluslar arası terörizm gibi kötü niyetli, amaç dışı eylemleri değil, aynı zamanda "tehdit unsuru olmayan tehditler" gibi, küresel salgın hastalıklar gibi doğadan ya da insan faaliyetinin yan ürünleri olarak ortaya çıkan iklim değişikliği gibi tehditleri de içermektedir.[309]

Ancak unutmamak gerekir ki özellikle Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yenidünya düzeninde dünyanın bir bölgesinde meydana gelen olumsuz bir durum kısa sürede tüm dünyaya yayılabilecek bir sorun haline dönüşe bilmektedir. Bununla beraber Kuzey Kore ve Pakistan gibi nükleer güce sahip zayıf devletlerin sahip oldukları bu güç bölgesel güç dengelerini değiştirebilecek ve daha büyük ölçekte yıkıma sebep olabilecek potansiyele sahip durumdadır. Bunun yanında potansiyel tehditlerin bu yeni dönemde kimden ve nasıl gelebileceğini tahmin etmek eskisi kadar kolay olmayacaktır. Zira Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları

[309] Stewart Patrick, "Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?" *The Washington Quarterly*, Volume 29, No 2, 2006, s.33, ss. 27-53

açısından öncelikli tehdit karşı oldukları blok içerisinden gelirken yeni dönemde bu tehditlerin hangi ülkeden, nasıl ve ne zaman gelebileceğini kestirmek oldukça zorlaşmıştır. Örneğin SSCB'nin işgalinden etkilenen yoksul Afganistan'ın ABD tarihinde gerçekleşen en yıkıcı saldırı olan 11 Eylül saldırılarının gerçekleştirilmesi için bir saldırı rampası olmasını çok az kişinin tahmin ettiğini söylemek mümkündür.

Politik analistler için temel sorun, hangi devletlerin hangi olası ulus ötesi sorunlardan etkileneceği noktasında daha dikkatli bir şekilde bir ayrım yapmaları olacaktır. Bu tür ayrımlar, kritik ülkelerdeki öncelikli zorlukları ele almak için sınırlı kaynakları yönlendirmelerine ve bu ülkelerdeki temel teşvik yapılarına verilen yanıtları buna göre uyarlamalarına izin verecektir. Bununla birlikte günümüzde başarısız devletlerin sebep olduğu sorunlara bakıldığında küresel terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, küresel ölçekte suçlar, salgın hastalıkların yayılması, kitlesel göçler, enerji güvensizliği ve bölgesel istikrarsızlıklar başlıkları altında toplandığını görmek mümkündür.

4.1.1. Küresel Terörizm (Global Terrorism)

Latince terrere kelimesinden gelen terör sözcüğünün "korkutmak, dehşete düşürmek, korkutup kaçırmak, caydırmak" gibi anlamları vardır. Türkçede ise terör "yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş"[310] anlamına gelmektedir. Bu şekilde bir araç olma özelliğini kazanan terörizm, dünya genelinde devletler tarafından ya da devlete karşı belirli muhalif gruplar tarafından sistemli bir şekilde kullanılmaktadır.

"Soğuk Savaş sonrası yenidünya artık eskisi gibi düz çizgilerle bloklara ayrılmış, organize olmuş ve iyi tanımlanmış düşman ve tehditlerden oluşan bir yer olmaktan çıkmıştır. Ekonomik operasyonların, teknolojinin, bilginin ve insan hareketliliğinin küreselleşmesi sonucu çok boyutlu, birbirine bağımlı karmaşık bir

[310] Cemal Güzel, "Korkunun Korkusu: Terörizm", *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, Derleyen: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002, s.15

yapı oluşmuştur. Bu yeni dünya, yeni bir savunma yaklaşımına, yeni tehdit tanımına ve yeni bir savaş anlayışına gereksinim duymaktadır."[311]

1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla sonuçlanan Soğuk Savaş, ABD'nin liderliğini yaptığı Batı Blok'unun galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Kapitalist dünyanın lideri ABD Soğuk Savaş'ın ardından elde ettiği kazanmanın verdiği özgüvenle uluslararası ilişkilerde ayrıcalıklı bir konuma gelmiş, gündem belirleyen, söz söyleyen ancak uluslararası sözleşmelere daha az uyan ve uluslararası ilişkilerde kendini eşitler üstü bir konumda gören bir ülke haline gelmiştir. Ancak ABD'nin bu hegemonik yapısı kendisine kısa sürede düşman yaratmış mevcut düzene karşı devletler değil, tabandan gelen ve belirli bir devlete ait olmayan içerisinde neredeyse tüm dünyadan üyeler barındıran küresel örgütler ön plana çıkmaya başlamıştır. Teknolojinin sunduğu avantajı da kullanan terör örgütleri, yeni düzenin kendilerini mağdur ettiğini savunarak, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren küresel ölçekte saldırılar yapmaya başlamışlardır.

Bu örgütlerin düzenlediği saldırılar içinde 11 Eylül 2001'de direkt ABD'nin kendisini hedef alan saldırılar küresel terörizm konusunda milat niteliğinde olmuş ve bundan sonra terörizm ve küresel terörizm kavramı farklı bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.[312] "Bu tarihe kadar terörü hep televizyon ekranlarından, Ortadoğu ülkelerine mahsus bir eylem şekli olarak izleyen ve kendi ülkeleri ABD'nin güçlü ekonomisi ve ordusu sayesinde bu tür tehlikelerden uzak olduğunu düşünen Amerikan vatandaşları, bu tarihten sonra terörün yarattığı korkuyu çok yakından hissetmişlerdir. Bu çerçevede 11 Eylül saldırıları dünya gündemini yeni bir kavramla tanıştırmıştır: küresel terör." Yeni terör sürecinde artık hiçbir kişi, devlet ya da uluslararası organizasyon terörist saldırılardan masun kalma garantisine sahip değildir ve dünyanın en kudretli devleti bile bu saldırılar karşısında birkaç saat içerisinde şaşkın ve çaresiz bir şekilde kalabilmektedir.

---

[311] Nilüfer Narlı, "Yeni Küresel Tehditler ve Yeni Paradigma", *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 4 Sayı 1-2, Ankara 2002, s.10 ss. 9-20

[312] Şükrü Türköz, "Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Niğde 2016, s.156-157, ss.153-162

"ABD başkanı George W. Bush, 11 Eylül saldırılarının ardından yaptığı konuşmasında; Amerika'nın terörle mücadelesinde kendi tarafında olmayanları karşı tarafta ilan etmiş ve "ya bizimle olursunuz ya da teröristlerin tarafında" ifadelerini kullanarak, ABD'nin küresel terörle mücadelesinde tüm dünya ülkelerine bir anlamda gözdağı vermiştir. Belirlenen yeni stratejiye göre, artık terör dünyanın her neresinde olursa olsun yakalanıp yok edilmelidir ve ona destek verenler aynı akıbeti paylaşmalıdır."[313]

11 Eylül Sonrasında yaşanan süreçte, küresel terörizme yardım ve yataklık yaptığı suçlamasıyla Afganistan ve Irak ABD tarafından işgal edilmiş, dünyanın çeşitli ülkelerinde (İngiltere, İspanya, Türkiye) ABD'nin bu politikalarına tepki olarak terör eylemleri de artmıştır. Terörle mücadele adına çoğu zaman insan hak ve özgürlüklerinin hiçe sayıldığı görülmüş, Guantanamo ve Ebu Gurayb cezaevlerinde terörist olduğu iddia edilen kişilere yönelik işkence ve kötü muamele görüntüleri kamuoyuna yansımıştır. Bu görüntüler hiç şüphesiz terörle mücadele ettiğini iddia eden ABD'nin insan hakları karnesine eksi puan olarak yazılmıştır.

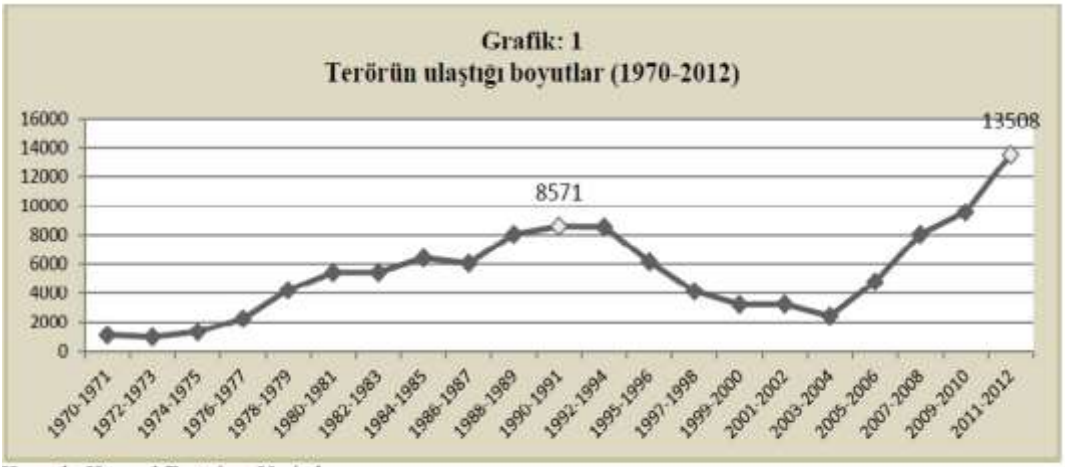
Dahası terörle mücadele adına sergilenen bu yanlışlar küresel çapta faaliyet gösteren terör örgütlerinin propaganda malzemesini oluşturmuş ve eleman sayılarını artırmıştır. "Terörle mücadele adına girişilen operasyonlar sırasında çekilen işkence ve kötü muamele görüntülerinin kamuoyuna yansıması zaten Amerikan yönetimine karşı olumsuz düşüncelere sahip insanların daha da radikal çizgilere kaymasına ve özellikle Ortadoğu bölgesinde başta El Kaide, Irak ve Şam İslam Devleti (IŞID) Ad Dawlah al Islamiyah fil wa ash Sham (DAEŞ) vb. olmak üzere diğer küresel terör örgütlerinin etki alanını genişletmesinde kolaylık sağlamıştır."[314]

Küresel terörizm veritabanında kayıtlı, 1970 ve 2012 yılları dahilinde meydana gelen terör olaylarının seyrini gösteren Grafik 1 incelendiğinde, 11 Eylül sonrasında küresel terör olaylarındaki ciddi artış oldukça dikkat çekmektedir. Bu

[313] Şükrü Türköz, *a.g.e.,* s. 157
[314] Şükrü Türköz, *a.g.e.,* s. 157

durum, iktisadi ve politik yönden istikrarsızlaşan uluslararası sistemin bir yansıması olarak yorumlanabilir.[315]

Grafik 1: 1970–2012 Yılları Arasında Uluslararası Terör İstatistikleri[316]

Kaynak: Küresel Terörizm Veritabanı

Terörizmle mücadelede salt askeri yöntemlerin uzun vadede fayda sağlamadığı küresel ve ulusal örnekler dahilinde kendisini göstermektedir. "Bu açıdan bakıldığında, genel olarak terörün şiddet boyutunun yüksek olduğu bölgelerde kırılgan-başarısız devletlerin çoğunlukta olması ve bunların kısmen kümelenme örneği sergilemesi, gözlenen bu niteliksel ilişkinin nedensellik bağıntısı taşıyabileceği olgusunu gündeme getirmektedir. Başka bir ifadeyle; dünya barışını tehdit eden boyutlara ulaşan terörizmin toplumsal dinamikleri arasında devlet başarısızlığı olgusunun yer alması kuvvetle muhtemeldir."[317]

Bu açıdan bakıldığında başarısız devletlerle küresel terörizm arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Zira bu türde olan devletler kendi vatandaşlarına iş ve yemek sağlayamadığından, topraklarının bir kısmını savaş lordlarına aktardığından ve ülke sınırlarının kontrolünü kaybettiğinden adeta dünyadaki teröristlere bu yerlere gelmeleri için davetiye çıkartmaktadırlar.[318] Esasında bu iddialarda gerçek payı olduğu Maryland Üniversitesi'nin küresel terörist saldırılarla ilgili olarak tuttuğu

---

[315] Mehmet Karaçuka – Necmettin Çelik, "Kırılgan - Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, s.24, ss.20 -41
[316] Mehmet Karaçuka – Necmettin Çelik, *a.g.e.*,s.24
[317] Mehmet Karaçuka – Necmettin Çelik, a.g.e., s.21-22
[318] Fighting Terrorism at Gleneagles, s," New York Times, July 5, 2005, https://www.nytimes.com/2005/07/08/opinion/fighting-terrorism-at-gleneagles.html (02.10.2018)

verilerde ortaya konmaktadır. Buna göre 1991–2001 arasında meydana gelen küresel çaptaki terörist saldırıları düzenleyenlerin çoğunlukla Sudan, Afganistan, Burundi, Liberya, Ruanda gibi düşük gelirli otoriter ülkelerden geldiğini göstermektedir.[319] Yine benzer şekilde ABD dış işleri bakanlığı tarafından 2003–2005 yılları arasında derlenen veriler Yabancı Terör Örgütlerinin, temel ve operasyonel faaliyetleri için zayıf ve başarısız devletler kullandığını ortaya koymaktadır. Buna göre terör örgütleri başarısız veya zayıf devletleri kendilerine sundukları çok yönlü faydaları nedeniyle tercih etmektedirler. Bu faydalar arasında güvenli alan sağlamaları (safe havens), silahlı gerçek çatışma deneyimi sağlama, eğitim ve fikir aşılama (indoctrination) silah ve teçhizatlara kolay erişim, finansal kaynakları kontrol etme, zemin kurma, bölgeler arası geçiş için transit yol olma ve adam kazanma ve devşirme havuzu sunmaları yer almaktadır. Örneğin El Kaide terör örgütü Sudan ve Afganistan'ın kendisine adamlarını eğitmesi için eğitim kampı sağlaması ve yeni üye kazanma noktasında yaptığı yardımlar nedeniyle oldukça memmun olduğunu söylemek mümkündür. Yine benzer şekilde Kenya ve Yemen'in Nairobi ve Dar es Salaam'daki ABD büyükelçiliklerine düzenlenen saldırılar ile USS Cole uçak gemisine düzenlenen saldırılarda bu ülkelerin elmas ve zümrüt gibi değerli madenlerinin kullanılarak terör operasyonlarını finanse etmeleri oldukça dikkat çekicidir.[320]

Diğer taraftan daha yakından bakıldığında esasında devlet kapasitesinin zayıflığı ile küresel terörizm arasındaki ilişkinin tahmin edilenden daha karmaşık olduğu görülmektedir. Buna göre[321]

1) Orta Afrika ülkeleri kapasite bakımından diğer bölgelere göre daha zayıf olmalarına rağmen küresel terörist faaliyetlerin bu ülkelerden çok neden

---

[319] Monty G. Marshall, "Global Terorism: An Overview and Analysis," September 12, 2002, (report from the Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland) http://www.systemicpeace.org/vlibrary/CSP3GlobalTerrorism2002.pdf s. 25, (02.10.2018)

[320] Ray Takeyh–Nicholas Gvosdev, "Do Terrorist Networks Need a Home?" *The Washington Quarterly*, Volume 25, No 3, 2002, ss. 97–108; Sebastian Mallaby, "The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire," *Foreign Affairs*, Volume 81, No 2, 2002, s.2–7.

[321] Ken Menkhaus, "Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism", Adelphi Paper No. 364 2004; Greg Mills, "Africa's New Strategic Significance," *The Washington Quarterly* Volume 27, No 4, 2004, ss.157–169

Ortadoğu'dan geldiğini açıklamak oldukça güçtür. Bu durumda sorunun aslında siyasi, dini ve coğrafi faktörleri de içeren değişkenlere bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

2) Zayıf ve başarısız devletlerde meydana gelen tüm terörist faaliyetleri küresel terör olarak adlandırmak mümkün değildir. Bu noktada Batı dünyasının odaklandığı başlıca küresel terör örgütleri içinde El Kaide ve DEAŞ gibi Selefi- Wahabi, İslam adına cihat ettiğini söyleyen örgütlere odaklanıldığını ve diğer terör örgütlerinin örneğin Demokratik Birlik Partisi–Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD), PKK, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) gibi örgütlerin kastedilmediğini belirtmek gerekir.
3) Tüm başarısız devletler aynı değildir veya birbirine benzemez. Örneğin Liberya veya Somali gibi devlet aygıtının tamamen çökmüş olduğu ve "yönetilmeyen bölge" (ungoverned space) olarak adlandırılan yerler ile teröristler için Pakistan veya Kenya gibi operasyonel durumdaki üsler gibi zayıf ancak işleyen devletleri bulma olasılığı daha yüksektir. Bu tür kötü yönetilen devletler sadece kırılgan ve yolsuzluğa karşı duyarlı değiller, aynı zamanda iletişim teknolojisi, ulaşım ve bankacılık hizmetleri de dahil olmak üzere küresel ekonominin finansal ve lojistik altyapısına kolay erişim sağladıkları için tercih edilirler.
4) Ulusaşırı teröristler zayıf ve başarısız olan devletlere giderek daha az bağımlı hale gelmektedirler. Örneğin El Kaide gibi terör örgütleri belirli bir merkeze bağlı olarak düzinelerce ülkede fakir veya zengin ülke fark etmeksizin otonom hücrelerden oluşan çok daha yaygın bir küresel harekete dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle bu tür örgütlerin üyeleri Ortadoğu'daki zayıf devletlerden çok Avrupa'da aidiyetsizleştirilmiş veya ötekileştirilmiş toplumlar içinde daha fazla yaşayabilir. Bu açıdan bakıldığında küresel teröristlerin güvenli alanları Sahra'nın atıkları ve Karaçi'nin varoşları kadar Paris'in banliyöleri de olabilir.

Başka bir deyişle, zayıf ve başarısız olan devletler ulus ötesi teröristlere faydalı olanaklar sağlayabilir, ancak operasyonlarının yaygınlaştığından daha az merkezi olabilirler. Zaten son yıllarda gerek Fransa, Belçika, İngiltere, İspanya,

Türkiye gibi Avrupa ülkelerinde yaşanan terör faaliyetleri bu örgütlerin eylem kapasitelerinin ne derece geniş olduğunu göstermektedir.[322]

Her ne kadar zayıf ve başarısız devletlerle ilişkili dört yönetim boşluğunun hepsi doğrudan veya dolaylı olarak küresel terörizme katkıda bulunsa da, politik ve güvenlik boşlukları bunlar arasında en önemlileridir. Politik olarak kendilerini ifade etmek için barışçıl yollar bulamayan, hüsrana uğramış grupların baskıcı rejimlere ve onların algılanan yabancı destekçilerine karşı şiddeti kabul etme olasılıkları daha yüksektir. Benzer şekilde, sınırlarını veya bölgeyi kontrol edemeyen devletler, terörist sızmalarını ve terör operasyonlarını kolaylaştırır. Bu noktada diğer iki boşluk destekleyici rol oynayabilir.

Sonuç olarak "başarısız devlet olgusunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde terörizmin patlak vermesine sebep olamayacağı; ancak var olan terörün şiddetin ve etki alanının artmasında katalizör etkisi yaratabileceği söylenebilir. Nitekim şu da bir gerçektir ki; güçlü, istikrarlı ve etkin devletlerde, terörist örgütlenmeler barınamamaktadır. Başka bir ifadeyle, terörist grupların Somali, Afganistan, Sudan gibi kırılgan ya da başarısız diyebileceğimiz devletlerin sınırları içinde barınmaları ihtimali, güçlü ve istikrarlı devletlere nazaran daha yüksektir."[323] "Bu da siyasi, iktisadi ve toplumsal dinamikleri olan kırılganlık - başarısızlık faktörünün mutlak olmasa da önemli ve dikkate değer bir unsur olarak terörizmin muhtemel dinamikleri arasında incelenmesini ve uluslararası sistemin güvenliği açısından başarısız devletlerin her geçen gün daha da büyük bir tehdit oluşturduğu gerçeğinin kabul edilmesini gerektirmektedir."[324]

---

[322] Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, Columbia University Press, London 2004; Timothy M. Savage, "Europe and Islam: Crescent Waxing, Cultures Clashing," *The Washington Quarterly*, 27, No 3, 2004, ss. 25–50

[323] Edward Newman, "Weak States, State Failure, and Terrorism" *Terrorism and Political Violence*, Volume 19, No 4, 2007, s.463, ss.463-488.

[324] Mehmet Karaçuka – Necmettin Çelik, *a.g.e.*, s.31

4.1.2. Kitle İmha Silahlarının Yayılması (Proliferation of Weapon of Mass Destruction)

Başarısız devletlere yönelik en önemli korkulardan biri bu devletlerin sahip oldukları nükleer, kimyasal veya biyolojik silah stoklarını koruyamama veya bu silahlarının terör örgütlerinin eline geçmesi veya Kitle İmha Silahları (KİS) ile ilgili teknolojinin yayılmasının veya sızmasının önlenememesidir. Elbette bu boş bir endişe değildir. Zira İngiliz hükümetine göre BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi dışında mevcut veya askıya alınmış Kitle İmha Silahları programlarına sahip 17 devletten 13'ü "istikrarsızlık riski taşıyan ülkeler" arasında yer almaktadır.[325]

En korkutucu beklenti, Pakistan veya Kuzey Kore gibi nükleer silahlı bir devletin nükleer silahlarının devletin çökmesi veya hırsızlık yoluyla kontrolünü kaybedebileceği endişedir. Daha sonra bu silahların ardıl bir rejimin veya silahsız aktörlerin ellerine geçip, bu silahları kullanmalarıdır. Daha olası senaryo ise yapılması ve taşınması daha kolay olan buna karşılık izlenmesi daha zor olan biyolojik silahların terör örgütlerinin eline geçmesidir.

Diğer taraftan çalışan kitle imha silahlarının terör örgütlerine doğrudan transferi tek endişe olmamalıdır. Öyle ki Pakistan'ın nükleer silaha sahip olmasını sağlayan ünlü fizikçi Abdülkadir Khan hakkında 2003'te çıkan Kuzey Kore, İran ve Libya'ya nükleer sırlar sattığı veya bedava verdiğine yönelik iddialar o dönemde oldukça dikkat çekmiştir. Burada dikkat çeken nokta batılı devletler açısından nükleer silahların İran ve Libya gibi ülkelerin eline geçmesinden çok bu ülkelerin nükleer silah üretme teknolojilerini elde etmelerinin daha yüksek bir risk teşkil etmesidir.

Kitle İmha Silahları'nın yayılması dünya barışı için en ciddi tehditlerden biri olmasına rağmen konvansiyonel silahların mevcut durumda insan güvenliği ve sivil barış için en büyük tehdit olduğu görülmektedir. Bu kapsamda başarısız devletlerin veya çatışma sonrası durumda bulunan devletlerin dünyadaki küçük çaplı

[325]Joseph Cirincione – Jon B. Wolfsthal – Miriam Rajkumar, "Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats", Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. 2005, s.12

konvansiyonel ve hafif silahların yayılması noktasında kritik bir role sahip oldukları görülmektedir. Zira Cenevre merkezli Small Arms Survey'e göre dünya çapında yaklaşık 640 milyon civarında silah kaçakçılık amacıyla el değiştirmektedir.[326] Bu açıdan değerlendirildiğinde zayıf devletler genellikle yasadışı silah ticareti için kaynak, transit ve hedef ülkeler konumunda bulunmaktadır. Örneğin eski SSCB'nin sınır bölgelerinde yer alan büyük silah stokları, isyancı gruplar, teröristler, uluslararası suç örgütleri için cazip hedef konumunda bulunmaktadır. Bu savaş malzemeleri küresel silah karaborsalarında genellikle yasal ihracat lisanları devlet yetkilileri tarafından manipüle edilerek veya nihai alıcıları yasadışı yöntemlerle değiştirilmek suretiyle ortaya çıkmaktadırlar.

Diğer taraftan konvansiyonel silahların mevcudiyeti, başarısız devletlerdeki iç savaşları ve isyanları körükleyerek, suçluluk kültürünü teşvik ederek devlet kapasitesini daha da zayıflatır. Afganistan, Yemen, Güney Sudan, Liberya, Somali gibi ülkelerde olduğu gibi şiddet araçlarına kolay erişim, hükümetlerin ve uluslararası ortakların kamu düzeni ve hukukun üstünlüğünü oluşturma, rahatlama sağlama ve daha iddialı kalkınma hedeflerine ulaşma çabalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerde şiddet ve çatışma ikilemini sona erdirmek kolay olmamaktadır.

Terörizmde olduğu gibi, zayıf devletlerden kaynaklanan çoğalma riski, genellikle objektif kapasiteden ziyade bir irade meselesidir. Bu özellikle kitle imha silahlarının çoğalması için doğrudur. Bu tür silahları inşa etmek için gereken teknolojik karmaşıklık ve güvenli tesislerin, devlet aygıtının en yüksek seviyelerinden erişimin olması bu silahlara ulaşmanın normal şartlarda çokta kolay olmadığını görmek gerekir. Ancak konvansiyonel hafif silahlar açısından aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Zira birçok başarısız devlet kapasite eksikliği nedeniyle hem kendi sınırları içinde hem de kendi sınırlarının ötesinde oluşan gri ve kara borsa silah ticaretini engelleyememektedir.

[326] Graduate Institute of International Studies, *Small Arms Survey 2003: Development Denied*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 57

Bu noktada şu itirazı yapmakta yerinde olacaktır. "Güvenlik Konseyi daimi üyelerine yönelik olarak yapılan eleştirilerden biri ve belki de en ironik olanı beş daimi üyenin dünya üzerinde en fazla silah satan ülkeler sıralamasında ilk altıncı sırada yer almalarıdır. Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 yılı raporuna göre, silah ihracatının % 70'ini veto hakkına sahip beş ülke, ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin gerçekleştiriyor. Bu nedenle bu ülkelerin barış ve güvenliği sağlamasını beklemek ne kadar gerçekçi sorusu hemen akıllara gelmektedir. Gerçekten de asıl amacı uluslararası güvenlik ve barışı sağlamak olan ve bu kapsamda diğer üye devletlerin askeri güç tekelini kendilerine yüklediği beş daimi üye uluslararası silah pazarında lider devletler olarak karşımıza çıkması konseyin nasıl güvenlik sağlayabileceği ya da nasıl güvensizliklere sebebiyet vereceği noktasında soruları da beraberinde getirmektedir. Zira silah ticaretinden önemli gelir elde eden bu ülkelerin güvenlik sorunlarının çözümünü isteyecekleri açıkçası mantık dışı görünmektedir."[327]

4.1.3. Küresel Ölçekte Suçlar (Global Scale Crimes)

Teröristlerin çoğalma veya yayılma risklerinin ötesinde, zayıf ve başarısız devletlerin, uyuşturucu, silah ve diğer yasadışı malların üretimi ile insan ticareti gibi konularda merkez veya transit ülke olabilirler. Ayrıca bu tür faaliyetlerden elde edilen kanunsuz gelirlerin aklanmasında ideal üs görevi gördükleri de ifade edilmektedir. Son yıllarda küresel ölçekte bu suçların kapsamının giderek genişlemesi bu yöndeki endişelerin artmasına neden olmaktadır. Tek başına dünya çapında yapılan uyuşturucu ticaretinin 300-500 milyar dolarlık bir iş olduğu tahmin edilirken bu miktarın neredeyse küresel otomobil endüstrisi veya küresel petrol endüstrisi ile eşit seviyelerde olması oldukça dikkat çekici görülmektedir. Eski Uluslararası Para Fonu Genel Müdürü Michel Camdessus, kara para aklamanın dünyadaki GSMH'nın % 2 ile 5'ine veya 800 milyar dolar ile 2 trilyon dolar arasında olduğunu tahmin etmektedir.[328]

---

[327] Mesut Şöhret, "Uluslararası Güvenlikte BM Güvenlik Konseyi'nin Rolü", *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Derleyen: Hasret Çomak–Caner Sancaktar–Sertif Demir, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s.390

[328] International Crime Threat Assessment, s.18, Washington, D.C. 2000, http://www.fas.org/irp/threat/pub45270index.html (08.10.2018)

Dünya genelinde organize suçlardaki artışın, küreselleşmenin dinamikleri tarafından yönlendirildiğini söylemek mümkündür. İletişim ve ulaşımdaki son gelişmeler, ülkeler arası ticari engellerin kaldırılması ve finansal hizmetlerin serbestleştirilmesi, kara para aklamadan, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığına birçok yasadışı faaliyetlere eşi görülmemiş fırsatlar sunmuştur. Zayıf devletlerde, resmi makamlar, özellikle meşru ticareti engellerken yasadışı ticareti teşvik etmeye zorlandılar.[329]

Ulus ötesi organize suçlarla başarısız devletler arasındaki ilişki bir tür organizma parazit ilişkisine benzemektedir. Her şey görünürde normal olmakla birlikte, suç ağları, hukukun üstünlüğünün olmadığı ya da kusurlu bir şekilde uygulandığı, kanunların uygulanmasına dikkat edilmediği ve sınır kontrollerinin gevşek olduğu, düzenleyici sistemlerin zayıf olduğu, yapılan sözleşmelerin yürürlüğe girmediği, kamu hizmetlerinin güvenilmez olduğu, yolsuzluğun yaygın olduğu ortamlara çekilir. Bu süreçte devletin kendisi de yasadışı bir biçimde ele geçirilebilir. Bu nedenle bu tür güç boşluklarının olduğu yerler suç örgütlerinin yararlanabileceği "işlevsel delikler" (functional holes) sunar.

Bu bakımdan, BM Uyuşturucu ve Suçla Mücadele Bürosu'nun ifadesiyle kötü yönetişim, Afrika'yı "uyuşturucu, ateşli silahlar, mineraller ve yağ, kereste, yaban hayatı gibi bir dizi yasadışı malın çıkarılması ve / veya aktarılması için ideal bir kanal" haline getirmiş durumdadır. Bunun yanında uluslararası örgütlü suçlar, başarısız devletlerin kapasitesini daha da azaltmaktadır; zira suçlular, kendileri ve faaliyetleri için koruma sağlamak ve kar için yeni yollar açmak için bu ülkelerde yolsuzluğu yönlendirmektedir.[330] Zaten dikkat edilirse 2018 verilerine göre en başarısız devletler sıralamasında ilk 10'da yer alan devletlerin 8'inin ve ilk 40'ta yer

---

[329] Peter Andreas, "Transnational Crime and Economic Globalization," *Transnational Organized Crime and International Security: Business as Usual?*, Editor: Mats Berdal - Monica Serrano, Lynne Rienner, Boulder 2002, s.2

[330] Phil Williams, "Transnational Criminal Enterprises, *Conflict, and Instability," in Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*, Editor: Chester Crocker - Fen Osler Hampson - Pamela Aall, United States Institute of Peace, Washington, D.C.2001, ss. 97–112

alan ülkelerin 30'unun Afrika kıtasından olması bu verileri doğrular nitelikte görünmektedir.[331]

Diğer taraftan küresel suç ile devlet zayıflığı arasındaki bağlantı sektöre göre değişmektedir. "küresel suç" kategorisi, içinde genellikle aşağıdaki suçların yer aldığı kabul edilmektedir. Bunlar;[332]

- Uyuşturucu kaçakçılığı
- İnsan kaçakçılığı
- Korsanlık
- Çevre suçları
- Yaptırım ihlalleri
- Kaçakçılık
- Sahtecilik
- Finansal sahtekârlık
- Yüksek teknoloji suçları
- Kara para aklama ile sınırlı olmayan çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır.

Uyuşturucu kaçakçılığı gibi bu faaliyetlerden bazıları, devlet zayıflığıyla yakından bağlantılıdır. Örneğin dünyadaki eroinin yaklaşık %90'ı Afganistan'da üretilerek Asya'daki bazı zayıf devletler üzerinden Balkan rotası üzerinden geçerek Avrupa'da satılmaktadır. Buna ek olarak Burma, en büyük ikinci afyon üreticisi ve önemli bir metamfetamin kaynağı durumundadır.[333] Benzer şekilde başarısız devletler en kötü suçlardan biri olarak kabul edilen insan ticaretinde de ne yazık ki liste başında yer almaktadırlar. Buna göre yıllık yaklaşık 10 milyar dolarlık bir iş olan insan ticareti kapsamında yaklaşık 800 bin kadın ve çocuk zorla çalıştırılmak veya seks köleliği gibi alanlarda kullanılmak üzere yasadığı olarak satılmaktadır.[334]

---

[331] Fragile State Index 2018, http://fundforpeace.org/fsi/data/ (08.10.2018)
[332] U.S. Department of State, "Presidential Determination on Major Drug Transit or Major Illicit Drug Producing Countries for Fiscal Year 2006.
[333] I U.S. Department of State, *International Country Narcotics Strategy Reports*, September 15, 2005, s.1-23
[334] UNODC, 2005 World Drug Report; U.S. Department of State, "Trafficking in Persons Report," March 2005, s.7-17

Kara para aklama, finansal dolandırıcılık, siber suç, fikri mülkiyet hırsızlığı ve çevre suçları gibi diğer suç sektörlerinin devlet zayıflığı ile daha az ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Birkaç istisna dışında, örneğin kara para aklama, esas olarak küçük offshore (açık deniz) finans merkezleri, varlıklı ülkeler ya da orta gelirli ülkelerde meydana gelmektedir. Bunun nedeni, çoğu zayıf ve başarısız devletin, gerekli bankacılık sistemlerinden yoksun olmasıdır. Öte yandan aklanan paraların çoğu başarısız devletler üzerinden geçerek başka ülkelere taşınır.

Dört yönetişim boşluğu arasında, zayıf devletlerde küresel organize suçların yükselişi, zayıf ekonomik ve politik kurumlarla en yakın ilişki içinde görünmektedir. Zir bu devletlerde düzenleyici çevrenin eksikliği, hesap verilmeyen siyasi sistemler yasal ekonominin büyümesini sınırlandırırken küçük veya büyük çapta yolsuzluklara zemin hazırlamaktadır. Kamu güvenliğinin ve sosyal refah seviyesinin yetersizliği yasadışı bir kültürün oluşmasını teşvik ederken nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında suçlulara ortam hazırladığını söylemek mümkündür.

4.1.4. Salgın Hastalıkların Yayılması (Proliferation of Epidemics)

Başarısız devletlerin, yeni salgın hastalıklar için önemli bir üreme alanı olarak hizmet edebilecekleri ve bu hastalıklara cevap verebilecek yeterli kapasiteye sahip olmadıkları nedeniyle küresel anlamda insan sağlığına zarar verebileceği endişesi giderek artmaktadır. Zira başarısız devletlerin temel sağlık fonksiyonlarını yerine getirebilecek kapasiteleri veya istekleri olmadığından dünyanın diğer bölgelerini risk altına koymaktadırlar.

1973'ten beri, HIV / AIDS, Ebola ve Batı Nil virüsü, kuş gribi, domuz gribi dahil olmak üzere önceden bilinmeyen 30'dan fazla hiçbir tedavisi mevcut olmayan hastalık ajanı çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkarak dünya sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Aynı zaman zarfında, tüberküloz, sıtma ve kolera dahil olmak üzere yirmiden fazla iyi bilinen patojen, daha çok viral ve ilaca dirençli formlarda yeniden ortaya çıkmış veya yayılmıştır.[335]

[335] Clive Bell -Maureen Lewis, "The Economic Implications of Epidemics Old and New," *World Economics*, Volume 5, No 4, 2004, s.137-141, ss.137-174

Söz konusu hastalıkların yayılmasında küreselleşme sayesinde ulaştırma imkânlarının artması etkili olmaktadır. Buna göre dünya genelinde günde iki milyondan fazla insan iş veya turizm gibi çeşitli sebeplerden dolayı kendi ülkesinin sınırları dışına çıkmaktadır. Bu durum hiç kuşkusuz salgın hastalıkların dünya çapına yayılmasına büyük etki etmektedir. Bu noktada ulusal güvenlik ve halk sağlığı uzmanları, epidemiyolojik gözetim, sağlık bilgisi ve raporlama sistemleri, temel sağlık hizmetleri sunumu, önleyici tedbirler veya müdahale kapasitesine çok az yatırım yapan zayıf ve başarısız devletlerin ölümcül hastalıkların salgınlarını tespit etme ve bunları saklamaya yönelik araçlardan yoksun olmalarından endişe duymaktadırlar.

Bu endişelerin hiçte haksız olmadığı söylenebilir. Devlet kapasitesi ve salgın örüntüleri arasındaki bağlantıda çok az somut veri olmasına rağmen, küresel bulaşıcı hastalık yükünün, küresel sağlık harcamalarının sadece yüzde 11'ini oluşturan düşük ve orta gelirli ülkeler üzerinde ezici bir şekilde (% 90) düştüğü bilinmektedir. Bir başka deyişle başarısız devletler ortaya çıkan salgın hastalıklara karşı yeterince ve hatta hiç harcama yapamamaktadırlar. Silahlı Kuvvetler Tıbbi İstihbarat Merkezi, sağlık statüsüne göre ülke tipolojilerini geliştirerek, halkları sağlık, sağlık hizmetlerinin kalitesi, uyuşturucuya erişim ve gözetim ve müdahale kapasitesi gibi kaynaklar temelinde beş kategoriye ayırmıştır. Buna göre en alttaki iki dilimde yer alan ülkeler dünyanın yedi ölümcül bulaşıcı hastalığının ana mağdurları durumunda bulunmaktadır. Bu ölümcül hastalıklar şunlardır.

- Solunum yolu enfeksiyonları
- HIV/AIDS
- İshal
- Tüberküloz
- Sıtma
- Hepatit–B
- Kızamık

Sahra Altı Afrika, dünya nüfusunun sadece %10'unu oluşturmasına rağmen, sıtmanın % 90'ını ve HIV/AIDS vakalarının % 75'ini barındırmaktadır.[336] Bununla birlikte dünya çapında yapılan çalışmaların etkisiyle sıtmaya bağlı ölümlerde ciddi düşüşler yaşandığı görülmektedir. "Malaria Atlas Project" ve "Global Burden of Disease" çalışmalarına ait veriler birleştirilerek ulaşılan sonuçlar, kıtadaki nüfusun artmasına karşın, 2000 yılında yaklaşık 1.007.000 kişi olan sıtmaya bağlı yıllık net ölümlerin, 2015'te 631.000'e kadar gerilediğini gösteriyor. Hastalığa bağlı ölüm oranlarının, 2000 yılından 2015'e kadar 10.000'de 12,5 kişiden, 5,4 kişiye kadar gerilemesi, % 57'lik bir düşüşe işaret ediyor."[337]

Bulaşıcı hastalıkların yayılması, özellikle halkın kargaşa ve savaş dönemlerinde, halk sağlığında meydana gelen bozulmalar sonrasında başlamaktadır. Zira bu dönemlerde insanların birinci öncelikleri hayatta kalmak olduğundan sağlık ve özellikle bulaşıcı hastalıklar konusu hiç dikkate alınmamaktadır. Örneğin başarısız devletler içinde uzun yıllardan beri ilk on içinde yer alan Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde devletin çöküşü nedeniyle HIV virüsleri hızlı bir şekilde yayılmakta ve yeni HIV türlerinin çıkmasına neden olmaktadır. Bu ülke ayrıca Ebola vakalarında ölümlerin en fazla yaşandığı yerlerden biri konumundadır.

Çatışma halinde bulunan ülkelerin ötesinde birçok gelişmekte olan ve geçiş halinde bulunan ülke de yıpranmış ve çürüyen halk sağlığı sistemlerine sahip durumda bulunmaktadır. Örneğin Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, eski Sovyetler Birliği devletlerini oluşturan devlette kızamık, tüberküloz ve HIV sıklığında artışlar yaşanmıştır. Benzer şekilde 2005 yılında Nijerya hükümetinin ulusal bir bağışıklama programını yürürlüğe koymasının ardından yok olmanın eşiğinde bir hastalık olan çocuk felci hastalığının (polio) Afrika'nın geniş bir bölgesine ve ötesinde Yemen, Suudi Arabistan ve Endonezya'ya yayılmasına neden olmuştur.

---

[336] Gashaw Mengistu, "Sahra altı Afrika'da Sağlık Problemleri ve Bunların Çözümünde Kalkınma Yardımlarının Rolü: Etiyopya Örneği" http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3956/sahra_alti_afrikada_saglik_problemleri_ve_bunlarin_cozumunde_kalkinma_yardimlarinin_rolu_etiyopya_ornegi (09.10.2018)

[337] Peter W. Gething et al, Mapping Plasmodium falciparum Mortality in Africa between 1990 and 2015, *The New England Journal of Medicine*, No 375, 2016, s.2442, ss.2435–2445

Diğer taraftan söz konusu salgın hastalıkların dünya ekonomisi için neden olduğu ekonomik maliyet oldukça yüksek miktarlara ulaşmış durumdadır. Dünya Bankası, SARS'ın yalnızca 912 kişinin ölümüne neden olasına rağmen hastalık 40 milyar dolarlık bir maliyet getirmiş, bunun çoğu da turizmden kaynaklamıştır. Bunun yanında Human Immunodeficiency Virus (HIV) İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü / Acquired Immunodeficiency Syndrome, (AIDS) Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği

Sendromu hâlihazırda bu hastalıktan en çok etkilenen Afrika ülkelerinde, devletlerin temel hizmetleri sunma, bölgeleri kontrol etme ve ekonomiyi yönetme kapasitelerini zayıflatan insan sermayesi ve mali sistemleri çökerten bir etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bu tür salgın hastalıklar başarısız devletlerde sağlık ve eğitim sistemlerinin aşınmasına neden olurken, sosyal ve toplumsal bütünlüğün azalmasına, tarımsal üretimin ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olurken ordularında zayıflamasına neden olan bir etkiye sahip olmaktadır.

4.1.5. Çatışma ve Şiddet Olaylarında Artış (Increase in Conflict and Violence)

Başarısız devletlerde görülen en önemli özelliklerden biri de hiç kuşkusuz yaşanan çatışma ve şiddet olaylarında artıştır. Öyle ki bu devletlerde devlet otoritesi zayıfladıkça veya devletin fonksiyonları azaldıkça yaşanan şiddet olayları dramatik bir şekilde artmakta ve toplumsal çatışma düzeyi de gittikçe yükselmektedir. Bu konuda Dünya Bankasının hazırlamış olduğu 2017 Kalkınma Raporuna (World Development Report 2017) göre başarısız devletlerde görülen şiddet olayları en büyük problem olarak görünmektedir. Bu kapsamda toplumların kalkınmalarında ilk şart güvenlik (security) ön plana çıkmaktadır. Bir başka deyişle insanların şiddet veya şiddet tehdidinden korunması sağlıklı bir kalkınmanın en önemli adımını teşkil etmektedir.[338]

[338] World Bank, *World Development Report 2017, Chapter 1: Governance for the Development: The Challenges*, s.44, http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017 (12.10.2018)

Bununla birlikte başarısız devletlerde meydana gelen çatışmalar, toplumda yaşanan içsel gerginliklerin ve ilgili ülkeye yönelik dışsal faktörlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası'nın 2011 yılı Kalkınma Raporu bu tür ülkelerde görülen şiddetin tetikleyicilerini güvenlik, ekonomik adalet ve eşitlik gerginlikleri olarak kabul etmektedir. Bu üç alanın içsel ve dışsal boyutları aşağıdaki Tablo 7'de yer almaktadır.[339]

Tablo 5: Güvenlik, Ekonomik ve Adalet Gerginliklerinin İçsel ve Dışsal Boyutları

Gerginlikler	İçsel	Dışsal
Güvenlik	Geçmişten gelen travma şiddetin mirası	İsyancılara sağlanan dış destek
	Güvenlik birimlerinin orantısız şiddet uygulaması	İstila ve İşgal
	Güvenlik sektörünün zafiyetleri	Çatışmanın sınır ötesine yayılması
		Ulus ötesi terörizm
		Uluslararası suç şebekeleri
Ekonomi	Düşük gelir düzeyi ve isyancılara katılmanın getirisinin fazlalılığı	Küresel ekonomik bağımlılık ilişkileri ve eşitsizlik
	Genç nüfusun işsizlik problemi	Fiyat dalgalanmaları
	Doğal kaynak zenginliğinin kötü yönetimi	İklim değişikliği
	Yüksek oranda yolsuzluk	
	Hızlı şehirleşme	
Adalet	Etnik, dinsel ve bölgesel rekabet	Etnik ve dinsel gruplara davranışlarda küresel olarak eşitsizlik ve adaletsizlik algısı
	Gerçek veya algılanan ayrımcılık	
	İnsan hakları ihlalleri	

Söz konusu rapor ayrıca şiddetin ekonomik ve siyasi teorilerini gözden geçirerek bu konuda dikkat çekici bulgulara ulaşmaktadır. Buna göre raporun ortaya koyduğu başlıca varsayımları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

[339] Oktay Bingöl, *a.g.e.*,s.218

- **Hızlı Değişimler ve Artan Beklentiler:** Ekonomik modernleşme geleneksel toplumların üyeleri arasındaki beklentileri arttırarak onları harekete geçirir. Bu beklentilerin devlet tarafından karşılanamaması durumunda ise devlet ile toplum arasında bir çatışma meydana gelmektedir. Bir başka deyişle artan küreselleşme ile birlikte insanlar daha iyi bir yaşam standardı sağlaması için devletten bazı beklentiler içine girmektedir. Başarısız devletler insanların bu beklentilerini sağlayacak kapasitede olmadıklarından bu durum toplumun bazı kesimlerinde bir nevi hayal kırıklığına sebep olarak ülke içinde çatışmaların başlamasına neden olmaktadır.
- **Şiddetten Kaçınmayı Kabul Etmemek:** Birçok ekonomist veya siyaset bilimci şiddetten kaçınmayı kabul etmemenin nedeni olarak sözlerin tutulmamasını gösterirler. Normal şartlarda insanlar şiddetten uzak durmayı tercih ederken başarısız devletlerde insanların şiddete bulaşmalarının nedeni olarak kurumsallaşmış devlet yapısının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.
- **Açgözlülük veya Şikayet Mekanizmasının Eksikliği:** Ekonomik teşviklerin veya daha geniş sosyal ve politik motiflerin toplumları şiddete sürükleyip yöneltmediği konusundaki tartışmalara yol açan şiddet için normatif ve ekonomik nedenlerin göreceli önemi üzerine tartışmalara yol açmıştır.
- **Yatay Eşitsizlik ve Kimlik:** Yatay eşitsizlik teorileri ve toplumdaki kutuplaşmanın tek başına iç savaşa sebep olmadığı ifade edilmekle birlikte şiddetin, sivil şiddetin başlamasına katkıda bulunan eşitsizlik ve kimlik arasındaki ilişkiler tarafından yönlendirilebildiğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak, ulusal ya da etnik kimlik, baskıya ya da marjinalleşmeye karşı şiddetli bir tepkiye yol açabilir. Bir başka deyişle çeşitli sebeplerle toplum dışına itilen ve ötekileştirilen gruplar ortaya çıkan eşitsizlikten ve kendilerine yapılan ayrımcılıktan rahatsız olduklarından bu durum bir direniş veya iç savaşa dönüşebilir.
- **Etnik Bölünmeler ve Verilen Sözlerin Tutulmaması:** Etnik kutuplaşmalar büyük bir ihtimalle çatışmaları hızlandırmaktadır. Özellikle etnik gruplara yönelik olarak verilen sözler tutulmadığında bu durum çatışmaların büyümesine neden olmaktadır. Bu noktada hem politik hem de ekonomik dinamikler çoğunlukla etkili olmaktadır.

- **Barışçı Yarışmalar için Yollar:** Toplumların yırtıcı davranışlar sergileyen ya da kollektif bir karşı-ayaklanma kuvveti inşa eden liderleri kolektif olarak cezalandırmadığı, kurumsallaşmış siyasi partilerin kolektif eylem ve güvenilirlik sorunlarının çözülmesine karşı bir siper olarak hizmet ettiklerini öne sürdüğünde şiddetin ortaya çıktığını savunanlar bulunmaktadır. Bu noktada Hukuk sistemlerine ve devlet kapasitesine yapılan yatırımların şiddet olaylarını azaltabileceğini söylemek mümkündür. Bir başka deyişle siyasi kurumların kalitesinin, politik kriz ve iç savaşların risklerini belirlemede diğer faktörlerden daha önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Benzer özellikleri taşıyan toplumların bazıları şiddetten uzak kalırken, diğerlerinin çatışma ortamında bulunmasının temel nedeni olarak, kurumsal yapının yetersizliği gösterilmektedir. Kurumsallaşmış bir yönetim varsa, devletin kapasitesi ve adli sistemi yeterli düzeyde gelişmiş ise barışçıl mücadele yolları kullanabilmektedir. Kırılgan devletlerde genellikle devletin resmi kurumları ile gayrı resmi kurumlar bir arada bulunmaktadır. Resmi devlet kurumları; geleneksel güç merkezleri ve yerel güç odakları ile yerel sosyal ve geleneksel değerler tarafından zayıflatılmaktadır. Devlet ve muhalif gruplar barışçıl mücadele yöntemlerinden uzaklaşmaktadır.[340]

2017 yılında yapılan tespitlere göre dünyadaki en yoksul insanların yaşadığı ülkelerin çoğunluğunun Afrika kıtasında bulunması oldukça dikkat çekicidir. Bu yoksul ülkelerin en önemli problemlerinden biri de daha doğrusu kendilerinin yoksul olmalarına neden olan başlıca handikap ise bu ülkelerde devam eden çatışma tuzağıdır. Bazıları bu sorundan bir süreliğine kurtulsa da bir süre sonra yeniden bu çatışma sarmalının içine düşmektedir. Bu ülkelerde çatışma bir defa başlayınca bu durum kısa sürede zaten her yönüyle kırılgan (fragile) durumda bulunan bu ülkeleri kısa sürede iç savaşa (civil war) sürükleyerek ülkenin adeta bir şiddet kapanına dönüşmesine neden olmaktadır.

---

[340] Claire Mcloughlin, *Topic Guide on Fragile States*, GSDRC Publishing, United Kingdom, 2010, s.20

Sömürgecilikten kurtulan veya büyük bir devletten ayrılan bir ülke bağımsızlığını genellikle üç olumsuz özellikle kazanır:

1) Düşük milli gelir
2) Yavaş büyüme
3) Temel malların ithalatına bağımlılık

Bu üç özellik bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkeleri iç savaşa hassas hale getirir. Bu tür ülkelerin beş yıllık bir dönemde iç savaşa sürüklenme olasılığı altıda birdir. Eğer ülke tehlike bölgesine girmeden büyümeyi gerçekleştirebiliyorsa şanslıdır. Büyüme toplamda milli geliri arttıracağı için riski azaltır. Büyüme aynı zamanda temel malların ithalatına bağımlılığı azaltır. Bir ülke bu kadar şanslı olmadığında kısa sürede iç savaşa sürüklenir. Afrika'da ve Orta Amerika'da görülen örneklerde olduğu gibi ülkeler eninde sonunda çatışma tuzağına girerler. Örneğin Sudan'dan ayrılan Güney Sudan kısa sürede bu tuzağa düşerek 2012'de elde ettiği bağımsızlığından sonra yıllarca süren iç savaşı yaşamıştır. Ülke ekonomik olarak kırılgan olduğunda liderlerin kötü yönetimi ve diğer nedenler tetikleyici faktörler olarak her zaman ortaya çıkabilir. Ülke bir kez çatışmaya girdiğinde ekonomik zarar artar ve barış zamanı elde edilen büyüme yavaşlar ve sonra yok olur. Bu durum iç çatışmaları daha da şiddetlendirir. İç savaş organize ve planlı katliamları miras olarak bırakır, bununla toplumun yaşaması çok zordur. Şiddet, yağma ve gasp karlı bir iş haline gelmeye başlar. Çatışma ekonomisi (ikincil savaş ekonomisi) gerçek ekonominin önüne geçer.[341]

Çatışmalar küçük ve büyük çatışmalar olarak sınıflandırılabilir. Küçük çatışmalar bir yılda yirmi beş çatışma nedenli ölümün üstünde, 1.000 ölümün altındaki çatışmalardır. 1.000 ölümlü çatışmalar ise büyük çatışmalar olarak adlandırılır. Bir çatışma dönemi ardı ardına birkaç yıldan oluşur.[342] Ülkeler birkaç dönemden oluşan çatışmaların içinde yer alabilirler. Her çatışmadan sonra daha

[341] Oktay Bingöl, *a.g.e.,* s.220
[342] Hegre, Håvard et al, The Conflict Trap, presented at American Political Science Association Annual Meeting, Seattle, WA, October 11, 2011, s.3, https://www.researchgate.net/publication/228213708_The_Conflict_Trap (13.10.2018)

şiddetli ve ölümcül bir dönem başlar. Bir çatışma döneminin ortalama ömrünün 5.03 yıl olduğu ancak bazılarının 15-20 yıllık bir dönemi de kapsadığı bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur.

Tablo 6: Bölgelere Göre Meydana Gelen Çatışmaların Ortalama Süresi[343]

Bölge (Toplamda Ülkeler)	Çatışan Ülkeler	Küçük Çatışmalar	Büyük Çatışmalar	Ortalama Süre
Güney, Orta Amerika ve Karayipler (27)	11	26	4	**3.5**
Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya (27)	3	7	-	**4.86**
Doğu Avrupa (20)	3	4	4	**3.5**
Batı Asya ve Kuzey Afrika (22)	10	23	8	**5.32**
Batı Afrika (17)	7	24	-	**1.88**
Doğu, Orta ve Güney Afrika (38)	14	47	6	**4.45**
Güney ve Orta Asya (12)	6	19	6	**5.12**
Doğu ve Güney Doğu Asya (19)	9	15	13	**8.60**
Toplam	**63**	**165**	**41**	**5.03**

Asya'da ortaya çıkan çatışmaların Amerika ve Afrika kıtalarına göre daha uzun dönemli olduğu görülmektedir. Birçok çatışma tek dönemlidir ancak 10 yıllarca devam edebilir. Örneğin Kolombiya'da 1964'ten Afganistan'da 1978'ten beri çatışmalar devam etmektedir. 1945 ve 2009 yılları arasında 63 farklı ülkede 143 çok önemli çatışma ortaya çıkmıştır. Bunların 123'ü küçük 20'si ise büyük çatışmalardır. Bir çatışma dönemi sonrası barış dönemi ise 10,6 yıl olarak hesaplanmıştır. Asya ve Afrika ülkeleri Amerika kıtasından daha kısa bir süre içinde 2. çatışmaya girmişlerdir. [344]

[343] Hegre, Håvard et al, *a.g.e.*, s.5,
[344] Hegre, Håvard et al, *a.g.e.*, s.3,

Bir ülkenin çatışma tuzağına düşüp düşmeyeceğini tam olarak bilmek zordur. Ancak bazı öngörüler yapılabilmektedir. Başlangıçtan itibaren zayıf ve kırılgan olan bir devletin çalışma tuzağına düşme riski komşu ülkelerdeki çatışmaların etkileri, kendisinin kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü, bebek ölüm oranının yüksekliği, nüfusun fazlalığı, etnik farklılıklar, rejim tipi ve doğal kaynaklarla bağlantılıdır. Eğer komşularından bir veya fazlasından özellikle etnik fay hatlarından beslenen bir çatışma varsa bu çatışma ülke içinde yatay hatlarda (etnik, mezhepsel, dinsel vb) algılanan yoksulluk ve eşitsizlikle birleşerek, özellikle melez rejimlerde ve geçiş süreci yaşayan ülkelerde çatışma tuzağını kaçınılmaz kılar.[345]

4.1.6. Kitlesel Göçler (Mass Immigrations)

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana yaşanan deneyimler, gelişmekte olan ülkelerdeki çatışmanın kritik ulus ötesi boyutlara sahip olabileceğini göstermiştir. Öyle ki bu devletlerde ortaya çıkan şiddet olayları kısa süre içinde bölgelerindeki diğer başarısız devletlere yayılarak (spillover) belirli bir bölgenin tümüyle istikrarsızlaşmasına neden olmaktadırlar. Zira bu ülkelerde devlet yapıları çökerken ve sınırlar daha geçirgen ve korunaksız hale geldikçe, bu ülkeler çoğunlukla kendi içindeki çatışmaları ve mültecileri komşu ülkelere ihraç ederek bu ülkeleri de istikrarsız hale getirmektedirler. Bu nedenle bir devlette var olan zayıflıklar diğer devletlerdeki zayıflıklarla birleşerek tüm bölgenin istikrarsız hale gelmesine neden olabilmektedir. Örneğin 1990'larda Liberya'da meydana gelen çatışmalar zaman içinde ülkenin sınırlarının dışına çıkarak Siera Leone, Fildişi Sahilleri ve Gine'yi de istikrarsızlaştırmıştır.[346]

Diğer taraftan yakın tarihe baktığımızda Irak ve Suriye'de ortaya çıkan başarısız devletsellikler bölge ülkelerini ve hatta tüm dünyayı büyük bir mülteci akını ile karşı karşıya bırakmıştır. Örneğin Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş nedeniyle yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli mültecinin Türkiye'ye sığınması ve bir o kadarının da diğer komşu ülkelere kaçması bu ülkelerde birçok sorunu beraberinde

---

[345] Oktay Bingöl, *a.g.e.*, s.222

[346] Myron Weiner, "Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry Into the Causes of Refugee Flows," *International Security*, Volume 21, No 1, 1996, s.7-12, ss. 5–42

getirmektedir. Öncelikle bu mültecilerin barınma ve yemek ihtiyaçlarının karşılanması gittikleri ülkelere maddi bir yük getirirken yaşanan asayiş, hırsızlık ve gasp ve cinayet gibi suçlara karışan mültecilerin olması zaman zaman bu ülkelerde mültecilerin statüsünün tartışılmasına neden olmaktadır. Bunun yanında mültecilerin daha düşük ücretlerle gittikleri ülkelerde çalışması ve buradaki emeğin değerini düşürmeleri yerel halk tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Ücretlerin düşük tutarlarda verilmesi çalışanlar arasında bir dengesizlik oluşturarak piyasada kirli rekabeti ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda ise birçok yerli işçilerinde işsiz kalmasına sebep olabilmektedir.[347] Ayrıca bir yandan kira fiyatlarının artmasına ve nüfus artışına dayalı enflasyon artışıyla halk arasında rahatsızlığa neden olmaktadır.

Diğer taraftan "mülteci kamplarındaki zor hayat koşulları ve güvensizlik ortamı, mültecilerin radikalleşmesine ve savaşçı nitelikler kazanarak, kendilerini temsil ettiklerine inandıkları silahlı örgütlerin en büyük destekçisi haline gelmelerine neden olmaktadır. Bu ortamda, silahlı örgütlerin de en kolay kontrol altına alabildikleri ve rahatça hareket edebildikleri yerler mülteci kampları olmaktadır."[348]

Kötü yönetim bazı durumlarda karşılıklı olarak başarısız devletlerdeki şiddeti teşvik edebilir. Örneğin Ortadoğu'da yer alan birçok ülkenin benzer özelliklere sahip olması veya Afrika ülkelerinde ortaya çıkan çatışmaların benzer sebeplerinin olması bu yönetimlerin birbirlerini örnek olmalarına neden olmaktadır. Örneğin "Afrika'da, Ruanda ve Uganda yönetimleri, Zaire'de Mobutu rejimini yıkmaya çalışan gerillaları desteklediler. Kongo'nun hemen hemen tüm komşuları, Kongo'da savaşan bir veya bir kaç gerilla grubunu destekliediler."[349] Kendi ülkesinde, başka bir ülkenin desteklediği silahlı gruplarla mücadele etmek zorunda kalan ülkelerin de aynı silahla karşı koyması kaçınılmazdır. Kongo'daki silahlı örgütleri destekleyen ülkeler, daha önce Kongo'nun desteklediği silahlı örgütlerden zarar gören ülkelerdir.

---

[347] Hacı Yunus Taş-Selami Özcan, "Suriyeli Göçmen Sorunlarının, Sosyal Politikalar Bağlamında Analizi" *Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 7, Sayı 17, 2018, s.49, ss.37-54

[348] Asimetrik Savaşta Dış Destek, https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/28/21/ (13.10.2018)

[349] *A.g.m.*

Bunun yanında bazı durumlarda, komşu ülkeler, kendi siyasi hedeflerini paylaşan sınır ötesindeki silahlı grupları destekleyerek bu ülkedeki iç savaşı körüklemektedirler. Örneğin İran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı desteklemesi benzer şekilde "Pakistan ile birlikte Taliban'ı tanıyan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de Afganistan üzerinde bazı emelleri bulunmaktadır. En önemli hedef ise Afganistan'da Sünni bir rejim tesis ederek İran ve Şiiliği zor durumda bırakmaktır. Ayrıca Özbekistan ve Tacikistan'a da Taliban üzerinden Vahhabi görüşünü yaymak ve kalıcı bir şekilde yerleştirmek istemektedirler. Bu nedenle de örgüte her türlü yardımı sağlayarak büyük destek vermişledir. Taliban da bu yardımlar karşılığında zaman zaman Suudilerin isteklerini yerine getirmiştir."[350]

Diğer durumlarda, ister etnik kimliğe, ister politik yakınlığa veya ekonomik çıkarlara dayalı olsun, ulus ötesi ağlar, merkezi hükümeti zayıflatarak ve küçük silahlar, uyuşturucular, insanlar veya yağlanabilir mallarda yasadışı trafiği kolaylaştırarak şiddetli çatışmayı körükleyebilirler. Örneğin ABD, soğuk savaş sonrasında artık herhangi bir anti-komünist grubu desteklememesine rağmen, günümüzde 2014 sonrasında Suriye iç savaşında siyasi ve askeri olarak Marksist/Leninist bir örgüt olan Halk Koruma Birlikleri–Yekîneyên Parastina Gel YPG/PYD'yi desteklemesi oldukça manidar bir durum olarak değerlendirilebilir.

Dış devlet desteği, asimetrik savaşın zayıf tarafına, askeri gücü geliştirmek, uluslararası platformlarda siyasi güç sağlamak, eleman temininde yardım gibi çatışmanın kaderini etkileyecek derecede hayatî önemi olan imkanlar sağlamaktadır. Bu hususa dair en belirgin örnekler ise, kalıcı başarılar sağlayan veya uzun yıllardan beri varlığını sürdürmeyi başaran, Afrika Ulusal Kongresi (AUK), Lübnan Hizbullah'ı, Tacikler, Abhazlar, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Nikaragua direnişçileri ve Taliban olarak sıralanabilir.

Şiddete ve komşu ülkelere saldırmaya eğilimleri göz önüne alındığında, zayıf ve başarısız devletler orantısız bir şekilde dış askeri müdahale riski altındadır. Örneğin 1960–2005 yılları arasındaki ABD'nin düzenlediği 30 askeri operasyonun

[350] Damla Şahin, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2016, s.238, ss.226-245

ardında devlet başarısızlığı olduğu görülmektedir.[351] Yine benzer şekilde 1960-2013 yılları arasında BM tarafından düzenlenen 65 barışı koruma (peacekeeping) operasyonunun sebebinin ortaya çıkan başarısız devlet formu olduğunu söylemek mümkündür.[352]

Şiddet olayları olmasa bile, başarısız olan devletlerin kendi bölgelerinde ciddi ekonomik sıkıntıya sebep oldukları görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde bir devletin başarısızlık sarmalına girmesi öncelikle yıllar süren kalkınma çabalarını ortadan kaldırmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan son analizler, başarısız bir devletin kendisine ve komşularına ortalama toplam maliyetinin 82,4 milyar dolara mal olduğunu ortaya koyarken, bu miktarın 2016 yılı verilerine göre yaklaşık 158 milyar dolarlık toplam küresel dış yardım bütçesinin yarısı kadar olduğunu belirtmek gerekir.[353] Bir başka deyişle sadece iki başarısız devletin kendisine ve komşularına çıkardığı maliyet tüm dünyada yapılan dış yardımlardan daha fazlaya gelmektedir.

Burada devletin başarısızlığı ya da zayıflığı ve bölgesel istikrarsızlık arasındaki bağlantı evrensel olmasa bile bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Başarısız devletler bir arada bulunduklarında bölgesel istikrarsızlık riskinin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Şiddetli çatışmanın yayılması, kapasite ya da irade eksikliğini yansıtabilir. Çünkü bazı hükümetler kendi topraklarından faaliyet gösteren isyancı grupların sınır ötesi faaliyetlerini gerçekten kontrol edememektedir. Burada en göze çarpan yönetişim açığı kamu güvenliğinin sağlanamamasıdır. Bazı durumlarda ise diğer hükümetler komşularını istikrarsızlaştırmak için bilinçli bir politika izlerler. Bu durumlarda, içsel zayıflık ve dış saldırganlık otoriter politik kurumları yansıtmaya meyilli bir hal almaya başlar.

---

[351] Jeffrey D. Sachs, "The Strategic Significance of Global Inequality," *The Washington Quarterly*, Volume 24, No 3 2001, s.197, ss.187–198

[352] Historical Timeline of UN Peacekeeping, http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/operationslist.pdf (13.10.2018)

[353] Net Official Development Assistance and Official Aid Received (2016), https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?view=chart (13.10.2018)

4.1.7. Enerji Güvensizliği (Energy Insecurity)

Enerji ve enerji güvenliği konusu günümüz uluslararası ilişkilerine yön veren en önemli unsur haline gelmiştir. Özellikle enerji rezervlerine sahip ülkeler ile enerji kaynaklarına yakın ve enerji nakil yollarının üzerindeki ülkeler uluslararası toplumun ilgisini çekmektedir. Bunun yanında petrol ve doğalgaz fiyatlarında görülen artışlar enerjinin hem arz hem de talep noktasında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir zorunluluk haline getirmektedir. "Bu yönüyle enerji güvenliği artık sadece uluslar arasındaki geleneksel tehditler ve fiyatlarla ilişkili değil. Terörizm tehdidi, ihracatçı ülkelerde oluşan istikrarsızlık, üretici ülkelerde oluşan ulusalcı tepkiler, arzda oluşabilecek dalgalanmalara karşı korku, jeopolitik fikir ayrılıkları ve ülkelerin ekonomik büyümesi için gereken enerji ihtiyacı kavramın kapsamını genişletmiştir."[354]

Bir başka önemli değişim, "enerji arz ve talep merkezlerindeki kaymadır. Rusya ve Orta Asya ülkeleri, OPEC dışı yeni enerji arz bölgesi, Çin ve Hindistan ise enerji talebi en hızlı artan bölge olarak ortaya çıkmışlardır. Yeni enerji arz ve talep bölgelerinin yanında bölgeler arası enerji taşımacılığıyla önem kazanan transit ülkeler, boru hatları ve kritik boğazlar, sadece enerji geçiş güvenliğini değil, küresel, bölgesel ve yerel düzeyde güvenlik yaklaşımının önemini arttırmıştır."[355]

Ortaya çıkan bu durum küresel güçler açısından enerji güvensizliğinin büyük bir sorun olarak algılanmasına neden olmaktadır. Çünkü petrol ve doğalgaz kaynaklarının çoğunlukla Ortadoğu'da bulunması ve bu bölgenin istikrarsız bir yapıda olması enerjinin gelişmiş ülkelere transfer edilmesi noktasında büyük sorunlara neden olmaktadır. Öyle ki günümüzde dünyadaki enerji üretimi ile tüketimi arasında bölgelere göre göreceli olarak orantısal bir zıtlık bulunmaktadır. Buna göre en çok enerji tüketen ülkelerde petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar az ya da hiç yokken bunlara daha az ihtiyaç duyan ülkelerde ise bu yakıtlar fazla miktarda

---

[354] Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security" Foreign Affairs, Cilt 85, No 2, 2006, s.69–76.

[355] Mesut Şöhret, "Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politiği ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi", *Enerji Diplomasisi*, Derleyen: Hasret Çomak - Caner Sancaktar -Zafer Yıldırım, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2015, s.6

bulunmaktadır. Bu durum ister istemez enerji konusunda ülkeler arasında çatışma olasılıklarını da beraberinde getirmektedir.

Herhangi bir şekilde enerji arzında yaşanabilecek bir problem petrol ve doğalgaz fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Bu durum gelişmiş ülkelerde fiyat şoklarına neden olabilecek bir potansiyele sahiptir. Kullanılabilir fosil yakıtların coğrafi olarak belirli ülkelerde yoğunlaşması, enerjinin kullanılabilirliğinin "politik ve sosyo ekonomik koşullara sıkı sıkıya bağlı olduğu anlamına gelmektedir. İlginç bir şekilde aşağıdaki haritadan da görülebileceği gibi fosil yakıt bakımından zengin fakat başarısız ülkelerin çoğu bir çatışma ve şiddet sarmalı içinde bulunmaktadır.

Harita 2: Dünyadaki Mevcut Çatışma Bölgeleri (Ağustos 2018)[356]

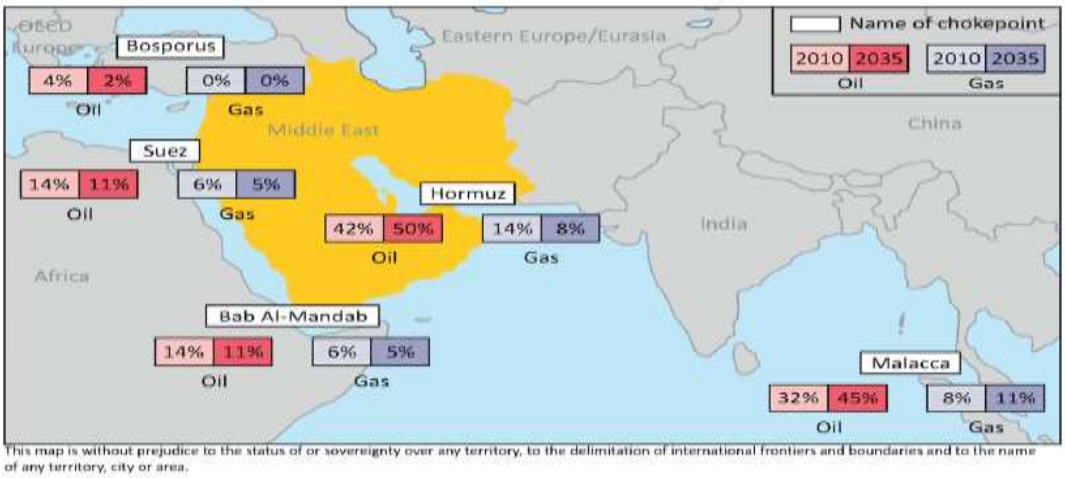

Esasında enerji güvenliği konusunda işleri karmaşık hale getiren şey petrol ve doğalgaz taşımanın çok büyük oranda istikrarsız bölgelerden istikrarlı bölgelere doğru olmasıdır. "Bu açıdan enerji güvenliği ve deniz güvenliği arasındaki ilişkide ham petrolün yükleme ve boşaltma terminal limanları ile terminaller arasındaki deniz ulaştırma rotalarının boğaz, geçit ve kanallar ile düğüm noktalarının emniyeti ve güvenliği kritik rol oynamaktadır. Günümüz deniz trafiğinde stratejik olarak kabul

[356] Global Conflict Tracker 29 August 2018, Council of Foreign Relations, http://www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/ (14.10.2018)

edilen ve herhangi bir nedenle kapanması halinde uluslararası enerji güvenliğine büyük zarar verecek potansiyele sahip altı tane düğüm noktası bulunmaktadır. Bu düğüm noktaları, Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı, Bab El Mendab Boğazı, İstanbul-Çanakkale Boğazları ve Panama Kanalıdır."[357] Aşağıdaki haritada bu stratejik yerlerin petrol ve doğalgaz transferinde 2010 yılı itibariyle durumu ve 2035 yılı beklentileri oransal olarak yer almaktadır.

Harita 3: Dünyadaki Önemli Dar Suyolları (choke points) Üzerinde Gerçekleştirilen Petrol ve Doğalgaz Ticareti (2010- 2035)[358]

Yukarıdaki haritadan da görüldüğü gibi Hürmüz ve Malakka boğazlarının petrol ve doğalgaz taşımacılığı noktasında önemlerini koruyacağı beklenmektedir. "Gelecekte, Basra Körfezinden deniz yoluyla ihraç edilen petrolün yılda 737 milyon tondan, 2020 yılında 1.668,3 milyon tona yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu verilere dünyanın diğer önemli petrol üretim alanlarından deniz yoluyla taşınacak petrol miktarı da eklendiğinde, dünya ekonomisinin can damarının denizlerde bulunduğu kuşkusuzdur. Bu alanda kontrolü elinde tutan gücün hem bundan vazgeçmek istemeyeceği hem de bu gücün başka bir güç ile paylaşmaya yanaşmayacağı değerlendirilebilir. Orta Doğu petrollerinin çıkışı kapısı

[357] Mesut Şöhret, "Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politiği ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi" *a.g.e*, s.27
[358] World Energy Outlook 2012, s.79, http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2012_free.pdf (14.10.2018)

konumundaki Hürmüz Boğazı, günde yaklaşık 17 milyon varil düzeyinde bir petrol akışı ile petrol taşımacılığında dünya üzerindeki en önemli noktadır. 2035 itibarıyla da tüm dünyada gerçekleştirilecek petrol ihracatının % 50'si ve doğalgazın bu noktadan geçeceği öngörülmektedir."[359] Bununla birlikte gerek mevcut durumda bu bölgelerde artan çatışmalar gerekse gelecekte meydana gelebilecek şiddet olayları bu bölgeleri istikrarsız hale getirerek enerji güvenliği açısından tehlike oluşturmaktadırlar. Örneğin İran'ın ABD ile yaşadığı sorun nedeniyle bugün Hürmüz Boğazını kapatması ham petrol fiyatlarında anormal bir yükselişe neden olabilecek potansiyele sahiptir. Böyle bir senaryo 1973 petrol krizinden bile daha büyük bir etkiye sahiptir.

Esas itibariyle Ulus ötesi enerji güvensizlik tehdidi, ya büyük enerji kaynaklarına sahip olan ya da transit geçiş yollarına giden zayıf devletlerin bir alt kümesine özgü bir durumdur. Bu tehdidin doğası, devlet zayıflığının yetersiz irade, yetersiz kapasite veya her ikisinin bir işlevi olup olmamasına göre değişebilmektedir. Zayıf ve başarısız devletlerden gelen enerjiye olan bağımlılık arttıkça, enerji güvensizliği sorunu da giderek daha fazla gündemi meşgul etmektedir. Bununla birlikte ABD ve Batılı devletler kendi çıkarlarına hizmet etmedikleri zaman bu ülkeleri Venezuela örneğinde olduğu gibi cezalandırarak ekonomik ve ticari yaptırımlar uygularken Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi son model silah satışı gerçekleştirerek ödüllendirmektedir.

4.2. Başarısız Devletlere Uluslararası Toplumun Bakışı

Devletler neden başarısız olur sorusu kadar, uluslararası sistem içinde başarısız devletlerin öneminin ne olduğu sorusu da önemlidir. Devlete biçilen evrensellik rolü başarısız devletleri anlamayı çok daha önemli bir hale getirmektedir. "Ulus-devletlerin merkezinde olduğu uluslararası sistem içinde devletlerin başarısız olması merkezde bulunan yapıya kuşku ile yaklaşılmasına neden olmaktadır. Afrika, Asya, Latin Amerika gibi bölgelerde ulus-devlet içinde yaşanan şiddet, uyum sağlamama, güçsüzlük mevcut uluslararası sistemi tehdit etmektedir. Uluslararası

[359] World Energy Outlook 2012, s.79

örgütler ve büyük güçler çoğu zaman, uluslararası sistem tehlikede olduğunda çatışmalara müdahalede bulunmakta ve insani yardım göndermektedirler. Uluslararası sistem için önem arz eden istikrar ve önceden tahmin edilebilirlik zayıf ve başarısız devletler nedeniyle sağlanması güç hale gelmektedir. Bu durumda zayıf devletlerin doğası en iyi nasıl anlaşılır, bu devlet nasıl güçlü hale getirilir, nasıl yeniden işler hale gelebilir gibi sorular 21. yüzyıl için aciliyet taşımaktadır."[360]

Sorunun karmaşıklığı göz önüne alındığında, çoğu durumda uluslararası toplumun başarısız devletler sorununu etkili bir şekilde ele almadığı şaşırtıcı değildir. Bir devlet herhangi bir sebepten dolayı başarısız olmaya başladığında yani temel yapması gereken fonksiyonları yerine getiremediği zaman uluslararası toplumun söz konusu başarısız devlete olan bakış açısının iki temel yönü olduğu görülmektedir. Bunlar;

1) İnsani Müdahale yaparak başarısız devlet içindeki insanları kurtarma
2) Başarısız devlet içinde yaşayan insanları görmezden gelerek suça ortak olma

Uluslararası toplumun her olay için aynı şekilde tepki verdiğini veya her başarısız devletin aynı sebeplerle başarısız olduğunu söylemek mümkün olmadığından devletlerin gösterdikleri tepkiler zamana veya olaya göre değişiklik göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde her başarısız devlet oluşumunun uluslararası toplum tarafından farklı şekilde değerlendirildiğini veya devletlerin bu oluşumlara kendi ulusal çıkarlarına göre tepki verdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum bazı durumlarda büyük çaplı insanlık dramlarının yaşanmasına neden olurken, bu duruma neden olan politikacıların dünya halklarının gözünde negatif bir imaj edinmelerine neden olmaktadır. Örneğin günümüzde Myanmar'da yaşanan soykırıma ses çıkarmayan ülkelerin politikacıları insanların gözünde bu işin sorumlusu olarak görülmeye devam ettiklerini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan uluslararası toplumun başarısız devletlerde meydana gelen çatışma ve şiddetin diğer ülkelere yayılmaması için çaba gösterdiklerini bu amaçla

[360] Robert I. Rotberg, *a.g.e.,* s.3-6.

bazı durumlarda BM Güvenlik Konseyi kararıyla bazı durumlarda da kendi başlarına veya birkaç ülkeden oluşana koalisyon ile veya NATO gibi savunma örgütleri aracılığıyla askeri operasyonlar düzenledikleri görülmektedir. Yapılan bu operasyonlardaki temel amaç ülke içindeki silahlı çatışmaları durdurmanın yanında esasında bu şiddet dalgasının diğer komşu ülkelere yayılmasını önlemek olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu devletlerde meydana gelen çatışmaların düzeyi artıkça neden olduğu gerek ülke içi gerekse ülke dışındaki mültecilerin sayısı artmakta ve bu insanların kendi komşu ülkelerinin yanında tüm dünyaya yayılmalarına neden olmaktadır. Örneğin Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Antlaşması ile AB ülkeleri Suriye'den gelen mültecilerin Avrupa'ya gelmesini önlemeye çalışmıştır.

Uluslararası toplumun başarısız devletlere olan bakış açısını etkileyen ve gerekli yardımda veya müdahalede bulunmalarına engel olan bir başka durumda iç kamuoyunun etkisidir. Buna göre bazı ülkelerin kamuoyunda insanlar kendi vergilerinin bir başka ülkedeki çatışmaları durdurmak veya orada yaşayan zor durumdaki insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yardım maksadıyla kullanılmasını istememektedir. Elbette bu durum hükümetlerin seçim kaygısı nedeniyle ellerini kollarını bağlamaktadır. Açıkça belirtmek gerekirse birçok başarılı devlette halk öncelikle kendi ülkelerindeki sorunlarla ilgilenmekte buna karşılık dünyanın geri kalanında yaşanan şiddet olayları, açlık, yoksulluk gibi konularla ilgilenmemektedir. Buna karşılık zaman zaman yerel veya küresel düzeyde Sivil Toplum Örgütleri'nin (STÖ) başarısız devletlerdeki sorunlara dikkat çekmek amacıyla düzenledikleri kampanyalar veya yaptıkları yardımlar oldukça önemli katkılar sağlamaktadır.

Uluslararası toplumun başarısız devletlere yönelik diğer bir yaklaşımı ise bu devletlerde güç boşluğunu dolduran grupların sistemdeki büyük güçlerin çıkarlarına yaptıkları katkıya göre olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Buna göre eğer başarısız devlet içindeki bir grup uluslararası sistemdeki büyük güçlerin çıkarına hizmet eden bir grupsa bu durumda bu grup askeri, ekonomik ve siyasi olarak desteklenirken aksi bir durumda bu grubun yönetimden uzaklaştırılması için rakip

gruplar desteklenmektedir. Ayrıca söz konusu yönetimi elinde bulunduran gruba karşı her türlü ekonomik, askeri ve siyasi yaptırımlar uygulanarak bu grubun gücü pasifize edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin DEAŞ (Ad Dawlah al Islamiyah fil wa ash Sham) örneğinde olduğu gibi Irak ve Suriye'nin belirli bölgelerinde alan hakimiyeti sağlayan bu gruba karşı ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri askeri, ekonomik ve siyasi her türlü yaptırımı uygulayarak ve gerekirse bu gruba karşı savaşan yerel güçleri desteklemek suretiyle örgütün pasifize olmasını sağlamışlardır.

4.3. Uluslararası Hukuk Açısından Başarısız Devletlerin Neden Olduğu Sorunlar

Başarısız devletler modern uluslararası hukuk ve uluslararası düzen açısından da önemli sorun oluşturmaktadırlar. Uluslararası hukuk düzenini oluşturan da ona tabi olan da devletlerdir. "Devletler kendi iç işlerinde başarısızlığa doğru sürüklendiklerinde bu uluslararası hukuk kurallarının da uygulanmasında başarısızlığa neden olur. Başarısız devlete karşı olan güvenilirlik ortadan kalkar. Devletler uluslararası ortamdaki yükümlülüklerini yerine getirmez hale gelirler. Uluslararası sistem içinde kara delik meydana gelir. Yükümlülükler olmadan uluslararası hukuk, uluslararası istikrarı ve düzeni sağlama mekanizmasını kaybetmiş olur."[361]

Günümüz dünyasında devletler her şeye rağmen uluslararası hukukun en önemli öznesi olmaya devam etmektedir. Uluslararası örgütlerin ve diğer aktörlerin de sisteme dahil olmasına ve küreselleşmenin devletin bazı vasıflarını erozyona uğratmasına rağmen devletler uluslararası hukuk açısından hala ilk sıradaki yerlerini korumaktadırlar. Uluslararası sistem içinde devletsiz olmak bu sistem içinde söz hakkının da olmaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle başarısız devletlerin uluslararası alanda doğru düzgün temsiliyetleri bulunmadığını veya pek fazla dikkate alınmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü uluslararası hukuk açısından devlet elbette bazı özelliklere sahip belirli bir ülke toprağına sahip, belirli bir nüfus üzerinde egemen otorite olan ve diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesine sahip bir

[361] Gerard Kreijen, a.g.e., s.245-258

yapıya karşılık gelmektedir. Elbette burada bahsedilen devlet her yönüyle vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilen ve vatandaşlarının gözünde belirli bir meşruluğa sahip olan kısacası başarılı bir devlete karşılık gelmektedir.

Başarısız devletlerin uluslararası ilişkilere olan en büyük etkisi genellikle neden oldukları bölgesel ve küresel güvenlikle ilgili sorunlardır. Zira bu devletler tek başlarına mevcut olan düzeni değiştirme kapasitesine sahip olmasalar da verdikleri zararlarla hem komşularının hem de bölgelerinin güvenliklerini tehlikeye atmaktadırlar.

Soğuk Savaş döneminde başarısız devletler özellikle dekolonizasyon sonrası dönemde ortaya çıkmalarına rağmen bu devletlerin başlangıç noktası olarak self determinasyon haklarının kullanılmaya başlanıldığı 1960'ları görmek mümkündür. Zira bu dönemde özellikle Afrika kıtasında eski sömürge toprakları altında yeni devletlerin ortaya çıkması uluslar arası toplum tarafından memnuniyetle karşılanırken esas itibariyle bu devletler bu bölgedeki yerli halkları temsil eden birimler değil sömürge döneminin devamı niteliğinde bulunmaktaydılar. Bu yüzden yeni ortaya çıkan bu devletler bağımsızlıklarını kazandıkları dönemden itibaren çoğunlukla iç savaşa ve toplumsal çatışmaların içine girdiler. Ancak Soğuk Savaş döneminde ideolojik sebeplerden dolayı Doğu Bloku ve Batı Bloku'nun yaptıkları askeri ve ekonomik desteklerle bu devletlerin toprak bütünlükleri korunmaya çalışıldı. Ancak 1990'larda SSCB'nin dağılmasının ardından bu ülkelere yapılan askeri ve ekonomik yardımlar kesilince bu devletlerin gerçek kapasiteleri net bir şekilde görünmeye başlamış oldu.[362]

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle klasik anlamda devletler arasında konvansiyonel ordular tarafından yapılan savaşlar form değiştirerek artık yerini "yeni savaşlar'" olarak da adlandırılan asimetrik savaşlara bırakmıştır. Devlet çöküşü sürecinde, devlete ait şiddet kullanımı tekelinin ortadan kalkması ile terörizm, iç savaş ve organize suçlar için uygun zemin oluşturmuştur. "Böylece devletler

[362] Kerem Batır, Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği, *Çanakkale On Sekiz Mayıs Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2017, s.90, ss. 81–102

arasındaki savaşlar yerini iç çatışmalara bırakarak, düzenli orduların yerini paramiliter aktörler, savaş beyleri, kriminal gruplar, çocuk askerler, teröristler veya paralı askerler almaya başlamıştır. Büyük ölçüde devlete ait kontrol ve idare fonksiyonlarının eksikliği nedeniyle oluşan iç çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri, etnik temizlik, işkence, uyuşturucu ve insan ticareti, kara para aklama, silah ticareti, ekonominin mafyalaşması gibi sorunlara neden olmuştur. Bunun sonucunda komşu ülkelere olan yoğun mülteci akını ya da sınır boylarında yoğunlaşan terörist faaliyetler, bölgesel istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Uluslararası terörist grupların da (El Kaide, el Nusra vb.) çöküş halindeki devletlerde ortaya çıktığı ve işlevselliği büyük ölçüde kalmamış olan bu devletlerin (Somali Afganistan, Suriye vb.) aşırı terörist ağlar için birer üs haline geldiği görülmektedir. Bu yönüyle başarısız devletler, uluslararası güvenlik ve barışı tehdit eder hale gelmiştir."[363]

Soğuk Savaş sonrası özellikle başarısız devletlerde görülen yeni savaşlar olarak da adlandırılan post-modern çatışma ve savaş yapılarını açıklama ve düzenlemede yetersiz kalmaktadır. Örneğin bu dönemde görülen vekalet savaşları olarak adlandırılan yeni tür savaşta rakip devletler başarısız devletlerin topraklarında yer alan savaşan grupları desteklemek suretiyle kendileri direkt savaşa girmekten kaçınmakta destekledikleri müttefik gruplara silah, para ve insan gücü sağlayarak savaşa müdahil olmaktadır. Bugün Yemende yaşanan silahlı çatışmalar bu savaş türüne iyi bir örnek olarak verilebilir.

Bazı durumlarda "dış destek, çatışan bir etnik grubun arkasında yer alan devlet ya da devletlerle hesaplaşmak ve onları zayıflatmak amacıyla kullanılabilir. Yani perde arkasında asıl olan, büyük güçlerin çatışması ve bu yönde verilen güç mücadelelerdir. Gerçekte, çatışma içerisindeki etnik grupların birbirlerine rakip güçlerce desteklenmeleri, bu tür çatışmalar için genellikle en trajik ve talihsiz durumdur. Çünkü böylesi bir durumda, dış güçler aralarında bir anlaşmaya varmadıkları sürece, yerel çatışmaların barışçıl bir sonla bitmesi çok zor, hatta imkansızdır. Çatışan taraflar uzlaşmaya varmak isteseler dahi, dış müdahaleler

[363] Osman Nuri Özalp, *a.g.e.,* s.358

onları bu yönde engeller ve çatışmayı devam ettirecek yönetimleri işbaşına getirir."[364] Örneğin Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında Batı'ya yaklaşan Gürcistan'a karşı Abhazları, Azerbaycan'a karşı Ermenileri desteklemesi örneklerinde olduğu gibi ciddi problemlerin oluşmasına neden olabilmektedir.

"Zayıf devletselliğe sahip ülkeler sorunsalı ile birlikte, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında, bölünemez ve dokunulamaz olan klasik mutlak egemenlik anlayışının da tartışılır hale geldiğini görmekteyiz."[365] Çünkü Westfalian sistem olarak adlandırılan bu sistemde küçük ya da büyük, zayıf ya da güçlü, başarılı veya başarısız tüm devletlerin toprak bütünlüğü garanti altında tutulurken iç işlerine karışmama prensibi gereği tüm devletleri uluslararası hukuk nazarında egemen eşit birimler haline getirmiştir. Ancak başarısız devletlerde özellikle insan haklarının çiğnenmesi, yaygın yolsuzluk, ulusal ekonomilerin iflası, ulusal para biriminin işlevsizleşmesi, kriminal olayların yaygınlaşması gibi durumlar zayıf devletselliğe sahip ülkelerin iç egemenliğini de işlevsiz hale getirdiğini söylemek mümkündür.

Uluslararası güvenlik ve ekonomik yapıyı tehlikeye sokan bu durum, uluslararası camia adına güçlü devletler için müdahale gereksinimini gündeme getirmektedir. Bu yüzden BM Antlaşması 2/7. maddesinde dile getirilen egemen devletlerin iç işlerine karışmama kuralı, artık insan haklarının ağır ihlali veya hukuk devletinin minimal standartlarına uyulmaması durumlarında meşruiyetini kaybeder hale gelmiştir. Bu kapsamda uluslararası toplumun gündemine özellikle 1990'lı yıllarda BM Güvenlik Konseyi öncülüğünde yapılan müdahalelerle gündeme gelen insani müdahale (humanitarian intervention) kavramının bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

"İnsani müdahale kavramından öncelikle bir ya da birden fazla devletin bir başka devletin halkının bir bölümünü ya da tamamını soykırım ya da insan hakları ihlallerinden korumak amacıyla yapılan silahlı müdahaleler anlaşılmaktadır. Bir

[364] Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Dünya Düzeni", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 17, 2009, s.8, ss.1-14

[365] Winston P. Nagan, Craig Hammer, The Changing Character of Sovereignty in International Law and International Relations, *Columbia Journal of Transnational Law*, Volume 43, 2004, s. 142

ülkedeki ağır insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmak ve sivil halkı korumak amacıyla, diğer devlet ya da devletlerce ya da uluslararası örgütlerce kuvvet kullanılması ya da kuvvet kullanma tehdidi yapılması suretiyle yapılan müdahalelere insani müdahale denir. Burada bir devletin kendi vatandaşını korumak veya kurtarmak amacıyla yaptığı müdahaleler bu tanımın kapsamında değildir. Avrupa Parlamentosu 1944 yılında insani sebeplerle müdahale etme hakkına ilişkin verdiği kararında "insani müdahale"yi, bir devletin vatandaşlarının ve/veya o ülkede oturanların insan haklarının, başka bir devlet ya da devletler tarafından, kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanma suretiyle korunmasıdır, şeklinde tanımlamıştır. Burada kuvvet kullanma ya da kullanma tehdidi ile başka devlet tarafından kötü muameleye tabi tutulmuş olan halk gruplarının korunması söz konusudur."[366] Bir başka deyişle uluslararası toplum mevcut bir devletin kendi vatandaşlarına yapmış olduğu insan haklarını bahane ederek müdahalede bulunmasıdır. Bu kapsamda yapılan müdahalenin meşruluğu açısından BM Güvenlik Konseyi'nin onayının alınması oldukça önemlidir. Ancak yakın geçmişte 2011 Libya 2003 Irak ve 1999 Kosova'ya yapılan askeri müdahalelerde olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmadan askeri müdahaleler yapılabilmektedir. Tüm Bütün bu gelişmeler mutlak devlet egemenliğinin erozyona uğradığını ve artık egemenliğin meşruiyetinin aranmasında büyük ölçüde insan haklarına saygı ve iyi yönetişimde (good governance) bulunma ilkelerinin etkin olduğunu göstermektedir.

Uluslararası hukuk alanında başarısız devletler bağlamında egemenliğin kullanımı ile ilgili diğer önemli bir gelişme de, başarısız devletlerle ilgili alternatif egemenlik anlayışlarının tartışılmasıdır: Uluslararası hukuka ait egemenlik normları 20. yüzyılda evrensel olarak tanınmıştır. Ancak 21. yüzyıl ile birlikte, zayıf devletselliğe sahip kötü yönetilen ülkelerin devletselliğe ait temel fonksiyonları yerine getiremedikleri gözlemlenmektedir. Günümüzde iç çatışmalar yaşayan ve güvenlik fonksiyonunu yerine getiremeyen başarısız devletler, kitle imha silahlarına

[366] Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, 2013, s.153, ss. 153-172

sahip olmaları, uluslararası terörist gruplar için yaşam alanı sunmaları ya da ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle, bölgesel barışı ve büyük devletlerin güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Çöküş halindeki bu devletlerin dışarıdan işgal edilmeleri oldukça kolay olmasına rağmen, müdahaleci güçler tarafından daha sonra iç düzenin kurulması oldukça zor olmaktadır. Bu yüzden siyasi çözümler olarak "de-facto vesayet yönetimi" (de facto trusteeship) ya da "sınırlı egemenlik" (limited sovereignty) gibi kavramlar bu devletlerin işlevselliklerini yeniden kazanabilmeleri için alternatif çözüm olarak önerilmektedir. Kuşkusuz bu durumda klasik egemenlik kavramı başlangıçta göz ardı edilmekle birlikte, daha sonra harici bir gücün yardımıyla tekrar kazanılmaktadır. Bu açıdan sınırlı egemenlik kavramı, başarısız devletler için geçici bir siyasi çözüm getirmektedir.[367] Ancak bu durumdaki devletlerin BM himayesi altına alınması sömürgeciliğin geri dönüşü olarak algılanacağı nedeniyle eleştirilmektedir.[368]

Diğer taraftan BM'nin kuruluşunda esas alınan ulus devlet ve buna bağlı olarak devletlerin toprak bütünlüklerine ve siyasi bağımsızlıklarına saygı gösterilmesi ilkelerine bağlı kalmaya devam etmektedir. Başarısız devletlerin çoğunda sömürge döneminde çizilen yapay sınırların oluşturduğu problemler devam ederken bu sınırların yeniden çizilmesine Birleşmiş Milletler karşı çıkmakta ve bu ülkelerde uzun bir süre hükümet olmamasına rağmen bu ülkelerin toprak bütünlüğünü tanımaya devam etmektedir.[369]

Bunun yanında başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, "önemli uluslararası ve bölgesel örgütler tarihsel olarak barışın en büyük tehlike kaynağını oluşturan uluslararası çatışmaları önlemek amacıyla tasarlanmışlardır. Bu nedenle etnik çatışmalarda konuşlandırılan Birleşmiş Milletler barış güçlerinin dahi, Birleşmiş Milletler Şartı'nın barışçıl çözümleri öngören 6. bölümüne göre mi, yoksa barışın

[367] Osman Nuri Özalp, *a.g.e.,* s.359
[368] Abdulquawi A. Yusuf, "Government Collapse and State Continuity: The Case of Somalia, *Italian Yearbook of International Law*, Cilt 13, 2003, s.12, ss.11-33
[369] Kerem Batır, a.g.e.,s.95-96

bozulması halinde uluslararası güç kullanımı öngören 7. bölümüne göre mi tesis edilecekleri tartışma konusu olmuştur."[370]

Öte yandan, bu çatışmaların genellikle devlet sınırları dahilinde meydana gelmeleri gerçeği, konunun öncelikle bir iç hukuk sorunu olarak değerlendirilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. "Bu yüzden uluslararası toplum, söz konusu çatışmalar ciddi bir biçimde tırmanmadıkça müdahalede bulunma konusunda gönülsüz davranmıştır. Ayrıca başta ABD olmak üzere güç sahibi ülkeler, çıkarları doğrudan tehdit edilmediği sürece, askeri ve maddi kayıplardan kaçınmak için sınır içi çatışmalardan uzak durmayı tercih etmişlerdir."[371]

Uluslararası hukukta klasik egemenlik anlayışı tek geçerli form olmakla birlikte, artık gerçeklikte her zaman işlevsel olamamaktadır. Çöküş halinde ya da işgal edilmiş olan devletlerde egemenlik alanında yeni kurumsal formların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. "Öğretide son yıllardaki tartışmalara göre, devletin vatandaşları üzerindeki sosyal hizmet sorumluluğu önem kazanmaktadır. Başarısız devletsellikten dolayı temel fonksiyonlarını yerine getiremeyen ülkelerde, egemenlik artık uluslararası kuruluşlara geçebilmekte ve uluslararası hukuk devreye girerek, ulusal hükümetlere meşruiyet vermektedir. Son olarak başarısız devletler bağlamında etnik, ideolojik veya dinsel bölünmüşlük nedeniyle iç çatışmalar yaşayan ülkelerde, şiddetin sona ermesi ve barışın sürekli tesisi amacıyla bölünme fikri uluslararası ilişkilerde daha çok dile getirilir hale gelmektedir. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası yaşanan bölünmeler, bu bağlamda başarısız devletlerin bölünmesi için örnek olarak gösterilmektedir."[372]

Uluslararası politika ve uluslararası hukuk, Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana başarısız devletlerle ilgili çözüm arayışlarını sürekli olarak geliştirmek durumunda kalmıştır. "Zayıf devletsellik ve başarısız devletsellik kavramları ile ilgili araştırmalar, son yirmi yıl içinde gelişim sağlamasına rağmen, başarısız devletlerin

---

[370] Muzaffer Ercan Yılmaz, "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era" *International Journal on World Peace*, Volume 12, No 2, 2005, s.15, ss.13-28
[371] Muzaffer Ercan Yılmaz, *a.g.e.*, s.15
[372] Osman Nuri Özalp, *a.g.e.*, s.360

yol açtığı ağır ve acil sorunlar için gerekli hukuksal normların geliştirilemediği görülmektedir. Bu bağlamda; hangi konsept ve yöntemlerle bu ülkelere yardım edilebileceği, bu ülkeler için geliştirilebilecek hukuk normlarının neler olabileceği, askeri müdahale ya da insani müdahalelerin başarı şansının ne olacağı, çöküş halindeki devletlerin bölünmesiyle, istikrarlı yeni devletlerin ortaya çıkışını kolaylaştırmanın bölgesel güvenliğe katkıda bulunulup bulunamayacağı, devlet inşası (state building) için harici ve dahili gerekli uygun konseptlerin neler olduğu ve bu konseptleri garanti altına alacak hukuki formların nasıl oluşturulabileceği gibi sorular önem kazanmaktadır. Henüz bu sorulara siyasi ya da hukuki anlamda cevaplar bulunamamaktadır. Bu yüzden, başarısız devletlerle ilgili problemlerin uzun yıllar uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun en önemli tartışma konularının başında geleceği söylenebilir."[373]

[373] Osman Nuri Özalp, *a.g.e.,* s.360-361

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerde en temel birim olarak kabul edilen devletler bir bütün olarak değerlendirildiğinde günümüz uluslararası sisteminin ve uluslararası hukukun en temel yapı taşını oluşturmaktadır. Bununla birlikte tarihsel süreç incelendiğinde insanların günümüze gelene kadar varlıklarını herhangi bir devlet otoritesine bağlı olmadan da sürdürdükleri uzun bir dönem geçirdikleri görülmektedir. Ancak dünya siyasi tarihinde meydana gelen çeşitli gelişmeler sonucu insanların zaman içinde modern devlet sistemine geçtikleri ve varlıklarını ister gönüllü ister gönülsüz bir şekilde olsun bu yapı içinde sürdürdükleri görülmektedir. Günümüz uluslararası sistemine de şekil veren bu yapı devletin tarihsel gelişim sürecinde bir/son aşama olarak kabul edilmektedir. Ulus devlet sistemi olarak adlandırılan bu yeni yapı esas itibariyle, Ortaçağ dünyasının sosyal ve ekonomik şekillenmesi sonucu Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan yeni ve yaklaşık 500 yıllık bir geçmişe sahip olan bir modeli ifade etmektedir. Avrupa'da yaşanan coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlanma çağı, Sanayi devrimi ve Fransız İhtilali gibi olayların yaşanmasının ardından tüm dünyada kabul gören bir model haline gelerek yayılmaya başlamış ve dünya siyasi haritasını radikal bir biçimde değiştirmiştir.

Modern devlet sisteminin neden dünyanın başka yerinde değil de özellikle Avrupa'da ortaya çıktığı sorusuna cevap arandığında hiç kuşkusuz bu bölgede yaşanan bazı gelişmelerin veya bu kıtaya özgü şartların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira modern öncesi dönemde var olan feaodal yapının çözülmeye başlaması ile birlikte gerek toplumsal yapı gerekse üretim ilişkileri büyük değişimler göstermeye başlamıştır. Ayrıca bu süreçte Avrupa'da ortaya çıkan yeni bir toplumsal sınıf kent-soyluları (burjuva) yaşanan bu değişimlerde adeta katalizör görevi görerek Avrupa'da köklü dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Diğer taraftan Katolik Kilise'nin etkisinin Avrupa'da azalmaya başlamasına neden olan Rönesans ve Reform hareketleri insanların toplumsal yaşam biçimleri ve inanışlarının değişmesine neden olarak siyasi sistemin adeta dünyevileşmesini (sekülerleşmesini) sağlamıştır. Bu durum kısa sürede Katolik Kilise'sinin birliğini bozarak Avrupa'da birçok Protestan mezhebin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Protestanlık mezhebinin Katoliklikten farklı olarak çalışmayı da ibadet sayarak kutsaması Avrupa'da liberalizmin siyasi ve ekonomik olarak yayılmasının önünü açmıştır. Feodal dönemde siyasi iktidarın kaynağı din ve kilise olarak görülürken yeni dönemde reform süreciyle birlikte iktidarın kaynağı ulus olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak devlet sistemleri rasyonel bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Rönesans sonrasında gelişen aydınlanma döneminde ise ortaya çıkan ulus anlayışının ulus devlet sisteminin kurulmasına yol açarken kimlik ve aidiyet kavramlarına farklı bir boyut katarak siyasal sistemin farklılaşmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü Avrupa'da insanlar bireysel olarak veya toplumsal olarak belirli bir din veya mezhebe ait olmanın yanında belirli bir ulusa ait kimlikler kazanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle insanlar için bir dine veya mezhebe sahip olmanın ötesinde bir ulusa sahip olmak daha önemli hale gelmiştir.

Bununla birlikte Avrupa'da bu değişim ve dönüşüm süreci yaşanırken modern devlet açısından önemli bir gelişme olarak görülen merkezileşme süreci veya egemenliğin tek elde toplanması süreci yaşanmaya başlamıştır. Buna göre merkezileşme bir taraftan devlet için gerekli olan kamu bürokrasinin kurulmasını tesis ederken bir taraftan düzenli orduların kurulması için gerekli olan vergilerin toplanmasını sağlamıştır. Bu durum Kilise iktidarını bütünüyle ortadan kaldırırken ayrıca ülke içinde var olan katmanlı egemenliklerin tek bir monarkın elinde toplanmasına neden olmuştur.

Modern devletin oluşumuna etki eden diğer önemli bir gelişme ise hiç kuşkusuz Avrupa'da mezhep savaşları olarak bilinen 30 Yıl Savaşlarını bitiren 15 Mayıs 1648 tarihli Westphalia Barış Antlaşması olmuştur. Çünkü bu antlaşma bundan böyle devletlerin dini inanışlarına göre değil ulusal çıkarlarına göre karar aldıkları bir anlayışı esas alması bakımından önemlidir. Bunun yanında antlaşmayı imzalayan devletler, egemen eşitlik prensibini ve toprak bütünlüğü ilkesini kabul ederek günümüz modern devletler sisteminin temellerini atmışlardır. Bu sayede devletler teorik anlamda birbirlerini eşit görürken devletlerin sınırları da kutsal hale getirilmiştir.

Diğer taraftan modern devletin oluşum sürecinde kapitalist üretim biçiminin büyük etkisinin olduğu ve ortaya çıkan ulus devlet sistemini kapitalizmin siyasi bir projesi olarak ifade etmek bile mümkündür. Zira kapitalist sistemin sermaye sahibi burjuva sınıfı ticareti daha kolay yapabilmek için feodal beylere ve Kilise'ye karşı kralları desteklemiş bu sayede krallar verdikleri bu savaşı kazanarak sahip oldukları ülke üzerinde tek egemen güç olarak kalmışlardır. Bu sayede ulus devlet modeli ekonomik gelişme açısından burjuva sınıfı için en önemli araç haline gelmiştir. Bu yönüyle ulus devletlerin kapitalist bir ekonomik yapı üzerine inşa edildikleri söylenebilir. Çünkü kapitalist üretim anlayışında asıl kazanç alım satım arasındaki farktan elde edilen kazanç değil emekçi sınıfın fazladan ürettiği ve burjuva sınıfının el koyduğu artık değerden gelmektedir. Bu durumda burjuva sınıfı için üretimden gelen iktisadi gücün ve ticaretten gelen siyasi gücün tek merkezde toplanması ihtiyacı her iki modelin birlikte yükseleceği temelin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir başka deyişle burjuva sınıfı modern devleti kendi sermaye birimlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve üretim ilişkilerinin devamını sağlaması için merkezi zorlayıcı bir güç olarak kullanmıştır.

Feodal sistemin giderek çözülmeye başlaması sonrasında işsiz kalan serf içinde burjuva sınıfı tarafından kurulan atölye ve fabrika da bu insanlar için yeni çalışma alanları haline gelerek işçi statüsü elde etmişlerdir. Bu yerlerde insanlar kölelerden farklı olarak az da olsa düşük ücret alıyorlardı. Bunun yanında dünyanın sömürgeleştirilen farklı yerlerinden getirilen insanlar burjuva sınıfının daha fazla artık değer kazanmasına yardım etmektedirler.

Ulus devletin ortaya çıkış süreci incelendiğinde genel olarak bu sürecin Avrupa coğrafyasında belirli bir sistematik içinde dört aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte ulus devletleşme sürecinin dünyanın her tarafında aynı aşamalardan geçerek veya aynı hızda gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Bu durum günümüzde tüm dünyada hakim olan ulus devlet modelinin neden bazı coğrafyalarda başarılı olurken neden bazı coğrafyalarda başarısız olduklarını açıklama noktasında bir temel teşkil etmektedir. Genel olarak bakıldığında ulus devlet modelinin Batı dünyasında (Avrupa, Kuzey Amerika vb)

yerlerde başarılı olurken Afrika, Asya ve Güney Amerika gibi coğrafyalarda çok başarılı olamadıkları görülmektedir. Bir görüşe göre bu bölgeler Batı dünyasının yaşadığı dört aşamayı yaşayarak devletleşmedikleri için başarısız olduklarını söylerken bir başka görüş ise bu bölgelerin Batı dünyası tarafından sömürüye devam edebilmek için bilerek başarısız bırakıldıkları yönündedir. Bu sorular esasında çalışmanın cevap aradığı en önemli önermeye karşılık gelmektedir.

Modern devletin yapısına bakıldığında temel olarak ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlük çerçevesinde dizayn edildiği görülmektedir. Buna göre modern devletin insanlarına sağlamış olduğu yurttaşlık statüsü bir taraftan ülke içindeki siyasi topluluklara eşit haklar, özgürlükler ve güçler yanında çeşitli görev ve yükümlülükler de vermektedir. Yurttaşlık bağı ile bireyler aidiyeti bulunan devlete sadakat duymakta; devlet açısından ise bu bağ toplumu homojenleştirmekte, yükümlülüklerini belirginleştirmektedir. Ülkesel bütünlük kurgulanma açısından vatana karşılık gelmekte ve bu sayede ülke toprakları da yurttaşlar için kutsal hale dönüşmektedir. Bu yönüyle modern devletin ulusçuluğun yerleşmesi noktasında önemli bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Bunun yanında modern devletin ülke sınırları içinde bütünlük sağlamak, toplumun ekonomik ilişkilerini ve yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılama ve düşmana karşı dış güvenliği sağlama gibi temel işlevleri yerine getirdiği görülmektedir.

Bununla birlikte modern devletlerin asli unsurları incelendiğinde temel olarak beşeri, fiziki ve siyasi unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Bu unsurlar içinde her birinin ayrı bir öneme sahip olduğu ve bir devleti devlet yapan temel faktörler olduğu görülmektedir. Örneğin bir devletin var olabilmesi için belirli sayıda bir grup insanın bir araya gelmesi ve bu amaç için uğraşması gerekmektedir. Aynı şekilde bir araya gelen insan grubunun belirli bir toprak parçası üzerinde kontrol sağlaması ve bu toprakları hakimiyeti altında bulundurması gerekmektedir. Ancak bu iki unsurun olması devletin kurulabilmesi için yeterli değildir. Zira günümüz dünyasında bir devletin en önemli özelliği insan ve toprak üzerinde egemenliğe sahip kurum olmasında gizlidir. Bu yönüyle egemenliği temsil ettiği öne sürülen otoritenin/hükümetin vatandaşlarına eğitim, sağlık, yargı ve güvenlik gibi bazı

hizmetleri sağlayacak kapasite ve güce sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde burada bir egemenlikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu durum çalışmanın çıkış noktasını oluşturan başarısız devletlerde sıklıkla görülen bir duruma karşılık gelmektedir. Zira bu yerlerde belirli bir nüfus ve toprak parçası olmakla birlikte bu nüfus ve ülke üzerinde egemenliği tesis eden etkin bir otorite/hükümet pek bulunmamakta veya sınırlı olarak sadece belirli bir bölge üzerinde veya bir grup insan üzerinde egemenlik tesis edebilmektedir. Ayrıca ülke içinde kendi otoritesine karşı gelen alternatif silahlı gruplar ve egemenliğini tesis edemediği bölgeler yer almaktadır.

Egemenlik unsuru modern devlet öncesindeki, feodal yapıda bir hiyerarşi içinde Papa, krallar ve feodal beyler tarafından temsil edilmiş ve paylaşılmıştır. Ancak modern devletin tarih sahnesine çıkışı ile birlikte egemenliğin kaynağı ulus iradesine dayanmaya başlamış bu durum öncelikle laik monarşik yönetimlerin sonrasında ise ulus devletlerin demokratik meşruiyetlerini pekiştirmiştir. Bununla birlikte egemenlik konusunda yaşanan en büyük dönüşümün artık egemenliğin devletin istediği şekilde davranması anlamına gelmediği şeklinde anlaşılmasıdır. Çünkü modern devleti dizginleyen artık anayasa veya hukuk kuralları söz konusu olmaktadır. Zira modern devlet daha önceki siyasal sistemlerden en çok sahip olduğu hukuki özellikleri nedeniyle ayrılır. Bu yapı içinde rasyonel ve herkese karşı eşit şekilde uygulanan hukuk kuralları söz konusu olup hiç kimsenin hukuktan daha üstün olmadığı üzerine kurgulama yapılmıştır. Modern devlet, hukukla kurduğu ilişki nedeniyle egemenliğe büyük ihtiyaç duyacaktır.

Klasik egemenlik anlayışı temelde iç ve dış egemenlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış egemenlikte devletin uluslararası sistemde yer alarak diğer devletlere bağımlı olmaması kendi başına kararlar alabilmesi veya izleyeceği politikaları kendi ulusal çıkarlarına göre kendisinin belirlemesine imkan ve kabiliyetinin olmasıdır. İç egemenlik ise devletin kendi ülkesi ve yurttaşları üzerindeki egemenliğini ifade etmektedir. Buna göre devlet ülke sınırları içinde en üstün iktidar olması ve kendisine meydan okuyabilecek başka iktidarların varlığına izin vermemesi gerekmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse devletin kendi sınırları

üzerinde son sözü söyleme yetkisine sahip olmasına karşılık gelmektedir. Bu durumda devlet yasa çıkarabilmeli bu yasaları uygulama gücüne sahip olabilmeli ve uyuşmazlık durumunda sorunu kendisi çözebilecek güce sahip olmalıdır. Ayrıca devlet iktidarı en üstün, sınırsız ve bölünemez-devredilemez nitelikte olmalıdır. Aksi bir durumda devlet içinde bütünsel bir egemenlikten söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu durumda devletin sınırları içinde birden fazla devlete alternatif iktidar oluşarak iktidarın bölünmesine neden olacaktır. Birçok başarısız devletin içinde olduğu temel sorunu ifade eden bu durum temelde mevcut siyasal iktidarın güç kaybetmesi veya tersten okunursa devlete alternatif silahlı grupların güçlenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Esasında kısır döngü olarak görülen bu durumda devlet bir açıdan egemenlik sağlayamadığı için devlet sınırları içinde başka iktidarlar ortaya çıkmakta ve devlete meydan okumaktadırlar. Bunun sonucunda kanlı iç savaşların, ekonomik ve siyasi krizlerin yaşandığı başarısız devletler ortaya çıkmaktadır.

Başarısızlık kavramı veya çalışmanın konusu olması sebebiyle devletlerin başarısızlığı esas itibariyle belirli bir kıyaslamaya dayanan en az iki veya daha fazla şeyin bazı parametreleri dikkate alarak değerlendirilmesi sürecidir. Örneğin insanları hayatta elde ettikleri kazançlara göre kıyaslama yaptığımızda elinde daha fazla para veya servet bulunduran biri başarılı olarak addedilirken o kişiden daha az gelire ve servete sahip olan bir başka kişi başarısız kabul edilebilmektedir. Yine öğrencilerin bir dersin sınavından aldığı notlara göre karşılaştırdığımızda sınavdan örneğin 80 alan bir öğrenci 60 alan bir öğrenciye göre daha başarılıdır diyebiliriz.

Devletlerin başarısızlığı söz konusu olduğunda ise kıyaslamanın yine belirli parametreler ışığında başarılı devletler ile başarısız devletler arasındaki farklar veya eksikliklilere göre yapıldığı görülmektedir. Buna göre günümüz dünyasında bir devlet sınırları içindeki insanların tümünün güvenliklerini sağlayabiliyorlarsa, bu insanların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamada bir sorun yaşamıyorsa ve ülke üzerinde belirli bir kamusal bürokrasiye sahipse başarılı bir devlet olarak nitelendirilmektedir. Buna karşılık bir devlet, hem ülke içinde hem ülke dışında bir meşruiyet sorunu yaşamaya başladıysa, insanların güvenlik ihtiyaçlarını

karşılamada acziyet içine düşmüşse, kendi ülke sınırlarını korumada zorlanıyorsa, ülke içindeki farklı etnik ve dinsel gruplar arasında taraf tutmaya başlıyorsa, ülke içinde vatandaşlarına karşı otoriteyi çoğunlukla güç kullanarak sağlıyorsa, ülke içindeki yoksulluk ve yolsuzluğa çözüm bulamıyorsa ve komşu ülkelerin güvenlik ve istikrarını tehdit ediyorsa başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu tanımlamada da görüldüğü gibi bir devletin başarısız olması veya başarısızlığa düşmesi hem kendi ülke toprakları içinde yaşayanlar hem de diğer komşu ülkeler için bir tehdit haline dönüşmektedir. Örneğin Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş süreci ülkeyi hızla başarısızlığa götürürken bugüne kadar yarım milyondan fazla insanın ölümüne ve ülke nüfusunun büyük bir kısmının Türkiye, Lübnan gibi komşu ülkelere kaçmasına neden olarak bu ülkelerin sorun yaşmasına neden olmaktadır.

Başarısız devlet kavramı her ne kadar uluslararası ilişkiler literatürüne Soğuk Savaş sonrasında girmiş olsa da tarihin birçok döneminde devletlerin başarısızlık sorunuyla karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Bu yönüyle modern ulus devletlerin ortaya çıktığı Avrupa coğrafyasında yer alan devletlerin feodal dönemde başarısız olduklarını toplumların ihtiyaçlarını ve güvenliklerini sağlamada sorunlar yaşadıklarını söylemek çokta yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde tarihte birçok imparatorluğun çöküş dönemlerinde benzer sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu yüzden her ne kadar başarısız devlet yakın geçmişe ait bir kavram olsa da tarihsel süreçte esasında var olan bir duruma da karşılık gelmektedir.

Başarısız devletlerin bir devlet için öngörülen çekirdek fonksiyonları (güvenlik, toprak bütünlüğü, kamusal faydaların sunumu vb.) çoğu kez ya hiç ya da yeterli derecede yerine getiremedikleri görülmektedir. Bu bağlamda, devlete ait kurumlar işlevsizleşmekte ve vatandaşların devlete olan bağlılığı kaybolarak toplumsal sözleşme bozulmaktadır. Söz konusu sözleşmenin bozulması ile birlikte insanlar ülke içerisinde kendi adaletlerini kendileri sağlama noktasına gelmektedirler. Yani devlet asli fonksiyonlarını yerine getiremediği için ülke içerisinde devlet otoritesine alternatif olarak ortaya çıkan ve meşru güç kullanma tekelini kullanmada bir bakıma devletin alternatifi olan silahlı gruplar belirli bölgelerde veya ülke genelinde yönetimi ele geçirmeye başlarlar.

Bu yönüyle değerlendirildiğinde bir devlet açısından başarısızlık durumu esasında devletin asli unsurları olarak ifade edilen toprak, nüfus ve egemenlik unsurlarından egemenliğin kaybolmaya başlamasıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Devlet vatandaşları üzerindeki meşruiyetini ve otoritesini kaybetmeye başlayınca sahip olduğu toprak ve insanlar üzerindeki gücünü kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bunun sonucunda devlete alternatif silahlı gruplar ortaya çıkmakta devletle mücadele etmeye başlamakta ve bunun sonucunda devlet kurumları ve ağır aksak işleyen bürokratik yapı dağılarak bir tür "yeni doğa durumu" diye ifade edebileceğimiz ülke içindeki belirli grupların birbiri ile savaş halinde oldukları anarşinin hakim olduğu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Elbette bu sistem hiçbir devletin istemeyeceği düzensizliğin ve kanunsuzluğun kol gezdiği bir durumdur.

Bununla birlikte devletlerin başarı ve başarısızlık durumları tek tip ve aynı oranda değildir. Buna göre başarılı devlet ile çökmüş devlet arasında belirli bir düzlemde başarı oranları değişebilmektedir. Bir başka deyişle devletlerin sahip oldukları özelliklerin veya fonksiyonların varlığı veya yokluğuna göre güçlü devlet, zayıf devlet, çöküş sürecinde olan devlet ve çökmüş devlet arasında bir kategoride yer almaktadırlar. Devletler zaman içerisinde bir kategoriden başka bir kategoriye geçebilirler. Örneğin başarılı bir devlet ülke içinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle veya komşusunda meydana gelen bir savaşın etkisi nedeniyle zayıflayabilir ve çöküş süreci içine girebilir. Diğer taraftan çöküş sürecinde olan bir devlet ise belki ülke içinde sağlanan bir barış antlaşması ile hızla toparlanıp güçlü devlet konumuna gelebilir. Ancak tarihsel süreçte bir devletin çok çabuk çöküş sürecine girebileceğini gösterirken çöküş sürecinde olan bir devletin de kolay kolay çöküş sürecinden çıkamadığını göstermektedir.

Başarısız devletlerin temel özellikleri incelediğinde karşımıza bazı belirgin özellikler çıkmakla birlikte tüm başarısız devletlerin aynı tipte olduklarını iddia etmek doğru değildir. Zira başarısızlık olgusu veya türleri devletten devlete veya bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Öyle ki bazı devletlerde başarısızlık devletin meşruiyeti ile ilgili görünürken bazı durumlarda devletin kendisinden beklenilen fonksiyonları yapamamasından kaynaklanmaktadır. Bazı durumlarda ise

ülke toprakları üzerinde etkin bir otoriteden dahi bahsetmek mümkün olmamaktadır. Buna rağmen genel bir değerlendirme yapıldığında başarısız devletlerin tümünde aynı olmamakla birlikte bazı benzer özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bunlar;

1) Devlet otoritesinin ve devlet kurumlarının çözülmesi
2) Siyasal iktidarın ülkenin toprak bütünlüğünü ve egemenliği sağlamada aciz kalması
3) Ülke içinde silahlı çatışmaların veya iç savaşın görülmesi
4) Devlet otoritesinin kaybolması sonucu ülke içinde insan hakları ihlallerinin artması
5) Meşru siyasal iktidarın iç egemenlik sağlama konusunda yetersiz kalması
6) İnsanların devlet otoritesine karşı güvenlerinin kalmaması ve bu nedenle vergi vermek istememeleri
7) Devletin kendisinden beklenilen güvenlik, eğitim, sağlık, ulaştırma ve altyapı gibi temel hizmetleri vatandaşlarına ulaştıramaması
8) Siyasal iktidarın kamu mallarının denetimini kaybetmesi sonucu iç ve dış ticaret konusunda hukuki düzenlemeler yapamaması
9) Siyasal iktidarın meşruluğu tartışmalı hale geldiğinden uluslararası ilişkileri yürütecek kapasitesinin olmaması
10) Çoğunlukla dünyanın siyasi ve ekonomik yönden istikrarsız bölgelerinde görülmeleri ve komşu ve bölge ülkeleri için istikrarsızlık unsuru olarak görülmeleri

Görüldüğü gibi başarısız devletler hem kendi ülkeleri açısından hem de çevrelerinde yer alan diğer ülkeler açısından oldukça riskli yerlerdir. Zira ülke içinde başlayan huzursuzluk ve istikrarsızlık zaman içinde bölge ülkeleri açısından da risk unsuru haline gelmektedirler. Bu nedenle bir devlette ortaya çıkan başarısızlığın bölgesel ve küresel anlamda yayılma veya dallanma etkisinden söz etmek çok ta yanlış olmayacaktır.

Devletlerin başarısız olmalarına neden olan faktörler incelendiğinde esas sorunun bu devletlerin sorunlarını çözebilecek siyasi ve ekonomik güçlerini ve isteklerini kaybetmiş olmaları olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu devletlerde

siyasal iktidar ve vatandaşlar ortaya çıkan ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle oldukça gergindirler ve uzun süreç içerisinde bu sorunu çözecek iyi politikalar üretemezler. Bu da devlet içinde zayıflık ve başarısızlığı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte nasıl ki başarısız devletlerin özellikleri tek tip değilse bu devletleri başarısızlığa götüren sebeplerde tek tip veya standart değildir. Ancak yine de bazı temel benzerlikleri de göz ardı etmemek gerekir. Bunlar;

- Etnik ve dinsel temelli farklılıklar
- Sömürgeciliğin bıraktığı kötü miras ve devlet düzeni
- Hızlı nüfus artışı
- Büyük güçlerin bu devletler üzerindeki ulusal çıkarları

Ulus ve ulus-devlet oluşumu sürecinde ekonomik, toplumsal değişim siyasal bir örgütlenme ile çerçevelenmektedir. Ancak "ulus-devletin oluşumu sürecinin dünyanın her yerinde aynı yolu izlediğini söylemek mümkün değildir" Örneğin emekçi kesimlerin "zayıf olduğu toplumlarda bir modern ulus-devletin oluşumu yukarıdan devrim olarak adlandırılan daha yıkıcı bir tarzda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Oluşum sürecindeki farklılaşma çok doğal olarak ulus devletlerin yapılanmalarına da yansımıştır.

Bugün dünya genelinde yer alan başarısız devletleri incelediğimizde bunların çok büyük çoğunluğunun Batılı devletlerin uzun yıllar sömürüsü altında kalmış ya da sömürü tehdidi geçirdikten sonra uluslaşma sürecine girmiş ve ulus devletlerini oluşturmuş oldukları görülmektedir. Az gelişmiş toplumlarda önce devlet sonra ulus daha sonra da ulus devlet vardır. Bu ulus devletlerin "en önemli ulus üretme aygıtları ise eğitim olmuştur. Eğitim sayesinde bu devletler hem dillerini hem de resmi kimliği benimsetmişlerdir. Bu nedenle bu bölgelerde Batı'daki gibi ulusların oluşturduğu devletler değil devletlerin oluşturduğu ulusların varlığı dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle bu devletlerde uluslaşma süreci tabandan başlayarak tavana yayılmamış, aksine devlet eliyle veya toplum mühendisliğiyle tavandan başlayarak tabanı oluşturan bir ulus devletleşme sürecinin yaşandığı görülmektedir.

Bu bakımdan bu ülkelerde ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin çoğunlukla dış etkili olduğu ve yerel burjuvazinin güçsüz olması nedeniyle sınırlı bir etkiye sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu ülkelerdeki siyasal elitlerin Batı'dakinin aksine ulus bilincini bütün halka aşılamayı amaçlayan bir ulusçu hareket içine girdikleri görülmektedir. Ancak bu halka yöneliş hareketleri de kapitalist devletler tarafından engellenmekte veya sınırlandırılmaktadır.

Diğer taraftan sömürge altında yaşayan devletler açısından büyük anlam taşıyan self–determinasyon ilkesi (ulusların kendi geleceğini tayin hakkı) her ne kadar 1. Dünya Savaşından sonra Wilson Prensipleri ile ortaya çıkmış olsa da bu konudaki asıl gelişmeler 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler sisteminde meyvesini vermeye başlamıştır. Sömürgeciliğin emperyalist devletler tarafından pahalı hale gelmesiyle birlikte dünyadaki vesayet altında yaşayan tüm devletler birer birer bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası sistemde yerini almaya başlamıştır. Ancak uzun yıllardan beri vesayet altında yaşayan bu devletler bazı ciddi sorunlarla yüz yüze kalmışlardır. Öncelikle bu devletlerde yaşayan yerli halklar ciddi uluslaşma sürecinde ciddi aidiyet sorunları yaşamışlardır. Bu durumun oluşmasında elbette en büyük etken etnik ve dinsel faktörler gözetilmeden Batılı devletler tarafından çizilen yapay sınırların büyük rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira genellikle azınlık nüfusun çoğunluğu yönetmesi üzerine kurulan rejimler zaman içinde büyük etnik sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Bunun yanında Batılı devletler vesayet altında tuttukları bu ülkelerde devletleşme sürecinde örnek olarak hep kendi devlet yapılarını lanse ederek kendilerini hep en iyi ve vazgeçilmez model olarak örnek göstermişlerdir. Bir başka deyişle devlet kurumları sömürge altındaki ülkelerin kendi dinamiklerine göre değil o devleti yöneten Batılı devletin sunduğu modele göre şekillenmiştir. Örneğin farklı etnik ve kültürel topluluklara sahip federal yapının uygun olacağı bir ülkelere uniter sistem kurularak bu ülkelerin istikrarsız olmasına zemin hazırlanmıştır.

Bu duruma ek olarak bu ülkelerde var olan patrimonyal veya neo-patrimonyal yapı da bu ülkelerin modern anlamda ulus devletleşme süreçlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Patrimonyal ya da Neopatrimonyal devlet, şiddet kullanma tekeli

bağlamında güçlü ve işleyen bir güvenlik (emniyet ve askeri) sistemine sahiptir. Ancak bu devlet yapılarında siyasal iktidarların kanun çıkarma ve çıkarılan kanunları uygulatma yeteneği ve performansı oldukça düşük seviyededir. Çünkü bu sistemde devlet aygıtını elinde bulunduran siyasal iktidar asker ve polis teşkilatı üzerinde kurduğu hegemonya sayesinde toplumu genellikle güç kullanarak yönetme eğilimindedir. Başka bir deyişle toplum silaha ve meşru güç kullanma tekeline sahip gruplar tarafından güç kullanarak siyasal iktidara itaat etmeye zorlanmaktadır. Patrimonyal ilişkiler, yasal kuralların ve bürokrasinin işleyişini, devletin karar ve uygulamalarını etkiler. Vatandaşlar, çıkarlarına ve amaçlarına en uygun gördükleri ilişki şeklini kullanırlar. Bazen geleneksel ilişkilerden medet umarlar bazen de yasallığa başvururlar. Devlet kurumlarının yasalar dışında kişisel ve geleneksel ilişkiler tarafından baskılanması yönetilen açsından devlete ve uygulamalarına karşı güvensizlik ortamı yaratır.

Birçok başarısız devlet ilginç bir şekilde en az gelişmiş (least developed contries - LDC) veya gelişmekte olan ülke kategorisinde yer almaktadır. Bu durumun oluşmasında söz konusu devletlerin iç sorunlarının yanında küresel kapitalist sisteminde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki söz konusu ülkelerin bugün içinde bulundukları yoksulluk, açlık, salgın hastalık, yüksek enflasyon ve işsizlik oranları gibi birçok sorunun temel sorumlusu olarak kapitalist üretim sistemini görmek mümkündür.

Kapitalist üretim mantığı temel olarak üretebildiği kadar üretip bu üretilen ürünün satılması üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla sistem ürünlerin tüm dünyaya satılması ve yapılan ticaretten maksimum şekilde kar elde edilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle sistem dünya üzerindeki tüm insanları potansiyel alıcı olarak görmektedir. Bunun sonucu olarak zengin ülkeler zengin olabilmek veya elde ettikleri zenginlikleri koruyabilmek için gerekli olan artık değeri işte bu az gelişmiş ülkelerden elde ederek sermayeyi tekrardan kendi ülkelerine aktarmaktadırlar. Sonuç olarak az gelişmiş ülkeler az gelişmiş veya fakir olarak kalmaya devam ederken zengin ülkeler de zengin ve gelişmiş olarak yaşamaya devam etmektedirler.

Az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları bu fakirlik ve yoksulluk kendisini devletin işlevlerini ve sorumluluklarını yerine getirememesinde göstermeye başlar. Zira yeterli gelire sahip olmayan bu devletler kolluk kuvvetlerini ve yargı kurumlarını kurup işletecek güçten yoksun kalırlar. Ortaya çıkan güç boşluğunu yerel güç odakları, mafya, aşiret veya silahlı çeteler kolaylıkla doldurmaya ve devlet yerine kendileri adalet ve güvenlik sağlamaya başlarlar. Bu durum vatandaşlarının devlete olan güvenini ve sadakatini azaltarak devletin otoritesini yerle bir etmeye başlar. Ayrıca yeterli gelire sahip olmayan devletlerde istihdam oluşturacak yatırımlar yapılamadığı için işsizlik hızla artmaya başlar bu durum aile yapısını ve toplumun yapısını bozduğundan hırsızlık, gasp, yankesicilik gibi asayiş olaylarında hızlı bir artışa neden olmaktadır. Devlet aygıtı düzgün bir şekilde işlemediği için kadrolar iktidarı elinde bulunduran grubun adamları tarafından doldurulmaya ve şişmeye başlar. Ancak gereğinden fazla devlet kadroları doldurulduğu için bir süre sonra memur maaşları ödenmemeye başlar ve devlet kurumlarında yolsuzluk, rüşvet ve yozlaşma görülmeye başlar.

Bunun yanında başarısız devletlerin başarısız olmalarında en önemli faktörlerden biri de kuşkusuz ülke içinde toplumsal gruplar arasında yaşanan eşitsizlik ve ayrımcılıklardır. Zira başarısız devletlerde toplumsal yapı klasik anlamda ulus devlet modeline göre inşa edilemediği için etnik, dinsel, mezhepsel, dilsel ve hatta kültürel açıdan türdeş olmayan heterojen bir yapı olarak kendini göstermektedir. Ayrıca bu heterojen yapı gerek kolonyal dönemin gerekse bu dönem sonrasında yaşanan iç savaş veya sosyal gruplar arası çatışmaların bir yansıması olarak kutuplaşmış durumda bulunurlar. Bununla beraber bir veya birkaç grupta mevcut devlet otoritesine karşı duracak şekilde politize olmuş durumdadırlar.

Coğrafya bazı durumlarda devletlerin başarı veya başarısızlığına etki ettiği görülmektedir. Öyle ki bir devlet ne kadar başarılı olursa olsun çevresinde yer alan ülkelerin başarısızlığı o devletin de başarı seviyesini düşürücü etkiye sahip olmaktadır. Örneğin günümüz dünyasının en başarılı devletleri olarak görülen İsveç, Norveç ve Finlandiya gibi İskandinav ülkeleri eğer Afrika kıtasında yer almış olsalardı hiç şüphesiz bu ülkelerde komşularının kötü olması sebebiyle başarısız devletler kategorisinde yer alabilirlerdi. Dolayısıyla eğer bugün bu devletler başarılı

olarak kabul ediliyorlarsa bu devletlerin komşularının istikrarlı olmasının bunda büyük payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle eğer bir devlet istikrarlı bir bölgede bulunuyorsa ve belirli bazı avantajlara sahipse (doğal kaynak, jeopolitik konum vb) o devlet başarılı olma noktasında avantajlı bir konuma sahip olurken bunlara sahip olmayanlar bu avantajlardan mahrum kalmakta ve içinde yaşayan insanların kaderini olumsuz yönde etkilemektedir.

Başarısız devletlerin ortak özelliklerinden biri de ülkeyi yöneten liderlerin veya hanedanın ülkenin çıkarlarından çok kendi çıkarlarını gözetmeleridir. Bu durumda zaten kısıtlı olan ülke kaynakları ve gelirleri liderin kendi şahsi servetine veya liderin çevresinde bulunan aile üyeleri ve diğer yöneticilerin şahsi serveti haline dönüşmeye başlamaktadır. Bu durum elbette günümüz dünyasında Ortadoğu ve Afrika'da bulunan pek çok başarısız devlette sorunun da asıl kaynağını oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan değişimler ve küreselleşme süreci de başarısız devletler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Zira bu süreçte başarısız devletler konusu Soğuk Savaş döneminin aksine uluslararası toplumun gündemini daha fazla işgal etmeye başlamış ve en azından bu devletlere yönelik genel bir farkındalık (awaraness) oluşmaya başlamıştır. Küreselleşme sayesinde dünyanın her açıdan devlet üstü bir hal kazanması din, dil, mezhep, kültürel ve etnik temellere dayanan kimlik tartışmalarını da tekrardan tüm dünyada gündeme getirmiştir. Bu durum ulus devletin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Çünkü küreselleşme süreci ulus devlet düşüncesini, yapısı ve işleyişini büyük ölçüde etkilemiştir. Tüm devletler bir şekilde bu süreçten etkilenirken başarısız devletler ise daha çok etkilenmişlerdir. Zira bu devletlerde sömürgecilik sonrası ulus inşa (nation building) sürecinde yaşanan etnik, dinsel, kabilesel sorunlar, alt ve üst kimlik arasındaki mücadelelerin daha şiddetli yaşanmasına neden olmuştur. Kimlik krizi olarak adlandırılan bu durum Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki toplumların giderek daha fazla parçalanmasına ve yapay olarak çizilen ülke sınırlarının toprak bütünlüklerini korumakta zorlandıkları bir sürece itmektedir. Çünkü bu bölgelerde ortaya çıkan kimlikle ilgili sorunlar, bölge içi ve bölge dışı

diğer devletlerin müdahaleleri ve ülke içi işsizlik, yoksulluk ve dışlanmışlık gibi sebeplerle yıllarca süren ve ağır insani kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır.

Devletlerin başarısızlıklarının ölçülmesi noktasında çeşitli değerlendirmeler ve yorumlar bulunsa da bu konuda en güncel ve somut değerlendirmelerin Fund for Peace örgütü tarafından ortaya konulan göstergelere göre yapıldığını söylemek mümkündür. Çalışmada bu göstergeler ışığında başarısız devletlerin son on yıllık süreçte değişimlerini izlemek adına bu veriler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Başarısız devletler dünyanın her tarafında görülmekle birlikte çoğunlukla Batılı devletlerin sömürgesi altında bulunan Afrika, Asya ve Güney Amerika coğrafyasında görülmektedir.
- Başarılı devletler çoğunlukla küresel kapitalist sistemin merkezinde bulunan Kuzey Amerika, Avrupa ve Okyanusya gibi yerlerde yoğunlaşmaktadır.
- Bir devlet başarısız devlet kategorisine düşünce bu durumdan kurtulması pek mümkün olmamaktadır.
- Başarısız devlet olgusu tıpkı bir virüs gibi yakın çevresini de etkilemektedir. Bir ülkede çıkan bir istikrarsızlık diğer ülkelere de yayılmaktadır. Bu nedenle ülkelerin içinde yaşadıkları coğrafyanın ülkenin başarı veya başarısızlığına doğrudan veya dolaylı etkisinin olduğu görülmektedir.

Başarısız devletler kendi içinde vatandaşları ile siyasal iktidar arasında yaşanan bir güç mücadelesinin görüldüğü yerler olmanın yanında küresel anlamda diğer devletler içinde bir sorun kaynağı ve yük olmaktadırlar. Bir devlet içinde yaşanan otorite eksikliği ve güç boşluğu siyasal iktidara alternatif olarak ortaya çıkan devlet altı örgütler tarafından doldurulmaya başladığında bu bölgeler yasadışı işler için bir cennete dönüşerek suç örgütlerinin merkezi haline gelmektedir.

Başarısız devletlerin ülke sınırları içinde yaşanan otorite boşluğu yasadışı suç örgütlerinin ortaya çıkması ve eleman bulması için bulunmaz fırsatlar sunmaktadır. Oluşan bu otorite boşluğu küresel boyuttaki terör örgütleriyle mücadeleyi

güçleştirirken, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi illegal unsurların önüne geçilemez bir hal almasına sebep olmaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte bu kurtarılmış bölgeler zaman içinde artan sayıda terörist örgüt, organize suç örgütleri diğer mafya örgütlerini kendine çekerek adeta bir çekim noktası haline gelmektedirler. Ancak bu örgütler sadece kontrolü altında olan bölgeleri etkilemez zaman içinde bu yerlerden tüm dünyaya yayılan birçok problemin temel kaynağı haline geldikleri görülmektedir. Bu nedenle başarısız devletselliğin uluslararası sistem için bazı önemli riskler taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu riskler arasında özellikle şunların ön plana çıktığı görülmektedir.

- Küreselleşme süreci ile birlikte terör örgütleri de küreselleşmiş ve düzenledikleri eylemler küresel bir nitelik kazanmıştır.
- Başarısız devletler terörist örgütlere eleman kazanma, silahlı ve silahsız eğitim verme gibi konularda büyük faydalar sağlamaktadır.
- Başarısız devletlerin ellerinde bulunan kitle imha silahlarının terörist örgütlerin ellerine geçme ihtimali bulunmaktadır.
- Konvansiyonel silahların yayılması açısından başarısız devletler yasadışı silah ticaretinin yapılması için uygun bir zemin oluşturmaktadır.
- Küresel ölçekte işlenen insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçların işlenmesinde başarısız devletler suç örgütleri tarafından üs olarak kullanılmaktadır
- Salgın hastalıkların dünyanın geri kalan bölgelerine yayılması noktasında başarısız devletler adeta kuluçka görevi görmektedirler.
- Ülke içinde yaşanan silahlı çatışmalar ve iç savaş sivillerin kitlesel olarak başarısız devletlerden diğer başarılı ülkelere göç etmesine neden olmaktadır.
- Başarısız devletler kendi ülke toprakları üzerinde tam anlamıyla kontrol sağlayamadıkları için enerjinin taşınması noktasında güvensizlik meydana getirmektedirler.

Devletlerin başarısız olması sorunu uluslararası sistem açısından her ne kadar yukarıda sayılan riskler ve daha fazlasına neden olsa da uluslararası toplumun bu

devletlere bakış açıları duruma göre ya bu devletlere yönelik insani müdahalede bulunma veya varlıklarını yok sayma şeklinde olduklarını söylemek mümkündür. Uluslararası toplumun başarısız devletlere yönelik başka bir bakış açısı da başarısız devletlerdeki güç boşluğunu dolduran grupların büyük devletlerle ilişkileri oluşturmaktadır. Bu durumda bir grup ne kadar büyük güçlerin çıkarına hizmet ediyorsa o oranda destek almaktadır. Örneğin başarısız devlet sıralamasında 2018 yılında dördüncü sırada yer alan Suriye'de Marksist / Leninist bir örgüt olmasına rağmen PYD / YPG terör örgütü ABD tarafından siyasi ve ekonomik olarak desteklenmekte ayrıca her türden çok sayıda silah yardımı yapılarak ödüllendirilmektedir.

Günümüzde kendi sınırlarını kontrol edemeyen ve kendi vatandaşları üzerinde egemenlik hakkını kullanamayan ve vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak onların güvenliklerini dahi sağlayamayan sözde devletlerde bulunmaktadır. Kısacası bu devletler hukuki olarak (de jure) devlet olma niteliklerine sahip olan ancak normal bir devlette olması gereken yetki ve sorumlulukları fiili olarak yerine getirme bakımından eksik olan yapılardır. Bu durum uluslararası hukuk açısından açıkça bir ikilem oluşturmaktadır. Zira teknik olarak ve teorik olarak hem başarılı devletler hem de başarısız devletler uluslararası hukuk nazarında aynı haklara sahip olup olmadığı noktasında bir tartışma yaşanmaktadır. Çünkü bir tarafta başarılı devletler vatandaşlarına siyasi özgürlük, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri sağlarken diğer tarafta başarısız devletler vatandaşlarına başarılı devletlerin sağladığı değerlerin aksine can güvenliklerini dahi sağlamaktan aciz durumdadırlar. Buna ek olarak bu devletlerin başarısızlığı yoksulluk, açlık, çatışma, mülteciler gibi insani krizler yaratma potansiyelini de birlikte getirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde başarılı devletler uluslararası sistemi koruyan ve temel taşını oluştururken başarısız devletler uluslararası sistemi tehdit eden ve temel taşlarını tehdit eden niteliktedir.

Uluslararası toplum ne yazık ki yeteri kadar devletlerin başarısızlığı konusu ile yeterince ilgilenmemektedir. BM ve uluslararası sistemdeki büyük güçler hem başarısız devletlerde meydana gelen çatışmaları önlemek hem de çatışmalar ortaya

çıktığı zaman bu çatışmaları yönetmek için başka enstrümanlar ve yöntemler geliştirmek zorundadır. Bu tür çabalar sadece barışı koruma önlemlerini değil, aynı zamanda sorunlu ülkelerin ekonomileri, siyasi sistemleri, hukukun üstünlüğü ve iç güvenlikleri hakkında yaptıkları seçimleri de etkileyecektir. Zayıf ülkeler, sadece kaynak eksikliği nedeniyle değil, aynı zamanda güçlü ve yetenekli kurumlardan yoksun oldukları için küresel ekonomiden faydalanamamaktadır. Sürdürülebilir barışı desteklemek için, BM ve uluslararası toplum, uzun vadeli para, enerji ve uzmanlık yatırımları yapmayı taahhüt etmelidirler. Aksi takdirde başarısız devletler hem kendi bölgelerindeki istikrarı tehdit ettikleri gibi uluslararası sistemin güvenlik ve istikrarını tehdit etmeye devam edeceklerdir.

Modern çatışmaların, karşıt ülkeler arasındaki çatışmalar olmaktan çok, iç ve sivil meseleler olması daha muhtemeldir. II. Dünya Savaşından önce görülen dış işgalin sonucu "devlet ölümü" 1945'ten beri neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Bu durumun en önemli sebebi 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan BM sisteminde güç kullanımı veya güç kullanma tehdidi yoluyla toprak kazanımının meşru görülmemesidir. Bu nedenle devlet toprakları kutsal ve dokunulmaz hale gelmiş ve bununun sonucunda dünya siyasi haritası bazı önemli istisnalar dışında göreceli olarak statik hale gelmiştir.

Zayıf devletlerde iyi yönetişimin olmayışı, genellikle kendi sınırları içinde haklarında veya suç gruplarıyla başa çıkma becerisine sahip olmadıkları anlamına gelir. Yoksulluk, son derece eşitsiz bir gelir dağılımı, son dekolonizasyon, zayıf kurumlar, etkisiz polis ve karşı-ayaklanma güçleri ve zorlu arazi koşullarında küçük gerilla gruplarının gelişmesine izin veren ülkelerde iç anlaşmazlıkların ortaya çıkması daha olasıdır. Elmas veya petrol gibi değerli hammaddeler de, zenginlik kontrolünü ele geçirmek isteyen rakipler arasında çatışmaya neden olma eğilimindedir. Savaşan gruplar genellikle silahlara kolay erişime sahiptir ve hatta devleti, vatandaşlarını veya komşularına yönelik saldırıları başlatmak için bir temel oluşturarak bölgeyi kontrol edebilir. Ulus ötesi terör örgütleri de dahil olmak üzere diğer devlet dışı aktörler de, bu tür ortamlarda kök salmakta ve küresel güvenliğe tehdit oluşturmaktadır. Bu yönüyle başarısız devletler bulundukları coğrafyanın adeta

kara delikleridirler. Sadece yakın coğrafyalarına değil aynı zamanda uzak devletler için de risk taşıyan devletlerdir.

Sonuç olarak başarısız devletler için 1648 Westphalia Antlaşmasından günümüze kadar gelen ulus devlet sisteminin birer somut defosu veya örnek devlet modeline uymayan türleri demek pekte yanlış olmayacaktır. Zira bu devletler modern devlette olması gereken asgari fonksiyonları yerine getiremediği için ulus devlet modeli içindeki bir tür virus veya bir resimde deseni bozan renkler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle başarısız devletler Avrupa'da ortaya çıkan modern ulus devlet modelinin kusurlu bir versiyonlarıdır. Çünkü bu devletler her ne kadar görünüşte kendilerini ulus devlet modeline göre şekillendirerek tarih sahnesine çıkmış olsalar da geçekte normal bir devlette olması gereken özelliklere sahip yapılar olarak kendilerini yapılandıramamışlardır. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde beklenildiği gibi ulus devletleşme süreci dünyanın tüm bölgelerinde batıdaki gibi belirli aşamaları geçerek veya aynı söylemler ve pratikler üzerinden yaşanarak gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu devletler batıda olduğu gibi sağlam temeller üzerine inşa edilen birimler olarak yapılanmamışlardır.

Böylesi hatalı yapıların oluşmasında her ne kadar bu devletlerin kendi hataları olsa da başarısız devletselliğin oluşumunda post kolonyal dönemin etkileri ve büyük güçlerin çıkar mücadelelerini de görmek gerekir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni dengeler ve küresel kapitalist sistemin ortaya çıkardığı adaletsiz ekonomik sistemin etkileri de böylesi sorunlu devletlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte bu durum bu ülkelerde yaşayan sıradan vatandaşların arzu ettikleri bir durum olmadığı gibi bu insanların elverişsiz şartlarda yaşamak zorunda bırakılmaları da ayrıca uluslararası toplumun ayıbı olarak görülmelidir.

Başarısız devletler bağlamında, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk açısından yeni düzenlemeler gerektiren en acil konuların başında güvenlik ile ilgili sorunlar gelmektedir. Kuşkusuz zayıf ya da çöküşü sürecinde bulunan devletlerin kendileri uluslararası sistem için tehlike olarak görülmese de, yapısal özelliklerinden dolayı özellikle bölgesel istikrarı tehdit etmektedir. Büyük ölçüde devlete ait kontrol

ve idare fonksiyonlarının eksikliği nedeniyle oluşan iç çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri, etnik temizlik, işkence, uyuşturucu ve insan ticareti, kara para aklama, silah ticareti, ekonominin mafyalaşması gibi sorunlara neden olmuştur. Bunun sonucunda komşu ülkelere olan yoğun mülteci akını ya da sınır boylarında yoğunlaşan terörist faaliyetler, bölgesel istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Böylesi bir ortamda uluslararası terörist grupların da çöküşü halindeki devletlerde ortaya çıktığı ve işlevselliği büyük ölçüde kalmamış olan bu devletlerin aşırı terörist ağlar için birer üs haline gelerek uluslararası güvenlik ve barışı tehdit eder hale gelmiştir.

Gelinen noktada başarısız devletler artık günümüz dünyasında yadsınamayacak gerçeklik haline gelmiştir. Bu devletlerin uluslararası sistemdeki varlıkları her anlamda uluslararası politikayı tehdit eden bir olguya dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle söz konusu başarısız devletlerle ilgili akademik çalışmaların artması ve bu kusurlu devlet sistemlerinin farklı boyutlarıyla analiz edilerek incelenmesi bu yapıların anlaşılması ve ortaya çıkardıkları tehditlerin giderilmesi noktasında büyük katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aka, Asiye, "Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Balıkesir 2009, ss.329-338

Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

Akbulut, Örsan Ö., "Küresel Dönemde Ulus- Devlet ve Mülki İdari Yapılanma", *İdarenin Sesi Dergisi*, Sayı 201, 2011, ss.34- 35

Alganer, Yalçın–Çetin, Müzeyyen Özlem, Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-I, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2007, ss.285-306.

Alpan, Aytek Soner, "Geçmişin Siyasal Yeniden Üretimi olarak Tarih: Tarihle Yüzleşmek Söylemi" *Gelenek Dergisi*, Sayı 116, 2012, ss. 1–12

Amin, Samir, "Modern Kapitalist Dünya-Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya-Sistemleri Kavramı", *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, Editor: Andre Gunder Frank-Barry K. Gills, Çeviren: Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara 2003, ss. 457-505

Andreas, Peter, "Transnational Crime and Economic Globalization," *Transnational Organized Crime and International Security: Business as Usual?*, Editor: Mats Berdal - Monica Serrano, Lynne Rienner, Boulder 2002.

Anlar, Aslıhan, "Farklı Bakış Açıları ile Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Cilt 1, Sayı 19, 2017, ss.59-88

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

Arslanel, M. Nazan–Eryücel, Ertuğrul, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2013.

Aydilek, Emre, *"Uluslararası İlişkilerde Bağımlılık Yaklaşımı*", (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2011.

Bağbaşlıoğlu, Tuğba, "Ulus-Devlet Kurgusunun Başarısız Bir Versiyonu", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 20, 2018, ss.2843-2849.

Bağce, Hüseyin Emre, "İbn-i Haldun'un İdeoloji Kuramı: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, (İdeolojiler–4 Sayısı)* Cilt 8, Sayı 31, 2005, ss. 199–214

Bakan Selahaddin–Tuncel, Gökhan, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2012, ss.51-65.

Balibar, Etienne– Wallerstein, Immanuel, *Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Çeviren: Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Barkawi, Tarak– Laffey, Mark, "Retrieving the Imperial: Empire and International Relations", *Millennium Journal of International Studies*, Volume 31, No 1, 2002.

Başkaya, Fikret, *Sömürgecilik, Emperyalizm ve Küreselleşme*, Öteki Yayınevi, Ankara 1997.

Batır, Kerem, Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği", *Çanakkale On Sekiz Mayıs Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2017, ss. 81–102.

Bayhan, Halil, *Ulus Devlet, Modernizm ve Postmodernizm*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2006.

Beck, Ulrich, *What is Globalization*, Wiley Blackwell Publishers, Malden 2000.

Bell, Clive– Lewis, Maureen, "The Economic Implications of Epidemics Old and New," *World Economics*, Volume 5, No 4, 2004, ss.137-174.

Beriş, Hamit Emrah,"Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, Ankara 2008, ss.55– 80.

Berksoy, Turgay–Yıldırım, Nuh Ekrem, "Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri", *Journal of Awareness*, Cilt 2, Sayı 1, 2017, ss.1-18

Bernhard, Michael–Reenock, Christopher–Nordstrom, Timothy, "The Legacy of Western Overseas Colonialism on Democratic Survival," *International Studies Quarterly*, No 48, 2004, ss.225–250.

Beşirli, Mehmet, "Avrupa'da Aydınlanma Dönemi Siyasi Hareketlerinin Alman Birliğinin Kurulması Sürecine Etkisi,"26.01.2012,

Billig, Michael, *Banal Milliyetçilik*, Çeviren: Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002.

Billon, Philippe Le, "The Geopolitical Economy of 'Resource Wars", *Geopolitics*, Volume 9, No 1, 2004, ss.1-128, DOI: 10.1080/14650040412331307812

Bingöl, Oktay, *Başarısız Devletler: Kavramlar, Nedenler ve Sonuçlar*, Ankara, Barış Kitap, 2016.

Bingöl, Oktay, "Uluslararası Krizlerde Liderin Rolü", *Krizler ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar Aktörler, Örnek Olaylar"*, Derleyen: M. Seyfettin Erol, Ertan Efegil, Barış Kitap, Ankara 2012. ss. 85-108.

Black, Cyril. E., *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, 2. Baskı Çeviren: M. Fatih Gümüş, Versa Yayıncılık, Ankara 1989.

Bluntschli, Johann K., *The Theory of the State*, Batoche Books, Ontario 2000.

Bodin, Jean, "*Devletin Altı Kitabı"* Çeviren: Özer Ozankaya, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1: Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar*, Derleyen: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Brooks, Rosa Ehrenreich, "Failed States, or the State as Failure?," *The University of Chicago Law Review*, Volume 72, No 4, 2005.

Brown, Grahan K.–Stewart, Franches, "The Implications of Horizontal Inequality for Aid", *CRISE Working Paper*, No 36, University of Press, Oxford 2006.

Buzan, Barry, "Security, the State, the New World Order, and Beyond", *On Security*, Derleyen: Ronnie D. Lipschutz, Columbia University Press, New York 1995.

Canbulat,İbrahim S., *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1999.

Chauvet, Lisa–Collier, Paul–Hoefler, Anke, "The Cost of Failing States and the Limits to Sovereignity" *UNU WIDER Research Paper No 30*, 2007.

Cirincione, Joseph–Wolfsthal Jon B.–Rajkumar, Miriam, "Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats", *Carnegie Endowment for International Peace*, Washington, D.C. 2005.

Civelek, M.Ali, "Ulus Devlet: "Bitti" Diyenlere Hatırlatmalar", *Gelenek Dergisi*, Sayı 85,

Clapham, Christopher, "The Challenge to the State in a Globalized World", *Development and Change*, Volume 33, No 5, 2002, ss.775-795

Cojenu, Valentin–Popescu, Alina Irina, "Analysis of Failed States: Some Problems of Definiton and Measurement", *The Romanian Economic Journal*, Sayı 25, 2007.

Collier, Paul, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York 2007, ss. 64-79

Coşkun, Abdulvahap, *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Çalış, Şaban H. "Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme", *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi*, Derleyen: Mehmet Akif Çukurçayır, Çizgi Kitapevi, Konya, 2003.

Çalış, Şaban H., *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.

Çancı, Haldun, "Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", *Review of Social, Economic & Business Studies*, Cilt 9, Sayı 10, 2006, ss. 233–246.

Dağbaşı, Yunus Ali, *Ulus–Devlet*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Davutoğlu, Ahmet, "Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği" *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, Ankara 2003, ss.46-58.

Delice, Aslan, "Bir Modern Zaman Mit'i Olarak Ulusal Egemenlik", *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan, 2012, ss.81-94

Demirci, Ali, "Küreselleşen Dünyamızda Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 12, 2005, ss.1-16

Demircioğlu, Erhan "Marksizmin Devletle İmtihanı" http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/335-marksizmin-devletle-imtihani (26.05.2016)

Demirel, Naim, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, 2013, ss. 153-172.

Dillon, Michael, "The Sovereign and the Stranger", *Sovereignty and Subjectivity*, Derleyen: Jenny Edkins, et al. Lynne Rienner, Boulder, 1999.

Doğan, İlyas, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

Dursun, Davut, "Siyaset ve Siyaset Bilimi" *Siyaset Bilimi*, Derleyen: Davut Dursun–Mustafa Altunoğlu, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1637, Eskişehir 2013.

Economic Decline and Poverty Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e1/,(28.09.2018)

Ekici, Ekrem, "Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı", *Kaygı/ Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 6, Bursa 2006, ss.78-89

Ekinci, Tarık Ziya, *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul 2004.

Erdmann, Gero–Engel, Ulf, "Neopatrimonalism Revisited-Beyond a Catch-All Concept", *GIGA Working Papers*, 2006, http://www.giga-hamburg.de/woekingpapers (06.09.2018)

Eriksen, Thomas Hyland, *Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Bakış*, Çeviren: Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul 2004.

Erincik, Selçuk, "Kimlik ve Çok Kültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 2011, ss. 219-241.

Erkış, İbrahim Uğur, "Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 26, Konya 2013, ss.54-76.

Erözden, Ozan, *Ulus-Devlet*, 3. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.

Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi Düşünceler, Fonksiyonlar, Yapılar, Politikalar*, 4. Baskı, Okutman Yayıncılık, Ankara 2011.

Esgin, Ali, "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, ss.185–192

Fighting Terrorism at Gleneagles, New York Times, July 5, 2005, https://www.nytimes.com/2005/07/08/opinion/fighting-terrorism-at-gleneagles.html (02.10.2018)

Foucault, Michel, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*, Picador Publishing, New York 2003.

Foucault, Michel, *"Yönetimsellik," Özne ve İktidar*, Çeviren: Osman Akınhay–Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

Fragile State Index 2008, http://fundforpeace.org/fsi/excel/, (30.09.2018)

Fragile State Index 2018, http://fundforpeace.org/fsi/excel/,(30.09.2018)

Fragile State Index, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/, (24.09.2018)

Friedman, Milton, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çeviren: Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul 1988.

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çeviren: Büşra Ersanlı Behar- Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992.

Gething Peter W. et al, Mapping Plasmodium falciparum Mortality in Africa between 1990 and 2015, *The New England Journal of Medicine*, No 375, 2016, ss.2435–2445.

Giddens, Antony, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, Çeviren: Cumhur Atay, Devin Kitap Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005.

Gilpin, Robert, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği*, Çeviren: Murat Duran, vd., Kripto Kitaplar, Ankara 2011.

Global Conflict Tracker 29 August 2018, Council of Foreign Relations,

Goldstone, Jack A., "Pathways to State Failure", *Conflict Management and Peace Science*, 2008, Volume 25, No 4, ss.285–296,

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

Gökçe, Gulise, "Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11, ss. 343-359

Gökçe, Gülise–Gökçe, Orhan, "Suriye Sorunu: Başarısız veya Çöken Devlet Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 23, 2012, ss.179-200.

Göze, Ayferi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 10. Baskı Beta Yayıncılık, İstanbul 2005.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.

Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2011.

Graduate Institute of International Studies, *Small Arms Survey 2003: Development Denied*, , Oxford University Press, Oxford 2003.

Graf, Timo Alexander, "Measuring State Failure: Development of a New State Capacity Index" *the 4th ECPR Graduate Conference*, Jacobs University Bremen, Germany, July 4-6, 2012.

Group Grievance, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c3/, (28.09.2018)

Gündoğan, Ali Osman, "Devlet ve Milliyetçilik", *Doğu Batı Dergisi*, Yıl 6, Sayı 21, 2003, ss. 181-193

Gündüz, Ahmet, "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Cilt 9, Sayı 25, 2016, ss.763-784.

Güngör, Nazife, *İletişim: Kuram ve Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.

Güzel, Cemal, "*Korkunun Korkusu: Terörizm", Silinen Yüzler Karşısında Terör*, Derleyen: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002.

Habermas, Jurgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çeviren: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul 2002.

Habermas, Jürgen, "Avrupalı Ulus-Devlet", *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Çeviren: İsmail Türkmen, Derleyen: Mustafa Armağan, Şehir Yayınları, İstanbul 2001, ss.79–97.

Hakyemez, Yusuf Şevki, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.

Hall, John A.– Ikenberry, G. John, *Devlet*, Çeviren: İsmail Çekem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Hall, Stuart, *İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", Medya, İktidar, İdeoloji*, 3. Baskı, Derleyen ve Çeviren: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.

Hamilton, Peter, "Enlightenment and The Birth of Social Sciences," *Formations of Modernity,* Editor: Stuart Hall – Bram Gieben, Politiy Press, Oxford 1992, s.22-26

Hardt, Michael– Negri, Antonio, *İmparatorluk*, 8. Baskı Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Hasanoğlu, Mürteza, "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 43, 2001, ss.68-82.

Håvard, Hegre, et al, *The Conflict Trap, Presented at American Political Science Association Annual Meeting*, Seattle, WA, October 11, 2011, s.3, https://www.researchgate.net/publication/228213708_The_Conflict_Trap (13.10.2018)

Helman, Gerald B.–Steven R. Ratner, "Saving Failed States", *Foreign Policy*, No 89, 1993. www.jstor.org/stable/1149070 (12.08.2018)

Herbst, Jeffrey, "Let Them Fail: State Failure Theory and Practice Implications for Policy," *When States Fail*, Editor: Robert I. Rotberg, Princeton University Press, Princeton 2004, s.302-305.

Hill, Jonathan, "Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis", *African Identities*, Volume 3, No 2, 2005, ss.139-154, DOI:10.1080/14725840500235381

Hirst, Paul– Thampson, Graham, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çeviren: Çağla Erdem–Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

Historical Timeline of UN Peacekeeping, http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/operationslist.pdf (13.10.2018)

Hobsbawn, Eric John, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik*" Çeviren: Osman Akınay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

Hoffman, John, *Citizenship Beyond State*, Sage Publication, London 2004.

Hortaçsu, Nuran, *Ben, Siz, Biz, Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

Humphreys, Macartan– Sachs, Jeffrey D.–Stiglitz, Joseph E., What is The Problem with Natural Resource Wealth? *Essential Readings in World Politics, Escaping The Resource Curse*, 4th Edition, 2011.

International Crime Threat Assessment, s.18, Washington, D.C. 2000, http://www.fas.org/irp/threat/pub45270index.html, (08.10.2018)

Iqbal, Zaryab– Starr, Harvey, "Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences", *Conflict Management and Peace Science*, No 25, 2008.

Işık, Oğuz, "Küreselleşen Dünyada Yeni Uzaklıklar ve Siyaset," *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, 1996.

İnat, Kemal–Duran, Burhanettin–Ataman, Muhittin, *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

İyiat, Bora, "Millet Kavramı ve Milliyetçiliğin Tarihî Seyri" 09.08.2014, http://devlet.com.tr/makaleler/yazi/47/MILLET_KAVRAMI_ve_MILLIYETCILIGIN_TARIHI_SEYRI.html (20.09.2018)

Kapani, Münci, *Politika Bilimine* Giriş, 16. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004.

Karaböcek, Can, *Modern Devlette Egemenlik Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011.

Karacasulu, Nilüfer, "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 4, İzmir 2009, ss. 53-71.

Karaçuka, Mehmet–Çelik, Necmettin, "Kırılgan–Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, ss.20 -41.

Karagöz, Betül, *Mutlakıyetçi Devlet'ten Hukuk Devletine, Hukuk Devletinden Dünya-Sistemi'ne: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

Kaya, Emrah, *Latin Amerika'da Sol Liderlerin Yükselişi ve Uluslararası Politikaya Etkisi: Venezuela-Bolivya Örneği*, (Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014.

King, Anthony D., *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Çeviren: Gülcan Seçkin - Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim Sanat Yayınları, İstanbul 1998.

Koçdemir, Kadir, *Modern Milli Devlet ve Küreselleşme*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Koray, Meryem, "Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları", http://www.uiportal.net/kuresellesme-sureci-ve-ulus-devlet-ekonomi-siyaset-tartismalari.html,(06.09.2018)

Köroğlu, Ahmet, *1990'lı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Liberalizm*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

Krasner, Stephan D., "Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States", *International Security*, Volume 29, No 2, 2004, ss.85-120.

Langer, Arnim–Stewart, Franches, "Horizontal Inequalities and Violent Conflict: Conceptual and Empirical Linkages", *CRPD Working Paper No 14*, Leuven Belgium, 2013.

Lefkovits, Etgar, "Expelled Jews Hold Deeds on Arab Lands. Jerusalem Post. 16.11.2007, http://www.jpost.com/JewishWorld/JewishNews/Article.aspx?id=82191 (11.10.2018)

Lockwood, Matthew, *The State They're In: An Agenda for International Action, on Poverty in Africa*, ITDG Publishing, London, 2005.

Machiavelli, Niccolo, *Prens*, Çeviren: Leyla Tonguç Basmacı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2014.

Mahçupyan, Etyen, *İdeolojiler ve Modernite*, Yol Yayınları, İstanbul 1997.

Mallaby, Sebastian, "The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire," *Foreign Affairs*, Volume 81, No 2, 2002, s.2–7.

Marksist devlet düşüncesi: İktidarsız Toplum, *Marksist Bakış Dergisi*, Sayı 6, (13.04.2016) http://www.altust.org/2012/04/marksist-devlet-dusuncesi-iktidarsiz-toplum/ (22.08.2018)

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay–Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara 1999.

Marshall, Monty G., "Global Terorism: An Overview and Analysis," September 12, 2002, (report from the Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland), http://www.systemicpeace.org/vlibrary/CSP3GlobalTerrorism2002.pdf, (02.10.2018)

Mcloughlin, Claire, *Topic Guide on Fragile States*, GSDRC Publishing, United Kingdom, 2010.

Mengistu, Gashaw, "Sahra altı Afrika'da Sağlık Problemleri ve Bunların Çözümünde Kalkınma Yardımlarının Rolü: Etiyopya Örneği", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3956/sahra_alti_afrikada_saglik_problemleri_ve_bunlarin_cozumunde_kalkinma_yardimlarinin_rolu_etiyopya_ornegi,(09.10.2018)

Menkhaus, Ken, "Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism", *Adelphi Paper No. 364*, 2004.

Milliken, Jennifer–Krause, Keith, "State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies", *Development and Change*, Volume 33, No 5, 2002, ss.753-774.

Mills, Greg, "Africa's New Strategic Significance," *The Washington Quarterly* Volume 27, No 4, 2004, ss.157–169

Modelski, George, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, 2005, ss. 3- 30

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 2008, Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897, (30.08.2018)

Moses, Rafael, "The Perception of the Enemy", Çeviren: B. Senem Çevik, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 7, 2010, ss.77–97.

Nagan, Winston P.–Craig Hammer, "The Changing Character of Sovereignty in International Law and International Relations", *Columbia Journal of Transnational Law*, Volume 43, 2004.

Nalbant, Atilla, *Üniter Devlet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Narlı, Nilüfer, "Yeni Küresel Tehditler ve Yeni Paradigma", *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 4 Sayı 1-2, Ankara 2002, ss. 9-20.

Neocleous, Mark, *Imagining the State*, McGrew-Hill, Berkshire 2003.

Net Official Development Assistance and Official Aid Received (2016), https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?view=chart, (13.10.2018)

Newman, Edward, "Weak States, State Failure, and Terrorism" *Terrorism and Political Violence*, Volume 19, No 4, 2007, ss.463-488.

OECD, *Concept and Dilemmas of State Building in Fragile Situations*, OECD Publishing, Paris 2008.

Oktik, Nurgün–Kökalan, Füsun, "Immanuel Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi", *Doğu-Batı*, Yıl 4, Sayı 17, 2001-2002.

Oppenheimer, Franz, *Devlet*, Çeviren: Alâeddin Şenel–Yavuz Sabuncu, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, TESEV Yayınları, İstanbul 2004.

Ottaway, Marina– Mair, Stefan, *States at Risk and Failed States. Putting Security First*, Carnegie Endowment for International Peace, Policy Outlook, Washinton D.C. 2004.

Özalp, Osman N., "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 72 Sayı 1 2014, ss. 349-362

Özdemir, Gürbüz "Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 23, 2009, s. 124-125, ss. 123-138

Özer, M. Akif, "Weber'in Bürokrasisi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları" *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2 Sayı 4, 2013, ss.43-57.

Özlük, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2012.

Özlük, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşümü Sorunu*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2012.

Özyakışır, Deniz, "Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi", *Jeopolitik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 31, 2006, ss.78-80.

Patrick, Stewart, "Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of 'Spillovers", *Center for Global Development, Working Paper No: 73*, 2006.

Patrick, Stewart, "Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?" The *Washington Quarterly*, Volume 29, No 2, 2006, ss. 27-53

Pehlivan, Hüseyin, "Devlet Anlayışlarına Dair-1" İktibas Dergisi, 10 Ocak 2014, http://www.iktibasdergisi.com/devlet-anlayislarina-dair-1/, (16.07.2018)

Phillpott, Daniel, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2001.

Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, Çeviren: Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları Yayınları, Ankara 2000.

Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi*, Çeviren: Sule Kut–Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

Poggi, Gianfranco, *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çeviren: Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Ragin, Charles–Chirot, Daniel, "Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji", *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler, Theda Skocpol* Derleyen ve Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Raphael, Sam–Stokes, Doug, "Energy Security", *Contemporary Security Studies*, II. Edition, Editor: Alan Collins, Oxford University Press, New York 2010, ss.378-393

Reid, Julian, *"Deleuze's War Machine: Nomadism Against The State", Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 32, Sayı 1, 2003, ss.57-85

Rokkan, Stein, "Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for Research on Variations Within Europe", *The Formation of National States in Western Europe*, Editor: Charles Tilly, Princeton University Press, Princeton 1975, ss.562-600.

Rothbard, Murray N., *The Anatomy of the State*, Ludwig von Mises Institute, Alabama 2009.

Roy, Olivier, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, Columbia University Press, London 2004.

Sachs, Jeffrey D., "The Strategic Significance of Global Inequality," *The Washington Quarterly*, Volume 24, No 3 2001, ss.187–198.

Sağ, Vahap–Aslan, Mehmet, "Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, Sivas 2001, ss.173-183

Sapancalı, Faruk, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2001, ss.115-140.

Sarıbay, Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

Savage, Timothy M., "Europe and Islam: Crescent Waxing, Cultures Clashing," *The Washington Quarterly*, 27, No 3, 2004, ss. 25–50.

Saygın, Emre–Yamak, Tahsin, Küresel Sistemde Devletlerarası Ekonomik Rekabetin Belirleyicileri: Körfez Ülkeleri İçin Bir İnceleme, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2017, ss.13-48

Schiff, Jacob, "Real? As If! Critical Reflections on State Personhood", *Review of International Studies*, Volume 34, No 2, 2008, ss.363-377

Schwarz, Rolf, "The Paradox of Sovereignty, Regime Type and Human Rights Compliance", *International Journal of Human Rights*, Volume 8, No 2, 2004, ss.199-215

Security Apparatus, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c1/, (24.09.2018)

Silah Satışlarında Rekor Artış, 20.02.2017, https://www.dw.com/tr/silah-sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1nda-rekor-art%C4%B1%C5%9F/a-37627804 (08.09.2018)

Smith, Anthony,D., *Küresellesme Çağında Milliyetçilik*, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul 2002.

Stewart, Frances–Brown, Graham, "An Operational Definition of Fragile States", *Crise Working Paper No 51, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity*, Oxford 2009.

Stewart, Franches, "World Development Report 2011 Background Paper: Horizontal Inequalities as a Cause of conflict-*A Review of CRISE Findings*, World Bank, 2010.

Şahin, Damla, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2016, ss.226-245.

Şen, Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara 2004.

Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* 4.Kısaltılmış Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995.

Şimşek, Galip Engin, "Uluslararası Hukukta Kişilik", *Uluslararası Hukuk 1*, Derleyen: Ayşe Nur Tütüncü ve Elif Uzun, Eskişehir, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No 1537, 2012.

Şöhret, Mesut, "Uluslararası Güvenlikte BM Güvenlik Konseyi'nin Rolü", *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Derleyen: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Sertif Demir, Beta Yayınları, İstanbul 2016.

Şöhret, Mesut, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması: Tanınmamış Bölgeler, (Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim* Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kocaeli 2014.

Şöhret, Mesut, "Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politiği ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi", *Enerji Diplomasisi*, Derleyen: Hasret Çomak–Caner Sancaktar–Zafer Yıldırım), Beta Basım Yayın, İstanbul, 2015.

Takeyh, Ray–Nicholas, Gvosdev, "Do Terrorist Networks Need a Home?" *The Washington Quarterly*, Volume 25, No 3, 2002, ss.97–108.

Tanilli, Server, *Uygarlık Tarihi*, 29. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.

Taş, Hacı Yunus–Özcan, Selami, "Suriyeli Göçmen Sorunlarının, Sosyal Politikalar Bağlamında Analizi" *Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 7, Sayı 17, 2018, ss.37-54.

Tekeli, İlhan– İlkin, Selim, "Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması", *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı 10, 2000, ss.113-138

The Demographic Pressures Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/s1/, (30.09.2018)

The External Intervention Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/x1/, (30.09.2018)

The Factionalized Elites, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/c2/, (24.09.2018)

The Human Flight and Brain Drain Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e3/, (28.09.2018)

The Human Rights and Rule of Law Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p3/,(29.09.2018)

The Public Services Indicators, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p2/, (29.09.2018)

The Refugees and Internally Displaced Persons Indicators, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/s2/ (30.09.2018)

The State Legitimacy Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/p1/, (29.09.2018)

The Uneven Economic Development Indicator, http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e2/,(28.09.2018)

Thürer, Daniel, "The "Failed State" and International Law", *International Review of the Red Cross*, Volume 81, No 836, ss.731-761.

Tilly, Charles, *Durable Inquality*, University of California Press., California 1998.

Tilly, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İmge Yayınevi, Ankara 2001.

Tuğcu, Tuncar, *Batı Felsefesi Tarihi*, 4. Baskı, Alesta Yayınları, Ankara 2003.

Tull, Denis M. "A Reconfiguration of Political Order? The State of the State in North Kivu (DR Congo)." *African Affairs*, Volume 102, No 408, 2003, ss. 429–446, www.jstor.org/stable/3518745, (05.09.2018)

Türkkahraman, Mimar, *Türkiye'de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.

Türkmen, Onur, "Bin Ali Servetini Nasıl Edinmişti?" (13.09.2018)

Türköz, Şükrü, "Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Niğde 2016, ss.153-162.

U.S. Department of State, *International Country Narcotics Strategy Reports*, September 15, 2005.

U.S. Department of State, "*Presidential Determination on Major Drug Transit or Major Illicit Drug Producing Countries for Fiscal Year 2006*.

United Nations: World Systems Theory, http://schoolworkhelper.net/united-nations-world-systems-theory/,(02.09.2018)

UNODC, *2005 World Drug Report; "Trafficking in Persons Report*," March 2005.

Uygun, Oktay, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 20, Ankara 2003, ss.250-284

Wallerstein, Immanuel, "States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalists in an Age of Transition", *States and Sovereignty in the Global Economy*, Editor: David A. Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, Routledge, London and Newyork, 1999.

Wallerstein, Immanuel, *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Çeviren: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayınları, 2005.

Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm*, Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.

Weber, Max, *Sosyoloji'nin Temel Kavramları* (Çev.: M. Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul 2002.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren: Taha Parla, 12. Baskı, Deniz Yayınları, İstanbul 2008.

Weiner, Myron, "Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry Into the Causes of Refugee Flows," *International Security*, Volume 21, No 1, 1996, ss. 5–42.

Weinstein, Jeremy M. vd, "On the Brink: Weak States and US National Security", *Center for Global Development Report*, 2004, s.10–11, https://www.cgdev.org/doc/books/weakstates/Full_Report.pdf,(01.10.2018)

Wendt, Alexander, "The State as Person in International Theory", Review of International Studies, Volume 30, No 2, 2004, ss. 289-316

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

What Does State Fragility Mean?, http://fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/, (16.09.2018)

Wight, Colin, "State Agency: Social Action Without Human Activity?", *Review of International Studies*, Volume 30, No 2, 2004, ss.269 – 280

Williams, Phil, "Transnational Criminal Enterprises, *Conflict, and Instability," in Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*, Editor: Chester Crocker - Fen Osler Hampson - Pamela Aall, United States Institute of Peace, Washington, D.C.2001, ss. 97–112

Wood, Ellen Meiksins, "Unhappy Families: Global Capitalism in a World of Nation-States", *Monthly Review*, Volume 51, No 3, 1999.

World Bank, *World Development Report 2017, Chapter 1: Governance for the Development: The Challenges*, s.44, http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017, (12.10.2018)

World Energy Outlook 2012, s.79, http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2012_free.pdf, (14.10.2018)

Yergin, Daniel, "Ensuring Energy Security" *Foreign Affairs*, Cilt 85, No 2, 2006.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Dünya Düzeni", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 17, 2009, ss.1-14

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era" *International Journal on World Peace*, Volume 12, No 2, 2005, ss.13-28.

Yurdusev, Ahmet Nuri, "Ulus Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı", *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, Editor: Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa 2012, ss.59-74.

Yusuf, Abdulquawi A., "Government Collapse and State Continuity: The Case of Somalia, *Italian Yearbook of International Law*, Cilt 13, 2003, ss.11-33

Zabunoğlu, H. Gökçe, "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7 Sayı 2, Malatya 2016, ss.431-456

Zartman, I. William, "Introduction: Posing the Problem of State Collapse," *Collapsed States*, Editor: I. William Zartman, Lynne Rienner Publishers, London 1995.